

ARAKS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

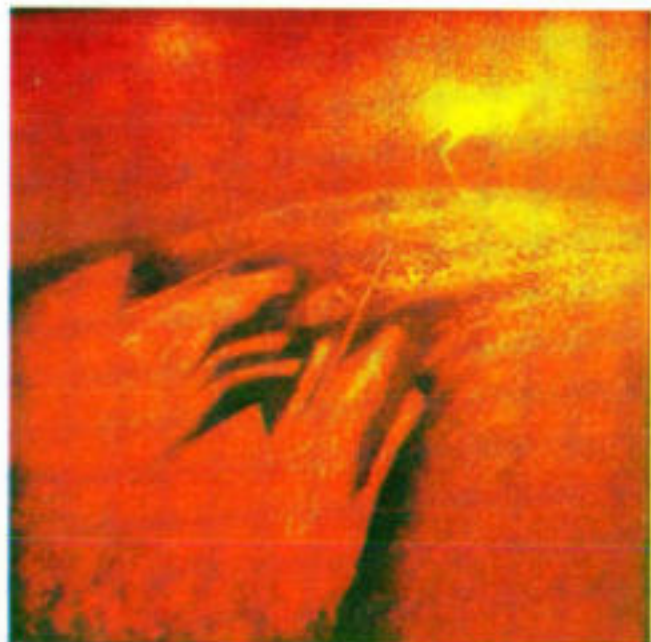
2006. március 15.

VI. évfolyam 1. sz.

ISSN1451-1762

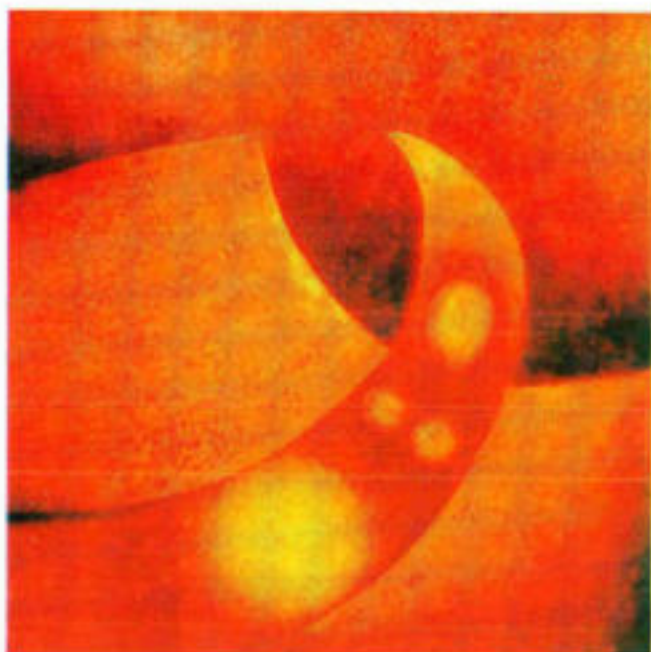

CSODASZARVAS

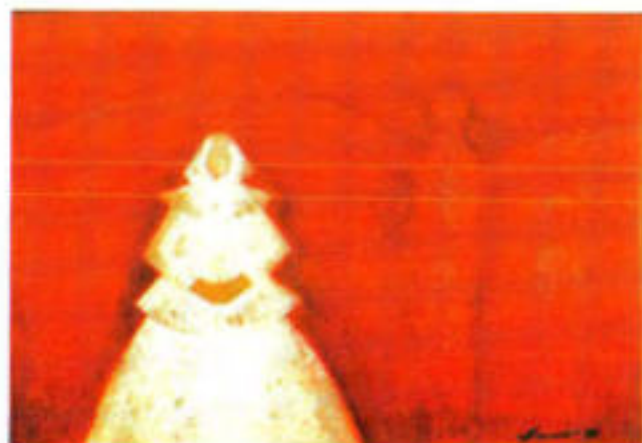
A HÓDÍTÓ

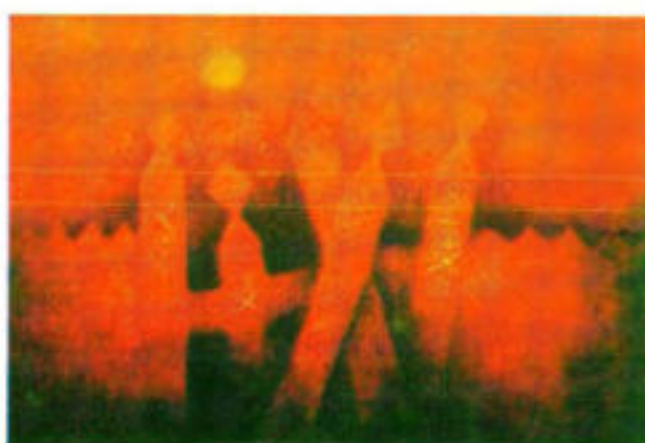
EMESE ÁLMA

AZ ORSZÁGALAPÍTÓ

MAKÓI MENYECSKE

ŐSI SZIMBÓLUMOK

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2006. március 15.

VI. évfolyam, 1. sz.

TARTALOM

Matuska Márton: Ez az a nap (Mit kíván a magyar nemzet a Délvidéken?)	5
Cs. Varga István: A magyarság nemzeti zarándokhelye (A Hymnus születésének színhelye: Szatmárcseke) ...	6
Marcsók Vilma: Iskolaközpont – hálózat – régió	9
Ágoston Mihály: Visszhang a gyepűről	20
Gubás Jenő: Van-e nemzetstratégiánk?	23
Szloboda János: Most hogyan tovább? (Egy nemzetközi tanácskozás margójára)	28
Hódi Sándor: A magyar falvakról és a nemzetstratégiáról – szülőfalum szemszögéből	32
Mirnice Károly: Martalóc jellegű privatizáció (A tulajdon- és birtokviszonyok szerb etnikai érdekek szerinti átrendezése)	40
Csik Mónika: Versek	43
Kerekes József: Mit ér az ember, ha magyar? (Évzáró jegyzet 2005)	44
Kiss Rudolf: Év végi gondolatok toleranciáról, egyenlőségről	46
Müller Éva: Levél a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom tagjaihoz	48
Csorba Béla: Szrbobrán, Budiszava, bon voyage! –	49
Csorba Béla: Versek	51
Kovács Nándor: Párhuzamos életképek (VI.)	52
Mirnice Károly: A Délvidék (Vajdaság) népességének alakulástörténete (II.)	56
Huszár Zoltán: Alkalmi jegyzet néhány török vonatkozású szemelvényről (II.)	72
Faragó Zoltán: Értünk haltak	82
Matuska Márton: Kommentár és felhívás	84
Matuska Márton: Lincshangulatban (Hogyan csináltak az elkötelezett magyar rendőrségi nyomozóból háborús bűnöst?)	85
Bata János: Csodaszarvasnyomon	94
Pekár Tibor: Egyöntetű magyarsággal szól hozzánk: Bartók Béla	96
Jámborné Balogh Tünde: Gyurkovics Hunor, a Kárpát-medence vándora	101
Gyurkovics Hunor: Köszönet... ..	105
Kiss Gusztáv: Az Aracs 2005. évi repertóriuma	106
Szerkesztőségi közlemény	111

Ez az a nap

Mit kíván a magyar nemzet a Délvidéken?

2006. március 15-ére

Ez az a nap, amikor 158 évvel ezelőtt a magyarok megfogalmazták, mit akarnak.

Mit kíván a magyar nemzet?

Bizony mondom, felelős magyar ministeriumokat Buda-Pesten. Nemzeti kormányt. Amilyen a franciáknak van Párisban, a németeknek Berlinben, a lengyeleknek Warsavában. Minden népnek és nemzetnek kell legyeri a saját hazájában.

Mit kíván a magyar nemzet a Délvidéken?

Felelős Magyar Nemzeti Tanácsot.

A szerb kormány létrehozott egy ilyen nevű intézményt, amelynek az illetékesei a legfontosabb magyar kérdéseinkről azt nyilatkozták, hogy azokban ők nem illetékesek. Nem illetékesek, ennek ellenére ragaszkodnak ehhez a szervezethez, benne a szerb kormány által rájuk ruházott funkcióhoz. A délvidéki magyarok általános véleménye ellenére.

Mint tapasztaltuk, a délvidéki magyarok nem voltak jogosultak e szerv létrehozásában. Csupán néhány kiválasztott személynek van beleszólása.

Március 15-én, a magyar szabadságért vívott küzdelem nagy emléknapján emlékezzünk a XIX. század legnagyobb magyarjaira, dicső hőseinkre, akiket ma

ünneplünk, akik 1848-ban meg tudták fogalmazni, mi kell a nemzetnek ahhoz, hogy nemzet maradjon. Tanuljunk tőlük, hogy mi is meg tudjuk fogalmazni, amire a XXI. század legelején nekünk van szükségünk.

Mit kíván a Délvidék magyarsága?

Nemzeti intézményt, magyar önzagazgatási testületet, amelyet mi magunk hozunk létre. Minden délvidéki magyar a saját szavazatával. Negyvennyolcas eleink ezt úgy mondták: „Törvény előtti egyenlőséget”. Mi azt mondjuk: a nemzeti tanács megválasztásában törvény előtti egyenlőséget.

A délvidéki magyarok által létrehozott Magyar Nemzeti Tanács felett nem állhat a szerb kormányfő.

A mindannyiunk által létrehozott nemzeti tanácsnak mindannyiunk érdekeit kell képviselnie.

Az így létrehozott majd illetékes lesz a legfontosabb magyar ügyekben.

A magyar autonómia szerve lesz.

Össze meg kell újítani az illetéktelen szervezet. Ne hagyjuk, hogy ellenünkre maradjon, s továbbra is illetéktelen maradjon.

Kedvezőbb politikai lehetőségünk nem volt Trianon óta.

A magyar választói névjegyzéken szereplők szavazatával hozzuk létre az igazi Magyar Nemzeti Tanácsot.

Most vagy soha!

A magyarság nemzeti zarándokhelye

A Hymnus születésének színhelye: Szatmárcseke

Köztudott, hogy 1823. január 22-én Szatmárcsekén született Kölcsey Ferenc költeménye, magyarságunk öntudatának, önismeretének forrása, elsőszámú nemzeti imádságunk: a Hymnus. A legismertebb és legszentebb magyar költemény, bár valójában csupán az első versszaka közismert, mégis a legnagyobb hatással volt és van közösségi és egyéni történelemszemléletünkre, etikai beállítottságunkra: magyarság- és nemzettudatunkra. Kölcsey költeménye Erkel zenéjével 1844 óta nemzeti himnuszunk, amely 1989-ben bekerült az alkotmányba, azóta törvényben rögzített módon is nemzeti énekünk.

Kölcsey Ferenc teljes életével, egész életművével áll a legszentebb magyar költemény mögött. Személyiségének irodalomtörténeti és történelmi jelentősége különös hangsúlyt kap attól, hogy őbenne nemzeti himnuszunk költőjét tiszteljük. Államiságunk, nemzeti létünk látható szimbólumai, felségjelvényei közül – országházszó, országcimer, korona – hallható, énekelhető jelképünk a Hymnus, amely szövegében és zenéjében leginkább reprezentálja „a nemzet egyetemet, sorsát, hivatását”.

A szódemeteri születésű Kölcsey Ferenc a szépséges szatmári tájra 1815 tavaszán Ámosdról költözött. A család bihari és szatmári birtokai közül az osztzkodásnál Ferencnek és öccsének, Ádámnak a szatmári rész jutott. A költő Csekére jött gazdának, hogy ne pusztuljon el a családi örökség. A kis Túr itt siet a Tiszába. Kölcsey leírása szerint a torkolatban alacsonyan fekvő Csekéről nézve a láthatárt erdők kerítik körül és a nyíláson át a máramarosi hóbercek zárják a horizontot. Lakóhelyét „poétai hely”-nek látta. Itt élt és alkotott: „messzeségben a világtól s barátainak nagyobb részétől...”

Trianoni országunk legkeletibb csücske ez a szatmárberegi táj, ahol mindenütt a templom a legszebb épület. Ide a Kárpátokból érkeznek a folyók. „Istenáldotta vidék, melyet azonban gyakran meglátogat Isten átka is. A Szamos, Tisza, Túr, Batár folyók dühöngő árjai – olvassuk Fényes Eleknel – sokszor egyesülnek, s a Szamosközi

járásban alig lehet egy-két helységet számlálni, melynek határa az árvizektől mentesítve volna” (Lukácsy Sándor).

Itt szinte minden faluban van emlékhely. A Rákóczi, Báthori, Perényi, Dobó, Kölcsey nemzetségek pátnája ez. Itt született Möricz Zsigmond. Errefelé törzsökös református népességű falvak sorakoznak. Megcsodáljuk Csaroda XIII. században emelt kőtemplomát, falfestményeit. Gyönyörködhetünk a pusztulástól megmentett tákosi paticsfai templom remekében. Megszemléltethetjük a túristvándi háromkerekű vizimalmot, a fából készült tarpai szárazmalomot, amelyben talán csak a lakat van vasból. Ezen a tájon valóságismeretben és magyarságtudatban gazdagodhatunk.

Esze Tamás kurucai Tarpán várták a Nagyságos Fejedelmet, hogy az igazság vezére legyen. Szatmárcsekén a református temető csónakalakú fejfái üzennek a múltból. A helybeliek szerint egy finnugor férfi csónakon érkezett a Tiszán, családjával együtt itt telepedett le. Amikor érezte, hogy közeleg élete végőrája, akkor kedves csónakjáról mintázta meg fejfáját.

Ez a trianoni országhatárral kettészelt tájegység a magyarság éltető forrásvidéke, „dagasztó tekenője” (Ady) volt. Róla, lakóiról valjha Váci Mihály Kelet felől című költeményében: „Ki láng volt – itt gyorsabban égett, / – Apáczai, Csokonai! – / Ki itt felállt: – nem hajtott térdet! / rebellis volt, sehonnai.” „Itt dobta el a követ Toldi, (...) itt mert Matyi urat porolni, / sárkányt ölni János vitéz. (...) Az Ér innen fut Óceánig, (...) itt egy krajcár mindig hiányzik, / mely örök gyaloglásra hív (...) Baloldala ez a Hazának! / – a szív is e tájra esik.”

A csekei művelődési ház Kölcsey-emlékszobájában a költő eredeti bútorait, használati tárgyait, munkásságának eredeti vagy fénymásolaton őrzött relikviáit tekinthetjük meg. A szülőföldet bemutató kép alatt az 1811-es keltezésű Andalgásokból vett idézet áll: „Boldog, kinek szép hont adának / A sors örök törvényei.” Az idézet folytatásaként gondolatban, a két hazát egymással szembeállító versből az akkori valóságos haza képe is ide kívánczik:

„Itten vérző honunk vidékin / Nyögő szél érvén kebléhez,
/ Pusztult váraknak omladékain / A Múzsza búsan
révedez.” A csekei temető bejáratánál országzászló és
egy bronzba öntött világtérkép található. A kontinenseken
egy-egy szám látható, amely azt jelzi, hogy az ott lakók
közül hányan vallják magukat magyarnak.

A modern hermeneutikai módszer lényegéhez tartozik
a megértés, akkor is, ha sokan az irodalomtörténeti meg-
közelítést a „módszer agóniájaként” emlegetik, és a kor-
és életrajzot pedig elvetik. Hogyan lehetne kiiktatni a tör-
ténetiséget, a társadalmi közegét az Ady-, Móricz-művek-
ből, a Radnóti-versekből a költősorsot, a Hymnus-
elemzésből a magyar históriát? A Hymnus költője ebben
a szatmári világban, tájban, természeti és emberi közeg-
ben élt, belőle nőtt ki. A Szatmárcsekére látogató megér-
zi a hely szellemét: turistából zarándokká változik. Innen
indult Kőlcsey pesti, pozsonyi útjaira, itt járkált szobájá-
ban „Reggeltől más hajnalig”, amikor egy nemzet sorsa
vált kérdésessé. Volt egész év, hogy az udvarról sem
ment ki, de „ha sötét képei” engedték, „a parasztdal tón-
ját” találta. Itt született, a Hymnusszal szinte párhuzam-
osan, legtalányosabb műve, az alkotó történetfilozófiai
szemlélet fonákja, a Vanitatum vanitas, amelyben hiába-
valóságnak látja a földi létet. A nemzeti sorsot formáló
bal- és jóserencse fontosságát felismerve, itt tudatosan
és következetesen lesz a haladás, a jobbik út harcosává.
A szatmárcsekei nemzeti zarándokhelyen a lélek súgja:
„Szent ez a hely, vedd le sarudat”. Itt nem csak a refor-
mátus templom megszentelt hely, hanem az egész falu
szakrális jelentőségű, mert Kőlcsey Ferencet felnőttként
itt hordozta az Úr, itt született Hymnusunk, és itt van a köl-
tő nyughelye a kopjafás temetőben. Kőlcsey sírjánál, a
földből is himnusz szívárog, a levegőégből is áhítat sugár-
zik.

Szódemeter: Kőlcsey szülőfaluja

2005 júliusában egy irodalmi barangoláson vehettem
részét Kőlcsey, Ady, Németh László szülőföldjén, az
észak-partiumi tájhoz, ahol Muzsnay Árpád volt a
szakavatott kalauzunk. Szatmárnémetiből délre fordulva
közelítettük meg Szódemetert, Kőlcsey Ferenc szülőfalu-
ját. Ahogy közeledtünk kitűzött célunkhoz, úgy romlott a
közút állaga, állapota. Áthaladtunk Szilváson, amelynek a
neve mutatja, hogy magyar falu volt valaha, mára azonban
már teljesen elrománosodott. Szilvást elhagyva még ros-
szabbá vált az út, a gidres-gödörös szakaszok egymást ér-

ték, haladásunk lelassult, meg-megálltunk, lépésben ha-
ladtunk, hogy elkerüljük a tengelytörést. Végül feltűnt
Szódemeter, de amint beértünk a faluba, a betonútnak
vége lett, a református templomhoz kanyarodó útszakasz
már földút, amely a minket köszöntő futo zápor hatására
csúszóssá változott.

Első utunk Kőlcsey szülőházához vezetett, amelyet ép-
pen most újítanak fel. Bekukucskálva a mai görög katoli-
kus paplak ajtájának üvegablakán, elolvashatjuk az
1890-ben, a költő születésének 100. évfordulóján állított
emléktábla szövegét, amely egyértelműen bizonyítja: itt
látta meg a napvilágot a Hymnus költője. (Ma, amikor ezt
aényt is próbálják dezorientáló cézzal kikezdeni, egy-
értelmű, hogy hihetünk a feliratnak, hiszen akkor még, jó-
val Trianon előtt, semmiféle érdek nem fűződött ahhoz,
hogy bármi oknál fogva ne az igazi szülőházat jelöljék
meg emléktáblával.)

Kurta-Tóth Beáta-Margit tiszteletes asszony fogadott
bennünket és a maroknyi magyar gyülekezet néhány tag-
ja, akik a velünk közös istentiszteletre gyűltek össze. A
tisztelő asszony nagyszerűen foglalta össze számunk-
ra Szódemeternek és a kicsi református gyülekezetének,
Kőlcseynek és a falu kapcsolatának történetét.
Szódemeter Zent vagy Szent Demeter egyike a vidék leg-
régebbi településének, már 1376-ban említik egy beikta-
tási levélben. Templomát 1760-ban Bydeskuthy
Zsigmondné Péchy Juliánna építtette, harangját pedig
1774-ben öntette. Akkor a templom torony nélkül volt,
csupán egy harangláb volt mellette. A templom sok vál-
toztatás, javítás történt, de ezekről alig van feljegyzés.

Az egyház a kis népesség ellenére is virágzó volt a
XVIII-XIX. században, mert a református lakosság zöme
nagybirtokos volt, akik az eklézsiát folyamatosan segítel-
ték (Bydeskuthyak, Draveczkyek, Kőlcseyek, Kóverek,
Ladányiak). A szódemeteri egyház keletkezéséről és a fa-
lu régebbi történetéről kevés adat áll rendelkezésünkre.
Egy Névkönyvben olvasható róla: „Szódemeter is azon
egyházak közé tartozott, amelyek a XVII. században foly-
tonosan dúló háborús időkben református lakosaiból ki-
pusztítván oláhokkal és oroszokkal telepítették be.”

A XIX. század végére azonban magyar (kis)nemesi csa-
ládok vagy kihaltak, vagy elszegényedtek, birtokaik más
felekezetű birtokosok kezére szálltak. 1875-ben a refor-
mátus egyházközség már csak 75 tagot számlált. Így tör-
ténhetett, hogy a XX. század elején egyházszerkezeti
szempontból Érköröshöz csatolják és ma is Érkörös le-
ányegyházaként szerepel.

Az ifjú tiszteletes asszony hangsúlyozza, hogy egy tündérvilág volt hajdan ez a falu, ahol a Draveczyk, Bydeskuthy, Ladányi, Kölcsey székerei lutottak a heti vásárra, ahol gyerekkorában a nyarakat Kölcsey Ferenc az anyai nagyszüleinél töltötte. Sződemeter a gyermek Kölcsey szemével nézve szebb volt, mint Álmosd, a Kölcsey-család birtokainak a központja. A visszahúzódó kislány az ormóttan haranglábat kincslelő helynek képzelte, őt pedig a csúfolódók tekintete elől elrejtette a cinterem kerítése.

Szülőföldjéről írja: „...valahányszor e földről gondolkodom, poétai hém ömlik el lelkemen. Eszembe jut a hős, ki mindenét elvesztette a népért, mely őt csábító szavakra elhagyá, eszembe jut a barna szép hölgyecske, ki engem ott szerelme zálogául mutatott be férjének – az én anyám.”

Mára ez a tündérvilág eltűnt, nem létezik többé. Maradt egy 36 lelket számláló kis magyar református közösség, amely már nevében sem őrzi a letűnt idők emlékét. Eltűntek a Draveczyk, Kölcsey, Bydeskuthy, birtokaik idegen kézre jutottak.

A Kölcsey család nem élt Sződemeteren, hanem a Bölöni család, a költő anyai nagyszülei laktak itt. A kor szokása volt, hogy a várandós édesanya gyermekét megszülni visszatért édesanyjához, így született Kölcsey Ferenc Sződemeteren, a Bölöni-házban. Gyerekkorában néhány nyarat töltött Sződemeteren Kölcsey, szüleinek a halála után egyre kevesebbet tartózkodott szülőfalujában.

Tudjuk, Kölcsey örökké elkiváncozott valahova, legtöbbször nem is földi tájra vágyakozott, hanem a romantika térben és időben távoli birodalmába, álom- és képzeletvilágába. Költészetében is ennek az elvágódásnak a kifejezését kereste, föld felett lebegő, éterien tiszta világba vágyott. Ifjúként a mindenséget kívánta átélni, megverselni, majd férfiként honpolgári kötelességét teljesítve talál rá a magyar nép, a történelem szabta feladataira, hogy lírájában is haza és haladás ígét hirdesse.

Vörösmarty „itt élned s halnod kell” parancsát előlegezve vallja: „Isten egy szívnek egy kebelét teremte: így egy embernek egy hazát.” A hazaszeretet életforma lesz számára: „Szeresd a hazát! Boldog leszel, ha a férfikor napjaiban e szavakat úgy fogod érthetni, úgy fogod érezhetni, mint kell. Hazaszeretet egyike a kebel tiszteletre legméltoőbb szenvedelmének... Kinek a szívében a haza nem él, az száműzöttnek tekintheti magát mindenhol, s lelkében üresség van, mit sem tárgy, sem érzet be nem tölt.”

Kölcsey idejében volt szőszőlő a térségnek, Szatmárnak is, az egész magyar világ visszhangzott a né-

vétől, eszméitől... Mára elhagyták őriző, megtartó szellemei? A sződemeteri református templom kertjében áll Kő Pál szobra, amely az ifjú Kölcsey Ferencet ábrázolja bensőséges szeretettel.

Sződemeteren is azt érezzük, hogy „Szent ez a hely...”, mert megszentelte a Hymnus költője azzal, hogy született a világra. Szívől fakad a vágy, a fohász, hogy Kölcsey szelleme ne csak a táj felett lebegjen, hanem a szívekben is éljen, hogy a „Hass, alkoss, gyarapíts s a haza fényre derül” reményének jegyében megtartó erő lehessen a jelenkorban is.

Muzsnay Árpád magyar szakot végzett a kolozsvári egyetemen, tanárként, majd pedig a Falvak Dolgozó Népe című hetilapnál újságíróként dolgozott. Az 1989-es fordulat után az RMDSZ-ben politizált, utána az EMKE partiumi alelnökeként sikeresen, eredményesen irányítja a régió magyar kulturális életét. Másfél évtizedes szervező munkája eredményeként ő kezdeményezte az évenként sorra kerülő egyházi kórustalálkozókat, a szatmári Rákóczi-napokat, a Jakabffy-napokat, szervezi a sződemeteri és adyfalvi (érindszentli) zarándoklatokat, valamint több más rendezvényt. A Kölcsey-kultusz érdekében évenként megrendezi a Kölcsey-zarándoklatot, a példamutató zarándokút minden évben, Kölcsey születésnapja tájékán (augusztus 8.) a sződemeteri református templomban ünnepi istentisztelettel ér véget. Muzsnay Árpád szellemi organizátor, sokat tesz azért, hogy Szatmárcsékéhez hasonlóan Sződemeter is irodalmi tudatunk, sőt a nemzettudatunk részévé, irodalmi emlékhelyből nemzeti zarándokhellyé válhasson.

Sződemeteren a Hymnus szavai elementáris erővel ragadtak meg. Szívszorító emlék, amikor Kölcsey fehér falú, gyönyörűsége kis templomában felhangzott egyetemes nemzeti imádságunk. Megerősített abban, hogy szükség van a tanúságtételre, a hitvallásra. A lélek, az erkölcsi vállalás hűsége tesz bennünket magyarrá, és segít abban, hogy a magyarságból sem térben, sem lélekben ne emigráljunk! Himnuszunkban benne esd, zög, árad a történelmi magyar sors. Sursum corda – Föl a szívvel áhitat örömeivel énekeljük, imádkozzuk és szakra-lis szépségű szavakkal kérjük az áldást, könyörgünk irgalomért, megmaradásunkért, boldogabb jövőnkért. „Isten, áldd meg a Magyart... (...) ... Szánd meg Isten a Magyart / Kit vészek hányának, / Nyújts feléje védő kart / Tengerén kinjának. / Bal sors akit régen tép. / Hozz rá vig esztendő, / Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövőndöt!”

Iskolaközpont – hálózat – régió

Anyanyelvű oktatásunkról

A nyelv a kultúra legfontosabb részrendszere, és csak a nyelven keresztül lehet igazán elsajátítani a kultúrát. Ebből egyenesen következik, hogy anyanyelvünkön lemondva nemzeti kultúránkat sem sajátíthatjuk el, tehát elveszítjük nemzeti hovatartozásunkat. Az EU (ahová mi is igyekszünk/igyekeznénk) azon az állásponton van: védelmet és jogot kell biztosítani minden EU-s tagállamnak, hogy a polgárai őrizzék meg anyanyelvüket.

Az anyanyelv megtartásának és csiszolásának, egyéni és közösségi fejlesztésének pedig legtöbbet nyújtó szinterei az intézmények. Első helyen áll természetesen az anyanyelvű oktatás/iskola. Ezért a kisebbségpolitikának egyik kulcskérdése épp a kisebbségi oktatás mennyisége és minősége.

Az EU világából lépünk vissza szűkebb pátriánkba! A délividéki/vajdasági magyar oktatásban mielőbb rendszerbeli változásoknak kell végbemenniük.

Az első fázis, ami teret ad, lehetőséget biztosít az anyanyelven tanulni vágyó magyar iskolásoknak meg pedagógusoknak, az a **politika szintjén van**. Hiába dolgoznak ki tanügyi szakértők akár „világrengető” terveket is, semmi sem fog változni, ha a társadalom nem biztosítja jogi eszközökkel a megvalósítást, tartósságot, szavatosságot, és mindez a politikusok (nem könnyű) feladata.

A második fázis összetettebb, és nagyobb körülmények között igényel, s már a „szakmára”, vagyis a pedagógusokra hárul, mert rövidlátás (megalkuvás, és még sorolhatnám sokáig) ebben a történelminek is nevezhető pillanatban nem engedhető meg. Ezen a téren szembe kell néznünk több hatalmas, de behozható hátránnyal: a pedagógus társadalom nagy hányadának pl. nem volt, és most sincs módja betekinteni az európai fejlesztési programokba. A mi pedagógusunk szinte kizárólag a saját tapasztalataira építheti terveit, ami most elégtelennek bizonyul, mert csak néhány pillanatnyi gondot tudna megoldani, de ebből sohasem lehet ilyen módon az, amire szükségünk van: **kompatibilis hosszú távú fejlesztési programokra**.

Jelenünk vázlatos tényfeltárása

Első feladatunknak tekintem anyanyelvű oktatásunk problémáinak a feltárását. Ebből adódóan következnek a magukért beszélő, hozzánk szóló adatok:

2003/04-es tanévben Vajdaság 45 községéből 24 községnek 24 iskoláskor előtti intézményének 222 magyarul működő csoportjába 4450 óvodás járt (10,82%).

I. Táblázat a 2003/04-es tanév az általános iskolák statisztikai adatait tartalmazza:

A tanítás nyelve	A községek száma	Az iskolák száma	A tanulók száma	A tanulók összetételének %-os kimutatása	Az osztályok száma	Osztályonként a diákok átlagos létszáma
szerb ny.	45	328	155817	86,56	6946	22
magyar	27	76	18525	10,29	978	19
szlovák	13	18	3382	1,68	170	20
román	9	18	1523	0,85	94	16
ruszin	3	3	603	0,38	37	19
horvát	1	4	72	0,04	5	14
Összesen	-	-	180012	100,00	8230	-

II. Táblázat: Csak a magyar anyanyelvű tanulókra vonatkozó adatok:

Tanév	Anyanyelven tanuló	Szerb nyelven tanuló	Változatlanul más kisebbségi nyelven tanuló	A magyar tanulóknak létszáma
	Létszám és %	Létszám és %	Létszám és %	Létszám és %
2000/01	19210 81,0	4512 19,0	0 0,0	23722 100,0
2001/02	19085 80,0	4778 20,0	0 0,0	23873 100,0
2002/03	17940 80,1	4442 19,8	20 0,1	22402 100,0
2003/04	17567 79,8	4422 20,1	19 0,1	22008 100,0

III. Táblázat: Vajdaság hány iskolájában mennyi volt a magyar osztályok és tanulók száma, százaléka, és az osztályonkénti átlaglétszám?

Tanév	Iskolák száma	A tanulók száma	A tanulók %-os aránya	Osztályok száma	Osztályonként az átlaglétszám
2000/01	82	19416	10,07	988	20
2001/02	80	19085	10,15	955	20
2002/03	79	18732	10,18	953	20
2003/04	78	18525	10,29	978	19

¹ Az oktatásra vonatkozó táblázatos és százalékos adatok a következő kiadványból származnak: Vojvodanski Centar za ljudska prava: Pravo pripadnika nacionalnih manjina na obrazovanje u Vojvodini- Novi Sad, 2005. Swedish Helsinki Committee for Human Rights.

IV. A középiskolai oktatás

Nemzetiségi hovatartozás alapján a vajdasági tanulóifjúság 74,065%-a (58784 fő) vallotta magát szerbnek. 11,50% (9130 fő) magyarnak; 2,68% (2131 fő) montenegróinak; 2,17% (1726 fő) horvátoknak; 2,09% (1658 fő) jugoszlávnak; 2,09% (1657 fő) szlovén; 0,8% (6949 fő) román; 0,63% (500 fő) ruszin; 0,42% (336 fő) macedón; 0,37% (291 fő) buryevác; 0,31% (243 fő) bosnyák/muszlim; 0,26% (203 fő) roma; 2,56% (2031 fő) vagy más kisebbséghez tartozik, vagy nem volt hajlandó felelni a kérdésre.

Sokatmondóak a következő adatok is:

Szerb tannyelvű osztályokban tanult középiskolások száma és %-a

200/01	76464	vagyis 91,29%
2001/02	74743	vagyis 91,71%
2002/03	74779	vagyis 90,89%
2003/04	72000	vagyis 90,70%

Vajdaság legnagyobb középiskolai központjai: Újvidék az első, Nagybecskerek a második helyen áll. Nagybecskerek a második helyen van azon a ranglétrán is, mely rangsorolja a városokat aszerint, hogy hány középiskolájában folyik magyar nyelvű oktatás. Első helyen Szabadka van (8 iskola), 2. Nagybecskerek (5 iskola)², 3. helyen Zenta áll 4 iskolával; 4. helyen vannak: Zombor, Óbecse, Topolya, Újvidék (3-3 iskolával); 5. hely Törökkanizsa 2; és a 6.-ok 1-1 iskolával Nagyikinda, Ada, Kanizsa, Temerin, Csóka.

...

A magyarul tanuló középiskolások száma a 2002/03-as tanévben 6903 (8,39%)

2003/04-ben pedig 180-nal kevesebb (legszigorúbb mércékkel mérve is 6 osztállyal kevesebb. A statisztikai adatokra hivatkozva - ha nem a törvény szabta maximumhoz igazodunk -, akkor ez lényegében 9 osztály, vagyis 6783 fő (százalékban pedig - micsoda ironia - növekedés észlelhető?!?) 8,54%

Ha most a Bánságra koncentrálunk, következzenek először a terület lakossági mutatói:

Nagyikinda község - 67.002 fő (összlakosság) - 8.607 magyar (13%)

Magyarcsernye község - 12.705 fő (összlakosság) - 2.369 magyar (21%)

Begaszentgyörgy község - 20.399 fő (összlakosság) - 4.017 magyar (21%)

Nagybecskerek község - 132.051 fő (összlakosság) - 1.4211 magyar (11%)

Szécsány község - 16.377 fő (összlakosság) - 2.068 magyar (13%)

Antalfalva község - 27.890 fő (összlakosság) - 2.935 magyar (11%)

Pancsova község - 127.162 fő (összlakosság) - 4.037 magyar (3%)

Fehértemplom község - 20.367 fő (összlakosság) - 459 magyar (3%)

Versec község - 54.369 fő (összlakosság) - 2.619 magyar (5%)

Kevevára község - 36.802 fő (összlakosság) - 3.408 magyar (10%)

Zichyfalva község - 13.377 - fő (összlakosság) - 1.619 magyar (14%)

Most helyezzük görcső alá a Bánság legnagyobb városának, NAGYBECSKEREKNEK magyar nyelvű oktatását.³

Aki az utóbbi 15 évben figyelmesen követi a Bega-parti város magyar tannyelvű általános és középiskolai osztályainak a sorsát (ésszerűsítését, magyarán bezárását) emlékszik arra, hogy egy kemény évtizeden keresztül küzdöttünk a milosevici rendszerben a magyar osztályok újranyitására. A döntéshozók és az őket kiszolgáló nemzettársaink (nem is egy akad!) azzal a kifogással utasították el simán a jogos követelményt, hogy nincs elég magyar gyerek a magyar tagozatok megnyitásához. Ez néhány évre a vesszőparipájukká is vált.

Hogy az igazság dokumentáltan kerüljön napvilágra, éveken keresztül vidéken tanító segítőkész kollégáimnak köszönhetően (minden anyagi juttatás nélkül) térképeztem fel egész Közép- és Dél-Bánság és egyes észak-bánsági általános iskolák magyar tagozatainak létszámát, s egyben pályaválasztási fölmerést is végeztem. Ezek az adatok kerültek különböző rendű és rangú felelősök, ügyintézők elé, túl sokáig minden eredmény nélkül.

² Jelenleg már csak 4-ben

³ Ez a fejezet az Egyéb feladatok alcímmel bezárólag először a Hét Nap 2006. jan. 18-án megjelent számában olvasható.

⁴ A bele nem nyugvó, mást akaró „hangoskodókat” pedig „megregulázták”. Ennek „ékes” példája saját esetem is. Amint csupán a Hét Nap nem hallgatott agyon, hanem többször is közzétett. Ezt ezúttal is köszönöm szépen.

A társadalmi rengések után beálltak a pozitív változások. Sokan ezt elégnak találták/ találják, pedig mindent csak folyamatában, változásaiban (panta rei) szabad és lehet szemlélteni, majd mérlegelni és összegezni, végül minősíteni az eredményeket. De teljes egészében nincs ám így. Hogy ki tehet róla?

Az újjal mutogatás helyett inkább a tényekről meg teendőkről beszélnek.

A 90-es években a középiskolai magyar osztályokat megszüntették. Kivétel csupán a gimnáziumi általános irányzatú osztály volt, mely (a szakirányú oktatás sötét korszakát kivéve) folyamatosan működött.

A 2000/2001-es tanévben osztályok nyíltak még:

I. a villamossági szakközépiskolában

néggyéves RTV-szak, hároméves háztartásigép-szerelő szak;

II. az egészségügyiben

néggyéves ápolói szak

III. a textiltechnikumban

egy hároméves osztály (elsősorban leányoknak) varrónői szak.

IV. a gimnáziumban

egy ált. irányzatú osztály

A megnyílt osztályok nem fedték az igényeket, mert a közgazdasági középiskola a tagadhatatlan érdeklődés ellenére sem írt / ír ki pályázatot magyar osztályra.

A 2001/2002-es tanév némileg módosult. A varrónői szak helyett a mezőgazdasági középiskola indította be a mezőgazdasági gépszerelő és -kezelő osztályt. Az érdeklődés itt (vagyis a fiúk) körében sem volt nagyobb, mint a leendő varrónők esetében.

A villamossági szakközépiskola felméréseinket tekintve véve az RTV helyett a számítógép-szakra írt ki pályázatot. És ez telitalálat volt. 32 fővel indult magyar osztály a villamossági technikumban 2001 őszén.

A kezdeti előrelépések után a villamossági szakközépiskolában leépítés történt: nem írtak ki pályázatot a szakmunkásképzős osztályra. Sajnos, ez a „visszalépés” (habár jelentősége megérdemelte volna) nem került a figyelem középpontjába, pedig többször is írtunk róla.

Az egészségügyiben ismét „telt ház” volt, 30 fővel.

A 2005/2006-os tanév

Aki csak a statisztikát nézi, leszögezheti: az elsődleges visszaesés után a magyar osztályok száma nem változott.

Az eredmény azonos, de az összeadandók (!) már nem. Mig első alkalommal a mezőgazdasági csak a textil helyett volt, 2005 szeptemberétől már a villamossági szakiskola háztartásigép-szerelő osztálya helyett is. Ha most már mi is ragaszkodunk a számokhoz, akkor azok kiméletlenül azt mutatják, visszalépés történt. Öt osztály helyett csak négy első osztály van jelenleg a Bega-parti városban. Ami **20%-os csökkenést jelent.** Elborzasztó az esetünkben!

Bontsuk tétteleire: A 2005/06-os tanévben a gimnázium első osztályába 26 diák jár, az egészségügyi ápolói szakára 30, a villamossági technikum számítógépesei 33-an (!!!) vannak, a mezőgazdasági hároméves osztályába 13 (tizenhárom!) diák iratkozott.

Sokan elsiklanak fölötte, de a lényeges mulasztások közé tartozik még az is, hogy a lányok teljesen kimaradtak a hároméves képzést nyújtó osztályokból. Alaposabb elemzés után még sok hátrányt jelentő tényezőt sorolhatnánk föl. Pedig Nagybecskerek magyar osztályainak mágneses vonzóereje lett. Az előzőekből ugyan kiderül, hogy nem beszélhetünk a minőség ugrásszerű változásáról. Extra szakosításokról (sőt!), de beszélhetünk két egyházi kollégiumról (a nagybecskereki leánykollégium – 40 -, a muzslai fiúkollégium – hivatalosan 60 férőhelyes), tehát a magyar tanulólétszám több mint 100 tagjának nyújtának biztos otthont, értékmegetartó keresztény nevelést.

A kollégiumoknak minden tanévkezdéskor a túljelentkezéssel kell megbirkózniuk, ami egyben ékes bizonyítéka annak, hogy a tanulni vágyó magyar nemzetiségű diákok városunkba gravitálnak (ne feledjük szörvénységünket!) igen nagy számban. Ez utóbbi és az előbbi tételek homlokegyenest ellentétben vannak.

Kollégiumaink nagy előrelépést jelentenek anyanyelvű oktatásunkban. Magam voltam az egyik leglelkesebb szószólója, aki pl. már akkor írt a fiúkollégiumról, amikor még az alapjait sem tették le, csak az elképzelés volt meg. De most azt is le kell írnom: hogy ennyi nem elég a Nagybecskereken tanuló és itt tanulni kívánó magyar fiataloknak. Nem topoghatunk tovább egyhelyben, lépniünk kell: NAGYOT. A kollégium, tudjuk, mit foglal magában, meg azt is, hogy bármennyire korszerű, bármilyen pluszadottságai vannak, nem helyettesítheti az iskolát.

Esélyegyenlőség kell!

Amikor a nemzetiségekről van szó a statisztika, az adminisztráció, vagyis mindazok, kik számokkal állnak elő,

külön kedvelik és gyakran alkalmazzák is a százalékokat. De addig nincs esélyegyenlőségünk, míg mi 40, 60, 80%-osak vagyunk. Majd ha a bőség kosarából mindenki egyaránt vehet, majd ha a jognak asztalánál mindenki egyformán foglal helyet – írta Petőfi Sándor még a XIX. század közepén. Mi is a jognak asztalánál egyformán/ egyenrangúan akarunk helyet foglalni. Esetünkben most a százalékok nyelvéen ez csakis 100%-ot jelenthet. Ami ezen alul van, minden csak (ön)árnyítás.

Annál inkább, minél közelebb vagyunk, vagy szeretnénk lenni az Európai Unióhoz, ahol az anyanyelvű oktatás az alap, erre épül az átjárhatóság meg a permanens tanulás. De erről később. Most még a helyi vonatkozásokról:

A megoldás első fázisa⁸

VAJDASÁGI MAGYAR ISKOLAHÁLÓZAT A KÖZÉP- ÉS DÉL-BÁNSÁGI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁS ÉS KÉPZÉS BIZTOSÍTÁSÁNAK FELTÉTELRENDSZERE

A szlovénmagyarság anyanyelvű oktatásának jövőjét is biztosítja a vajdasági / délvidéki magyar iskolahálózat. Ezért a háló lesz az a biztosító rendszer, amely fenntart minden szlovénban működő oktatási intézményt az óvodától az egyetemig.

A 2001-ben visszaállított néhány középiskolai osztályunknak köszönhetően Nagybecskerek ismét a bánsági magyar nyelvű oktatás központjává vált. Itt is hangsúlyoznunk kell: az utóbbi két évben 2 középiskolában két magyar osztállyal lett / lesz kevesebb. A visszarendeződés tagadhatatlanul beindult. Többek között ez is határozottabb érdekvédelmi tevékenységet igényel.

A középiskolai oktatás kérdése Nagybecskereken egybeforr az általános iskolákban történő magyar tananyelvű oktatással. Amikor erről beszélünk, már nemcsak magára a városra gondolunk, hanem az öt körülvevő településre is, ahol vannak vagy voltak magyar osztályok.

Dél-Bánság

Versec. – A magyar ajkú óvodások száma indokolja, hogy újranyíljon egy magyar tananyelvű általános iskola (távolatilag: elsőől nyolcadikig).

Fejértelep. – Visszaállítani a néhány éve megszűnt magyar osztályokat.

Pancsova, Kevevára, Sándoregyháza. – A jelenlegi helyzetből kifolyólag visszaállítani, amit lehet.

Közép-Bánság

Antalfalva. – Sürgősen korszerűsíteni az iskolát.

Torda, Ittabé. – Kapja vissza az önálló általános iskoláját, autonóm tantestülettel.

Erzsébetlak. – Az összevont alsó tagozatokon magyarul tanuló diákoknak biztosítani az anyanyelvű oktatást a felső osztályokban is. Megoldás lehet: diákbusszal szállítani őket a nagybecskereki általános iskolába, ahol különben is kis létszámmal működnek az osztályok. Ezt a megoldást már több évtizede alkalmazzák a lukácsfalvi gyerekek esetében.

Nagybecskereki Iskolaközpont. – Nemcsak városunk, hanem nyugodtan állíthatjuk (példának okáért gondoljunk Nagyikindára, Tiszaszentmiklósról, sőt a Bácskából érkezett diákjainkra: Horgos, Temerin, Óbecse stb.) egész Bánság (és egyes bácskai települések) magyar nyelvű oktatásának közeljövőjét biztosítani a leendő központ. Itt kapna helyet: a magyar óvoda, napközi, általános iskola – annak napközije, és a középiskolai központ. A középiskola (európai mintára) magába foglalná a gimnáziumot, a szakközép- és a szakiskolát. Tanári karát pillanatnyilag szinte 100%-osan meg tudnánk oldani a helyi oktatókkal.

Városunkban több olyan épület is létezik, mely visszazáraztatás után (tatarozás és korszerűsítési munkálatok elvégzésével) részben, míg egy épület teljes egészében eleget tehetne az előzőekben felsorolt igényeknek.

Tehát telek van, épület is, csak még jogilag nem tisztázott a tulajdon kérdése.

Egyéb feladatok:

1. Az iskolásoknak járó anyagi támogatást kiterjeszteni a magyar óvodába járó gyermekekre is.

2. Jogi háttérrel biztosítani annak, hogy ne csak szerb állampolgársággal rendelkező pedagógusok taníthassanak.

3. A magyar osztályokban tanító magyar pedagógusok munkáját bizonyos anyagi jutattal is ösztönözni.

4. Pedagógus panziókat, lakásokat biztosítani. (Pl. Muzsán majdnem ingyen lehet olyan új ingatlanokhoz jut-

⁸ tervezet

ni, melyek egyszerre több pedagógusnak/ pedagógus családnak is megoldanak a lakhatási gondjait.)

5. Vendégtanár-szállót (szállásokat) létrehozni.

6. Hathatósan támogatni a nagybecskereki leánykollégiumot és a muzslai Emmausz fiúkollégiumot (melyek lehetővé teszik, hogy a vidéki fiatalok nagy hányada - jelenleg 100 - otthonra teljen, korrepetáljon, kirándulásokon, továbbképzéseken vegyen részt stb.)

7. Biztosítani több (mikro)buszt az ingázó diákok, tanárok számára.⁶

Kitekintés

Az EU jelenlegi álláspontja:

Minden európai polgár őrizze meg anyanyelvét és tanuljon meg még 2-3 idegen nyelvet. Ezek közül az egyik legyen az adott polgár számára valamely okból fontos nyelv, a másik legyen a szomszédos ország nyelve, az esteleges harmadik nyelv pedig legyen egy ritka nyelv. Fogalmazzunk akkor most is kiterjesztés nélkül. Lehetetlen kérésünk? NEM - mondta ki az EU már számos ilyen esetben. Most ismerkedjünk meg közelebbről az anyanyelvű kisebbségi oktatási rendszerek néhány európai uniós változatával.⁷

Az élenjáró európai kisebbségpolitikai gyakorlatat két legkésebb példája a finnországi svéd nyelvű közösség, s különösen a Land-szigetek lakóinak helyzete, valamint az olaszországi dél-tiroli németek latin relációjú autonómiaja.

A mindenkor kisebbségpolitikának, különösen az autonómia megvalósításának egyik kulcskérdése a kisebbségi oktatási rendszerek helyzete, minősége. A finnországi svéd és a dél-tiroli németek oktatási rendszereiről összefoglalóan a következőt állapíthatjuk meg: a két kisebbség oktatási jogait a két érintett ország (olasz-osztrák, finn-svéd) közötti nemzetközi szerződés alapozta meg, a két anyaország mintegy védhatalomként léphetett fel nemzetrészei érdekében.

Mindkét nyelvközösség kiterjedt és tiszta anyanyelvű oktatási rendszerrel rendelkezik. A finnországi svéd anyanyelvűeké és a dél-tiroli németeké is teljes vertikumú, óvodától a posztgraduális felsőoktatásig terjed.

Dél-Tirol⁸

F. Spotts és Th. Wieser 1986-ban kiadott olaszországi útleírása szerint létezik egy különálló virtuális ország a Brenner-hágó és a Salumi-szoros között, ez Dél-Tirol Olaszországban. Dél-Tirolban a német általános és középiskolák után 1992-ben megalapították a **Bolzanói Európai Akadémiát**. Még ezzel sem voltak megelégedve a dél-tiroli politikusok, mert az elitképzést követelték, s így alakult meg 1997-ben a **Bolzanói Szabadegyetem**, amely nem állami egyetem, és az oktatási törvény következő lényeges pontjai alapján működik:

- A Tudományügyi Minisztérium engedélyezi, hogy az egyetem államilag elismert egyetemi diplomákat adjon ki.
- Az állam hozzájárul az oktatás és kutatás költségeinek a fedezéséhez
- Az egyetemet a Dél-Tirol tartománnyal közösen irányítja
- Bolzanó autonóm tartomány biztosítja az egyetem építéséhez szükséges területet és fedezi a költségeket
- A Bolzanói Szabadegyetem más külföldi egyetemekkel integrált képzési formákat indíthat, és ennek megfelelő egyetemi diplomákat bocsáthat ki
- A Bolzanói Szabadegyetem elismerheti azon osztrák felsőfokú diplomákat, amelyeknek ekvivalenciájában Olaszország és Ausztria jegyzékben állapodott meg.

Érdemes kiemelni, hogy egy-egy szakon viszonylag kevés 8–60 fő a hallgatók száma.

Következzen most két kevésbé ismert, de sok tanulságot, okulni valót tartalmazó követendő példa.

A lengyel–litván „tanulási régió”⁹

A Litvániában élő lengyelekkel (az összlakosságnak csak 7%-a lengyel) kapcsolatban olyan térségről beszélünk, mely ebben a formájában szervesen alakult ki, határait és környezetét fenntartott jelenlegi kapcsolatrendszerét a történelem szeszélye formálta. A ma érvényben lévő országhatár ily módon semmiféle kulturális érvényességgel nem rendelkezik, ha pedig így van, akkor egy erőszakos úton (nagyhatalmi törekvések erővonalaik alapján) létrehozott közösségről lesz szó (...)

⁶ Megjegyzés: A MEGOLDÁS alcímű szöveget egyeztettem Kalapi S. Stojan szálézi szerzetessel, az Emmausz fiúkollégium igazgatójával, aki egyben támogatja is a tervezetet. E szövegrészt elfutattam a Magyar Nemzeti Tanács oktatási kérdésekkel foglalkozó bizottságának is.

⁷ 14. füzet Összegezés

⁸ A fejezet szerzője Polonyi Tünde

⁹ Kozma Tamás: Kisebbségi oktatás Közép-Európában. A lengyel–litván „tanulási régió” (Szerepi Anna- Szijártó Imre)

Az ország közoktatásának szerkezete

(Litvániában) A rendszerváltás után egy új oktatási törvénykezelés kialakítása a Seimas (a Parlament) egyik fő prioritásává lépett elő. Az 1991-es *Oktatási törvény* alapvető változásokat hozott az oktatás céljaiban, tartalmában és struktúrájában, a tanítási módszerekben, továbbá az új tankönyvek kiadásában is. A középiskolai oktatás rugalmasabbá tételére is történtek erőfeszítések. A kormány 1992-ben megjelentette a *Litvánia oktatásának általános koncepciója* c. dokumentumot, mely rögzítette, hogy az „*oktatási rendszer európai értékeken alapszik*”. (Kulturális és Oktatási minisztérium, Vilnius¹⁰, 1992)

Az oktatásirányítás szintjei

Az oktatás a Tudomány és Oktatási Minisztérium (MoeS) hatáskörébe tartozik. Litvánia mind a 11 megyéjében létrehozta továbbá egy oktatási osztályt, mely bizonyos minisztériumi jogkörökkel is rendelkezik. E megyei oktatási osztályok fő feladata a beiskoláztatás megszervezése. Az oktatással kapcsolatos felelősség így bizonyos mértékben megoszlik a központi kormányzat, a megyék és önkormányzatok, illetve az oktatási intézmények vezető testülete között. (...) a megyei hatóságok Kelet-Litvániában új iskolákat is üzemeltetnek, annak a kormányzati programnak a részeként, amely a regionális fejlődést és a litván nyelv népszerűsítését tűzte ki. Az OECD szakértői szerint indokolt, hogy a regionális fejlődést regionális szinten koordinálják, elfogadhatatlan viszont, hogy az önkormányzatok az iskolafenntartó jogkörét korlátozzák. A lengyel kisebbség pl. a litván nyelv népszerűsítését a lengyel iskolák hátrányos megkülönböztetéseként élék meg. (...)

A közoktatási intézmények tantervekkel, a nemzeti tantervvel (kiemelés tőlem) és pedagógiai programokkal összhangban működnek, melyeket közvetve vagy közvetlenül a MoeS határoz meg, a tanterv megvalósításaért az oktatási intézmények vezetője tartozik felelősséggel, míg a tanterven kívüli, ill. a választható tantárgyakhoz kötött tevékenységek a tanárok és az igazgató hatáskörébe tartoznak. (...)

2000-től az állami oktatás monopóliuma gyengült számos magánintézmény megjelenésével. Az 1995/96-os tanévben a magánintézmények között legtöbb az általános

iskola volt. 2000/01-től már a középiskolai intézmények vannak többségben, sőt megnőtt a száma a magán felsőoktatási intézményeknek is.

A litván állam kisebbségi oktatási törekvései

Litvániában az 1997-es oktatási törvény a nemzetiségekkel kapcsolatban a következő alapelveket fektette le.

- A nemzetiségek Litvánia kultúrájában értéket képviselnek, identitásukat és történelmi folyamatosságukat meg kell őrizni;
- Litvánia oktatási rendszere megőrzi és a későbbiekben is terjeszti az ország többnemzetiségű kultúráját.
- Tudomásul veszi, hogy a nemzeti kisebbségek gazdagítják az ország kultúráját;
- Nyitottságot feltételez az egyetemes értékek és nemzetiségi értékek közötti harmónia megteremtéséhez.

A litván oktatáspolitikai elismeri a nemzeti kisebbségek szükségleteit, az etnikulturális identitás elemeit. A saját nyelvet, kulturális örökséget, szokások és vallás megőrzésének szükségességét.

A törvény kimondja, hogy a régióban (ahol koncentráltan él a kisebbség) lehetőség van államilag finanszírozott óvodák, általános iskolák és középiskolák létrehozására, melyek keretében a nemzeti kisebbségeknek biztosítani kell az anyanyelvi oktatás lehetőségeit. A felsőoktatási intézményekben hasonlóképpen lehetőség van a nemzeti kisebbségek igényeinek megfelelő oktatók képzésére.

A következő rendelkezések a nemzeti kisebbségek esélyegyenlőségére tett erőfeszítéseket illusztrálják:

- Ha egy tanuló iskolát változtat, és a tanítás nyelve nem azonos a két iskolában, joga van személyre szabott oktatásra.
- Léteznek olyan litván nyelvőrak, melyek nem litván anyanyelvű diákoknak segítenek a társadalomba való beilleszkedésben (ebben az esetben a litván idegen nyelvnek számít).
- A nemzeti kisebbségek oktatásából adódó minden pluszkiöltséget a litván állam fedez (Educations of National Minorities, 1997:21).

Hidak az Odera fölött¹¹

Frankfurt és Slubice. – (A mai Slubice a II. v. h. előttig a Frankfurt/Oder részét képezte. 1945 májusától lét-

¹⁰ Az első Vilnai Egyetemet Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem alapította meg 1579-ben. Ez volt a Visztulától keletre létrehozott első universitas.

¹¹ *Hidak az Odera fölött* c. fejezet szerzői Keller Magdolna és Papp Éva.

rehozták a „folyón túli rész” lengyel mintájú közigazgatásnak megfelelő várost. Slubice geopolitikai fekvése meg egyezik pl. Komárom és Révkomárom fekvésével. (M. V. megjegyzése). Tehát a II. vh. után meghúzott határ kettévágta a korábban egységes várost. E városrész területe nem nagy, mindössze két négyzetkilométer, lakóinak száma 16 909 (2001-es népszámlálási adat). E szám azonban a tanév során néhány ezerrel is megnövekszik.

A német oldal

Brandenburg tartomány az ország keleti felén, a Berlint övező területeken fekszik. A Kelet- Brandenburg régió a szövetségi tartomány szűk 1/3-át teszi ki. Központja a 70 000 lakosú Frankfurt/Oder közvetlenül a német-lengyel határon fekszik. Németország egyesülése után a gazdasági és népességi helyzet is romlott, nagy volt a képzett (gyakran pályakezdő - ismerős?) lakosság elvándorlása.

A negatív folyamat megállítása érdekében gazdasági átszervezésre volt szükség, de ezen felül gondoltak a non-profit fejlesztésekre is (egészségügy, oktatás, kultúra), e területen a tartományi kormány hathatós támogatásával gazdaságosító, népességmegtartó beruházások születtek. A nagy klinikák és hivatalok mellett felsőoktatási intézmények felállításáról jött létre döntés. Konkrétan egy határon átvelő egyetem létesítésének a gondolata is felmerült.

Az egyetemről

Az intézmény megalakítására 1991-ben került sor. Slubice, a csöndes kisváros fejlődésnek indult. Az egyetemalapítás hozzájárult a két város együttműködésében rejlő lehetőségek kiaknázásához. A semmiből születő egyetem felfrissítette az addigi elmaradott infrastruktúrális beruházásokat. A Collegium Polonicum közvetlenül a két országot összekötő hídfőnél elhelyezkedő intézmény. Ez az egyetem felvállalja a határokon átnyúló tudományos együttgondolkodás és együttműködés feladatait is.

A Collegium Polonicum

Két szülő egy gyermeke. A két szülő (az Európa Egyetem Viadrina (EEV) és a poznańi Adam Mickiewicz Egyetem (AME) közös megállapodással hozták létre, szabályozzák és tartják fenn a Collegium Polonicumot. Az

együttműködést ugyancsak állami szintű szerződés szabályozza, ami egyfelől a lengyel állam, másfelől a Brandenburg tartomány között jött létre.

Az új egyetem megnyitotta kapuit mielőtt elkészült volna a felsőoktatási intézmény épülete. Hogyan? Slubice különböző intézményeiben bérelt helyiségekben történt, mert az építkezés csak 1994-ben indult meg. A területet a városi polgármesteri hivatal jelképes 1 zlotyiért ajánlotta fel megvételre. Majd mindkét egyetem szponzorok támogatásait kereste.

Az Európa Egyetem Viadrina 1991-es alapítása a német-lengyel határmenti régióban a human erőforrásterjesztést, valamint a régi hagyományok talaján fogant elképzelések megvalósítását jelentette. A „Hidak az Odera felett” gondolata azonban túlmutat e sikereken is. Sublicei társintézményeivel, a Collegium Polonicummal elmosta az országokat elválasztó valóságos határokat, s felépítette a nemzeteket összekötő szellemi hidakat.”

Irrealitás? Nem! Realitás!

És akkor mi, az őshonos magyar lakosság anyanyelvű iskolákat igényelve lehetetlent kérünk? NEM- mondta ki az EU már számos ilyen esetben. A nyelvi és kulturális sokszínűség tisztelete már hosszú ideje az Európai Unió egyik sarkköve. Hivatalos adatai szerint 40 millió európai polgár beszél kisebbségi nyelvet, az EU bővítése után az a szám 2004-ben 6 millióval emelkedett.

Az EU-tanács 1995-ben megerősítette és elfogadta az előző ülésen hozott következtetéseket anyanyelvi különbségekről és többnyelvűségről az EU-ban. A 13 pontból álló okmányban a nyelvi szabályozás szempontjából különösen fontos pontjai:

1. A Tanács megerősíti, hogy az EU számára fontosak a nyelvi különbségek, amelyek az európai mértéknek és identitásnak és közös kulturális örökségnek fontos elemei
5. A Tanács hangsúlyozza, hogy az EU-ban szükséges megtartani a nyelvi különbségeket és fejleszteni a többnyelvűséget, egyenlően kezelve az EU nyelveit és tisztelve a szubszidiaritás elvét.

Ebner¹² - jelentés

2003 szeptemberében az Európai Parlament plenáris ülésén nagy többséggel elfogadta a kisebbségi anya-

¹² Michael Ebner a Dél-tiroli Néppárt képviselője, az Európai Néppárt frakciójának a tagja

nyelvhasználatról és az európai nyelvi sokszínűség védelméről szóló dokumentumot, az ún. Ebner-jelentést, amely megállapítja, hogy Európában a nyelvi sokszínűség értékeinek megőrzése érdekében szükség van a regionális és a kevésbé használt nyelvek védelmére. Az elfogadott dokumentum a nyelvi sokszínűség fenntartására és a kisebbségi nyelvek oktatására helyezi a hangsúlyt. A jelentés konkrét ajánlatot tesz a regionális és kevésbé elterjedt nyelvek ápolására, a nyelvi sokszínűség és a nyelvtanulás előmozdítására, és felhívja az európai bizottságot az ezzel kapcsolatos jogalkotásra. Az EU ezzel kapcsolatban létrehoz egy olyan központot („European Agency on Linguistic Diversity and Language Learning”), amelynek a kisebbségi nyelvek kutatása, tanítási módszereinek – akár egyetemi szinten történő – bevezetése lesz a feladata.

A jelentés különösen fontos Magyarország EU-s tagállamként való válása után, hiszen a csatlakozás után a magyar nyelv az Európai Unióban egyszerre hivatalos nyelv, a határon túl élő magyarok esetében pedig több országban is a kisebbség nyelve.

Általános ismérvek

Az oktatás eredményessége szempontjából nagyon fontos a családi háttér, de legalább annyira fontos az iskola és a szélesebb közösség kapcsolata is. E területen is órási változások tanúi lehetünk. Míg az egyesülő országok a globalizáció negatív velejáróitól tartanak, s az ezzel járó földrajzi mobilitás növekedésétől, mely fecsésként az élethosszig tartó szomszédsági kapcsolatok és a szociális interakciók gyakoriságát. Bizonyos iparágaknak – pl. a mezőgazdaságnak, a halászatnak – a radikális hanyatlása ugyancsak durván kisebbíti, vagy teljesen meg is szünteti azokat a lakóközösségeket, melyek az általuk teremtett munkahelyektől függték.

Ugyanakkor a jugónosztalgia, az elvesztett aranykor, a munkanélküliség, a bizonytalan egzisztencia, a lakóközösségek új tagjainak szokásai, kultúrája, az átélt traumák negatív hozadéka – mind-mind gyöngíti a **szociális tőkét**. Ezzel együtt egyre nő az igény, hogy az iskola vegye át a szocializáció feladatait.

A BÁNSÁGI - VAJDASÁGI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁS ÁLLOMÁSAI:

- I. NAGYBECSKEREKI ISKOLAKÖZPONT
- II. VAJDASÁGI ISKOLAHÁLÓZAT
- III. REGIONÁLIS OKTATÁS

Hosszabb távon elsődleges feladatunknak tekintem a RÉGIÓ-ban való gondolkodást és a megoldások keresését.

Hogy a régió fogalma egyértelmű lehessen, változtatnunk kell a megkövesedett térfelfogásunkon. Az Európai Régiók Gyűlése a baseli 1996-os értekezletén meghatározta, hogy a „régio az a törvényes területi testület, amelyet az állami szint alatt közvetlenül hoztak létre, és politikai önkormányzattal van felruházva, melynek oktatási és képzési határa az Euro-régió.”

Régiók, tanúvallomások

Oktatási hálózatunk jövője (akár a többi gazdaságilag fejlettebb, pl. EU-s országban) a határokon átvívelő oktatási rendszerekben rejlik. Ilyen körülmények között cél: a dinamikus partnerség kialakítása, amelyben az iskola is részt vesz. Egyben egy új egyensúly létrehozása szükséges ahhoz, hogy a kultúránkban gyökerező és a kor követelményeinek eleget tevő iskolahálózatot alakítsunk ki.

Az oktatási régióknak célterülete a külső és belső határ mentén húzódik. Tehát olyan magunkra méretezett oktatási rendszert kell létrehozunk, amely távlatilag eleget tesz az EU-s kompatibilis oktatásnak. Szerintem ezt semmikepp sem szabad szem elől téveszteni. *„Mindez komplex együttműködés, sokféle kapcsolódási csatornán keresztül partneri viszony vertikális és horizontális döntések és közös akciók megvalósulása a mindenkor érvényes eljárások alapján.” (Marosvári Attila.)*

Kezdet az országos jóváhagyás, ami nem várhat magára, valamint nemzeti, nemzetközi és uniós értelmiség mint végcél.

Teljes régiós intézményrendszert kell létrehozunk. Közös természetesen az anyanyelv és a nemzeti hagyományokat megismertető programok stb. Ezen kívül a régió középiskoláinak és egyetemi központjainak magukba kell foglalniuk az európai fejlődés irányzatait. Ezzel ismét összekapcsolódik a szétszakított térszerkezet.

A területi tervezés mellett a metodikai, tartalmi (már határokon átvívelő) harmonizáció megvalósítására kell törekednünk. Olyan tudásbázisú oktatási rendszert kell létrehozunk, amely összekapcsol a régióval, meg az EU-val, versenyképes lesz, versenyképessé tesz minden téren.

Tanulóvárosok nem feltétlenül a már meglévő nagy iskolaközpontokban, ill. már létező „valódi” városokban jöhetnek létre. A nyugat-európai, USA vagy akár japán kampuszok sem szolgálhatnak példaként, mert a mi valóságunk mást kíván, mást diktál.

Tanulővárosokká alakulhatnak az olyan telepölések, melyeknél adott a városi jelleg, és nevetségesen alacsony áron vásárolható az ingatlan (telek, épület). Sajnos, ebben bővelkedik a Vajdaság – elsősorban a szőrványmagyarság területe.

Határokon átnyúló regionális együttműködés

Hangsúlyozzuk ki: az Európai Unió új területfejlesztési politikája jegyében alakulhat nálunk is egy transznacionális régió, és ilyen irányban kell gondolkodnunk elsősorban nekünk itt a Bánságban.

Összegezve: a határ menti együttműködés a régió behatárolt földrajzi területén, két vagy több ország adott területét foglalja magában, az együttműködés formája pedig megfelel az európai normáknak is.

Hol tart Európa?

Az OECD-országokban kötelező az óvodáztatás, a középiskolai oktatás az alap, s természetes most már felső, ill. a terciér oktatás. Svédország, Japán, Hollandia fiataljai már legalább 14 évet töltenek az oktatási rendszerben. Belgiumban, Franciaországban ez már 15 év.

Az oktatási háló nemcsak létrejön, hanem egyben egy állandó fejlődési folyamat. A helyi jellegű kutatások, felmérések adják a változás irányának az alapját. Külön szakembergárdának kell kísérnie a nemzetközi változásokat.

Az OECD-országok szakemberei az **Iskoláztatás a holnap számára** program keretében 6 különféle forgatókönyvet dolgoztak ki:

1. Status quo
2. Piaci modell
3. Iskola mint alapvető szociális központ
4. Iskola mint központosított tanulási szervezet
5. Tanulói hálózatok és hálózati társadalom – iskolátlanító forgatókönyv
6. A beolvasztás szcenáriója

***

1999-ben 30 ország miniszterei írták alá a **Bolognai nyilatkozatot**: „Miközben megerősítjük elhatározásunkat a Sorbonne-nyilatkozatban lefektetett célok támogatására, kötelezettséget vállalunk arra, hogy felsőoktatáspolitikánkat viszonylag záros határidőn belül, de legkésőbb a harmadik évezred első évtizedének végéig összehangoljuk, s a kitűzött célokat, amelyeknek elsőrendű fontosságot tulajdonítunk az egyetemes európai fel-

sőoktatási rendszer kialakításában, a következők szerint támogassuk: egy könnyen érthető és összehasonlítható végzettségi rendszer elfogadásával, amely elsősorban a diplomamelléklettel valószínűsíthető meg annak érdekében, hogy elősegítsük az európai polgárok elhelyezkedési lehetőségeit és az európai felsőoktatási rendszer nemzetközi versenyképességét. Elsősorban olyan két képzési cikluson alapuló rendszer elfogadásával, amely az undergraduate és a graduate képzésének felel meg, ahol a második ciklusban történő felvétel feltételezi az első, minimum 3 éves ciklus sikeres befejezését. Az első ciklus befejeztével elérhető végzettségnek meg kell felelnie az európai munkaerőpiac állította szaktudási követelményeknek, míg a második ciklus a mester / vagy a doktori fokozat elérését ígéri több európai országban. Egy kreditrendszer megalapozásával, mint amilyen a már terjedő ECTS, amely legmegfelelőbb módon elősegíti a legszélesebb hallgatói mobilitást. Magát a kreditet meg lehessen szerezni a felsőoktatáson kívüli esetekben, pl. egy életem át tartó tanulás esetében, amelyet aztán különböző felsőoktatási intézmények is elfogadnak, beszámítanak.

A mobilitás elősegítése az akadályok leküzdésével, különös figyelemmel az alábbiakra:

A hallgatók számára lehetővé kell tenni a képzésbe és a gyakorlati képzésbe való bekerülést, és az ezzel járó szolgáltatások elérését, az oktatók, a kutatók és az adminisztrációs réteg számára az európai kutatást, az oktatásban és a gyakorlati képzésben való részvételük elismerését és megfelelő szintű kiértékelését a törvényes jogok megsértése nélkül.

A minőségbiztosítás területén az európai kooperációt kell támogatni, amely összehasonlítható kritériumok és módszerek kialakításán alapul.

A szükségesnek ítélt európai felsőoktatási dimenziók támogatásával, mint pl. a tantárgyfejlesztés, intézmények közötti kooperáció, mobilitási rendszerek, valamint képzési, gyakorlati képzési és kutatási programok.”

A BOLOGNAI EGYEZMÉNY aláírója Szerbia és Montenegró is.

Eu-program

A fejlett országokban már 2 évtizede legfontosabb oktatásiügyi szempont az oktatás és a gazdaság közötti kapcsolatrendszer.

Az oktatási rendszerek sikerét a munka világának irányítói döntenek el (Halász Gábor).

Oktatási programjainkat, azon felül, hogy természetesen legfontosabban az anyanyelvű oktatásról van szó, a következő kapcsolatrendszer legjobb tökéletesítése motiválja:

A technológia fejlődése (nálunk jelenleg: a várható fejlődése).

A versenyképesség követelményei.

A gazdasági átalakulással járó drámai társadalmi változások sora (Vértes Csaba: A bolognai úton).

Tehát legkésőbb 2010-ig összehangolja Szerbia is felsőoktatási rendszereit az EU-éval, és bevezeti teljes egészében a többciklusú képzést.

Socrates

30 európai országra kiterjedő, az EU által finanszírozott oktatási program. Célja, hogy az oktatás minden területén ösztönözze az európai együttműködést, az innovációt, a mobilitást, illetve a nyelvtanulást és oktatást.

8 alapprogramból áll:

- Comenius: óvodától a középfokú végzettséget követő oktatási tréningig (nursery school up post-secondary education)

- Erasmus : felsőoktatás
- Grundtvig: felnőttoktatás
- Lingua: európai nyelvek oktatása
- Minerva: informatika és kommunikációs technikák oktatása

- Oktatási rendszerek és politikák megfigyelése és megújítása

- Más európai uniós programokkal való együttműködés

- Kiegészítő tevékenységek, pl. konferenciák és szimpóziumok

Részt vehetünk ezeken a programokon mint nem tagország, de más feltételekkel és szűkebb határok között (pl. a költségtérítés vonatkozásában, kezdeményező nem lehet, csak résztvevő stb.)

Leonardo da Vinci – gyakornoki állások keresését elősegítő EU-tréningprogramok

...

Az Európai Unió jogrendszeréből

Alapvető jogok az EU-ban

- alapjogi charta
- egyenlőség
- jogérvényesülés
- méltóság
- szabadság
- szolidaritás
- polgári jogok

Emberi jogok az Unión kívül

Pl. az őslakos népek jogai. Különböző okokból hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy a kisebbségvédelem Eu-

rópa történelmi, jogi és kulturális életében kiemelt jelentőségű. Ennek ösztönzése az Európa Tanács, az ENSZ, az EBESZ és más politikai szervezetek dokumentumaiban világosan megfogalmazódik. Az ország belső jogi biztosítékaira van szükség, hogy a kisebbségeknek járó jogokat folyamatosan és nem tetszőlegesen biztosítsa. Ide tartozik még A regionális vagy kisebbségi nyelvek Európai Chartája, Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről stb.

A diszkrimináció elkerülése, pl. nálunk ne kelljen a magyar általános iskolát befejezett és középiskolába iratkozó diáknak az iratkozási űrlapra külön odairnia, hogy anyanyelvén szeretne továbbtanulni.

A nemzeti közösségünk döntési joga

Alapvető különjogok : (létezés, elismerés, külön védelem joga).

Kompenzációs jogok. – A nemzetiségileg vegyesen lakott terület kultúrája és szellemi öröksége az összlakosság közös tulajdona, eltekintve a nemzetiségi hovatartozástól.

Az Európa Tanács 2000. március 23–24-én tartott ülésétől datálható a ún. lisszaboni folyamat indulása. A csúcserőkezellet záródokumentuma egységes keretben szemléli az UNIO előtt álló gazdasági, foglalkoztatási és társadalmi kihívásokat, s azokra az elkövetkezendő évtizedre szóló új stratégiai cél kijelölésével válaszolt. Eszerint mindent meg kell tenni, hogy az Unió a legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú gazdasággá váljon, mely képes fenntartható gazdasági növekedésre, több és jobb munkahely megteremtésére. Ezt a célt többek között úgy lehet elérni, hogy szociális modellek révén az emberi erőforrásokba fektetünk be, és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelmet korszerűsítjük. A záródokumentum főbb megállapításai és célkitűzései a következők:

Európa legfőbb értékei az emberek, ezért az uniós politika fókuszában is nekik kell állniuk. Az emberi erőforrásokba való befektetés, az aktív és dinamikus jóléti állam építése döntően befolyásolja Európa pozícióját a tudásalapú gazdaságban, és azt is biztosítja, hogy az új gazdaság kialakulása ne járjon együtt olyan szociális problémák terjedésével, mint a munkanélküliség, a szociális kirekesztés és a szegénység. A tudásalapú társadalomba való átmenet során fokozott jelentőségre tesz szert az oktatás és a szakmai képzés. Az európai oktatási és képzési rendszereket hozzá kell igazítani a tudásalapú társadalom követelményeihez, valamint a foglalkoztatás egyre magasabb minőségi elvárásaihoz.

Ennek jegyében oktatási és képzési lehetőséget kell ajánlani különböző életkorú célcsoportok, a fiatalok, felnőtt munkanélküliek, és az elévült szaktudásuk számára.

Az új megközelítés 3 fő eleme:

Helyi oktatási központok kialakítása és fejlesztése. – Az új alapképzések elsajátításának előmozdítása és a különböző országokban szerzett képesítések áttekinthetőbbé tétele

Többfunkciós helyi oktatási központok. – Partnerkapcsolatok az iskolák, képzési központok, kutatóhelyek és cégek között a társadalomban

(Juhász Gábor: *Az Európai Unió szociális dimenziója - A szociális dimenzió fejlődésének új lendülete a lisszaboni csúcstekeztetést követően*)

Az ISCED-rendszer abból indul ki, hogy az oktatás és a képzés céljának és tartalmának függvényében szakaszolható, és mind nemzeti, mind nemzetközi méretekben valóságosan és világosan elkülöníthető szakaszokra oszlik.

Miután egyes nemzeti rendszerek oktatására és szakaszolására, valamint az oktatási programokra vonatkozóan nem léteznek egyetemes nemzetközi normák, az ISCED az oktatási programokat egységesen értelmezett és alkalmazott fontossági sorrendbe rendezte, és egymást kiegészítő kritériumok alapján osztályozta, pl. a felvételi követelmények, a tanszemélyzet számára előírt képzettség.

(Nádor Orsolya: *Közép-kelet-európai nyelvpolitikai és oktatási formák*)

A nyelvi jogok kérdése több oldalról is megközelíthető, így egyebek között a közigazgatás, az oktatáspolitikai, a vallásszabadság oldaláról. Az anyanyelvű oktatáshoz való jog kiemelten fontos, hiszen egyrészt a legszélesebb nép-reteget érinti, másrészt pedig az oktatás nyelve és tartalma befolyásolja az identitás alakulását. Az anyanyelvet nem elég csak tantárgyként tanulni, mert az segít ugyan az irodalmi nyelv elsajátításában, s a kommunikációs készség kialakításában, de a hovatartozás-tudatot önmagában nem fejleszti. Ezért szükség van az adott kisebbség hagyományainak, helytörténetének, földrajzának, művelődéstörténetének anyanyelven történő megismerésére is.

A vernakulári nyelv (lingua vernacula) azt jelenti értelmezésünkben, hogy az ország területén (ill. kisebb régiókban, pl. a nemzetiségek lakta területeken a mindennapi érintkezésben használt nyelvnek nincs hivatalos státusa).

Az én megjegyzésem: tehát a nyelv csak mint kommunikációs eszköz és nem mint politikai tényező szerepel - ezáltal ez a nyelv az alárendelt nyelvek közé tartozik

A kisebbségi nyelvi státusz korlátozott használati körű

A nemzeti és kisebbségi sokszínűség fenntartásának elvét a 2000. decemberi nizzai Eu-csúcson elfogadott Alapvető Jogok Európai Chartájának 22. cikke is kimond-

ja: „Az Unió tiszteletben tarja a kulturális, vallási és nyelvi sokszínűséget.”

Európai oktatási és képzési célok 2010-ig

Az általános képzettségi színvonal emelése. – Az Európa Tanács 2000. márciusi lisszaboni ülésén elfogadott stratégia, hogy a humán tőkét tekinti a gazdasági fejlődés alapjának. Az ún. lisszaboni stratégia Európa jövőjének formálását mint tudásalapú társadalom kialakítását írja le, és ebben az összefüggésben fogalmazza meg az oktatás és a képzés feladatait is. Mivel jelenleg még messze állunk az Unióbba való belépéstől, így tételszerűen nem is sorolom föl, csak megemlítem, hogy 2002-ben az EU-bizottság megismételt számos követelményt a lisszaboni uniós dokumentumból, és 5 kiemelt szempontba tömörítette őket:

1. korai kimaradók (iskolaelhagyók) problémája - vagyis hogy a 18-24 év közötti korosztály mekkora hányadának nincs befejezett középfokú végzettsége, ennek ellenére semmiféle oktatásban és képzésben nem vesz részt

2. a matematika, a természettudományok és a műszaki tudományok részesedése az oktatásban és képzésben - vagyis hogy a 20-29 éves korosztályban 10 ezer lakos közül hány rendelkezik matematikai, természettudományos vagy műszaki végzettséggel, és hogy ezen belül milyen a nemek aránya.

3. a befejezett középfokú végzettség megszerzése - vagyis hogy a 25-64 éves korosztály (illetve más mutató szerint a 22 évesek hány százaléka) mekkora hányada rendelkezik befejezett középfokú végzettséggel

4. az alapképzések elsajátítása - vagyis hogy az alapvető elsajátítandó képességek (kulcskompetenciák) közül, amelyeket az európai oktatásnak és képzési rendszereknek a részletes munkaprogramja rögzített, az olvasás és a matematikai-természettudományos alapok elsajátítása (literacy) területén milyen szintet érnek el a 15 évesek

5. az egész életen át tartó tanulás biztosítása - vagyis hogy a 25 és 64 év közötti korosztály mekkora hányada vesz részt az egy életen át tartó tanulásban.

...

Az oktatási tényeket körvonalázó írásom alapján mérjük föl mi, délvidéki magyarok hol vagyunk, és merre is tartunk?

Tanulmányom elkészítésében támogatott Rébay Magdolna (Budapest), aki elküldte Kozma Tamás: Határokon innen, határokon túl, Regionális változások az oktatásban és a Kisebbségi oktatás Közép-Európában c. könyveket. Ezúttal is köszönöm önzetlen segítségnyújtását.

Visszhang a gyepüről

A magyar nemzet – általunk értelmezett fogalmában – él. Széttagolva és részben szétszóródva is. Nem kell tehát föltámasztani poraiból. Nem erről van szó. De arról igen, hogy szerte a világ és a történelem végtelen térségein, körülményeiktől függően, kis és nagy nemzetek szüntek és szünnék meg élni, s ezért a magyar nemzet életerejét van okunk tudatosan óvni és táplálni.

Újvidék – Budapest. Az otthon és az itthon így, együtt lélektanilag, sőt tudatilag is összetettebb a látszatnál, de ez számomra mégsem bonyolult jelenség. Mert (noha a Délvidéken születtem, s megszakítás nélkül ott éltem hetvenkét évet) gyerekkorom óta sohasem éreztem magam „jugoszlávnak”, sem anyaországi értelemben vett „magyarnak”. Csak magyarnak, valamint jugoszláv állampolgárnak. Illetve – amíg éppen a másik oldalon húzódott az államhatár, s másodszorra tavaly óta – magyar állampolgárnak. Pedig szerettem a szülőföldemet, és csak a horgosi tanyavilágot (abban a ma már nem is létező Ágoston-sort) tekintem annak, főleg álmaimban. Lényegében így gondolkodhattak erről a szüleim és a nagyszüleim is, azaz a többlettel, hogy ők – soha nem költözködve – magyar állampolgárként kezdték az életüket ugyanott.

Nemzeti azonosságtudatom azért alakulhatott így, mert minden fölmenőm Magyarországon született, magyar volt az anyanyelve, és mert családom három tagja (köztük a bátyám) magyar katonaként halt meg Magyarországiért. Noha ennek az államnak egyik kései közjogi méltósága láthatólag nem tudja, hogy a magyar népnek mit is jelenthet a nemzet fogalma; s nyilván még kevésbé tudhatja, hogy a magyarságot (azaz a nemzetet) István király előtt is, azóta is emberek alkották, és csak azok. Nos, ezzel a magyarságtudattal éppúgy élhettünk volna akár Kecskeméten, Kassán vagy Buenos Airesben is. (Miként személyesen is lett szerencsém megismerni ilyen kecskeméti, kassai, Buenos Aires-i vagy marosvásárhelyi, ungvári, Ohio állambeli magyar embert.)

Innen eredhet az a késztetésem, hogy a milliók számára megrázó esemény első évfordulóján az otthon maradtak és a lélekben továbbra is meglehetősen hontala-

nok nagy részének nevében megpróbáljam megfogalmazni a 2004. december 5-ei anya- és magyarországi népszavazás visszhangját.

Nemzetben gondolkodó honfitársaink a határ mindkét oldalán jól tudják, hogy a tavaly megbuktatott népszavazáson – a hatalom elriasztó ügyeskedése ellenére is – az anyaország többsége igen-nel szavazott, de a voksolás kimenetelében a hatalmi megfélemlítés és megtévesztés bizonyult győztesnek. Nem a távol maradók nem létező voksának a beírt nem-ekhez való odaszámitásával (mert hogyha a szavazásban való részvétel megtagadása vagy elmulasztása ezt a fajta „szavazást” is jelenthetné, akkor Magyarország ma nem lenne az unióban), hanem a kétharmadnyi igen szavazatot megkövetelő kritérium által.

A fontos döntéshez ez a szigorú föltétel is bizonyára meglelt volna, hogyha a szavazókat előzőleg hónapokon át nem ijesztik el hamis tájékoztatással. Pedig a „kinti” nemzeti magyarság panaszja és igénye nem anyagi természetű. Amit Magyarországtól anyagiakban kaptak és kapnak, a valóban nemzetben gondolkodók annak a kis hányadát sem követelnék odakint. Magyarigazolványnál és kettős állampolgárságnál ugyanis komolyabb és emberibb dologról volt és van szó.

A nemzet fogalma kétirányú kohézió alapszik: itt a részeknek és az egésznek a távlati érdeke csak akkor lehet erkölcsileg jogos, ha a két érdek azonos. Amíg ezt (a határ mindkét oldalán) föl nem fogja a nemzet hivatott és legitim képviselőinek többsége, addig nem számíthatunk arra, hogy közöttünk életképes összefogás jöhet létre. Szerintünk a nemzetnek most nem bosszúra – sem számonkérésre – lenne szüksége, hanem sokkal többre: történelmi érvényű, tartós okulásra.

Kirekesztettségünk keserű ténye miatt és a magunkra hagyatottságunk okozta mindennapi kínok közepette nekünk meg kellett tanulnunk őrizni és féltetni anyanyelvünket és nemzeti öntudatunkat, mialatt az anyaországi magyarság – melyet történelmünknek ebben a szakaszában

tengernyi egyéb veszteség és győtrelem ért – a trianoni döntésnek a határon kívül rekedt nemzetrészeket sújtó következményeiből semmit nem élt át (nem is élhetett), s igazából szinte semmit nem is tudhat róla mindmáig. (Miként ez fordítva is nagyon igaz.)

Itt, ahol (a Bach-korszaktól kezdve máig) magyarnak sohasem kellett harcolnia saját anyanyelvüségéért (iskolában, utcán, médiában, bíróságon, kórházi ágyon, házasságkötési esküvőjén, identitásának megvallásakor, gyerekének nevéért, de néha még álmában is), itt – a szómyen hosszú diktatúra alatt is – a törzsmagyarság zöme nem is sejtette, hogy az éltető, ezerágú és mély gyökerű anyanyelvűség öneki magának mit ér. Sőt nagyobb részt arra sem igen gondolhatott, hogy mindez létezik, nemhogy elveszitheti. Noha szabadságát, biztonságát, méltóságát maga is elveszítette, sokadszorra is.

Az anyaország törzsmagyarsága (mégannyi jóakarat és önzetlen áldozatvállalás mellett is) hogyan érthetné meg tehát azoknak a sorsát, akikről ideát a hosszú, tudatdeformáló közelmúltban zömmel csak az a viszonylag szűk réteg vélt meglátni valamit, mely – turistaként a tengerre sietve – útközben esetleg megállt benzinért, vinjakért vagy rizses csokoládéért?! Nemzetudatuknak azonban egyetlen betűjét sem igazolta a kék tenger élvezete után elejtett „együtt érző” sóhaj a fiumei kikötőben: „Ez is a mienk volt!” (Buzgó janicsárok minket nem kisebb szorgalommal „neveltek” az anyaországiak – és önmagunk – ellen.)

Megértéssel és megértésre számot tartva szeretnék emlékeztetni: tavaly decemberben nem a tékozló fiú kopogtatott visszatérhetéseért. Trianon nem erről szól, hanem hogy fölsőbb parancsra ugyan, de az anyaország hagyta el gyerekeit, és húzódott a számára kijelölt szűkebb határok mögé. Sőt évtizedeken át többnyire szófogadóan halgatott a kirekesztett milliókról, mintha azok nem is lettek volna – sem jelenben, sem múltban.

Identitásuk kétoldali kétségbe vonása közepette is, méltatlan anyanyelvi diszkrimináltságukban is, a kint hagyott és kirekesztett – s nyomban degradált – nemzetrészek ismerhették föl igazán és érthették meg nemcsak azt, hogy Trianon miért bizonyult igazságtalannak, miért lett tragikus, és a hirhedt döntés eleve miért volt (enyhén szólva is) súlyos tévedés, hanem azt a paradoxont is, hogy a Kárpát-medencében bizonyos nagy változás elkerülhetetlen volt. A magyar tragédiával egyidejűleg ugyanis százvezrek, sőt emberek milliói nyerték el anyanyelvüségük jogos kiteljesedését, s ezt immár anyaországukban.

Az anyanyelvűségi katasztrófában, az önkényes többségi viszonyok közepette, de nem kevésbé a máig tartó

nyelvi elszigeteltségben és diszkrimináltságban anyanyelvi készségünk megrekedt, pangott, szegényedett és romlott. A magyar anyanyelvűek száma és aránya évről évre rohamosan csökkent. Ezalatt – még ha viszolyogva is a helyzeti kényszerből – sokan megtanultak aránylag jól használni a román, a szlovák, a szerb, a horvát, a szlovén vagy az ukrán nyelvet. És (ha e „nyelvtanfolyam” megalázó volta miatt mondani nem szoktuk is) a helyszínen élve nyilván mi tudhatjuk legjobban, hogy ezek a nyelvek szintén nagyszerűek: szintén igazán szépek és szintén gazdagok. Sőt azt is jobbra csak mi tapasztalhattuk (valóban közvetlenül), hogy akinek többségi az anyanyelve, az a nyelvek bármelyikén nemcsak „fehér európaiként”, azaz felsőbbrendű fölénytel és megalázó bizalmatlansággal tudott és tud szólni vagy írni, hanem sajátjai körében gyöngéd szeretettel is vagy szellemes humorral, játékos öngúnnyal, mint ahogyan a magyarság szerencsésebb része szól és ír anyanyelvén. Nem akarva is megtanultuk hitelesebben tudni: a világon egyik nyelv sem kevésbé szép bármelyiknél, amikor az anyanyelv.

Szeretni viszont – többségi nyelvet, világnyelvet vagy bármit s bárkit is – nem akarát vagy parancs kérdése, netán illemé vagy lojalitása. A természet törvénye szerint az óriási nyájban anyajuh és báránya keresik és megtalálják egymást. Hatalmas érzés ez! Mig erőnkől futotta, általában be is bizonyítottuk, hogy anyanyelvünket – a nemzetben megtartót – akarjuk vagy szeretnénk övni és ápolni. Mert nincs és nem lehet számunkra „szebbik” nyelv, sem legszebb. De legdrágább és legfontosabb azért a nyelvek között is van: általában minden embernek az anyanyelve.

Az évforduló táján (bárhogyan voksoltak is 2004 decemberében a legitim állampolgárok) megértő szándékkal hívjuk föl az általános figyelmet: jöjjék minket sújtott az irányított, sőt parancsolt voksolásmód, de az irányított voksolókat alázta meg.

Azt azonban elváránk nemzettársainktól – bármelyik oldalra sodródunk is még a jövőben –, hogy ha anyanyelvi és nemzeti megmaradásunkhoz nem tudnak vagy esetleg nem is akarnak támogatást nyújtani: legalább ne akadályozzanak bennünket az önvédelemben. Például ne igyekezzenek bennünket „átsegíteni” arra a túloldalra, melyet több mint nyolc évtizede elkerülni szeretnénk. S ugyanezért annak skandalását lehetőleg hagyják már abba, hogy „a határon túl lak maradjanak otthon!” Nemzeti elmúlásunk helyszínének megválasztását – hogyha odáig kell jutnunk – bizzák ránk; ehhez emberi jogunk van!

Ugyanakkor megpróbálhatnák fékezni azt a nem hatástalan, de felelőtlen hazai reklám- és propagandafolyama-

tot, hogy az anyaországi orvosokat, tudósokat és a fiatal tehetségeket hányiszorta jobb életfeltételek várják, ha elhagyják szülőföldjüket, és Amerikában vagy más idegen országban dolgoznak vagy tanulnak. Mert az anyaországban (ha a vidéket még ide számíthatjuk) például ma is szakorvoshiány van. Az anyaország kellő magyar értelmiség nélkül maradhat, s ez a már meg is indult folyamat jobban veszélyezteti anyanyelvi és nemzeti megmaradásunkat, immár az egész nemzetét, mint tíz-tizenöt évvel ezeleztől „veszélyeztethette volna” az otthon maradtakét az, amikor a határon túli magyar fiatalok (akárhányan is!) anyanyelvükön, azaz magyarországi egyetemeken reméltek és szerettek volna tanulni. Az egyetlen módon ahhoz, hogy megtarthassák identitásukat, és hogy ezáltal anyanyelvükben életképes magyar értelmiséget kaphasson a határon túli magyarság.

A tavalyi népszavazás körüli szenvedélyes „gyekeztek” szinte egyértelművé tették: akik a határon túliaknak az új gyepű szerepet kitaláltak, úgy tűnik, már jó ideje nem mitőlünk, kirekesztettektől féltik Magyarországot, sem a Kárpát-medence „békéjét”, hanem attól ijedtek meg, hogy a határon túliakkal fölerősödve az anyaország netán még meg fog maradni.

Valamikor az elmúlt szeszélyes, esős nyár derekán (immár több mint másfél évtizeddel a rendszerváltásnak nevezett és vélt fordulat után) a magyar tévében az egyik pártelnök azt ígérte, hogy pártjában majd napirendre tűzik annak megvitatását és megfogalmazását, hogy hogyan is kellene a mának megfelelően értelmezni ezt a szót: nemzet, illetve azt a fogalmat, melyet annyira másképp nevez meg (vagy hallgat el) Magyarország lakosságának egyik fele.

Nem csoda tehát, hogy elbukott az a népszavazás, melyen valójában – annyi hallgatás, megtagadás és mellesbeszélés után – a nemzet egységének egyfajta elismerése lett volna a tét. Az illetékesek azzal igyekeztek ezt a fejleményt előidézni, hogy megfélemlítván és megtévesztvén a választókat, mindenekelőtt a hivatott párttag-ságot szólították föl: a nem-re tegyék az x-et, vagy pedig ne is menjenek el szavazni!

Az említtett „szófejtő” és „nyelvújító” ígéret mellett még számos bizonyítékot találunk arra, hogy felelős magyar

politikusok – bárhogyan szóltak is időnként – nem tekintették és nem tekintik nemzetrésznek a lecsatolt és kívül hagyott magyarságot. Sokan. Ezért is lenne indokolt – és bizonyára nemcsak a magyar végek érdekében – már az első évforduló táján és alkalmával elgondolkodnunk alábbi szomorú meggyőződésünkön.

Nemzeti megmaradásunkat ugyanis eddig sem csak az utódállamok bizalmatlansága vagy meg nem értése nehezítette, hanem – a hosszú diktatúra hagyatékaként – a magyar közélet egy szűkebb rétegének nemzetietlenséget és nemzetellenességet szervesen tartalmazó szemlélete és magatartása. (Még ha nagyrészt nem tudatosan is!) Pl. tizenöt évvel a diktatúra megszűnte után nemcsak kitagadják a nemzetnek egyébként is kirekesztett részeit s nem kevésbé a nagyvilágba és a hontalanságba taszított emigráns magyarokat, hanem a belpolitikában, a „magyar-magyar”-nak kódolt nemzeti kapcsolatokban, de magas szintű nyilatkozatokban közvetlenül is tapasztalhatjuk: mást értenek nemzetet és nemzeti hovatartozáson. Anyanyelvi és nemzeti identitásunk megtarthatásában mi odaát szüntelenül nagyobb éberségre kényszerülünk és kényszerülünk. (Nem érdemünk ez, hanem sorunk, melyet nem magunk idéztünk elő.)

Tudjuk és érezzük viszont azt is, hogy a peremmagyarság fölládozásával nem lehet megállítani a nemzeti elszivatagosodást. A trianoni országhatáron sem. Ma a magyar népnek – sok más kis nemzethez hasonlóan – nem gyepűre lenne szüksége, és nem területben való egyoldalú szemléletre, hanem emberekben gondolkodó összefogásra. Okosan és önzetlenül kellene összefognunk, mégpedig az egész magyar nép zömének érdekében, akik hosszabb távon is akarják vagy szeretnék megtartani a magyar nyelv közösség és a magyar nemzet egységét és életképességét. Természetesen, „kedvezmények” nélkül, de végre a trianoni diszkrimináltságnak családhoz, azaz nemzethez méltó enyhítésével. Ha idejében megszűnik gyepű lenni a mostani gyepű, vagyis ha – a szomszéd népek és etnikumok azonos érdekeinek érintése nélkül – az elcsatolt közösségrészeket idejében tesszük egy élő szervezetként öntudatra ébredt nemzet szerves részévé, a nemzeti elszivatagosodás gyűrűje remélhetőleg nem szűkül tovább, a nemzeti elmúlás fékezhetősége pedig jelentősen megnövekszik.

Van-e nemzetstratégiánk?

Nézem a tévét, halgatom a rádiót, olvasom a sajtót, megpróbálok tájékozódni a világban, de a legnagyobb igyekezetem ellenére sem tudom eldönteni, hogy a délvideki magyarságnak van-e valamilyen (közelebi vagy távolabbi) nemzetstratégiája. Van-e jövőképe, miként képzei el a társadalmi (nem csupán az egyéni) fölemelkedést, a nemzetben való megmaradást, és egyáltalán miként képzei el a holnapokat? Vagy csak sodortatja magát térben és időben a történelem vihara által, passzívan, ellenállás nélkül, kitéve magát a szerencse és balszerencse kénye-kedvének? A jelekből ítélve sajnos igen. Érdektelenül szemléli, mint pusztul e mikroközösség, és fásult bódulatából csak akkor zökken ki, ha valamilyen személyes tragédia éri. Ekkor is csak felszisszen, és egyénileg próbál kiutat találni, ami csak a menekülést, az elvándorlást vagy a beolvadást jelenti. A legszomorítóbb, hogy nemcsak a közösség átlagos egyeniségeinek nincsen jövőképük, de azoknak a politikusoknak, értelmiségieknek sincs, akiknek egy reális és biztató nemzetstratégiával utat kellene mutatniuk, és felvázolniuk azokat a feladatokat, amelyek e közösség megmaradását biztosítják. Időnként elhangzanak ugyan követelések a hármass autonómiáról, de hogy ezt kinek, mi módon és mikor kell megvalósítania, azt homály fedi. Igaz, mindegyik magyar párt programjába foglalta ezt a célt, de megvalósítására eddig egyiknek sem volt „megfelelő” az idő, a kor. Néha tesznek némi bizonytalan lépéseket, el is érnek apró eredményeket, de egy határozott, távolba mutató stratégiát, olyant például, amit a történelmi VMDK felvázolt, tizenöt év alatt sem voltak képesek kiharcolni. A bajt tetézi, hogy az egykori program mindjobban „karcúsodik”, szegényedik, de még ennek a megvalósulása is lehetetlennek tűnik. Sőt, a helyzetünk mindinkább rosszabbodik. Néhány megszállott ugyan megpróbálja menteni a menthetőt, de törekvésük a hatalom ellenállása és az egymásnak feszülő irigykedés, féltékenység, bizalmatlanság, pozícióféltés, de főleg a nemzetstratégia hiánya következtében látszattevékenységgé foszlik.

Ha valaki ma a Szerbiában élő magyarság állapotát akarná meghatározni, az semmiképp sem kerülheti el azt

a megállapítást, hogy a többségi nemzethez viszonyítva is nagyfokú a szegénysége. Az iskoláztatása megkülönböztetett nehézségekbe ütközik, a művelődését a balkanizmus veszélyezteti, a nemzettudatának, a nemzeti büszkeségének és a közösségben való gondolkodásának a hiányosságai vitathatatlanok, a biztonságos élet kilátástalanságát pedig nap mint nap érzékeli.

A délvideki magyarság tudatos elszegényítése és művelődésének a meggátolása a szerb hatalom részéről folyamatos tendencia a trianoni békediktátum óta. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a németekhez és a szerbekhez viszonyítva már korábban is a szegényebb réteget képviselte, hisz a magyarokat a törökök kiűzése után a szegénység üzte erre a tájra, míg a németeket és másokat az osztrák kormány tudatosan telepítette ide, és segítette is őket. 1918 után a szerb hatalom létrejöttével a magyar földbirtokosoktól elvett földet csak a szerbek közt osztották szét. Ennek a megkülönböztetett „földreform”-nak nemcsak az lett a következménye, hogy a magyar földművesréteg továbbra is föld nélkül maradt, hanem a munkalehetőségét is elvesztette, mivel az úri birtokokon, ahol zsellérként vagy béresként dolgozott, többet nem volt rá szükség. Szerencsére az újonnan földhöz jutottak nem értettek a földműveléshez (nem is volt inyükre ez a kemény munka), így a magyarság munkájára ismét szükség mutatkozott. Igaz, hogy a szerbség ezzel megint nagyobb gazdagodási lehetőséghez jutott, sőt, a korrumpált, indokolatlanul magas lisztártségekhez juttatott szerb tisztviselő gárda a földműves és nem földműves magyarságot nyomorította zsarolással, jogtalan adóztatásokkal, üldöztetésekkel, a munkahelyek elvesztésének fenyegetésével. A magyarság azonban szorgalmával ezeket a hátrányokat az évek során igyekezett kiküszöbölni. Így húsz év elteltével még arra is volt ereje, hogy az újonnan formálódó magyar értelmiségi réteget iskoláztassa.

A titói hatalom azonban a háború utáni államosítással, majd az erőszakos „szövetkezesítéssel” sajnos ismét a magyarságot, főleg a földműves réteget sújtotta. Azt a társadalmi kategóriát, ahol a magyarság számaránya a la-

kosság számához viszonyítva a legnagyobb volt, mivel az állami hivatalokból, intézményekből ki volt szorítva. Tanulási lehetőségei is korlátozottak voltak, ami miatt magasabb képzettséget igénylő munkahelyet csak elvéve vállalhatott. Az állami intézmények, gyárak, üzemek stb. vezető tisztségeit csak a megbízható szerb vagy montenegrói „elvtársak” tölthették be. Magyar esetleg csak helyettes lehetett, feltéve ha sokkal képzetlenebb volt a felettesénél, és aki a szerb igazgató munkáját is elvégezte. A földműves réteget a velejéig kiszígerelték, ezért a földjétől szabadulni vágyó, a városokba kényszerített földművelő magyarság általában csak munkásként tudott boldogulni. Főleg ez volt az oka annak a ma már nem kíváncsú jelenségnek, hogy a magyarság általában az ipari szakmákat sajátította el, tanulta ki, amellyel biztos kenyérkeresethez juthatott. Ez viszont oda vezetett, hogy az értelmiségi rétege annyira megcsappant, hogy mára már katasztrofális kis méretre zsugorodott. Aki pedig nem akart éhbérért dolgozni, külföldre kényszerült, és többségében elveszett a magyarság számára. Az alattomos, magyarságtelenes titói politikának ez is volt a célja. Persze, a nacionalista-kommunista hatalomnak más módszerei is voltak a délvideki magyarság megsemmisítésére. A '44-es véres terror után jött a testvériség-egység maszlagja, amit csak mi magyarok vettünk komolyan, már-már annyira, hogy a létszámunk felére asszimilálódtunk. Sokan közülünk büszkébbek voltak a jugoszlávságukra, mint a magyarságukra, és a negyvenezernyi magyar lemészároló Titót hősként ünnepelték. Iskoláinkat és minden intézményünket a szerbvel összevonták, megnehezítve ezzel mindenféle kulturális felemelkedést. A szegénységbe és a balkáni kulturálatlanságba kényszerített délvideki magyarság így lépett be a XXI. századba. A legsajnálatosabb az, hogy mind a mai napig nem létezik egyetlenegy párt vagy érdekvédelmi szervezet sem, amelyik bátran és határozottan kimondaná, valamint mindenhol és minden alkalomkor követelné a szerb hatalomtól a hármass autonómia (beleértve a magyar területi autonómiát is) megvalósítását, a gazdasági diszkrimináció megszüntetését, a magyar iskolarendszer függetlenségének és a magyar intézményhálózat kiépítésének szükségességét, a magyar műemlékek és kulturális értékek védelmét, a régiók visszaállítását és újak létesítésének a lehetőségét, és mindenekelőtt az adott területeken a magyar nyelv valódi egyenrangúságát. A dologban az a legsajnálatosabb, hogy amire most is, de már korábban is volt és lenne lehetőség, a magyar pártok azt sem hajlandóak felvállalni. Egyetlen pártnak sincs kialakított gazdaságpolitikája.

Minden gazdasági támogatást az anyaországtól várnak, rossz néven veszik, hogy a magyar tőke nem jön Szerbiába, és ha jön is, akkor sem a magyarok által lakott területekre. Nem akarják megérteni, hogy a befektetők csak a politikailag és jogilag stabil országokba ruháznak be, és ha mégis rászánják magukat egy kockázatos befektetésre, akkor azt ott teszik, ahol a nagyobb jövedelem garántálva van. Azt pedig nem az elszegényített magyarok területei jelentik, hisz a szerb hatalom nem hajlandó itt fejleszteni és beruházni. (Eddig is csak elősködött rajtuk). Persze, a pártoknak lehetőségük nyílna például megszervezni, vagy legalább segíteni a gazdakörök és az értékesítő-beszerző szövetkezetek létrejöttét, amelyek a földművelőknek megkönnyítenék a tájékozódást, a korszerű tudás megszerzését, a kapcsolatteremtés kialakítását, a könnyebb értékesítést és a beszerzést. Azt, hogy a falusi lakosságnak ne kelljen aprópénzért elvesztegetnie a földjét, mert képtelen megélni belőle, hogy a fiatalok a falun is lassan boldogulási lehetőséget, és ne kelljen majd a szerb háborús bűnösök által olcsón felvásárolt földeken ismét béresként dolgozniuk, mert mos ez a tendencia. A belgrádi és a szűkebb-szerbiai úrgazdagok ugyanis mostanában felvásárolják az elaggott magyaroktól a földet, egyesek, mint új földesurak már 1.000 hold földet is birtokolnak, és éhbérért magyar munkásokat foglalkoztatva busás haszonra tesznek szert. Mivel az állami vállalatok privatizációjával, amit szintén a szerb háborús nyereszkezők vittek végbe, a magyaroknak csak az a munka jut, amit a szerbek már nem hajlandók elvállalni, így a munka nélkül maradt magyar munkásság ismét a földművelésben látja a kiutat. Csakhogy a földek jelentős része, szerencsére eddig csak a tartomány déli részein, már a szerbek kezében van, ezért a mindenholon kiszorított magyarság itt is csak éhbérért kénytelen dolgozni. És kitéve a munkaadója kénye-kedvének, feltéve munkahelyét, még attól is retteg, hogy egy magyar párt vagy szervezet tagja legyen. Ezt tanúsítja például a kutaspusztai (dread) magyarok helyzete, akik az óbcei birtokon dolgozva félnek bármelyik magyar pártba lépni, és még arra is hajlandók, hogy a leginkább magyargyűlölő szerb pártba tagságot vállaljanak. Valójában ők lettek a XXI. századi Balkán magyar rabszolgái vagy jobbágyai, hisz amilyen vallású és pártbeállítottságú a földbirtokos, a jobbágyának is olyan vallásúnak és pártbeli elkötelezettnak kell lennie. Ilyen módon a délvideki magyarságot lassan és tudatosan attól is megfosztják, hogy politikai vagy más közösségi szerepet vállaljon, ami azt jelenti, hogy előbb-utóbb politikai küzdelmét ellehetetlenítik, a kulturális felemelkedését pe-

dig meggátolják. Az a mikroközösség, amelyet megfosztanak erkölcsétől és kultúrájától, amelynek létbiztonságát, illetve megélhetőségi vagy túlélési lehetőségeit a hatalomtól teszik függővé, az megszűnik közösség lenni, és mint szervezetlen embertömeget az uralkodó réteg kénye-kedve szerint befolyásolhat.

A határokon túlra szakadt magyarságnak tudnia kell, hogy mi csak addig lehetünk a szülőföldünkön itthon, és csak addig jelentünk politikai tényezőt, amely jogokat képes magunknak kiharcolni, amíg a megélhetést biztosító föld, a szülőföld a birtokunkban van. Ha ezt elherdáljuk, ha ez kicsúszik a lábunk alól, utána már csak hazátlan földönfutókká válunk, akiket bármely hatalom a kénye-kedve szerint befolyásolhat. Meg kell értenünk, hogy szülőföldünkön most folyik az ötödik kolonizáció, amely lehet, hogy számunkra az utolsó, a végső lesz.

Ezért a nemzeti stratégiának feltétlenül tartalmaznia kell a szülőföld, a munkalehetőséget biztosító termőföld biztosítását, megőrzését és birtokbavételét. Ennek érdekében célszerű lenne az elszegényedett magyar földtulajdonosoktól, akik olcsón vesztegetik el a földjüket, valamelyik történelmi egyház révén, (Bánságban a katolikusnak, Bácskában a reformátusnak), a magyarországi segélyekből felvásárolni ezeket a földeket, és képzett szakemberek révén jól működő gazdaságokat létrehozni, amelyek biztos megélhetést jelentenének a falusi magyarságnak. Magyarországi vállalkozókat is arra lehetne ösztönözni és biztatni, hogy vásárolják fel az olcsó bánsági, bácskai földeket, hisz ezt teszik a nyugati országok lakói is Közép-Kelet-Európában. Ez persze nemcsak a munkalehetőséget biztosítaná a számunkra, hanem megőrizné azokat a kompakt magyar területeket is, ahol a területi autonómiát létre lehetne hozni. Ha nem így cselekszünk, ha csak passzívan szemléljük, hogy a föld, a szülőföld hogyan csúszik ki a talpunk alól, mert azt a szerb úrgazdagok mind fölvasárolják, akkor hamarosan nem lesz hol megvalósítanunk a területi autonómiát. Különböző is ezt példázza más népek történelme is: a románok ilyen módon hódították meg Erdélyt, a szerbek pedig így veszítették el Kosovót. Mi nem akarunk más területeket meghódítani, csak őrizni, megőrizni a sajátunkat.

A pártok azt sem hajlandók tudomásul venni, hogy az itteni magyarságnak az egyedüli kitörési lehetősége a tudás megszerzése. A magyarellenessé szerb hatalom bezeg ezt jól tudja, és hathatósan él is azzal a lehetőségével, hogy a délvideki magyarságot minél jobban balkanizálja. Például ezért szorítják tudatosan ki a magyar fiatalokat a belvárosi szórakozóhelyekről a perifériára, a civil-

zált közegből, ahol polgári szokásokat, divatot és viselkedési kultúrát sajátíthatnának el, a lumpenproletár környezetbe, a giccs és a szegénység világába. Hogy ez, és az ehhez hasonló jelenségek milyen jellemformáló hatással vannak az ifúságra, azt a szabadkai esküvők tévéközvetítésével is jól példázhatják. A szerb házasulandó fiatalok fölépése határozott, magabiztos, a legdivatosabb és izlése ruhákban jelennek meg. Érződik viselkedésükön a biztos anyagi háttér. Ezzel szemben a magyar fiatalok megilletődve, szégyenlősen, a generációk meggyötört kisebbségi terhével, kevésbé izlése ruhákban, ám sokkal fegyelmezettebben és kulturáltabban viselkednek.

Persze, a hatalom más eszközökkel is él, hogy a magyar fiatalok iskoláztatását és művelődését megakadályozza. A magyar tagozatok fokozatos felszámolása, gazdasági okokra hivatkozva, az osztályok létesítésének létszámminimuma, ami megkülönböztetően csak a „kisebbségi” iskolákra vonatkozik, a magyar tagozatok összevonása a szerbekkel, ahol az irányítás mindig a szerbek kezében van, az önálló szabadkai tanítóképző megnyitásának az elszabotálása, a tantervek befolyásolása, a tankönyvek behozatalának a meggátolása és egyáltalán a független magyar iskolahálózat létrehozásának tilalma, hogy csak a legfontosabbakat említsen meg, amelyek megszüntetését eddig egyetlen magyar párt sem volt képes elérni. Ennek pedig a legfőbb oka, hogy nem létezik egy egységes, szilárd határozat, hogy a délvideki magyarságnak e téren mik a követelése, amit minden magyar pártnak nyíltan ki kellene nyilvánítania. Azaz nem létezik nemzetstratégia.

E siralmas helyzetünkben az a legszomorítóbb dolog, hogy a kultúránk balkanizálódásában mi is nagyban ludasak vagyunk.

Például minden bírálat és elmarasztaló értékelés ellenére képtelenek vagyunk a kultúrát terjesztő leghatásosabb eszközt, a közszolgálati rádióinkat és a tévét a közművelődés szolgálatába állítani. Kozma Miklós miniszteri tanácsos 1925-ben a következő mondattal indította el a Magyar Rádiót: „Fogadalmat teszek arra, hogy minden üzleti szempontot háttérbe szorítva, tisztán csak a magyar kultúra szempontjait szem előtt tartva fogjuk ezt a fegyvert kezelni.” Nekünk, határon túlra szakadt magyaroknak még inkább okunk lenne e fegyvert okosan alkalmazni. Ezzel szemben mi tapasztalható? Az Újvidéki (közszolgálati) Rádió még azokat a helységneveket sem hajlandó magyarul használni, amelyeket a Magyar Nemzeti Tanács is elfogadott. Miközben mind a szabadkai, mind az újvidé-

ki rádióban vasárnaponként vég nélkül szól a legsilányabb muskátlizene, butítva, zenei izlésficamot okozva, balkanizálva az itt élő magyarságot. A zenei szerkesztők azzal érvelnek, hogy ezt igényli a lakosság, miközben tudniuk kéne, hogy nem azt kell közvetíteniük amit a hallgatók kérnek, hanem amit kérniük kellene, mert neveléssel, példamutatással idővel nem a rosszat, hanem az értékeset, a minőséget fogják igényelni. Ebben a csúfos népbuditásban sokkal inkább hihető az az állítás, hogy a rádió bennfentesei anyagi juttatást kapnak a legsilányabb zenei együttesek népszerűsítése, reklámozása esetében. Üzleti érdekből elárulják a magyar kultúrát, és itt nem használ semmilyen érv vagy bírálat, mert nálunk „eladó az egész világ.” Az értelmiség tudatosan rombolja a délvidéki magyar kultúrát, és erkölcstelen magatartást tanúsít azzal, hogy a művelődést igénylő néptömegeknek olyan kultúrát árul, amit maga, annak silánysága miatt, megvet, s nem tart rá igényt.

E tevékenység káros hatását sajnos már szélesebb körben is tapasztalni lehet. Újabban ugyanis nemcsak a zenei izlést teleríték téves útra, hanem a táncművészetet is. Az igénytelenség, a hagyományok elvesztése és a lumpenszokások térhódítása e területen is megnyilvánul. Elszomorító látvány, hogy az egyedül csak a pénzt imádó kultúrpolitikusaink miként züllesztették le a legjellegzetesebb hagyományainkat, a zenénket és a táncainkat. A jó üzletet jelentő „rádiós lakodalmakkor” vagy más tévés rendezvényeken siralmas látványt nyújt, hogy miként járja a délvidéki magyarság a „jugó-csárdást”: a férfi nem a párja derekát fogja, s a nő sem a partnere vállára teszi a kezét, hanem a szerb kólótánc szerint egymás kezét fogva lépegetnek kettőt erre, kettőt arra a többnyire megbotránkoztató szövegű, újonnan komponált cigánytólakra. Hiányzik a tánccházmozgalom hatása, a táncosok büszke, délceg tartása, a tűz hiányzik még a fiatalokból is, ehelyett a külfogott tudatú és kulturájú jugómagyar-szindróma érvényesül. És a nemzeti kultúra rombolása továbbra is folytatódik. Sőt, mind jobban terjed északabbra, a határon túlra. Nem onnan vesszük át a jó magyar hagyományokat, szokásokat, hanem mi terjesztjük a balkanizmust. Ásotthalmon például a szabadkaiak „rádiólakodalmat” szerveztek, amelyen az itteni magyarok is jelen voltak. A helybeliek még hagyományos módon tartották a táncpartnerüket, a jugómagyarok viszont a szerb kóló módján, kézen fogva. Félő, hogy ez az igénytelenség tovább terjed majd, hisz mi voltunk az elindító a muskátlizenének is.

Más. Több mint két éve már, hogy magyarországi pénzekből felépült a zentai dokumentációs központ, aminek

működését mind a mai napig nem voltunk képesek megszervezni. Pedig ezzel a munkával, és egyáltalán az intézményes magyar kultúra szervezésével, amit ennek az intézménynek kellene felvállalnia (ez lenne a „délvidéki magyar művelődési minisztérium”), már több évtizedes kétséget kellene bepótolnunk. Önző magán- és pártérdekek gátolják a munka beindítását, mert akik tehetnének ennek érdekében valamit, azok vagy nem érdekeltek, vagy nincs elképzelésük e munka jelentőségéről, vagy az intézet vezetőségével kapcsolatos elképzelésük ellenkezik a legésszerűbb megoldással. Hogy mindennek ellenére mégis él a művelődési munka, az csak Hajnal Jenőnek és lelkes csapatának köszönhető. Csak az a kérdés, hogy ez a félmegoldás meddig folytatható, miközben óriási veszteség éri a délvidéki magyar kultúrát.

Mostanában sok szó esik a Magyar Szó napilapról. A korábban jobb napokat megélt pártújság, amelyet a hatalom propagandaérdekekből bőségesen jutalmazott, mára csak a megmaradásáért küzdő kisebbségi lap lett, amelyet most különböző érdekcsoportok kívánnak befolyásuk alá vonni. Ezt persze egyik fél sem hajlandó bevállalni, hanem bátorítatlan félmegoldásokkal, úgymond „átstruktúrázásokkal” kísérelik meg céljukat elérni. Egyik sem meri nyíltan kimondani, hogy Észak-Bácskában vagy a szörvannya vált Újvidéken kívánja-e hagyni a lapot, miközben e bizonytalanságok közt a félmegoldásokkal a Magyar Szó mindjobban felmorzsolódik. Ha a Magyar Nemzeti Tanácsnak nem volt határozott elképzelése a lappal kapcsolatban, vagy ha mégis volt, de azt nem merte felvállalni, akkor nem is kellett volna belevágni egy ilyen bizonytalan kimenetelű intézkedésbe, aminek az egyedüli vesztesége az újság munkatársai, azaz maga a Magyar Szó és a délvidéki magyarság. Ha nincs egy egységes, kidolgozott nemzetstratégiánk, ha nem tudjuk, hogy mit akarunk, ha nem vagyunk képesek meghatározni, hogy mely irányba kívánatos haladni, akkor annak csak egy kulturális és gazdasági zülles lehet a következménye.

A délvidéki magyar társadalom jövőképe a kialakításában nagy gondot jelent a közösségi szellemiség és nemzettudat hiánya, ami főleg a fiatalabb generációknál érezhető. Az oktatásban, a nevelésben tapasztalható hiányosságok következtében nem alakul ki a fiatalokban egy egészséges nemzettudat. A gondot ugyanis az okozza, hogy az iskolai tantervek nem magyar szellemiségűek, a magyar történelmet nem tanítják, vagy ha igen, akkor főleg a negatív oldaláról mutatják be a magyarságot, a képzőművészet- és az énekkultúra a szerbből fordított tankönyvekből történik, ezért csak a pedagógustól függ,

hogy hajlandó-e a fiatalokban kialakítani valamilyen magyarságtudatot. Persze, lehetne más módon is erősíteni az egyetemes magyarsághoz való tartozás igényét. Szerencsére ezt teszik az egyes egyházi és művelődési egyesületek (sajnos nem mind), a civil szervezetek, cserkészek stb. Viszont nagyfokú rombolást végeznek azok a „magyar” intézmények és újságok, amelyek korábban a jugoszlávság szeretetét hirdették, ma pedig, mivel mindez köddé vált, a globalizmus és a liberalizmus eszméjét népszerűsítik, miközben megvetik az úgynevezett „magyarkodást”. A jugoszlávimádás, a magyarságtudat elfojtása és a globalizáció hozta külföldi szennytermékek dicsóítása olyan rombolást végeznek a magyar fiatalság lelkeiben, amit csak huzamosabb nevelőmunkával lehetne orvosolni. Hogy ez mennyire valós probléma, azt jól tükrözi az egyetlen délvidéki magyar ifjúsági újság szerkesztéspolitikája. Arra az olvasói kérdésre ugyanis, hogy a lap miért nem emlékezett meg legalább néhány sorban október 6-án és október 23-án az aradi vértanúkról, illetve a magyar forradalomról és szabadságharcról, a szerkesztőségnek az volt a véleménye és magyarázata, hogy a lapból nem csinálhatnak történelemkönyvet. (De voltak más, nyomdafestéket nem tűrő megjegyzések is.) Számukra fontosabb volt közölni a sziget-fesztiváli bulit, a külföldi popsztárok feslett dolgait, „egy ultravádliberalista feljegyzéseit” stb. Az október 23-át megelőző héten egyetlenegy szó sem jelent meg a magyar forradalomról és szabadságharcról. Arról a dicső, nemzettudatunkat is erősítő eseményről, amikor a magyarság, már oly sokadik alkalommal, irta a világtörténelmet. Amikor a „pesti srácok”, a Dávidok megleckéztették a nagy szovjet Góliátot. Nagy idők, nagy magyar tettek, amiről a Képes Ifjúság nem akar tudni. Persze akad Budapestről is írás a lapban. Többek közt arról tudósít, hogy „alig cserélték ki Mr. Spielberg után az ágynevet, máris a magyar főváros vendége volt John Malkovich és Jeremy Irons”. De arról, hogy néhány évtizeddel korábban vér áztatta a pesti utcákat, a magyar fiatalok vére, arról nem hajlandó tudomást venni az újság. Mint ahogyan nem volt hajlandó buzdítani, bátorítani a fiatalokat sem, hogy tömegesen jelenjenek meg a délvidéki fiatalok által és a magyar ifjúság érdekében szervezett szabadkai tüntetésen. Ezek után fölmerül a kérdés, hogy kinek az érdekeit képviseli a Képes Ifjúság, ha nem hajlandó a magyar fiatalok mellett kiállni. Milyen véleményformálásra és milyen nevelésre kívánja oktatni a fiatalokat, ha semmilyen magyar nemzettudat nem sugárzik a lapból, és ha még

azokért sem hajlandó felemelni a szavát, akikért íródik a lap. Az a magyar ifjúsági lap, amely nem tartja feladatának ápolni a magyar hősök emlékét, a magyar múltat és a sort, de még (politikai okokból?) a délvidéki magyar fiatalokkal sem vállal szolidaritást, ha nem a nemzeti tudatot erősíti, hanem sokkal inkább az idegenimádatot, jobban teszi, ha nem nevei, ha nem formálja véleményét az itteni magyar ifjúságnak. Annak ellenére, hogy tehetné, hisz ez a feladata. Ha viszont mégsem teszi, akkor ez kimeríti a nemzetárulás fogalmát, bűnt követ el. Ha lenne valamilyen nemzetstratégiánk, akkor a szerkesztőséget meneszteni kellene, azért hogy ne mérgezze a fiatalok lelkivilágát. De mivel ez nincs, így tovább folytatódik a magyar fiatalok nemzettudatának a rombolása.

A nemzeti stratégihiánynak és az értelmetlen párt-harcoknak sajnos van fájdalmasabb következménye is. Például, a megígért magyarországi pénzekből, nagy csinnadrattával helyezték el Tóthfaluban a leendő egyházi gimnázium alapkövét. Felvonultak az egyház és a magyar pártok vezetői, szerepeltek, nyilatkozatokat adtak, majd amikor az épület épülni kezdett, a pénzek egy részét átirányították a Szabadkán épülő pártházhoz. A feneketlen zsáknak tűnő üvegpalota eddig kétszer annyi pénzbe került, és még nincs bebútorozva, mint a sokkal izlésebb zentai Magyarház. A tóthfalusi építkezés pedig megállt. Hogy a rosszidó beálltaig mégis tető alá került az épület, az csak ft. Utasi atya áldozatvállalásának köszönhető. Persze, fontos a pártház is, de a fontossági sorrendet azért jó lenne betartani, természetesen, ha lenne nemzetstratégiánk.

Ennek hiányában pedig erőnk és vagyonunk szétfoszlik, a szülőföld kicsúszik a lábunk alól, a munkahelyek idegen kézbe kerülnek, a magyarság zsellérsorba süllyed, a fiatalok nem látva boldogulási lehetőséget és biztonságos jövőt, külföldre vándorolnak. Az iskolázatlanságba kényszerített magyarság, amelynek már fölmozdították önbecsülését és nemzettudatát, könnyen manipulálhatóvá válik, nem képes ellenállni az erőszakos beolvasztási törekvéseknek, így feladva magyarságát, megszűnik közösségi léte. Nem lévén megfogalmazott követelésünk és nemzetstratégiánk, sem az anyaország, sem a világ nem tudja, hogy miben támogathat, de még a szerb hatalom sem érti, hogy mit akarunk, mivel ha az egyik párt valamilyen követeléssel áll elő, a másik fölé- vagy alálicitál. Ideje lenne már megfogalmazni, hogy mit akarunk, és azért körömszakadtáig kiállnunk.

Hogyan tovább?

Egy nemzetstratégiai tanácskozás margójára

I.

2005. október 22-én a tóthfalusi Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet ismét tanácskozást tartott, ezúttal Autonómiák és decentralizáció Közép-Európában témára. Minthogy a szép számú meghívott (és megjelent) közül nem mindenki juthatott szóhoz, a tanácskozás szervezője, dr. Hódi Sándor igazgató úr arra kérte a kimaradtakat, hogy megjegyzéseiket vagy mondanivalójukat küldjék el, mert egy tanulmánykötetben közzé szeretnék tenni. Minthogy a szándék célszerűségében és hasznosságában nincs okom kételkedni, viszont egy könyv nyomdai átfutásának idejét kissé hosszadalmasnak tartom, úgy gondolom, időmegtakarítás végett a folyóiratban való közlés mégiscsak célszerűbb megoldás. Így hát mondanivalómat a délvidéki magyarság közéleti folyóiratára bízom, nem zárkózva el – ha a majdani szerkesztő arra érdemesnek találja – a gyűjteményben való későbbi közreadástól sem.

A tanácskozáson elhangzott beszámolók és felszólalások igen figyelemre méltó áttekintést adtak nemcsak a címben előre jelzett, tehát közép-európai autonómiákról, hanem Európa déli, nyugati és északi tájain már korábban létrejött kisebbségi önkormányzati rendszerekről és területekről is. A közép-európai kisebbségi autonómiákat viszont csak az elképzelések, tervek és vágyak szintjén említették, minthogy valójában működő önkormányzati rendszerrel kapcsolatban ebben a térségben még nincs is mivel példálózni. A világháborúk után létrejött kelet-közép-európai kisállamok vezetői többnyire még mindig központosított nemzetállamban gondolkodnak, avagy a globalizálódás lelkes hívei, s mint ilyenek nemigen törődnek a lakosság kisebbségét képező nemzetrészek kollektív jogaival. A fentebb említett kisebbségi autonómiák viszont fényévnyi távolságra tartanak tőlünk, s ha – mint azt az egyik előadó mondta – még nem is „hibátlanul” működnek, hozzánk és kelet-európai sorstársaink sanyarú helyzetéhez képest az emberi és kisebbségi jogok érvényesítésének optimumaként regisztrálhatóak.

Amiről viszont a tanácskozáson kevés szó esett, az éppen az, hogy hogyan is érhető el, valósítható meg ez a modell – a kisebbségi jogoknak legalább a nemzetközi

szervezetek által elfogadott és deklarált összessége – egy olyan környezetben, mint a miénk, amely nem is a XX., de inkább a XIX. században rekedt meg. Azt talán többségi politikusaink sem gondolhatják komolyan, hogy a nálunk érvényesíthető kisebbségi jogok a nemzetközileg elismert szabadságjogokat messze túlhaladják. S még ha így is volna, jogalkotásunknak a kezdetektől fogva van egy eredendő hibája, amelyet – függetlenül az egy- vagy többpártrendszerrel – immár ötven éve hurcol magával: a kisebbségi jogszabályozásból rendre kimaradnak a büntető intézkedések, ezek nélkül viszont a törvény csak holt betű marad.

Az elhangzottakból végül is két kibontakozási lehetőség szűrhető le:

1. minden rendelkezésünkre álló eszközzel igyekezzünk érvényesíteni kisebbségi jogainkat, sőt, törekedjünk olyan kisebbségvédelmi szabályrendszer megalkotását kikényszeríteni, amilyenre eddig a jugoszláv/szerb állam nem mutatott semmi hajlandóságot;

2. minél teljesebb elszigetelődés a többségi társadalomtól (albán módszer), azaz gettósodás fizikai erőszakkal alkalmazása nélkül.

Lássuk, a jelenlegi helyzetben melyik út vezethet az elérni kívánt célhoz: nemzetünk és nemzetrészeink fennmaradásához Kárpát-medencei szülőhelyen!

Ami eddigi eredményeinket illeti, anélkül, hogy azokat lebecsülnénk, el kell mondanunk, hogy nincsenek arányban az eddig kifejtett erőfeszítésekkel. Ennek az „alulteljesítésnek” a legfőbb oka a Délvidéken megalakult magyar pártok kölcsönös torzsalkodása és vezetőik elvtelen „kompromisszumkészsége” személyes előnyökhöz – politikai pozíciókhoz és a velük járó anyagi javakhoz jutás reményében. Bárki beláthatja, hogy a 300-350 ezer délvidéki magyarból álló nemzeti kisebbség esetében teljesen értelmetlen dolog 5-6 (vagy még ennél is több) magyar jelzőjű kvázipárt létrehozása, hiszen az ország lakosságának nemzeti összetételét figyelembe véve országos szinten kizárt a választási küszöb átlépése, s így magyar kisebbségi politikus legfeljebb egy kevésbé nacionalista szerb párt koalíciós partnereként juthat be a szerb vagy a

szerb-montenegrói parlamentbe. Természetesen az autonómiaigény feláldozása árán, hiszen még az állam decentralizálását szorgalmazó olyan párt, mint például a Vajdasági Szociáldemokrata Liga vagy a Szerb Demokrata Párt sem támogatja a kisebbségek önrendelkezését, csupán a tartományok autonómiájának a helyreállítását. Azt hiszem, a tartomány volt és jelenlegi parlamenti elnökének ezzel kapcsolatos legutóbbi nyilatkozatai alaposan kiábrándítottak mindenkit, aki a szerb demokratikus erőkel való együttműködés lehetőségében eddig még bízott (köztük, mi tagadás: jómagamat is).

Tárgyilagosan mérlegeelve mindazokat a történeteket, amelyeket a délvidéki magyarság mindeddig legerősebb pártja, a VMSZ a saját működésének eredményeként igyekszik feltüntetni, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy eredeti célkitűzésünkhöz, a történelminek nevezett VMDK által meghirdetett hármasonautómia-konceptióhoz képest mindez csupán látszateredménynek tekinthető, s inkább az eddigi szerb kormányok ügyes taktikázásaként könyvelhető el, mintsem a „vezető” délvidéki magyar párt és a szerbiai/vajdasági magyar politikusok sikerének. Azt tapasztalhatjuk ugyanis, hogy a hármasonautómia eredeti elképzeléséből délvidéki magyar pártjaink vagy teljesen kihátráltak, vagy csak tartózkodnak annak felemlegetésétől, úgymond „takaréklángra” helyezték. De ha komolyabban átgondoljuk a dolgot, még az Ágoston elnök úr által inkább csak vagdalkozásra használt, mint komolyan vett követelményként értelmezhető perszonális autonómiából sem valósult meg jóformán semmi, hiszen az is – az eredeti elképzelés szerint – egyenrangú nyelvhasználat, anyanyelvű oktatás (az óvodától az egyetemig), művelődés és tájékoztatás alakjában ölt testet.

Ha közelebbről megvizsgáljuk ezeket a követelményeket, azt tapasztaljuk, hogy inkább látszatkezelésre szolgálnak, mintsem a teteles jogszabályok érvényesítésére. Mert igaz ugyan, hogy a kisebbségi lakosság nyelvének és írásmódjának a kötelező használatát a Vajdaság minden olyan községében bevezették, ahol „az egyes nemzetiségekhez tartozók jelentős számban élnek”, ám ennek tényleges alkalmazása végeredményben a „többségi lakosság” által választott képviselő-testület akaratától (beállításától) függ, másrészt ha a közgyűlés el is fogadja, kérdés, hogy a „rendelkezésre álló káderállomány” nyelvismerete lehetővé teszi-e a jogszabály érvényesítését. Tény és való, hogy még Zentán is, ahol a lakosságnak 82%-a magyar, egyes „közmegebizatással rendelkező” intézmények és vállalatok a mai napig is „államnyelven” korrespondeálnak ügyfeleikkel vagy a fogyasztókkal, netán – ami még rosszabb – a kétnyelvű űrlapot is szerbül (még

jó, ha latin betűvel) töltik ki a magyar anyanyelvű címzetek részére is. Ez utóbbi eljárást azért tartom különösen felháborítóknak, mert a „hivatal” képviselőjének olyan mérvű arroganciáját – vagy csupán ostobaságát? – tükrözi, ami őt eleve alkalmatlanná teszi feladatainak ellátására. Ne feledjük, hogy Radoman Božović „elvtárs” emlékeztetes kormányzása idején az első intézkedések közé tartozott a kétnyelvűség követelményének törlése a pályázati feltételek közül. Még mindig nem volna itt az ideje, hogy a több nyelv ismerete legalábbis előnyt jelentsen az olyan munkahelyek betöltésénél, ahol ügyfelekkel foglalkoznak? (Ez az elv egyébként már magánvállalatoknál is érvényesül: egyelőre még csak az angol, néhol a német, a francia és az olasz nyelv vonatkozásában.)

Az egyenrangú nyelvhasználat egyik sarkalatos követelménye, a helységnevek magyar változatának alkalmazása a sajtóban és a nyilvános (közterületi) feliratokon hosszú időn át a „botrántkozás kövének” számított és számít még ma is nemcsak Szerbiában, hanem a többi ún. utódállamban is. Határozott haladásnak tűnik, hogy ez a fogas kérdés immár megoldódni látszik, ha nem is maradéktalanul, minthogy egyrészt az MNT által „kinevezett” Nyelvhasználati Bizottság sem járt el következetesen (Szegegy magyar neve csakúgy nem lehet Szikics, mint ahogy nem lehet Szekity vagy Lovćenac sem, Novi Itebej magyar neve viszont 1922-ig Alsóltebe volt, a Magyaritabé inkább csak „truccolás” a Felsőltebét Srpski Itebej-re módosító szerbekkel, hogy ők is lássák: „ki a legény a csárdában”!) Másrészt a hivatalos magyar helységnevéhasználat sem terjed ki a Vajdaság egész területére, sőt ahol a magyar nyelv hivatalos használatban van, ott sem érvényesül következetesen (pl. a cégfeliratokon). Most nem érinteném részletesebben a településneveknek a közutakon való feltüntetésével kapcsolatos küzdelmeket a „táblaátmozolók” maffiája ellen.

A személyi (perszonális) autonómia érvényesülésének terén is vannak még fogyatékok. Az alapvető követelmény – anyanyelvű nevelés és oktatás az óvodától az egyetemig – a mai napig sem valósult meg. Az általános iskolák jó része, középiskoláink a két tehetséggondozó gimnáziumot nem számítva – kivétel nélkül két- vagy többnyelvűek. A magyar nyelvű felsőoktatás még a pedagógiai karokon sincs teljesen megoldva, holott anyanyelven képzett pedagógusok-szakoktatók híján még az anyanyelvű alapképzés sem lehet problémamentes. Emellett a nem szerb anyanyelvű tanulók a nevelés és oktatás minden szintjén hátrányban vannak a szerb anyanyelvűekhez képest, minthogy ha szerb tananyelvű tagozatot választanak, úgy az anyanyelvükön tanulókkal kell állniuk a versenyt, ha saját anyanyelvükön tanulnak, úgy föbblet-

munkára kötelezik őket az államnyelv kötelező tanulása által. (Az amúgy is jelentős heti óraszám mellett ez újabb 10% megterhelést jelent).

Nagyjából kielégítő helyzet csupán az anyanyelvű művelődés és tájékoztatás terén tapasztalható, hiszen művelődési egyesületeink és sajtónk (kivéve az elektronikus médiát) önállóan működhetnek. Az 1900-as évekhez képest ez előrelépést jelent, hiszen a titói időkben a testvériség-egység jelszavával a művelődési egyesületeket és intézményeket igyekeztek kényszerűsíteni, aminek következtében rendszerint elsorvadt a magyar nyelvű tevékenység. Ma a művelődési tevékenység egyetlen komoly akadálya a pénzhiány, amit az anyaországi alapítványi támogatás az éppen aktuális politikai kurzustól függően többé-kevésbé megold. Ami a tájékoztatást illeti, az a Délvidéken, mondhatni, katasztrofális helyzetben van: az elektronikus sajtó még a nyomtatottnál is nagyobb mértékben, de a pénzhiány egyaránt ellehetetleníti a tájékoztatás terén tevékenykedők munkáját, emellett a VMSZ sem áll el azon szándékától, hogy a sajtót az MNT által a saját ellenőrzése alá vonja. A Délvidék egész területén fogható vajdasági magyar rádió- vagy televízióadás egyáltalán nincs is.

II.

A felvázolt helyzet megoldását az akadályozza, hogy hiányzik a kisebbségi (kollektív) jogok nemzetközi szabályozása és az ezzel kapcsolatos követelményrendszer megfogalmazása. Nem kisebb gond a jogokkal ellentétes eljárások szankcionálásának lehetetlensége. Így nem csodálkozhatunk azon sem, hogy a kisebbségek által lakott területekhez hozzájutott államok igyekeznek akadályozni az ilyen jellegű jogérvényesítést, sőt lehetőleg szörnyeg alá söpörni a vele kapcsolatos gondokat. A szerb kormány ezen a téren nem marad el régi szövetségesei, Románia és (Cseh)szlovákia mögött, sőt – ami a képmutatást illeti – még meg is előzi őket. Elsősorban azzal, hogy állandóan „európai, sőt azt meghaladó” színvonalat emleget a kisebbségi jogok érvényesítése terén, másrészt pedig kettős mércével mér: mindazt, amit a leghatározottabban követel kisebbségben élő saját nemzettársai részére, azt vonakodik megadni a Szerbia területén élő kisebbségeknek. Így nem átalí területi autonómiát követelni a kosovói szerbeknek, miközben ugyanezt a vajdasági magyaroktól megtagadja, holott a kosovói szerbek és a vajdasági magyarok részaránya a maguk lakóhelyén teljesen azonos. (Boszniában ezt a területi megosztottságot horvátok, muzulmánok és szerbek között sikerült is megvalósítani anélkül, hogy bármelyik nemzeti csoport

„gettóban” érezné magát, amivel minket, kisebbségi magyarokat folyamatosan rémitgetnek már vagy ötven éve.)

A jelenlegi szerb kormány mindent elkövet, hogy önmagát a demokrácia hívének tüntesse fel, az ország lakosságának mintegy 30%-át kitevő kisebbséggel szemben pedig a méltányos eljárás látszatát keltse. Erre szolgál a Vajdaság autonómiájának látszat-helyreállítása és a kisebbségi nemzeti tanácsok létrehozása. Csakhogy az önkormányzat köpenye alól ugyancsak kilóg az állami központosítás szándékának a lólába, minthogy a vajdasági parlament ülésezhet ugyan, amennyit csak akar, egyetlen határozatot sem hajthat végre, amíg arra Belgrád nem adja áldását! Ugyanez a helyzet a nemzeti tanácsok határozataival is, csakhogy ezeknek két szűrőn kell átmenniük: a tartományi és a köztársasági kormányén. Nem olcsó mulatság, de Szerbiának, úgy látszik, megéri, hiszen a kasszakulcs ilyen módon mindig az ő zsebében marad, a közös pénzből meg a tanúsított lojalitás arányában veteget az anyagi javak létrehozóinak, illetőleg inkább csak azok demokratikus módon megválasztott képviselőinek.

A községek, helyi önkormányzatok szintjén szemléltethető a legközvetlenebb módon a tehetetlenkedés a kisebbségi jogok érvényesítését illetően. A gomba módra elszaporodott magyar pártok állandó torzalkodása miatt még a magyar többségű közigazgatási egységekben sem érvényesíthetők az egyébként törvényesen deklarált jogok. Ennek az az oka, hogy az önkormányzatot alkotó magyar pártfrakciók nem egymással törekednek megegyezésre – egyébként sem sokban különböző programképzéseik mentén –, hanem szerb „demokratikus” pártokkal lépnek koalícióra (csakhogy egymást kiszorítsák a helyi „hatalomból”), olyanokkal, amelyeknek programcéljai között netán a tartományi autonómia is szerepel, holott – mint már említettem – a délvidéki magyarság szempontjából szinte egyre megy, hogy jogos igényeit a köztársasági vagy a tartományi szerb parlamenti többség utasítja-e vissza, vagy játssza ki mondvacsinált kifogásokkal. A magyar pártok vezetőinek, persze, nem mindegy, hogy bekerülnek-e valamelyik parlamentbe – vagy akár csak a községi önkormányzatba is – a zsiros fizetéssel járó tisztségek valamelyikének reményében. E célból egyesek akár még a pokolbéli ördöggel, de annak híján legalább is a radikálisokkal hajlandóak együttműködni. Mások pedig szerb pártok tagjaivá lesznek, ahol aztán már alig tehetnek valamit a magyar érdekekért, mert hiszen a szerb politikai pártok célja az SZ-H-SZ Királyságtól a Szerb-Montenegrói Köztársaságig mindig is a kisebbségek asszimilálása és az egységes délszláv (értsd: szerb) nemzetállam létrehozása volt és maradt.

A fentebb említett „aktív” módszer alkalmazása, azaz olyan jogszabályok megalkotásának az előmozdítása, amelyek javítanak a kisebbségek helyzetén, elsősorban attól függ, hogy ennél a miénknél lényegesen nagyobb anyagi és szellemi potenciállal rendelkező tényezők rávehetőek-e erre. Elsősorban Szerbia és a Vajdaság „többségi” pártjai és politikusai, akik, illetve amelyek eddig ugyan nem sok hajlandóságot mutattak ebben az irányban (kivéve a verbális megnyilatkozásokat), de talán rábírhatóak volnának erre befolyásosabb, elsősorban külföldi hatalmak vagy nemzetközi szervezetek befolyása által. Anyaországunk közbenjárása sem mellőzhető, persze, ehhez a jelenlegi kül- és belpolitikai kurzus irányváltására lenne szükség, aminek hamaros bekövetkezése korántsem biztos ugyan, de nem is egyértelműen kizárt. A „néma gyermek” taktikájának, azaz a hallgatásnak, a meglapulásnak azonban most sincs, sem a jövőben nem lesz semmi értelme. Mondhatnánk: ez a rossz taktika, mert minden jogsérelmet – hát még a fizikai bántalmazást, a megfélemlítést! – igenis nagydobra kell vernünk, hogy a világszerte jogegyenlőséget hirdető álságos módon ne hivatkozhasanak többé arra, hogy mit sem tudtak a magyar és más kisebbségek jogfosztottságáról, hátrányos helyzetéről vagy deklarált jogaik érvényesítésének elszabotálásáról.

Jelenleg a legsürgetőbb feladatunk tehát: létrehozni a délvideki magyarság cselekvési egységét akár párt-, akár civil szervezeti társulás útján, ami támogatóink (nemzetközi emberjogi szervezetek és a remélhetően hamarosan ismét nemzeti irányba elmozduló anyaországi politikum) segítségével lesz lehetséges, és elmozdíthatja a holtpontról a jelenleg megfeneklett jogérvényesítésünk ügyét. Ennek elmaradása esetén kénytelenek leszünk a másik – szerintem is kedvezőtlenebb – megoldást választani: a passzív ellenállást, amely ősi lakóhelyünk egy részének feladásából állna, de a tömb- és szigetmagyarság pozíciót erősítené, miközben a szórványban maradókra a teljes beolvadás sorsa várna. Ez, persze, gettósodásnak is nevezhető, amivel a többségi nemzet politikusai már egy fél évszázada riogatnak bennünket, de ha belegondolunk, hogy a zsidó és annyi más hazátlan vagy anyaországa által nem támogatott nemzet és nép fennmaradá-

sát éppen a kényszerű vagy az önkéntes elkülönülés tette lehetővé, méghozzá évezredek óta, akkor talán nincs is mit tartanunk attól, hogy gyermekeink itt, a szülőföldjükön, a sajátjaik körében keressék és találják meg boldogulásuk lehetőségét, és ne a messze idegenben, ahol – akár még nyelvismeret birtokában is – csak megtűrt idegenek lehetnek, legfeljebb majd gyermekeiket vagy unokáikat fogadják be nemzeti identitásuk teljes feladásának árán.

Ez a folyamat – akarjuk-e vagy sem – egyébként már beindult: a bánsági magyar lakosság – néhány apróbb szigettelepülés kivételével – eltűnően van, a Bácska nyugati és déli részén hasonló a helyzet. A hajdani Bács megyének már csak északkeleti és középső részén él összefüggő területen többségben magyar lakosság, csak hogy a régió legszámottevőbb helységében, Szabadkán, már csak alig számottevő relatív többségben. (Ez az arány 1914-ben még 58,75% volt a magyarság javára a 35,14% horvát-burjeváccal, a 3,71% szerbbel, a 2,02% némettel, és az 1,00% szlovák lakossággal szemben. A legutóbbi népszámlálás adatai valamennyiünk számára ismereteseek. Hogy ebben milyen szerepe volt az elmúlt 85 évnek, s ezen belül az utóbbi 15 évi VMDK-VMSZ-es városvezetésnek, azt jobb, ha nem firtatjuk. Elég annyit megjegyezniünk, hogy – Csókát is ide számítva – a nyolc magyar többségű községben még arra sem volt erőnk, hogy legalább az utca- és intézménynevek közül töröltük volna a bolsevista önkényuralmi múltra emlékeztető utalásokat, és bevezettük volna a magyar (és a szerb stb.) nyelvek szabályos használatának megfelelő két- és többnyelvű közigazgatást.

Tennivalónk tehát nem kevés, nem ártana, ha egymás marcangolása és vádolása helyett végre nekilátnánk mindannak az elvégzéséhez, amit máris megtehetnénk, és mindannak a kijelöléséhez és előkészítéséhez, amit egyelőre még nem áll módunkban megtenni. Ehhez azonban mindenekelőtt összefogásra és egységes cselekvési tervre lenne szükség. Ennek létrejöttéhez reményt nyújt a Délvideki Magyarság Alapítvány és a Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet pályázata, amelyről a Magyar Szó 2005. december 3-4-i számában a dr. Hódi Sándorral készült interjúból értesülhettünk.

A magyar falvakról és a nemzetstratégiáról szülőfalum szemszögéből

Ha értelmiségi társaságban néha szóba kerül a falvak sorsa, egy kézigyintés mellett mindig azt hallom róluk, hogy végük van, feltartóztathatatlanul haladnak a gyors és erőteljes pusztulás irányába. A sommás kijelentés ellen mindig tiltakozni próbálok, hiszen ott van például az én szülőfalum, de a szavamba vágnek, letorkolnak, száz ellenpéldára hivatkoznak. Ilyenkor aztán egy ideig síri hangulat lesz úrrá a társaságon, amíg valaki be nem dob valamilyen más témát. Szerencsére a falvak lakói mit sem tudnak az efféle értelmiségi görcsökről, és élnek tovább a maguk mindennapi életét.

A magyar közgondolkodásban van valami, ami a görög tragédiákra emlékeztet engem. A görögök úgy képzeltek el az életüket, mintha mindannyian marionett babuk lennének, azaz az istenek zsinóron rángatnák az embereket. Szophoklész drámájában Oidipuszról már születésekor megjósolták, ha felnő, megöli az apját, vérfertőzésbe keveredik az anyjával, majd – miután rájön mindekre – kétségbeesésében kiszúrja mindkét szemét. Mindenképpen el akarta kerülni a sorsát, végül mégis minden úgy történt, ahogyan azt megjósolták. És a görögök szerint nem is történhetett vele más, csak az, ami a sors könyvében meg volt írva. Később nem minden nép gondolkodott így. Az Isten akarataiban való hit rányomta ugyan a bélyegét az egész nyugati kultúrára, a felvilágosodástól kezdve azonban az emberek már nem nagyon hittek az isteni elrendeltetésben. Mondhatnánk, fellázadtak a Sors ellen, kezdtek jogot formálni arra, hogy választási lehetőségük legyen: hová menjenek, mit tegyenek, milyen legyen az életük.

A magyarok, sajnos, mintha még mindig „görögül gondolkodnának”. Túlságosan a sors és a végzet jegyében élnek a szabad akarat és a döntési jog rovására. Igaz, a körülmények általában nem nagy mozgásteret engedélyeznek, meghatározó pillanatokban azonban a népek beleszólhatnak a saját életükbe. Tulajdonképpen jelenleg is ilyen történelmi helyzetben vagyunk, miközben 15 éve egy helyben topogunk. A sors szorítása az egyének vo-

natkozásában is sokkal lazább, mint a történelem során korábban bármikor. Paradox módon sokkal nagyobb beleszólási lehetőségünk van a saját életünkbe, mint amenynyire – a korábbi politikai dresszúra következtében – igényt formálunk.

Aki változtatni akar a sorsán, annak előbb a gondolkodásmódján kell változtatnia. Nekünk magyaroknak is meg kellene szabadulnunk azoktól a mentális sztereotípiáktól, amelyek a balsorsunkról szólnak. Nevezetesen, hogy a magyar pusztul és vesz, a határon túli kisebbségek menthetetlenül asszimilálódnak, Magyarország népessége pedig lassan megszűnik. Állítólag ez lenne a végzetünk, ami könyörtelenül beteljesül rajtunk.

Nem mintha a sors szorítását – kisebbségi magyarként – jómagam is ne érezném, de képtelen vagyok „görögül gondolkodni”. Iskolát se végezhettem volna, ha elhiszem, hogy tehetetlen és sodródó babuk vagyunk, mint ahogy azt sem hiszem, hogy nemzeti nagylétünk színművének lejátszott része az ezer éves múlt, ami pedig még hátra van a darabból, az a fentebb vázolt sanyarú jövő.

A pusztulás szimbóluma a magyar falu. Valamikor a múlt század elején kezdődött, amikor az első falukutatók megkongatták a vészharangot. A harangzúgás azóta is tart, és kitölti az egész Kárpát-medencét. Egyre-másra vonulnak falura a felmentő csapatok. Keresztbe-kasul szervezik a falukutató programokat, amelyekre az egyik résztvevő így invitálja a fiatalokat: *Jó kaja, finom borok, jókedv és vidámság, csajok, mozi, buli, barátok, de ha igyekszem a munkára is jut idő.* A másik meg azt mondja: *Vanília fagyalt és néptánc, a gyengéimből kettő is elég, vörösborhoz jöhet a fehérség.* Azok, akik ismerik és átéltek a falu gondjait, elborzadnak ettől a színjátéktól. Ezek diákok, nem árt nekik, ha életük során eljutnak egyszer falura is.

A városi értelmiség köreiből is előfordul, hogy valaki elunja magát a szürke körengetegben, és kedvet kap, hogy teleszivja a tüdejét friss falusi levegővel, leruccan

egy kicsit vidékre. Ott aztán, mint a veréb az út porában, megfürdik a falu akáccillatos vagy kocsmái hangulatában, és lohol vissza Pestre, hogy papírra vesse benyomásait. Ezekből a beszámolókból kiderül, hogy a faluban tett látogatás úgy hat a városi ember lelkére, mint a sivatag vándorára a forrásvíz, de azért ne gondolja senki, hogy a dolog ilyen egyszerű. Emberünk látott, amit látott: a falvak fennmaradása reménytelen küzdelem, bár romlatlan lelkű, szívós, teremteni akaró emberek élnek arrafelé, nincs sok esélyük, fogynak és vesznek.

A falukutatók – újságírók, szépirok, etnográfusok, szociográfusok – közel száz éve egyre-másra assák a falu lelkét, a sárguló dokumentumokból kihámozzák, hogy mikor történik a faluról először említés, honnan jöttek a telepések, hány nagybirtokos, kisbirtokos, törpebirtokos élt a faluban, mennyi volt a vagyontalan napszámosok száma, akiket az élet inségre, idénymunkára, segélyre, elvándorlásra kényszerített. Vannak, akiket a jelen is érdekel: statisztikai kimutatások készülnek közművekről, iskolákról, de azért a falusiakra irányított szociográfiák többnyire a múltra fókuszálnak.

Vallják, gyomrozzák a barázdált arcú szegény idős asszonyt, mint fülénél fogva előráncigált tanút a bírósági tárgyaláson, mondjon már valamit a helyi szerelmi szokásokról. Hogy is hívják a nénit? És a bácsi hány éves? Mióta házasok? Hány gyerekük van? Mondjon már egy balladát. Apja, anyja neve? A nagyszüleiéről mit tud? Hol, meddig járt iskolába? A faluján kívül merre járt? Hány testvére van? A Miklós miben halt meg? Mennyi földjük van? Van-e tehenük? És barackfájuk? Mit szól a nyugdíjához?

Az anyókák után a falukutatók sorra veszik a vénembereket is. Egymásután nyílnak meg a sorsok, már amennyiben kötélnek állnak a vallatóra fogottak. Az emberek ugyanis nem szívesen tárják föl életüket idegenek előtt, és ebben a falusiak a városiaktól nem különböznek. Éppen olyan kínosan feszengnek, mintha az aranyruket vizsgáinak egy orvosi rendelőben.

Falun születtem és nevelkedtem, de a sors úgy hozta, hogy később városlakó lettem. Egyetemista koromban – az ELTE pszichológus hallgatójaként – falukutatáson is részt vettem. A terep tehát egyik vonatkozásban sem ismeretlen számomra. A falusi életet is, és a falusi élet valószínűségének feltárására irányuló kutatások fonákságait is jól ismerem.

Akkor az alkalmi falukutatók – akik nagyrészt bölcsészhallgatókból verbuválódtak –, előzetes szakmai fel-

készítésben részesültek. Az efféle kezdeményezés – az 56-os forradalom után alig tíz évvel – egy kicsit az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló tevékenységnek minősült. De Bakos István megszervezte, és olyan neves szakemberek támogattak és láttak el bennünket „megfigyelési szempontokkal”, mint Erdei Ferenc, Ortutay Gyula és Szabad György. Felkerestük Illyés Gyulát is – akkor találkoztam a nagy költővel személyesen először –, aki nagy rokonszenwvel támogatta elképzeléseinket, a felesége pedig, Flóra néni (aki az egyetemen gyógypedagógiát adott elő) tanácsaival is ellátott bennünket.

Ezek kedves emlékek, de a terepen töltött napok is maradandó élményt jelentenek számomra. A háromhetes munka célja az volt, hogy Somogyban, az egykori Csurgoi járásban, fölterképezzük néhány falu életét, történelmét, természeti viszonyait, néprajzi sajátosságait, gazdasági helyzetét, társadalmi tagozódását, egészségügyi ellátottságát. Javaslatomra a felmérés kiterjedt a falu „lelkületének” vizsgálatára is, amennyiben szándékunkban állt föllelni a falu gondolkodásmódjának, a vidéki életmód alakulásának főbb szellemi mozgatórugóit.

Ennek a falukutatásnak a részleteiről Bakos István számol be a Községi Szolgálatban c. könyvében (Püski, 1994), ennél a témánál tovább nem időzöm. Csak azért hoztam fel itt példának, hogy az ott szerzett tapasztalataimat megoszthassam olvasómmal. A legfontosabb tapasztalat az volt, hogy a falvak lakói szándékainkat illetően gyanakodva fogadtak bennünket, és ezt a gyanakvást az utolsó napig nem sikerült bennük eloszlatnunk. Amúgy a falukutatásnak tudományosan nem sok hozadéka volt.

A falukutatók bővelkednek hasonló tapasztalatokban. Az egyikük így ír az egyik ormánsági faluban tett látogatásukról. A község lakói közt az a hír terjedt el, hogy álhadszónak vagyunk, s a jugoszláviai szerb-horvát zavargásokkal kapcsolatban érkeztek a faluba. Tulajdonképpen mi tisztek vagyunk, s a legénységet a falun kívül, az erdőkben szállásolták el. Képzeltetjük, hogy ez a rejtélyes társaság miféle adatokhoz juthatott a faluban.

A falukutatás mindazonáltal külön tudományággá nőtte ki magát, amelynek gazdag irodalma van. Ennek a fontosságát nem kívánom elvitatni, csupán annak a gondolatnak szeretnék hangot adni, hogy a magam részéről, „falusi énem” szempontjából a falukutatás módszerét és gyakorlati alkalmazását sérelmesnek és tolatkodonak találom.

lom. Ezzel kapcsolatosan messzemenően egyetértek az-
zal, amit Babits írt Illyés Gyula híressé vált könyvéről
1936-ban: *"A pusztát csak az ismerheti belülről, aki
maga is a puszta gyermeke. De ez az ismeret csak ak-
kor válhat tudatossá, ha a puszta gyermeke kilép a
pusztából, és fölébe emelkedik..."*. Nem hiszem, hogy
egy kívülről jött megfigyelő, bármilyen felkészült legyen is
az, egy intenzív helyszíni tájékozódás eredményeként ké-
pes megragadni, és magával vinni azt az „ismeretlen, ide-
gen világot”, amit kutatott, anélkül, hogy annak részévé
ne válna, személyiségében változatlanul „kívülről” ma-
radna. A falukutató beszámolók hemzsegek ugyan az
objektivitás megteremtésére s a szubjektivitás kiküszöböl-
lésére utaló megfogalmazásoktól, ez azonban a lényegen
semmit sem változtat.

Régen úgy tartották, hogy a város a kultúra hordozója,
a falu viszont elmaradott. Ez akkor sem volt igaz, ma még
kevésbé helytálló. Értelmes emberek mindig tiltakoztak
az ellen, hogy a városi és falusi kultúrát fejlődési viszony-
ba állítsák egymással, és meggyőződéssel vallották, hogy
a falu nem képvisel alacsonyabb fejlődési fokot, mint a
város, csak – az élet sajátosságainak megfelelően – má-
son van a hangúly.

De hadd szóljak most magunkról. Felesleges lenne itt
részemről Kisorosz krónikájának a hosszas bemutatása.
Megtette ezt helyettem Sztánics Ferenc, aki évtizedek
óta kutatja a falu történetét. Az általa megjelentetett könyv
(*Ott szeretnék erdő lenni, ahol kihajtottam*, Logos,
Tóthfalu) bőséges információval szolgál az érdeklődők
számára. Magyar nyelven egyébként ez az első alapos,
átfogó, a település életének szinte minden területét ösz-
szefoglaló munka.

Annnyit azért talán el kell mondanom, hogy Kisorosz
Vajdaság északkeleti részén, Bánátban, a szerb-román
határtól 6 km-re nyugatra fekszik. Csillagászati pontos-
sággal: az északi szélesség 45 fok 45 perc, a keleti
hosszúság 20 fok, 30 perc és 20 másodperc metszéspont-
jában található. A tengerszint feletti magassága 81
méter.

Az 1948-as községi jegyzőkönyv szerint a falu – a hoz-
zá tartozó földterülettel együtt – 10 négyzetkilométer,
maga a település (a házak mögötti kertekkel) 3,5 km², az
utcák hossza 25 km. Annak idején 1033 háztartást je-
gyeztek fel, lakosainak a száma pedig 4290 volt. 1991-
re a falu lakosainak a száma 3520-ra csökkent, azon be-
lül a magyarok száma 1383 fő volt.

A falu két részből áll, az ún. öregfaluból és az újfaluból.
Ez utóbbit Szerb falunak hívtuk. A magyarok régebben
többségben voltak, ma a falu lakosságának nem egészen
40 százalékát teszik ki.

Mi történetesen az öregfalú Tőszeg (és a román határ)
felé eső végén laktunk. Innen szép időben, kelet felé
nézve, jól lehetett látni a zombolyai templomot és a gyár-
kéményeket, északnyugat irányban pedig Nagyókinda
tornyait és malomépületeit. Egyébként semmit sem lehe-
tett látni a széles nagy határban. Olyan sík terepet, mint
ami Kisoroszt körülvette, sehol máshol nem láttam, még
a hortobágyi pusztán sem. Amikor először hallottam Pe-
tőfi Sándornak azt a verssorát, hogy *„Lenn az alföld ten-
gersík vidékin”*, meg voltam róla győződve, hogy Kisoro-
szon járt, és ez a látvány ihlette meg.

A falut övező végtelen szántókon láttam utoljára délibáb-
ot. Gyermekkoromban sokáig azt hittem, hogy itt van a
világ vége. Bizonyos értelemben ez büszkeséggel is töl-
tött el. Sokáig arról sem hallottam, hogy a falubelieken ki-
vül is vannak magyarok a világon. Mekkora volt aztán az
ámulatom, amikor kiderült, hogy amit én a világ végének
hittem, az tulajdonképpen az egykori Magyarország ke-
lés közepe. Azóta sem tudtam felocsúdni meglepetésem-
ből, amelyből egy életre szóló hitet merítettem. Ha a világ
mind a négy égtája felé, Kisorosztól több száz kilométer-
re élnek magyarok, és sokkal többen, mint itt a faluban,
akkor ennél Isten nagyobb adománnyal aligha ajándékoz-
hatott volna meg. Azóta is hálás vagyok neki ezért, és tu-
lajdonképpen bánt, hogy mások keveslők, rosszul élik
meg azt, ami az én szívemet a mai napig örömmel tölti el.

Látószög kérdése minden.

A falu autóval tíz percre van Kikindától. A 6,5 méter
széles, kifogástalan műút helyén valamikor országút hú-
zódott, amelyen tempósan haladva 2,5 óra alatt tettük
meg a 14 kilométeres távot. Nyáron bokáig jártunk a por-
ban, télen beleragadtunk a sárba, az országút menti ta-
nyák kutyái olykor leszaggatták rólunk nadragot. Az út
mellett két oldalt búza, kukorica és napraforgó táblák vál-
toztak egymást. Megműveletlen parcellát soha egyet
sem látni.

A aszfaltút dél felé tart, majd kissé délnyugat irányába
fordul. Innen már látni a falu templomtornyát. A kikindai út
derékszögben csatlakozik a főútcára, előbb jobbra tart,
majd az első kereszteződésnél balra fordul Magyarcsenye írá-
nyába. A keresztezésben van az iskola. Az épület új, szé-
pen karbantartott, bárhol megállná a helyét a világon. To-

vábbhaladva a központ felé jobb oldalt található a szocialista-realista stílusban épült művelődési ház, vele szemben, a régi Černojević-féle kastély helyén ma egy kocsi van, mögötte táncterem, majd a futballpálya. A régi iskola, ahová én jártam, a templommal szemben, a falu közepén áll. Olyan, mint minden iskola az egykori Monarchiában, bárki kérdés nélkül megtalálná. Gyerekkoromban ez volt a legmagasabb ház a faluban, nekem legalábbis úgy tűnt, az olajozott padlójú tantermeket pedig még nagyobbak láttam. Az épület ma, azt hiszem, vadászotthonként funkcionál. Száz méterrel tovább található az egészségház épülete, amely a mai igényeknek megfelelően épült. Gyerekkoromban, ha orvosi segítségre szorultunk, Nagytőszegre kellett elmennünk. A főutca túlsó végén volt még egy iskola, amely most tűzoltóotthon.

A házak többnyire a múlt század elején, közepén épültek, de sok az új ház. Néhány villaszerű, az utcai fronttól beljebb épült házat is látni. Az új házak, a régiek átépítése, felújítása gyerekkorom óta jelentősen megváltoztatta a falu arculatát. Amióta az utcák aszfaltburkolatot kaptak, a virágoskertek kiszorultak az árokpartra. Ezek mintha szegényesebbek és elhanyagoltabbak lennének, mint amilyen virágoskerteket őrzök magamban. Az árkok azonban mindenütt karban vannak tartva, tiszták, a pázsított rendszeresen nyírják. Pad már csak elvétve akad, ház előtt üldögélő embereket sem lehet látni, holott iskolás koromban az utcai kispadok fontosabb szerepet játszottak, mint a gazdakörök és a klubok.

Kisorosz tiszta, rendezett falu, pesti szemmel nézve a feleségem is takarosnak látja. A falu lakói szükségét érzik annak, hogy a ház előtti utcaszakaszt rendben tartsák, de mintha a festésre, meszelésre már kevesebb gondot fordítanak, mint gyerekkoromban. Ebben a tekintetben érdemes Kisoroszt összehasonlítani Nagytőszeggel. Ég és föld a különbség. A régi német házak, amelyekbe a Boszniából idetelepített szerbek beköltöztek, még romos állapotukban is pompázatosak, ami azonban az utcafrontot illeti, olyan mintha szeméttelen járjünk. Térdig ér a gaz, virágoskert sehol, a helyükön néhol nyáron krumpli és hagyma veteményeket látni. A magyarok és a szerb telepések felfogásbeli különbségei hetven év után is rajta ülnek az utcán és a házakon.

Kisorosznak ma út- és telefonhálózata van. Minden utcát aszfaltburkolat borít, többségükben a járdák is aszfaltozottak. Annak idején egyetlen műútja sem volt a falunak, még a főutcat sem borította szilárd útburkolat. A köz-

lekedés, az áruszállítás, sőt a falu megközelítése is időszakos maradt, a nyárra korlátozódott. Esős időben és télen a tengelyig érő sár miatt a falu csaknem teljesen el volt zárva a világtól, sokáig nem is tudtam, hogy más település is van a világon.

A régi országút nyomvonalán épült műút kivül, amely Kisoroszt összeköti Kikindával, majd folytatódik Magyarcseregye irányában, további két aszfaltúton lehet eljutni a faluba. Kelet felől Nákófalván, Szenthuberten és Nagytőszegen át, nyugat felől pedig a Kikindáról Töröktelepolyára vezető útról van Kisorosz felé leágazás. Ma tehát mind a négy világtáj felől meg lehet közelíteni a falut, ami a település gazdasági és kulturális fejlődése szempontjából az egykori állapotokhoz képest elképzelhetetlenül nagy változás. Ha tisztában vagyunk a megközelíthetőséggel, a közlekedéssel, az áruszállítás fontosságával, önmagában véve már ez a látványos és minőségi változás is elmentmond a falu gyors és erőteljes pusztulásáról szőtt legendáknak.

A közutaknak köszönhetően a falu közelebb került Kikindához és a környező településekhez, így lehetőség nyílt arra, hogy ingázó életmóddal azok is a faluban maradjanak, akik egyébként munkalehetőség híján nem tudnának megélni. A feltételek jobbakká a piacozásra is, hiszen a megtermelt árut könnyen eljuttathatják távolabbi városokba. Az úthálózat kiépülése magával hozta a gyorsabb élettempót, a nagyobb tájékozottságot, a gazdálkodás rugalmasságát.

Kisiskolás koromban még nem volt villany a faluban. Esténként petróleumlámpával világítottunk. Alkonyatkor a távolabb lakó diákokat a tanító néni hazaengedte az iskolából. Ma is megmarad ez a féltő gondoskodás, amelyre nem minden esetben szolgáltunk rá, hiszen ahelyett, hogy szedtük volna a lábunkat hazafelé, verebeket fogdostunk az eresz alatt. A szilárd útburkolat és telefonhálózat mellett bevezették a gázt a faluba, kiépült a vízvezeték és csatornahálózat. A tévé mellett mind több házba került számítógép, a fiatalok e-maileznek, szörfölnek a világhálón, a falunak van saját honlapja.

Azártal, hogy a falu az úthálózat és a modern telekommunikációs rendszer révén bekerült a világ vérkeringésébe, sok minden megváltozott. Van ennek bizonyára rossz és jó oldala is, de nem kérdéses, hogy a jövő szempontjából vitális fontosságú változások történtek. A falu jövője attól függ, hogy vajon mernek-e vállalkozni a fiatalabbak arra, hogy ne hagyják el a „süllyedő hajót”, a falujukat,

hanem helyben olyan vállalkozásba fogjanak, ami megélhetésüket – így a település jövőjét is – biztosítja.

A falukutatók azt állítják, hogy a falvak lakóinak az életstílusát a kis születési arány, a beolvadás, az elvándorlás, az önpusztítás jellemzi, és magukra hagyottan küszködnek a fennmaradásukért. A falvak többsége egy-egy aggok házára hasonlít, ahová többször jár a halál, mint az élet – írja Gubás Jenő a Veszendő végeken c. könyvében. Gubás megpróbálja görcső alá venni a magyar kis-települések kórtanát, és feltárni azokat az okokat, amelyek a délvideki falvakat sorvasztják. Ezek között említi a falu lakosságának apolitikusságát. A múlt század közepe óta tartja magát az a fánna, hogy a falu népe már csak olyan, hogy távol tartja magát a közélettől és a politikától. (Mennyivel kényelmesebb erről beszélni, mint azt firtatni, hogy a centralizált államokban milyen esélyük van a vidéken élő embereknek arra, hogy bekerüljenek az országgyűlésbe).

Nos, Kisorosra nem jellemző az apolitikusság. Kezdetől fogva részt vesznek a magyarság politikai szerveződésekben. A falu ugyanolyan megosztott, ugyanolyan politikai csatározások színhelye, mint az ország, a magyarság és az egész átalakuló térség. Az emberek nyitottak, figyelemmel kísérik a nagyvilág eseményeit, pontosan tudják, hogy mi történik Belgrádban és Budapesten. Élénk művelődési élet zajlik a faluban, az amatőr színjátszó csoport évente több darabot visz színre, számos díjat nyertek, bejárták az egész Kárpát-medencét. Ez sem vág össze a falvak népe passzivitásáról szőtt mesékkel, a pusztulás rémképéről nem is beszélve.

Gubás a falvakat sorvasztó okok között az apolitikusság mellett a passzivitást is említi. Szemére veti a falvak népének, hogy inaktívak, senki sem akar kezdeményezni, mindig másra várják a megoldást, a csodát, és mivel a segítség kívülről csak nagy ritkán érkezik, ezért van az általános tespedtség és mozdulatlanság.

Ezt én nem így látom. Ellenkezőleg, régtől fogva hihetetlen túlélési ösztön jellemzi a falun élőket. Szegény özvegy nagymamám jut eszembe, aki annak idején gyalog-láb százszor megjárt Zombolyát és Kikindát, hogy egy kis sót, petróleumot, gyufát, szőget vigyen, hozzon. Mossott, dagasztott, a hátán cipelve nevelte fel hét gyereket. De az én szüleim erejét és lehetőségét is messze meghaladta vállalkozási kedvük, amikor az ötvenes években szárnyaló fantáziámnak engedve iskoláztatni kezdtek, előbb engem, aztán a húgomat, majd az öcsémet, holott

betevő falatra sem tellett. De sokan és sokféleképp keresték mások is a kitörési lehetőséget. Ezek várták volna másoktól a megoldást, a csodát?

Ma sincs ez másként. Annak ellenére, hogy a szerb hatalom a kisajátításokkal, beszojalattatásokkal már indulásnál nincstelenné tette a falu népét (elsősorban a magyarokat), hogy különféle adókkal, a termények árának leszorításával kisajtol belőlük minden dinárt azóta is, hogy ők viselték a közelmúltban elvesztett értelmetlen háborúk legnagyobb terhet, a gyerekek nem éheznek, nem lődörögnek hajléktalan, elrongyolódott emberek az utcákon, és nem kell tartanunk a tolvajoktól és a zsebmetszőktől sem. Azt gondolnánk, hogy a nehéz terhek miatt a falvakban csupa iszákos, narkós és megkeseredett ember él. Erről azonban szó sincs. A modernizációval persze oda is minden begyűrűzik, többségükben azonban nyitott, barátkozó, vidámságot kedvelő, vendégszerető emberek.

A többi magatartási jegy, amellyel Gubás Jenő a falu sorvasztását magyarázni próbálja, általános emberi tulajdonságok, amelyek a település jellegétől függetlenül a térség egészére, sőt a nyugati kultúrára is jellemzőek. Nevezetesen, hogy a falusi ember csak magával törődik, mások bajával nem foglalkozik. Széthúzó, a rászoruló honfitársaknak nem hajlandó segítséget nyújtani. Nem hisz a jövőben. A szókinccse hiányos, beszéde foszlik és szürkül. Sokan a vallás felé fordulnak, ott keresnek vigaszt, míg mások a szocializmus eszméjének romjain keresik elvesztett ideáljait, légüres térben botorkálnak, a vagyonszerzésen kívül nem érdekli őket semmi más.

Az általános értékzavar, az anyagiaság, a műveltség-hiány, a nyelvromlás, a felszínes, olcsó, értéktelen szórakozás a kor szellemével jár, nem lenne ildomos a falvak lakóinak a nyakába varrni. Talán előbb tájékozódjunk: nézzük meg, hol székelnek a kiadóházak, az oktatási és művelődési intézmények, a szórakoztatóipar fellegvárjai?

De a legsúlyosabb vád, ami a falvak lakóit éri, az egyike, a „családellenesség”. Amióta a falukutatók a múlt században a „fehér pestist” felfedezték, egyetlen valamirevaló falukutató sem hagyja ki, hogy ezt a súlyos vádat a falvak lakóinak a szemére ne vesse. A jogalapot hozzá abból a régi népfeliről felfogásból merítik, amely a falut a „romlatlan erkölcs”, a „jó levegő”, és a „demográfiai utánpótlást” biztosító rezervátumnak tekintette.

Nos, a rezervátumoknak csakugyan végük, a falvak keresik a túlélési lehetőségét. Ami pedig az egykézést illeti, annak számos oka van. Fekete Gyula például, a Vereim,

magyar kannibálok! című könyvében, 160 okát sorolja fel a teljesség igénye nélkül. Azt gondolom, hogy a nemzet revitalizációját nem a falusi gyerekek számolgotásával, hanem törvényhozással, a közösségi értékrend helyreállításával, a javak méltányos elosztásával kell kezdeni.

A falvak sorsát nem teveszthetjük össze sem a magyarság helyzetének rendezetlenségével, sem a délvideki magyarság általános és alapvető kisebbségi létkérdésével. A falvak jövőjét illetően sem lehet zsinórmértékkel mérni. Egyes települések gyors fejlődésnek indultak, szemben más falvak stagnálásával, kilátástalanságával és pusztulásával. Nem egyforma gazdasági nyomásnak és pénzvonásnak vannak kitéve. Különböző a menekültek betelepítésének a mértéke. Más a népesség iskolázottsági szintje, korösszetétele, de a szemléletbeli különbségek is jelentősek. Kisorosz jó példa rá, hogy a falu meghatározó személyiségei miképp lehetnek serkentő hatással a művelődési életre és a túlélést jelentő gazdasági vállalkozásokra.

A szakírók, kutatók álláspontja a falu jövőjét (gondjainak megoldását) illetően lényegesen különbözik egymástól. Az egyik álláspont – nevezzük gazdaságinak – a termelés korszerűsítési követelményeiből, az okszerű földművelés megvalósítási feltételeiből indult ki. A másik felfogás képviselői a társadalmi összefüggéseket helyezik előtérbe, sőt mindenképp fölé, és a polgárosulás lehetőségében keresik a falu megtartását. Ismét mások mint társadalmi kórtúnre tekintenek a falvak elhalására, amit a lakosság mentalitásával próbálnak magyarázni. Egyes falukutatók a magyar tanyák, falvak és kistelepülések pusztulása kapcsán egyenesen a nemzet lelki rokkantságáról beszélnek.

Nyilvánvaló, hogy a falvak sorsa elválaszthatatlan a térség társadalmi-politikai átalakulásától és azoktól a gazdasági folyamatoktól, amelyek ezzel járnak. A társadalmi-gazdasági folyamatok elemzését más szakértőkre hagyom, a mentalitás kérdéskörét illetően azonban szeretném egy-két gondolatot megosztani az olvasóval. Előbb azonban dióhéjban hadd foglaljam össze a délvideki magyar falvak sorsát meghatározó legfontosabb demográfiai változásokat.

Vajdaság csaknem minden vonatkozásban Szerbia legfejlettebb része. Itt kapcsolódik az ország Közép-Európához könnyen járható szárazföldi és vízi útjaival. Vajdaságban van Szerbia megművelhető földjeinek 35%-a, a

szántóföldek 46%-a, a búzatermés 59%-a. Vajdaságban terem a kukorica 44%-a, a cukorrépa 87%-a, a gyümölcs 22%-a. Itt termelik még a hústermelés 40%-át, innen kerül ki a földgáz és a kőolaj 100%-a. Vajdaság adja a behozatal 35%-át, a kivitel 32%-át. Vajdaság adja az ország élelmiszeriparának 58%-át, halott népességének aránya Szerbia össznépességében csak 25%.

A vajdasági magyarok 1910-ben még az össznépesség 28,1%-át képezték. Vajdaság csaknem minden közösségében éltek magyarok, a községek háromnegyedében létszámuk meghaladta a 10%-ot. A legtöbb magyar Bácskában élt, kevesebb Bánságban, még kevesebb Szerémségben. A magyarok 9 községben abszolút, és két községben relatív többségben voltak. Ezek Vajdaság községeinek negyedét adták. Ma Vajdaság 53 településén (a települések 15,4%) élnek abszolút többségben. A helyzet még 1953-ban is hasonló volt, ám 1991-ben – a szerbek tudatos és tervszerű betelepítésével, majd 1991-től a menekültáradattal – jelentős mértékben romlottak az etnikai arányok a magyarok kárára.

Az adatokból kitűnik, hogy a vajdasági magyarok természetes népszaporulata 1961-ig biztosította a népesség fennmaradását és egy nagyon kis mértékű növekedést is. Ezt követően az önálló magyar tantervű iskolák megszüntetése, a művelődési és más intézmények felszámolása, a szerb intézményekkel való összevonásuk és bezárásuk, a nagyméretű asszimiláció, az emigrálás, disszidálás, majd a nyomasztó munkanélküliség és távtalanság-érzés, a növekvő méretű vendégmunka-vállalás, kivándorlás következtében a népesség életeréje erőteljesen megcsappant, és megindult egy depopulációs folyamat.

Népességi szempontból a vajdasági magyarság az összeroppanás harapófogójába került. Helységenként jelentős eltérés tapasztalható, de nem a falvak és városok között, hanem a helyi sajátosságoktól függően. Falvakban, városokban is egyaránt sok az agglégény, a hajadon, csaknem mindenütt növekszik az idősek száma, és egyre kevesebb a fiatal.

És most lássuk a mentális vonatkozásokat. Valamely nép élet- és munkakörülményeinek, kulturális és civilizációs állapotának a kérdése meglehetősen összetett, és igen óvatosan kell eljárunk, ha azt pszichológiai fogalmakkal próbáljuk leírni. Sem a magyarság egészének, sem egyes nemzetrészeknek az életmódját és lelkiállapotát befolyásoló társadalmi viszonyok nincsenek felkutat-

va. Hiányzik az összevetés lehetősége is más népek gazdasági-politikai körülményeivel és társadalomlélektanával (Ezzel kapcsolatosan szeretném felhívni az érdeklődők figyelmét a *Nemzeti önkép* című könyvemre, amely ebben a vonatkozásban, a térségben végzett úttörő jellegűnek számító kutatások eredményeiről ad számot. (Logos Grafikai Kiadó, Tóthfalu 2004.).

Bonyolítja a kérdést, hogy a Kárpát-medencében élő különböző népek évszázadok óta kölcsönviszonyban állnak egymással, és meglehetősen heterogén közösségeket alkotnak. Ezek az etnikumok részben hasonlóan, részben másképpen reagálnak az adott viszonyokra. Az etnikai különbségek ellenére nem szerencsés a nemzeti karaktervonások szerepét túlhangsúlyozni, mert számos jel arra utal, hogy egy-egy tájegység gazdasági és kulturális fejlettségében mutatkozó eltérések, az ún. regionális sajátosságok, sokkal meghatározóbb szerepet játszanak az ott élők sorsának alakulásában, mint az, hogy milyen nemzetiségűek. Ugyanakkor tény, hogy például a szörvényban élő magyarok, nyilván a többszörös hátrányos helyzetük miatt, sérülékenyebbek és hajlamosabbak a kedvezőtlen lélektani reakciókra, mint a többségi népek tagjai.

A délvideki magyarság – és itt korántsem csak a falusi lakosságról beszélek – a nemzettesttől elszigetelődve, hátrányos nyelvi, etnikai, vallási helyzetben él, leépült intézményrendszerrel, miközben folyamatos politikai nyomásnak, anyagi elvonásoknak, asszimilációs veszélynek, szétszóródásnak és felszámolódásnak van kitéve.

Mit lehet ebben a helyzetben tenni? Meg kell vizsgálni, hogy melyek az etnikai leépülés folyamatának az alkotóelemei. Melyek azok a csatornák, amelyekben elszívárognak, nemcsak a falvak lakóinak, hanem az egész délvideki (és határon túli) magyarságnak az erőforrásai?

Az ezzel kapcsolatos nemzetstratégia áttekintésénél kénytelen vagyok a részleteket átlépni, jobbra csak kiemelések következnek abból a vitából, amely a Magyar kisebbség c. folyóiratban zajlott 2000-ben.

– **Az etnikai tér beszűkülése.** Egy-egy településen belül, és a magyarok által lakott térségben bekövetkező erőteljes demográfiai tévesztés.

– **A gazdasági tévesztés.** A magyarság saját életterén belül is kiszorul a privatizációból és a gazdaság meghatározó tényezői közül.

– **Politikai tévesztés.** A kisebbségi pártok ellenére a magyarság kiszorul a nagypolitikából, a helyi önkormányzatokból, az intézményekből és érdekképviselőtekből.

– **Nyelvi tévesztés.** Az anyanyelv használati köre beszűkül, az értéke csökken, az idegen nyelvi befolyás erősödik.

– **Kulturális tévesztés.** Magyar intézmények nincsenek, vagy forráshiány miatt leépülnek. A kultúra műkedvelésre szorítkozik.

– **Szakmai, intellektuális tévesztés.** Az anyanyelvi iskolahálózat hiánya miatt a népesség deklasszálódik, és teljes egészében hiányzik az autentikus értelmiségképzés.

Nem lehet a magyar falvak sorsáról beszélni anélkül, hogy az erőforrások elfolyásáról, illetve annak csökkenéséről és megakadályozásáról ne beszéljünk. Napnál világosabb, hogy ez csak egy autonómia keretében valósítható meg, nem véletlen, hogy az autonómia gondolata milyen nagy ellenállásba ütközik.

Végzetes mulasztás, hogy a határon túli magyarságnak ezt az egyöntetű szándékát egyetlen magyar kormány sem karolta fel, mi több az elmúlt 15 év alatt semmilyen nemzetstratégia nem fogalmazódott meg a halmozottan hátrányos helyzetű határon túli – tömbben, szörvényban és diaszpórában élő – magyarság helyzetének javítása érdekében. A helyzet orvoslására átgondolt, költségvetésből támogatott, a párt- és kormánypolitikától teljesen mentes, intézményes formát kellett volna létrehozni. A magyar politikai élet szereplői (határon innen és túl) alkalmatlannak bizonyultak erre, amit talán mégsem lehet a majdányi, rábéli vagy szajáni parasztok nyakába varni. Ki kell mondanunk azt is, hogy a lelkiismeret könnyítését szolgáló, porhintésként szolgáló segélyezés ebből a szempontból több kárt okozott, mint hasznot, mert átgondolatlanságával szétverte a határon túli magyarság spontán önszerveződését. A mai kisebbségpolitika klientúra rendszerre épül, amelynek semmi köze sincs a nemzeti önazonosság megőrzéséhez, még kevésbé a jelzett negatív folyamatok megállításához.

A továbblépés lehetőségét abban látom, hogy előbb-utóbb létrejön egy magyar nemzetstratégia, amelynek keretében, a nemzet sorskérdéseinek általános kezelésén túl, olyan regionális, az adott nemzetrészek helyzetéhez alkalmazott kezelési és támogatási rendszer is kialakul, amellyel elvben egy autonómia keretében vagy más formában biztosítjuk a gazdasági felemelkedés, az anyanyelv és az önazonosság megőrzésének lehetőségét.

És még valami. Addig is, amíg ez az elképzelés valóra válik, jó lenne, ha megszívlelnék Vetési László javaslatát. Sok minden azon áll vagy bukik, mondja, hogy a végeken

elő, küszködő, legtöbbször a lehetetlennel harcoló értelmiség nagy magárahagyottságában, a hiábavalóság lehangozó érzésétől fojtogatva kap-e némi bátorítást és utánpótlást. Így van. A kisebbségi érdekszervezeteknek, egyházaknak, a magyar kormánynak, a kisebbségek támogatásával foglalkozó (takaródzó?) intézményeknek és alapítványoknak mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy biztosítsák az értelmiség-utánpótlást, de annak érdekében is, hogy a végeken élő tanítók, lelkészek, írástudók nyomasztó magányát feloldja, panaszait meghallgassa, és lehetősége szerint orvosolja.

Talán, ha százegynéhány emberről van szó. Erdélyben. Nálunk kevesebb. Százegynéhány megszállott, akik évtizedeken át szinte egyedül szorgoskodnak, közösséget építenek, művelődést szerveznek, iskolákat mentenek, és magukra maradva reménytelenül mondják a magukét. A falvak sorsa is sokban attól függ, hogy hány ilyen szent megszállott van a faluban, akiket nem riaszt el a süppedő világ akkor sem, ha ezért se figyelmet, se szeretetet, se megbecsülést nem kapnak.

De ha már ezeken az embereken segíteni nem tudunk, vagy nem akarunk, abba kellene hagynunk, hogy a falvakról úgy beszéljünk, mint valamilyen mitikus kategóriáról, s hogy lakóira úgy tekintsünk, mint valamilyen egzoti-

kus állatokra. Az elmúlt másfél évtized alatt egyetlen magyar kormány, egyetlen kisebbségi párt sem vállalta a meghatározó személyek támogatását, a tervezést és a cselekvést. Épp fordítva történt: a kormányok, a pártvezetők várták el a maradéktalan támogatást. Legalábbis addig, amíg reklámot, hitelt, nevet kellett szerezni a pénzek és a hatalom megkaparintásához.

„A fejtől bűzlik a hal”. Ezért ha segítő szándék vezérel bennünket, akár a magyar falvak, akár a kisebbségek kálváriája kapcsán, a hal fejénél kezdjük a vizsgálódást. A sorsra, a lelki deficitre, a nemzethalálra való hagyatkozás már sem a figyelemfelkeltést, sem a helyzetváltozást nem szolgálja.

Azt akarom ezzel mondani, hogy a pártvezetőknek, kormányoknak a legitimitást nem az adja meg, hogy egy adott pillanatban többséget szereznek a választáson, hanem ha segítő testvérként viselik gondját a nemzet legkisebb töredékének is, és vállalt pozíciójukban az általuk képviselt népesség életszervezésében hasznosítható cselekvési programmal rendelkeznek. Sajnos, erre vonatkozóan, amint mondtam, az elmúlt másfél évtizedben nem volt példa. Ami persze egyáltalán nem azt jelenti, hogy nem mindannyiunk közös feladata az értékmentés és az önáltatás nélküli jövőtervezés.

Szerkesztőségi megjegyzés: Az Aracs szerkesztősége a délvidéki magyar helységnevek helyesírásának szellemében a bántársági Torontálörösi elnevezést használja, ennél az írásnál a szerző kérésére tértünk el ettől.

Martalóc jellegű privatizáció

A tulajdon- és birtokviszonyok szerb etnikai érdekek szerinti átrendezése

A kialakulóban lévő tulajdonosi és birtokosi viszonyok a Délvidéken csak látszólag hasonlítanak a magyar főúri osztály szabta tulajdon- és birtokviszonyokra a 19. sz. végéről, illetve a 20. század elejéről. A magyar főúri osztályról sok rosszat el lehet mondani. Ady Endre ezt már megtette. A bitangságokra Móricz Zsigmond is sokszor rámutatott. Az nem állítható a főúri osztályról, hogy nagy különbségeket tett volna magyar, tót vagy román béres, napszámos vagy bér munkás között. Csak önmagát tekintette magyar nemzetnek, és ezt a rendiség és a választási törvény szavatolta is. Etnikai eredetére való tekintet nélkül a „népet” lenézte és megalázta. A Szentkorona-tanból következett, hogy etnikai alapon történő nagy különbségeket nem engedhettek meg a hűbéri és úrbéri viszonyok területén. Maga a magyar főúri osztály is nagyon különböző etnikai eredetű volt – de ez is összhangban volt a Szentkorona-tannal.

Amit a szerbek tesznek a Délvidéken, sokkal rosszabb mindannál, amit a közép-európai történelemből ismerünk. A kommunista múltú úrgazdagok, a kialakulóban lévő tőkés és nagybirtokos osztály egyértelműen a szerb etnikumhoz tartozó lehet. A politikai akarat ezt így kívánja. Már vannak szerb tőkés és nagybirtokosok, akik közelítenek a 10 000 hektár nagyságú birtokhoz. Ezek még a munkavállalókat is etnikai alapon válogatják ki és különböztetik meg. A bér munkásaik is csak szerb etnikumhoz tartozók lehetnek.

A szerb úrgazdagok a Délvidék magyar/horvát/lakta területén előszeretettel garázdálkodnak. Amíg történelmi okokból kifolyólag Közép- és Ó-Szerbiában – úgy tűnik – meghagyják az eddigi kis- és középbirtok- rendszert, a Vajdaságban sietnek kialakítani a szerb nagybirtokos rendszert. Honnan a pénz a földek megkaparintásához? Ismeretes a románok gyakorlata a 19. század végéről és a 20. század elejéről, amikor főleg román állami tőkére támaszkodva takarékbetét társaságok kezébe csúszott át az erdélyi magyar parasztság birtokainak legnagyobb része. A felelőtlen magyar főúri osztály tulajdonában lévő

birtokok java része is ilyen nemzetáruló módon került román kézre, hogy azután a román állam segítségével román tulajdonú kis- és középbirtokokká váljon.

A szerbek 1389 óta más utat járnak. Évszázadokon át parasztok, kereskedők, kalmárok, martalócok, országúti fosztogatók, harctéri hullarablók stb. voltak. Kegyetlen történelmük volt. A tény azonban tény marad akkor is, ha így írták a történelmet. A szerbek 1990-2000 között összerabolt pénze a balkáni háborúkból bőségesen elegendőnek bizonyult a tulajdonosi és birtokviszonyok anyagi alapjainak megváltoztatásához. A legjobb földek árát is neveltségessé tette az állam gazdaságpolitikája. Az állam egyik-másik kiválasztott megbízható szerbnek 10 000 hektár nagyságú birtokot juttatott 10 000 millió eurós hitellel. Némelyik úrgazdag ennél többet rabolt össze a félkatonai alakulatok tagjaként Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában és Kosovóban.

Magyarország, a magyar állam és a délvidéki magyar politikai szervezetek tétlenül szemlélik e hatalmas tőkekoncentrációt, ami nem jelenti azt, hogy ennek így kellene történnie a jövőben is. A magyar, horvát, német és osztrák kis-, közép- és nagy tőke, reméljük, megelőzi a szerbeket abban, hogy ők legyenek a multinacionális cégek fő ellátói és beszállítói. A szerb agresszív tőkés hozzáállás semmi jót nem tartogat a délvidéki magyarság számára, és legkésőbb 20 év múlva aláírja a halálos ítéletet. A magyarokat nem fogja megtűni a szülőföldön még bér munkásokként sem.

Tudjuk, hogy a privatizációs folyamat nem irgalmas nővérek jó cselekedete. Héja természetű emberek mozgatják a privatizációt. Ennek ellenére megdöbbenő számunkra az az arcátlanság, ahogyan ezt a szerbek művelik multi-etnikus környezetben (tehát, mert a magyaroknak – történelmi hagyományaikhoz híven – nincs IRA-típusú politikai szervezetük és félkatonai SINFEJN-jük. A kosovói népfelszabadító mozgalmak ilyen típusúak voltak, és el is végezték a maguk történelmi feladatát.

1. A szerbeknek tökéletesen sikerült kirekeszteniük a magyarokat és a németeket a szerbiai privatizációs folyamatból, sőt még a tőkebővítésben való részvételük lehetőségét is elzárták előlük. Az, hogy időről időre Magyarországra és Németországba menesztenek egy-egy politikai küldöttséget veszteséges beruházási lehetőségekkel „kecsegtetve” a kis- és középvállalatokat, nem teveszthet meg senkit. Ezeknek a küldöttségeknek félrevezető politikai megbízatásuk van. Belgrádban jól kuncognak a csinytevéken. A politikai szélhámosság és porhintés utolérhetetlen mesterei ők.

2. A Magyarországról Belgrádba áthelyezett, a szerbiai privatizációs folyamatot figyelemmel kísérő ügynökségnek a tevékenysége az elmúlt öt évben egyenlő volt a nullával. Tevékenységét a szerbek teljesen semlegesítették.

3. Bármilyen privatizációs tenderen, értéktőzsdei pályázaton jelentek is meg a magyarok, a szerbek minden gazdasági elvet és ésszerűséget félredobva túllícitálták őket, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy a magyar és német tőke, főleg társítva, ne jöhessen be a Vajdaságba. Egy-két esetet kivéve nem is jött be. Ehhez az észjáráshoz tartották magukat, hiszen egyetlen esetben sem fizettek valós pénzzel a tenderen vagy a pályázaton felkínált állóeszközökért.

4. A szerbek maguk közé más nemzetiségű tőkést: munkáltatót és munkavállalót nem engednek be és nem fognak beengedni. Aki azt hiszi, hogy ezen az észjáráson könnyű fordítani, illúziókban ringatja magát.

5. A szerbek nem a működő tőkéből gazdagodnak meg, hanem azáltal, hogy az állam kit tett meg „vállalkozónak” a bizalmi embereik közül. A nagy szerb ideológia fő mozgatóit és korifeusait az újgazdagok között, tehát a gazdasági szférában kell keresni. Ezek alaptőke nélkül jutnak bankhitelhez azzal a színlelt elvárással, hogy majd a vállalat jövedelméből fizetik vissza a rájuk bízott állóeszközök értékét.

6. A privatizációs ügynökség és az újtokés közötti szerződésből általában hiányzik az ún. „deviza-klauszula”, ami annyit jelent, hogy a kapott hitelt nem kell újraértékelni, s ezért az rövid idő alatt az infláció következtében elveszti az értékét. Semmi pénzezből és szociális program nélkül válnak tulajdonossá az állam volt bizalmi emberei.

7. A tulajdont azonban nem tudják működő tőkévé változtatni, mert:

a) nincs és továbbra sem lesz a kezükben modern technika és gyártási eljárás,

b). nincs piacismeretük;

c). nincs betekintésük a világgazdasági ipari és kereskedelmi folyamatokba.

A korrupció ideiglenesen segít rajtuk, de hosszú távon tehetetleneknek bizonyulnak.

8. Ez a privatizáció Szerbiában nem arról szól, hogy hogyan válik a tulajdon tőkévé egy modern vállalkozó kezében, aki szívbéli ügyének tartja a foglalkoztatás és a nemzeti termék egyidejű növelését a saját profitjával, hanem arról, hogy az előző uralkodó kommunista politikai elit hogyan alakul át élődsi oligarchiává. Korrupatív magatartását nem segíti a nemzetközi háttér, s ezért nem is fog tudni politikai rendszerben kikristályosodni az a korrupciós zűrzavar, ami az ilyen módon végrehajtott privatizációs folyamat velejárója. Mivel az egész privatizációs folyamatnak még nem vált alapvető mozgatóerejévé a vállalkozói kedv és a logika, ezért továbbra is az marad a célja, hogy a volt kommunista elit önmagát megtartsa. Önmagát túlélő élődsi kasztvá válik. A volt kommunisták utolsó színeváltozása, átalakulásuk utolsó fázisa a teljes élődsiség az egész társadalom kárára. Az a tulajdon, amihez csaknem ingyen jutnak – a privatizációs ügynökség ugyancsak korrupatív tevékenységének köszönhetően –, képtelen megindítani a tőkés folyamatokat. Az ilyen gazdasági rendszer nem tartható fenn tartósan. A politikai és jogi rendszer nem képes segíteni a gazdasági felemelkedés ütemét. Akik a tulajdont képtelenek tőkévé változtatni – mivel nem is ez az eredeti céljuk – kénytelenek lesznek előbb-utóbb azt átengedni egy igazi külföldi vállalkozónak. S ezt meg fogják tenni a maguk és gyermekeik számára egy dedinjei villaért meg egy gondtalan életet biztosító svájci bankbetéért.

9. A szerb újgazdagok a mai Európában a legkevésbé profithajászkok közé tartoznak. Máról holnapra próbálnak meggazdagodni. Profitjukat nem a munka termelékenységére emeli, hanem a dolgozók munkafolyamatának intenzívebbé tétele. A szerb újgazdagok nem ismernek el és nem tisztelnek semmilyen nemzetközi vállalkozói erkölcsöt, szabályt, és nem ismerik a vállalkozók közötti nemzetközi szolidaritást. Ugyanakkor nem engedik meg a munkavállalóknak, a bér munkásoknak sem azt, hogy szakszervezetekbe tömörüljenek és e szakszervezetek tevékenysége valóban nemzetközi ellenőrzés alatt történjen. Eppen ezzel biztosítanak maguknak szabad kezet a profithaj-

hászásban és a korrupcióban. A szerb munkavállalók azért nem láznak, mert igénytelenek, könnyen manipulálhatók a médiumok segítségével, s ők is támogatják azt a nagyszerb eszmeiséget, amitől helyzetük javulását remélik. Az újjgazdag munkaadók a nagy szerb nacionalizmus igazi mozgatói. Fondorlatosan kijátsszák a munkavállalókat és ezek szakszervezeteit, politikai szervezeteit ellenük fordítják. A munkavállalók viszont cinkosan elhallgatják a munkaadók gonosz politikai szándékait, sőt együttműködnek velük irreális elvárásaik és illúzióik legprimitívebb módon történő kielégítésében.

Aki kirabolja a nemzeti kisebbségeit, előbb-utóbb egész nemzete élősdijévé, egész nemzete tolvajává válik. A szerb népnek ez a rétege annyira elvakult, törzsi tudatú

és főleg igénytelen, hogyha kell, akár még száz évet is képes kibírní napi egy pohár sligovica és egy savanyú uborka mellett a balkáni kocsmában - rémálomba ringatva magát. Éppen ezért nem szabad semmilyen módon politikailag megjutalmazni Szerbiát mindaddig, amíg a multietnikus társadalom megsemmisítésére törekszik. Ha pedig a szerbek nem tudják biztosítani a multietnikus társadalom megtartását és zavartalan fejlődését, legjobb lenne, ha ennek a szavatolója a nemzetközi közösség lenne.

Mi, magyarok várjuk az igazi privatizációt, a vállalkozói kedvet igazán támogató politikai és jogi rendszer kialakulását és az önmagát túlélő, élősdí osztály letűnését.

Versek

Végezetül

Paralel
egymást
sohasem érintő
gondolataink által
ránktestálódott
meddő
ezeréves
pillanat
ez.

melyet
odvas
homorú
felkiáltójelként
tétova, suta
félmozdulattal
zárunk.

Begyógyítatlanul

véres
élel
vágnak
a szavak

ruhácskámát
nincs aki
tisztára
mossa

sebeimet
nincs aki
bekötözze

Idelenn

Megkérgesedett
bánatcsonkok
rendíthetetlen
torzóként
dacolnak
a mállasztó
idővel

konok
istenvárás

éteri
bódító
bűvölet...

Mi sarkall
várni
hinni a
láthatatlant

véres körömmel
óvni a jogot-
az élethez
valót.

Mit ér az ember, ha magyar?

Szabó Magda valahol úgy nyilatkozott, neki megszűnik a gondja az írással, ha tudja a befejező mondatot. Hja, a női lélek rejtelmek! Ha megengedhető nekem csupán technikai párhuzamba állni a nagy (talán legnagyobb) magyar írónóval, nos, én a satnya - hogy Pál apostol szóhasználatával éljek - az elvetélt első mondatokkal küzdök. Napokig kerülgetem, fogalmazom, megrágom, kiköpöm, míg egy hajnalon kifisztul az ég, szilárdan beáll a mondat az írás elejére, s aznap el is készül a kézirat. Most, amikor a 2005. év utolsó harmadában történetekről szeretnék írni amolyan évszázó jegyzetet, választhatnám a széles utat, a könnyen járhatót, amint tette (elkövette) azt a Magyar Szó újságírója, aki ezzel a „töményen csillogó” mondatokkal kezdte év végi kommentárját: „Magunk mögött hagytunk még egy évet.” En, mi ezt nem tehetjük, mert ilyen lapos pongyolaságot csak az engedhet meg magának, akinek az olvasó elmeállapotáról fura elképzelései vannak, esetleg önmagát veszi olvasói mintának. Vagy teszem azt, akinek jászi a Tartományi Képviselőház kaszszája, vagy védnöke a Magyar Nemzeti Tanács, s ilyen mit sem számít, ha napilapjának két, (kettő!) az olvasók által keresettebb rovata van: a Közös Íróasztalunk (amely haldoklik, mióta „beleszerkeszt” az ügyeletes botkező mozaikos) és a Magyarzó Pistike. Működik az olló, s ebben kimerül az újságírás a Délvidéken. Álmodni sem merünk arról, hogy az elmúlt év eseményeit a Magyar Szó kommentátora hogyan érezte át, szűrte át szürkeálmányán, amint azt az „aracsodók” (a Magyar Szó szószüleménye) teszik. Sajnos, Márai szerint ehhez némi publicisztikai érzék szükségeltetik, ami ezen a tájon hiánycikk. Ezzel - in medias res - belevágtunk és jószerivel véleményt is mondtunk az elmúlt év egyik délvidéki vonatkozású eseményéről, a Magyar Szó átszervezése körül bonyodalmakról. Amíg ennek nincs valamirevaló eredménye, úgy tűnik, minden leírt szó az átszervezés minősítéséről nyomdafesték-pazarlás lenne.

Hogy pillanatnyilag miként is áll a Magyar Szó tudósítói szekere, példaként idézem a 2006. év első tudósítását Szabadkáról: „Az idén is vidám hangulatban, pezsgősüvegek durrogásától hangosan búcsúztatták a szabadkaiak az óvet. Több százan gyűltek össze éjféli előtt

a főtéren, hogy megnézhessék a pompás tűzijátékot, és együtt köszönthessék az újév első pillanatait. Ezúttal sem maradt el a petárdák durrogása, elnyomva szinte a két színpad zenéjét... Szerencsére azonban a durrogás nem tartott túl sokáig” Ez a hír „azonban” közvetlen születése után jócskán megszüregett, a „szerencse” pedig a jó fele tudná merre inalt. Mert a jelenlétnek nem lehetett észre venni, hogy az ötfeloldott ünnepelésre készülő tömeg fejvesztve menekült a Szabadság térről, képtelenség volt ugyanis különbséget tennünk a kalasnyikovok sortüze és a petárdák robbanásai között. Ki az életét, ki a nadrágját, ki a lábát mentette. Mi, „menekültek” az éjféli tűzijátékot tehát a környező kisutcák fedezékéből lestük, hönünk alatt szorongatva a felbontatlan pezsgősüveget, a becsomagolt poharakkal együtt. Hát ezért történhetett az, hogy „a rendőrök közbeavatkozására nem volt szükség”. Ui. már szétzavartak bennünket mások. „Táncolni egész este lehetett”. Ezt a mondatot viszont vesd össze a medvetáncoltatásról írott jegyzetemmel. A pezsgő talán jól jön majd az elkövetkező palicsi toleranciatalálkozóra, ha lesz rá pénz a magyar adófizetők kasszájában. Igaz, a pszichológusok azt üzenik, a tolerancia ugyan fejleszthető, de csak nagyon lassan és igen sok munkával, mivel fejlesztése egyrészt tudatosítás útján, majd az azt követő kontrollált, rendszeres, ismétlésen alapuló gyakorlat révén történhet. Magyarán, nincs gyors csodatréning! Ahogy nem lehet egy gyengébb nyelvértékű vagy rossz hallású emberrel gyors sikert elérni a nyelvtanulásban vagy mondjuk, a hegedülésben, ugyanúgy nem lehet érzelmi intelligenciát turbó-injekciózni az emberekbe. De hát ez ismeretes a szervezőknek is, s így minden bizonytalansággal találkozónk kellemes lesz majd Palicson.

Közérzetünkben, mármint a délvidéki magyarságban alig állt be lényegi elmozdulás ahhoz a szinthez viszonyítva, amelyet az Aracs-antológia című verse (Határok szabdalta közérzet, a szerk. megj.) a bulldózer forradalom előtti időkben megjelölt, Tari István tollából. Hogy miként keseredik meg az ember szájában egy hír, amely asszociációs beütés nélkül jól hangzik, íme egy példa:

- Alakult itt Szerbiában egy vadvédelmi egyesület - ez volt a jó hír - Arka néven, amely harcot hirdetett meg a

medvetáncoltatók ellen. Eddig egy tucatnyi medvét sikerült elhelyezni a Fruška gora szerémségi hegyvonulatában elhelyezkedő medveklinikán. Meggyötörten, csontig fogyva, tépett bundában, törött fogakkal, megcsontkított orral és fülekkel, néha vakon érkeznek az embertelen (vagy emberi?) fogságból kiszabadított mackók.

A fennmaradt 10-12 példányt már becserkésztek, s úgy tűnik sikerül hamarosan begyűjteni őket. A balkáni országok közül utolsóként itt Szerbiában.

Hogy milyen ez a medvetáncoltató mesterség, álljon itt példaként, miként tanítják be velük a hátsó lábakra ágaskodást. A földre parazsat raknak, s letakarják fémlemezsel, majd szájkosaránál fogva odahúzzák a medvét, amely rálépve az izzó bádogra, hátsó lábaira ágaskodik. Néhány ilyen lecke után a szerencsétlen mackó a lánc megrántására reflexszerűen ágaskodással védekezik.

Mondhatnánk tehát, hogy Szerbiában a medvetáncoltatásnak bealkonyult? Mondhatnánk persze, ha a december 28-i Magyar Szó nem közölné a következőket: Udvarnokon, két szerb nemzetiségű fiatal arra kényszerített két magyar ajkú polgárt, hogy az újonnan épült pravoszláv templom előtt kiabálva skandálják: „én szerb vagyok!”, valamint imára kulcsolt kézzel mondják fel az Očenaš*-t. Ez ma már nem irritál senkit? Európa és az anyaország is csendes, újra csendes. Nekünk pedig marad a következtetések levonása, történetesen, hogy Nyugat-Balkán északi csücskén jó medvének lenni; viszont Udvarnokon és környékén megválaszolták a majd százéves kérdést: mit ér az ember (ezen a tájon), ha magyar?

Inkább érdekes, mint érdekes, beleolvasni a brüsszeli meghallgatás jegyzőkönyvébe. A magyar delegátus kétszer is megismételte kérdését: miért is kellett a miloševići nacionalista politika és háborús örület 180 000 menekültjének kétharmad részét a Vajdaságban, az ország legbékésebb, határközeleli részén letelepíteni? Rasim Ljajić Szerbia és Montenegró-i emberi jogi és kisebbségügyi miniszter így fakadt ki: „Hová küldtük volna őket, a Holdra?” Azt eddig is sejtettem, hogy elég vacak országban élünk, de egy politikus indulata szükségeltetett annak felismeréséhez, hol is kezdődik ebben az országban a kies, pocsék holdbéli táj.

Jut eszembe: a régi, szocializmusba belepréselt magyar tévének volt egy többnyire szilveszterkor sugárzott műsora, amelyben mindenki mást tesz, mint ami a mestersége. Ruttkay Éva és Kudlik Júlia bohóckodtak (és jólt!), Antal Imre oroszánt szelidített, míg a pesti Operaház

kiválóságai muskátli-dalokat énekeltek. Ha a mai műsorokkal vetném itt és most egybe, mondhatnám: hja, akkor még... Nem mondom, sőt azt sem, hogy ez a hasonlat nem sántít, sőt, púpos is. Mentségem talán-talán a mai események láncolatának furcsaságában van, ha van.

Ugyanis a miniszter falat festett! Igen, Rasim Ljajić, a kisebbségügyi tárca vezetője, saját kezűleg meszelte át az újvidéki Telep magyarellenes falfirkáit. Azonnal kijelentem, hogy cselekedetét szimpatikusnak tartom, s valószínűleg mindannyian, mi potenciális falfest(ő)tést igénylők, akkor is, ha mindezt megelőzte egy olyan nyilatkozata, amelyben behemót nagyzolásként elítélte az EU-parlament jelentését a délvideki magyar kisebbség helyzetéről. Erről az ítéletéről jut eszembe még számtalan szebbnél szebb gondolat, érzés, amelyeket csak akkor tudnék definiálni, ha Ljajić köreibe képzelhetném magam, ami nem megy. Egyrészt túl távol esik tőlem a rang és a tisztesség, másrészt felfogásbeli különbségek is akadnak. Így hát e gondolatok sem sirnak fel közvetlen születésük után, ami ismeretesen rossz jel. Azért elmondom így, nyers, kiműveletlen valóságukban: a ló két oldala, toleranciagyakorlat felső szinten, kapuzárás előtti pánik, a békát le kell nyelni, a tékozló fiú esete stb.

Van azonban valami, amit egy-két körmondattal megcéloznék, mint egykoron Tell az almát. Maga a tett, mint említettem, szimpatikus, de egyúttal sajnálatosan szimptomatikus is. Márpedig a tüneti kezelés nem oldja meg a valós problémákat, fennáll a Bulgakov-szindróma folytonosságának veszélye. Azt a lakást ugyanis, amelyben a Mester és Margarita című regény szerint az ördögi bál megesett, ahol Margarita megismerkedett a múlt gonosz szellemeivel, s ahol Woland élt az ördög asszisztenseivel és Behemót nevű macskájával, tavaly többször is megpróbálták átfesteni, hiába! A fehérre meszelt falakon újra és újra előtűnt a macska fekete foltja és a graffitik sem adták meg magukat, újra látشانak. Nemrég pápa is járt a lakásban, felszentelte azt, ám a riogató jelenségek maradtak, a festők és mázoló nagy bánatára. Zsákutca.

Akkor hát mi a teendő? Tippem lenne, de ez a kérdés akkor válik a mi gondunkká, ha majd rasszista magyar nyelvű falfirkák jelennek meg bárhol is Szerbia városai-ban. Mellesleg eltűnődöm hogy a ló két oldalán végzett miniszteri gyakorlat kinek is volt jó, mert mi továbbra is a fekete macska fenekét álmodjuk: Miniszter úr! Drakulálok!

Mindennek ellenére, az új évben is segítsen minket az Isten megmaradni Simeonnak.

* Očenaš = miatyánk

Év végi gondolatok toleranciáról, egyenlőségről

Ilyenkor az ünnepek idején kellene legalább elfelejteni belénk sulykolt „kisebbségi” (másodrendű) mivoltunkat, s nem gondolni a terhes és sokszor a hátrányos megkülönböztetéstől sem mentes mindennapjainkra. Viszont a problémák is mindennapjaink részét képezik, s azzal, hogy elmenekülünk előlük, önmaguktól nem fognak megoldódni.

Azzal pedig, hogy beszélünk olyan kérdésekről, amelyek sok embernek még mindig **tabu témának** számítanak (akár félelemből, akár kényelemből), nem a feszültséget szítjuk, hanem a megoldást keressük a békés egymás mellett élésre.

Valahogy ezt a gondolatot kellene elültetni a szerb társadalomban is, hogy ne az eddig bevált gyakorlat legyen a domináns. Itt elsősorban arra kell gondolni, hogy az elmúlt években nemhogy előrelépés történt volna a kisebbségi jogok gyakorlati megvalósulása terén, hanem a helyzet még rosszabb lett. Leszámítva mondjuk a kétnyelvűség megnyilvánulását például a helységnevtáblákon, de, persze, itt is akadnak kivételek, többek közt Szenttamás és Törökbecse esete.

Azonban nagyon sok lényegbevágó intézkedésre (változtatásra) lenne szükség a szerb állam részéről, amit sajnos úgy látszik, egyelőre képtelen megtenni. Arról van szó, hogy a belügyi és az igazságszolgáltatási szervek továbbra sem állnak a helyzet magaslatán, a magyarellenes támadások tetteseit továbbra sem kerítik kézre, ha pedig mégis elfogják őket, akkor semmilyen vagy csak nagyon enyhe büntetésben részesülnek. Igaz az is, hogy elítélték a zentai kaszárnyában történt magyarverés tetteseit (csak emlékeztetőül: a sértett súlyos sérüléseket szenvedett, el kellett távolítani a lépét), de mégsem az eset súlyosságához mérten, pláne nem akkor, ha összehasonlítjuk az öt temerini magyar fiatalember büntetésével, akik összesen 61 év börtönbüntetést kaptak. Továbbá itt van a törökkanizsai tömegverekedés esete is, ahol feltételes szabadságvesztést kaptak a támadók, akik úgyszintén súlyos sérüléseket okoztak a magyar fiataloknak.

A rendőrség és az igazságszolgáltatás munkájában továbbra is a kettős mérce érvényesül. Számos esetben nem tudjuk hol tart az eljárás, egyáltalán megindult-e az elkövető/elkövetők ellen. (Csak cimszavakban: vasrudas leszámolás a bácskossuthfalvi diszkóban, a magyarkanizsai gyilkosság esetéről azt hallottuk, hogy át lett adva az igazságszolgáltatásnak, viszont nem hivatalos információk szerint az elkövető szabadlábon van, sőt el is költözött eddigi lakhelyéről!). Nem tudunk arról, hogy egyetlenegy rendőrt is megbüntettek/menesztettek volna a magyarellenes támadások során tapasztalható nem megfelelő intézkedése miatt (konkrétan tudunk több olyan esetről, amikor az elkövetők verték a magyar fiatalokat, a rendőrök pedig tétlenül nézték ezt, majd pedig amikor intézkedtek, akkor ezt úgy tették, hogy a támadókat eltessékelték a helyszínről, hogy még a hajuk szála se görbüljön, a sértetteket pedig molesztálták!) Nem tudunk arról, hogy a temerini elítéltek ellen elkövetett jogsértések kapcsán menesztettek volna a börtönőröket (kegyetlenül bántalmazták az elítélteket, ezt még a felettesük is elismerte a hozzátartozóknak!). Szenttamáson a magyarságot megcsúfoló polgármester továbbra is funkciójában van.

Október 15-én is épp ezért mentünk ki azt utcára, a Civil Mozgalom szervezésében, hogy felhívjuk a figyelmet a valós problémákra, hogy felemeljük szavunk a jogsértések ellen, amit akkor is, és most is igyekeznek eljelenítteleníteni az állami szervek, a felelős politikai szereplők.

Persze, mondják azt is, hogy a rendőrség egyre hatékonyabban végzi munkáját, meg hogy igyekeznek mindent megtenni annak érdekében, hogy a számbeli kisebbségek a lehető legteljesebb jogokat élvezhessék.

Mi úgy véljük, hogy mindez csupán látszattervekenység, mellébeszélés és üres ígérget.

Csak érzékeltetésképpen hadd említsük meg Koštunica kormányzó ígérgetét 2004-ből, miszerint gyors változtatások várhatók a rendőrségen belül, vagyis, hogy

létrehozzák a multietnikus rendőrséget a „forró területeken”: – („Predsednik Vlade predložio je da se u veoma kratkom roku formira posebna policijska jedinica koja bi bila multietničkog karaktera, po sličnom modelu koji se već primenjuje na jugu Srbije, a koja bi delovala u višenacionalnim sredinama u Vojvodini.” (15. 06. 2004. Dnevnik) („A kormányelnök azt javasolta, hogy igen rövid időn belül hozzanak létre egy külön rendőregységet – multietnikus jelleggel – ahhoz a megoldáshoz hasonlóan, amelyet már Szerbia déli részén alkalmaznak, és amely a vajdasági többnemzetiségű környezetben fejtené ki hatását.” Dnevnik, 2004.06.15.)

Ennyit az ígéretekről és a hajlandóságról, hogy ez az állam szavatolja a nem szerb nemzetiségű polgárai számára is a létbiztonságot és a jogegyenlőséget.

Elszomorító számunkra az, hogy az Európai Unió szomszédságában levő Szerbia megátolja a délvidéki magyarság legalapvetőbb emberi és kisebbségi jogainak gyakorlati megvalósulását.

Ugyanúgy elszomorít bennünket a szerb (beleértve a vajdaságit is) politikai elit arrogáns fellépése a magyar közösség autonómiatörekvéseivel szemben, valamint az, hogy a délvidéki magyarság egyik ifjúsági szervezetében és idős honvédeink összejövételében veszélyt láttatnak a többségi nemzetre nézve. Teszik mindezt annak tudatában, hogy egy olyan sovíniszta beállítottságú párt örvend nagy népszerűségnek Szerbiában, amelynek egykori elnökét a hágai bíróságon vádolják háborús bűnök elkövetésével. Ezek a megnyilvánulások nem egy európai normákat követő államra utalnak.

Mindezek tudatában csak remélni merjük, hogy a félrevezetett és frusztrált szerb társadalom mielőbb eljut oda, hogy felelős vezetőivé európeér szellemiségű politikusokat választ, olyanokat, akik nem ellenségként kezelik a számbeli kisebbségeket, hanem az ország egyenrangú és egyenjogú polgárai-ként.

Levél a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom tagjaihoz*

Kedves Fiatalok!

A média mostanában sokat foglalkozott veletek, összehordott tücsköt-bogarat. Egyes politikusok farkast kiáltottak, megriadtak „szélsőséges” magatartások miatt, féltették Szerbia integritását. Már-már betiltatták volna szervezeteket.

Nem a háborús bűnösökkel foglalkoznak, nem a gazdasági bűnözőkkel, nem a nyakunkra telepített ingyenélőkkel, nem a naponta reánk telepedő szegénységgel...

Milyen politikai erő élteti azt a pártot, amelyik épp fiataljainktól félti a térséget, és a tisztességben megőszült honvédkatonáktól? Istenem, sülyedhetünk-e még mélyebbre?

Ugye, emlékeztek, mit üzent II. János Pál pápa? „Ne féljetelek!” Fogadjátok meg ti is. Merítsetek erőt történelmünkben és építsetek jövőt. Gondoljatok az 1848-as márciusi ifjakra vagy 56-ra, amikor a fiatalok a szovjet tankokkal kellett, hogy felvegyék a harcot, mégsem féltek. Bátran szembenéztek a halállal, mert tudták, hogy a magyar szabadságért teszik. Amikor Márton Áront, a nagy erdélyi püspököt megfosztották szabadságától, és nem tudott többé véreivel találkozni, akkor sem adta fel. Szerződését ajánlotta fel nemzetéért.

Ti szabadok vagytok, tehetségesek és tetterre készek. Kell-e több, hogy szolgálhassátok a nemzetet? Menjetelek hát és hirdessétek az igét. Mondjátok el társaitoknak, hogy magyarnak lenni a legnagyobb adomány és ez sok mindenre kötelez. Mondjátok el nekik, hogy szégyen nem ismerni a himnusz szövegét, még ha az iskolában nem is tanítják, szégyen nem felvállalni nemzeti jelképeinket, szimbólumainkat és szégyen tisztességtelenül bánni velük.

Kapcsoljátok be minél több magyar fiatal munkátokba, értesítsétek meg velük, hogy nélkülük nem lehet közös a jövő. Nyújtsatok kezet nemzettársaitoknak, hogy érezzék: ti jók vagytok, tiszták és jót akartok. Akik pedig elfordulnak, menjetelek velük szemben magyarnak lenni. Mondjátok el nekik, hogy ti fájó szível emlékeztek minden június negyediken a trianoni igazságtalan döntésre és De-

ák Ferenc szavait sosem feleditek: „...mert amit erő és hatalom elvesz, azt idő s kedvező szerencse ismét visszaadhatják, de miről a nemzet önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz s mindig kétséges”.

Mondjátok el anyaországi testvéreinknek, hogy a nemzetárulást az Isten soha meg nem bocsátja, és a kettős állampolgársággal nem a kenyerüket akarjuk. Mondjátok el nekik is, akik a vörös csillag jegyében élvezik hitvány életüket, hogy ne hazudják tovább a múltat és ne mérgezzék tovább a jelent. A jövőt meg pláne ne akarják saját képükre formálni, mert azt nem adjátok! A jövő a tiétek! Csak olyaná válhat, amilyené ti, fiatalok formáljátok. A tudást senki el nem veheti tőletek, de ti sokat adhattok általa. És még azt is mondjátok el nekik, hogyha ők a dögkeselyűt szeretik is, azért a turul a miénk, el a kezekkel tőle! Attila és az Árpádok disze volt, IV. Béla és Mátyás cimere, a magyarság hadi jelvénye. Jó fejünk felett tudni védő szárnyait.

És mondjátok meg a köztársasági elnöknek is, hogy mi szeretjük a magyar zászlót, és ha másért nem, hát ezért merje ő is kitenni az új év első napján - meg a többin is.

Nem szaporítom tovább a szót, tudjátok ti fiatalok, mi a dolgotok.

Kell, hogy érezzétek: sokan vagyunk veletek, ha segítségre van szükségetek, csak szóljatok.

Végezetül jól vessétek emlékezetetekbe Wass Albert szavait és adjátok tovább!

„Igazad van Gertrúd, koldusok ezek a hegyek itten, s a népem nem olyan okos és jámbor, mint a tiéd, de makrancos, vad, fékezhetetlen. S én mégsem hagyhatom el őket, mert ha koldusok is, de az én hegyeim, s ha százszorta gonoszabb: az én népem lenne akkor is. Hun! S ezért drága nekem valamennyi, s közöttük a legutolsót „a legocsmányabbat sem adnám oda tiz idegen bölcsért.”

Ha mertek így gondolkodni, a lakosságot ti fogjátok nemzetté emelni és az országból hazát varázsolhattok.

Ügy legyen!

* E levél teljes egészében nem fért bele a Magyar Szó Közös Írásasztalunk c. rovatába.

Szrbobrán, Budiszava, bon voyage!

Mikor Újvidék határán az autóbusz ablakából megpillantom a jó utat kívánó, ékes francia nyelvű üdvözlőtáblát, egy röpké percig azt hiszem, a szenegáli gyarmati hadsereg hazatérésének, meg a szuronyaik árnyékában végrehajtott trianoni területablásnak az öröme idehelyezett ásatag rekvizitumot pingálták át, amely eddig tán az árok menti gazban rozsdásodott csendesen több mint nyolcvan esztendeig. Tekintve, hogy nagyobb csoport frankofón turista azóta sem járt ezen a vidéken. Ehhez képest kifejezetten erőteljes a városi igazgatás markáns franciabarátsága — kár, hogy a többiekről megfigyeltek. No, nem az angolokat siratom én, bár ellenük sem lenne kifogásom, hanem a magyarokat és — a szerbeket. Merthogy nekik sem kívánnak jó utat. Gondolják, ők úgyis maradnak. A magyarok közül meg aki akart, az már elment, a többi pedig ilyen ütemben néhány évtized alatt majdcsak beolvad, vagy kipusztul erről a vidékről. Hiszen a szerb állam autonómiát sem Ágoston András két szemére, sem Kasza József bajuszára nem fog adni, a magyar állam viszont a balkáni tőkeexportban érdekelt magyarországi multik gazdasági érdekeinek megfelelően itt is a képmutatón pragmatizmusra átkeresztelt megaluvást fogja választani mint „össz nemzet” stratégiát.

De térjünk vissza Újvidékre. Noha itt voltak, és részben még mindig itt vannak a magyarság csúcsintézményei, a kisebbségeket a város hivatalosságai sohasem szerették. Nem volt ez multietnikus paradicsom sosem, még a hatvanas években sem, legföljebb Végel László szép, nosztalgikus kisesszéiben, de annál inkább volt olvasztótégely, és jobbik esetben tisztítótűz, hogy az a néhány kevés, aki megdözdött benne, idő múltával világosabban lásson.

S mert Novi Sadon (gyáva megszokásból az újvidéki magyarok, de hosszú ideig az észak-bácskaiak is így hívták) nem szerették a kisebbségeket, itt 1945 óta senki sem látott kétnyelvű utcatáblát, és a város magyar nevét is hiába kereste az utak (és a nemzetiségi kirakatpolilika) mentén gyanútanul bámészkodó anyaországi vagy

határon túli magyar. Novi Sad maig Novi Sad maradt. Ahogyan Srbobran Srbobran, azaz Szrbobrán.

Bajos a szrbobráníi községi elnök okfejtése, amikor Szent Tamást az állami megbízatásból hohérkodó Arkan maffiózóval (nyugodjon békében!) veti össze. Ne tudom, gospodin Gajin hány hektó tömjénfüstöt szívott be a kívül csodálatosan szép, belül az ortodoxa bizánci hagyományaihoz méltóan pazar szenttamási templomban, de annyi bizonyos, hogy amikor Krisztus feltámadásáról szolt a májusi evangélium, ő lehetett az énekes Vazul, akinek füleit valaki ólommal tömködté be, vagy azóta uralkodott el rajta a politikusok alattomos fertőző betegsége, az amnézia. Máskülönben nyilván tudná, hogy Szent Tamás (a középkori magyar településnek és templomának névadója) nem valamiféle 48-as közvitéz Perczel Mórict táboraól — noha akkor is megilletné a kései lisztelet, s nem túrne semmiféle analógiát a szerb állami gengszterfőnökkel —, hanem a tizenkét tanítvány egyike, aki csak akkor hitte el, hogy Krisztus feltámadt, miután megtapintotta sebeit.

Szép, tanulságos bibliai alaptörténet, nekünk, kételkedő, de a fajtánk feltámadásban makacsul hinni akaró magyaroknak különösen. Itt az ideje, hogy végigtapogassuk a sebeit. Itt az ideje, hogy leszámoljunk saját kishitűségünkkel, de a saját ostobaságainkkal is. A jogainkért vívott küzdelemhez hozzá kell tartozzon a neveinkhez, földrajzi neveinkhez való kitaró ragaszkodás is. Abban már évek óta hallgatólagos konszenzus van a vajdasági magyarok között, hogy semmi szín alatt sem fogadhatjuk el a cuius regio, eius nomen (akié a terület, azé az elnevezés) asszimilációserkentő álláspontját. A megoldás mikéntjét tekintve azonban sok még a tétovázás, a következtelenség, mert sajnos jóreszt tisztázatlanok az alapelvek. Lényegében ez mondható el a Magyar Nemzeti Tanács azon határozatáról is, amely a vajdasági magyar helységnevek meghatározásának tárgyában keletkezett. A határozat ott bátor, ahol nem kell (például középkori, mára archaikusnak tekinthető formát

erőltet a XIX. századi magyar név helyett is), máskor viszont figyelmen kívül hagyja a trianoni békediktátumig használt hivatalos magyar változatot, nyilvánvalóan kisstilű politikai spekulációból, ami röviden ebben a költői kérdésben foglalható össze: „Jaj, mit fognak mondani a szerbek?” Semmi kétség, így járt pórul a Nemzeti Tanács bölcseinek 8/2003. számú „protokolluma” miatt az a két dél-bácskai település is, amelynek előtagjában a Tisza szerepel. Marmint a Tisza családnév. A mai napság Bački Jaraknak nevezett, Temerinhez tartozó egykor német, ma telepés szerb mezővároska hivatalos magyar neve 1904-től egészen az 1922 májusában kihirdetett szerb-horvát-szlovén állami rendeletig Tiszaistvánfalva volt. A Budisava hallatán magyar érzékszervek számára nem is csak képletes politikai büzt és disszonáns hangokat árasztó mai név gazdája eredetileg pedig XIX. századi megalapításától kezdve büszkén viselte a liberális magyar miniszterelnök nevét: Tiszakálmánfalva. A Nemzeti Tanács

mindkét esetben pragmatikusnak, (vagyis gyávának) mutatkozott. Ettől persze Járeknak még nem fáj a feje, hiszen lényegében nincs közvetlenül érintett magyar lakossága, Kálmánfalvára nézve viszont a javasolt megoldás – vagyis a szerb változat kínálta status quo – megalázó, már a szerb név efemer magyar jelentése folytán is. Megalázó még akkor is, ha ma már a középkelet és fiatal falubeliek így használják. Hát hogyan tennék, ha lépten-nyomon ezt hallják tévéből, rádióból, ha évtizedek óta ezt olvassák helyi közösségük névtábláján, de még az egyetlen magyar napilapban, a Magyar Szóban is. S mindez nem elég: immár a szégyent a Magyar Nemzeti Tanács is szentesíti, „legitimálja”, mert azt hiszi magáról, hogy legitim, ergo: budi szava.

Ehhez képest a szerbobránozás csak egy nacionalista községi elnök szemtelen, mulékony keckeckedése. Emez viszont igazi botrány: a saját gyalázatunk.

...Bon voyage!

Istóriás énekek és egyéb klapanciák

Ősz Levédiában

Kilukadt az ese(r)nyő,
Beázik a bese(r)nyő,
De hogy meg ne fázzék,
Elveszi a másét.
Besenyő vagy pecsenyeg,
A kazárnak egyremegy,
Ámde ettől begurul
Hunor, Magor, onogur,
Manysi, hanti, osztyák,
Besenyőt kiosztják!

Bácskai ekhó 1703

— Itt a kur-u-u-uc!!
— Id' u kur-a-a-ac!

Bácskai ekhó 1849

— Oh, a rabiga! A rabiga!!
— O, pa jebi ga! Pa jebi ga!

Szent László a becsei révnél

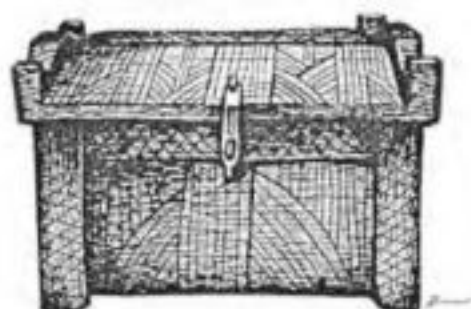
Jaj tinéktek, kunok, úzok,
Ha átúszok, török-zúzok,
Enyém a nagy lelemény,
A hatlábú kese mén!

Zrinyi Péter

Utálom a bezártságot,
Drága Frangepán —
Bécsújhelyt rendre kiújul ki-
Ausztrofóbiám.

A Nemzetbiztonsági Hivatalban

Nagy bajban van Atkári,
Eltűntek az aktái.
— Atkári úr, hapták!
Hun vannak az akták?
— Vacsorára kapták
Éhes papíratkák.

Párhuzamos életképek VI.

Hogy az újságíró alapvető kötelessége riportalányai nevének pontos írása, arra Ehmann Imre plébános úr a tőle megszokott tapintatos, ám mégis határozott módján figyelmeztetett.

— Az egypártrendszer idején több alkalommal is kérdőre vontak bennünket, papokat, ha valamiféle bírálatot véltek felfedezni prédikációinkban, vagy akár a hívekkel folytatott beszélgetéseinkben. A jelentéstevő ilyenkor rendre tévesen írta le a nevemet, a h elé odabiggyesztette a c betűt is. Ez volt a szerencsém, így nyugodt lelkiismerettel mondhattam, hogy én nem vagyok azonos az Echmann nevezetű személlyel, tehát a kifogásolt mondatokat sem én mondtam — mesélte a történetet, amikor német félműveltségemből következően ch-val írtam le nevét.

Nemrégiben pedig Csorba Béla figyelmeztetett, hogy a Futakon található, általam Hadik Jánosnak mondott emlékek tulajdonképpen Hadik Andrásé. Az erdélyi települések, Hadikfalva, Andrásfalva éppen róla kapták nevüket. Ismétellen szembesülnöm kellett tehát: a nevek pontos írása elengedhetetlenül fontos ahhoz is, hogy zavartalan legyen az egy nemzeten belüli kapcsolattartás.

— Mikor készítesz már velem is interjút — fordult hozzám T. Cs. néhány évvel ezelőtt a Kosztolányi Napok rendezvénysorozat egyikén. Teltek-múltak a napok, hónapok. Valószínűleg megelégedte már a várakozást, mert egyszer csak látom, a Magyar Szó Kifutó rovatában kénytelen volt önmagát faggatni irodalmunk bársornyszélső zugában a felzaklatott állapotokról. Nem éppen megszokott jelenség ez. Korábban egyik nagybecskereki magyartanár ismerősöm interjúban szólaltatta meg édesanyját, majd az apja vezetéknévét viselő fiát, legutóbb pedig ugyancsak önmagát.

Azt, hogy nemzeti közösségünk vezetőivel valami baj van, már régóta és mindenki tudja. Itt, felénk, a Délvidé-

ken nem kell senkit sem eltüntetni a közügyektől, errefele ugyanis nemigen foglalkozik senki sem közügyekkel (tiszteltet a kivételnek). Mindenki a saját érdekét tartja szem előtt, a választóktól a közügyek intézésére kapott felhatalmazást képviselőink, tisztségviselőink többsége a saját egzisztenciájának egyengetésére, javítására fordítja. Nagyon kicsi azok száma, akik előbbre valónak tekintik magyar közösségünk sorsát a sajátjuknál. Vajon nem tudják, hogy a közösség széthullása után az egyén megsemmisülése, megsemmisítése következik?

Fiatalt újságíróink az árvíz sújtotta vidékre látogatott. Az embereket kérdezgette. Napok múltán a lap főszerkesztőjét vonták kérdőre a helyiek, kit küldött közéjük, mert még kezet sem akart velük fogni.

— Mit gondoltok, tán majd leereszkedek közéjük? — válaszolta az ifjú értelmiségi, amikor főnöke rákérdezett viselkedésének okára.

— Tűrhetetlen, hogy Magyarokizsa utcáin magyar zászlót lengessenek a felvonuló fiatalok. Mégis, hol élnek ők? — méltatlankodott egyik rendőr a mellette álló szerb újságírónak, míg a Kerámia előtt a rohamrendőrökre várakoztunk, akiknek a bírósági végrehajtást kellett volna szavatolniuk, hogy munkásaival együtt az igazgató visszatérhessen munkahelyére.

— Miért kell itt a síkságon, a termőföldek kellős közepén műtrágyagyárakat építeni? — méltatlankodott még a kilencvenes évek elején a Szerbiából hívott hegesztők egyike a Zorkában végzett nagyjavítások alkalmakor. Azóta megszűnt a vegyiművek, de a műtrágyát sem Szerbiából hozzák. Pedig hány vajdasági gyárat szereltek le és vittek arra a vidékre, ahova aztán a nyersanyagot ugyancsak innen szállították. A hegesztőmesterhez hasonló gondolkodású emberek irányították az öntelt jugoszláv gazdaságot.

— Itt mindenki a másik szakterületéhez ért a legjobban — mondta Bogdán József törökkanizsai plébános, miután valaki éppen teológiából kezdett kiegészítő tanórát tartani neki.

— Az illető megfélekedezett róla, hogy a kereszténység, különösen nálunk, magyaroknál életeleünk, számunkra nem vallást, hanem életmódot jelent — folytatta a pap költő.

— Isten, hazánkért térdelünk elébed — énekelte a himnuszszerű népi éneket Kónya Sándor Gunarason és Tóthfalun Az élő egyház a Délvidéken című könyv bemutatóján. Kell ennél pontosabb meghatározás, hogy miért gyűjtöttem könyvbe a megjelölt interjúkat, jegyzeteket?

Járom a vidéket. Azokat a településeket keresem fel, ahol kastélyt, vagy ami még ennél is fontosabb, kápolnát, templomot épített fel az uradalom egykori birtokosa, legyen az akár báró, akár gróf. Eközben kezembe akad a Bács-Bodrog vármegye nemeseit felsoroló könyv is. Megdöbbenő volt lapozgatása. Mária Terézia, majd fia, II. József birtok- és rangadományozásai ebben a megyében zömmel a horvátokat, szerbeket és németeket érintette. Tudták, miként kell a magyarokat rövid pórázon tartani. Mégis, a legkiválóbbak, a Rédliek, a Szécseniek, Hadikok nem a kastélyaik építésében látták fennmaradásuk esélyét, hanem jobbjágaik, cselédjeik, munkásaik felkiéltetésének felemelésében. Kápolnát, templomot emeltek elsősorban, megvetve így a faluközösség alapjait.

Ezért mondhatta Biróné Szili Katalin Babapusztán, a negyvenes években Hadikkisfaluként ismert székely telep: „Kötelességemnek tartom, hogy családomban továbbadjam azt, amit öreganyámtól hallottam a Hamelstein báróról, mert csak így tudjuk szép emléket megtartani, amiért három hold földet és épületanyagot adott, hogy házunkat felépíthessük.”

Ha történészeink, tanáraink, politikusaink is így gondolkodnának, egészen más lenne életminőségünk.

— A piacgazdaság megoldja majd a kétnyelvűség kérdését — mondták kórusban barátaim is, ha a nyelvhasználati kapcsolatos problémákról vitakoztunk. Szerintük az eladók, az árusok rákényszerülnek, hogy megtanuljanak magyarul, ha el akarják adni portékájukat. Az évszázadok

tapasztalataiból született könyvek ismeretéből legalábbis erre következtettek. Csakhogy figyelmen kívül hagyták, hogy az álgúnyába bűjt liberális-kommunista szövetkezésből fakadó diktatura vidékünkön is véghezvitte célját, hogy a magyar keresztény értékrend által is formált európai kultúrát leépítse, lelki-szellemi megsemmisítését megkísérelje. A huszadik század végére a balkáni szokásgyakorlat szinte minden dologban rácafolta az Európában elfogadott logikus gondolkodásmódra.

— Nem tudom, kihez forduljak gondommal — mondja egyik szerémségi ismerősöm, aki éppen most kapott lemondást egy német tulajdonú vállalatban, mert főnöke meghallotta, hogy telefonon magyarul beszél idős anyósával.

Itt minden az államnyelvnek van alárendelve. Még a szabadkai önkormányzat által kialakított új ipari zónában kiadó épületeket is csak szerbül, és angolul hirdetik. A kétnyelvűség tehát él, csupán a kisebbségbe kényszerített nyelvét figyelmen kívül annyira, hogy már a magyar többségű települések néhány üzletében is kiírják, beszélünk magyarul, angolul, németül. Szerbül nem beszélnek? Vagy azt már természetesnek kell venni?

Augusztus 20-a végre számunkra, délvidéki magyarok számára is nemzeti ünnep, vagy mégse? Tanintézményünknek, amelynek a nemzeti önismeretünket kellene elmélyítenie, az újvidéki Magyar Tanszéknek a vezető tanárai ugyanis a pécsi születésű Korneliye Stanković orvosra, írói nevén Szenteleky Kornélra, halálának évfordulójára szeretnének emlékezni, és emlékeznek is ezen a napon. A nemzet együvé tartozásának ünnepe helyett annak az írónak a sírjához invitálnak bennünket, aki szerint itt a Délvidéken csak a hízók horkolásától hangos disznó-órák sorjáznak, és nincs a magyarság szempontjából fontos történelmi emlék. Pedig akkoriban még szinte teljes pompájukban álltak Délvidék-szerte a magyar faluközösségeket létrehozó nemes főurak kastélyai, arboretumai, majorjai és templomai Rasztinán, Babapusztán, Temerinben, Horgoson, Futakon, Csókán, Beodrán, Törökkanizsán. Házhely- és épületanyag-osztással magyar falvakat alapítottak. Templomot nemcsak azért építettek, hogy az altemplomba kialakítsák sírboltjukat, hanem mert tudták, az embereknek kultúra és hit egyaránt fontos a megélhetéshez, megmaradáshoz. Legtöbbször ezek a bárók, grófok nem is magyarok voltak, az újratelepítéskor mégis szembehelyezkedtek a bécsi udvarral, a

magyar koronát szolgálták elsősorban. Kastélyaik romokban állnak. Az arborétumokat láncfűrészsel irtották még a közelmúltban ide irányított menekültek is. Errefelé a kiemelt fontosságúnak nyilvánított műemlékvédelem mintha azt jelentené, a tökéletes megsemmisítésüket kell felügyelni, intézményessé tenni. Ki emlékezik már a Rédi bárókra, Szécsen, Marczibányi, Karácsonyi grófokra. Ki emlékezik majd ránk, akik falu- és templomépítőink emléket sem voltunk képesek megőrizni? Ha Istennek háttát fordítunk, múltunknak, jelenünknek és saját unokáinknak fordítunk háttát.

Leányom Berecz András népmeseegyűjtőmennyét kereste Budapesten.

— Mi ilyen népnemzeti, nacionalista szerzők könyveit nem forgalmazzuk — jelentette ki a Libri-könyvesboltból az egyik üzletében az elárulónő.

Kincstár. Gunaras és Topolya között 1941-től 1944-ig Istenáldja falutól balra, a Kishegyesre vezető nagyút melletti tanyacsoportot nevezték Kincstárnak. A Trianont követő országhatár-meghúzás után a magyar területekre csődített szerb telepesek kapták a tanyákat. Ők kapták, ám megsem itt, hanem a közeli városokban, vagy éppen Belgrádban laktak, a tanyákat a földdekkel együtt pedig a nincstelenné, földönfutóvá tett, a családi életet éppen elkezdő magyar embereknek adták bérbe.

— A Kishegyes felé vezető földúton vonult Perczel Mór Szenttamás felé, hogy véget vessen a szerbek fosztogatásainak — meséli Rudi bátyám, aki feleségével, Kati ángyommal gyakran látogatta meg gyalogosan a tanyasor első házában testvérét, szüleit. Ott kezdtek ugyanis a családi életet. A Perczel-hadiút menti tanyák egyikén.

— Szabadkai megyés püspökünk nem eléggé áll ki a délvidéki magyarság mellett, legalább is, ami a katolikus közösség nemzeti azonosságának megőrzését illeti — fejtette K.G. Szabadkán egy egyházi-vallási tematikájú rendezvényen. A kérdés felvetésekor azon tépelődök, tudunk-e ezen változtatni? Mindenképpen! De csak úgy, ha ezt az igényt nemcsak másokkal szemben támasztjuk, hanem mi magunk is a magyar keresztény értékek felé fordulunk. Amennyiben lépten-nyomon ez nyilvánul meg tetteinkben, gyermekeink nevelésében, akkor az elkövetkező nemzedékek már nemzeti hittel felvértezettek lesz-

nek olyannyira, hogyha a közülük kikerülő papok bármelyike is főpásztori kinevezést kap, közösségének nemzeti tudatát őrizve és az iskoláztatásra is gondot fordítva vezeti népét Istenhez. Nem véletlen tehát a magyar nemzet lelki megújulásaért meghirdetett imaév, amihez nekünk, délvidékieknek különösen fontos lenne kapcsolódni. Annál is inkább, mert ennek az esztendőnek egyik jelentős eseménye, a nándorfehérvári győzelem 550. évfordulója bennünket alaposabban érint. Nándorfehérvár, térben legalábbis, hozzánk közel áll, a déli harangok szavát, Hunyadi és Kapisztrán üzenetét jobban kellene hallanunk!

Egyáltalán értjük-e még a harangok szavát? Megtörténhet, egy-egy nemzeti közösség fontos üzenetet hall ki belőle, de mit hallunk mi, akik között már olyan, magukat keresztény értelmiséginek mondó emberek hallatják hangjukat, akik önpusztító meglátása nem a nemzethez, hanem a pénz világához tereli a gyanútlanokat.

— Ha most indulna iskolába leányom, mindenképpen szerb osztályba íratnám — fejtí ki egy magyar értelmiségi, szembefordulva Isten elrendelésével, amely szerint mindenki a maga nemzeti közösségében gyarapodjon, váljon Isten és nemzete dicsőségére.

Értékrendválság? Értékválság? Vagy az értékek száндékos megkérdőjelezésével az emberek elbizonytalanításán ügyködnek a gyors siker kovácsai, miközben az egyébként is megroppant nemzettudatot ostromozzák?

— Nekünk, vajdasági magyaroknak Szerbia az anyaszánk — harangozta be véleményét írásban is kilejtve az említett személy, akárcsak Ljubiša Ristićnek, a magyar színjátszás temetési vállalkozójának szavait visszhangozná a kommunista ifjúsági elnökből lett keresztény értelmiségi. A döbbenetes csupán az, hogy senki sem reagált szavaira. Felénk a tetteknek, a kimondott szónak csak a pártok, és az éppen aktuális hatalom irányából vannak következményei? Hol a meggyőződésünk, miszerint "Tiéd az ország és a hatalom"?

— Bizony, a zsidókat illetően Aranyszájú Szent János megnyilatkozásaiban is találni kivétnevet — jegyezték meg a közel ezerhatszáz ével ezelőtt elhunyt szentünkről a Vajdasági Pax Romana egyik "tanulmányi" hétvégéjén. Újabban pedig a magyar nemzet lelki megújulásaért többek között a nándorfehérvári csata ötszázötvenedik évfordulója kapcsán meghirdetett imaév ürügyén rúgnak

egyed a liberálisok Kapisztrán Szent Jánoson is, a zsidókhoz való állítólagos elmarasztaló viszonyulása miatt. Azt a ferences Kapisztrán Jánost célozták meg ezúttal, aki apostolkodott, bűnbánati szónok volt, az erkölcsöt erősítette, küzdött az eretnekek ellen, vitázott velük, dolgozott rendje megújulásán, fáradozott a keleti egyházszakadás megszüntetésén, gyakran eljárt pápai megbízatásokban, kereszteseket toborzott. 1455 tavaszán Magyarországon is fáradozott az országgyűlésben a pártoskodás megszüntetése és a török elleni hadjárat megindítása érdekében. Miközben szentjeinket és nemzeti nagyjainkat rugdossák, mi hallgatunk, és kapcsolódni sem merünk a nemzeti imaévhez, pedig Belgrád annak az országnak a fővárosa, amelynek jármába békediktátummal kényszerítették bennünket több mint nyolc évtizede.

•

Szabadkán Szép Ferencnek, a Szent Teréz plébánia egykori plébánosának jubileumára, százötvenedik évfordulójára készül a Keresztény Értelmiségi Kör ünnepet előkészítő bizottsága. Emlékszobát és szobrot is terveznek állítani az újságírásban is jeleskedő plébánosnak, mégpedig a Városháza elé, Blaško Rajić pap szobra mellé, aki történelmet meghamisító jelentésével igyekezett a Szentszék áldását kieszközölni a trianoni békediktátum jóváhagyására. Egyéb furcsaságok is történnek. Szép Ferenc-monográfia is készül, mégpedig egy szektához kötődő történészt, Hid-díjas esszéistát bízták meg az adatok összegyűjtésével és feldolgozásával. Kérdés csupán, hogy lehet-e tárgyilagos magyar történész az, aki Jézus anyja, Szűz Mária, a Magyarok Nagyasszonya értékelésekor már eleve a szektás szemléletmód befolyása alatt áll? Történelmünk bármelyik korszakáról hogyan szólhat az, aki a középpontban álló közbenjárónkat nem tiszteli?

A Délvidék (Vajdaság) népességének alakulástörténete (1910–1991) II. rész

Népességi változások az első világháború után

Az 1921-es népszámlálásban nem szerepelt a nemzeti hovatartozás. Helyette az anyanyelvet és a vallásfelekezeti hovatartozást mutatták ki.

16. táblázat

Jugoszláv Szövetségi Köztársaság népessége
anyanyelv szerint 1921-ben

	Jugoszláv SZK	Crna Gora	Szerbia	Közp- Szerbia	Vajdaság	Kosovo- Metohija
Összesen	5.128.999	31.391	4.817.605	2.898.879	1.521.716	439.010
Szerb és horvát	3.687.185	292.718	3.394.467	2.626.087	854.285	114.095
Magyar	373.050	46	373.001	3.137	369.858	12
Német	349.323	172	349.151	14.957	334.146	30
Román	327.565	17.231	310.334	20.609	818	288.907
Török	30.772	172	30.600	2.484	201	27.915
Római-cincár	219.731	18	219.712	151.815	67.895	402

Megjegyzés: A költöztetést az "egyéb" és "ismeretlen" alá az "összes" alá képest.

Forrás: Z. Kibalkić a szerbiai Statisztikai Intézet dokumentációjában közölt anyag

Mint ahogy a táblázat mutatja, Szerbiában 373 001 magyar élt, ebből a Vajdaságban 369 858; a német anyanyelvűek száma 349 151 fő volt, ebből a Vajdaságban 334 146; szerb és horvát anyanyelvű 3 394 467 fő, ebből a Vajdaságban 854 285; román és cincár 219 712 fő, közülük a Vajdaságban 67 895. Az azonnali betelepítések ellenére a népességnek csaknem a fele továbbra is a magyar (24,3 százalék) vagy a német (22,0 százalék) nyelvet használta.

Az 1931-es népszámlálás adatait nem tették közzé a mai napig sem. Ez a népszámlálás már tartalmazta a nemzeti hovatartozásra vonatkozó kérdést. Nem tett azonban különbséget a délszlávok között, s ezért sem az anyanyelv, sem a vallás szerinti megközelítés nem ad tiszta képet a nemzetiségi összetételről.

Az 1910–1921 közti időszakban a magyarok részaránya az összes népességben 87,2 indexponttal, a roma-

noké 86,7 indexponttal csökkent, viszont a horvátok indexe 359,9-cel növekedett. Vádan Jojkic szerint is jelentős mértékben sikerült visszaszorítani a magyar népesség arányát elsősorban a Bácskában, de a Bánságban is az 1910–1921-es időszakban. Látható ez az általa közzétett két táblázatból.

17. táblázat

Bácska és Bánát népessége nemzetiségei szerint,
1910–1921 között

		Bácska		Bánát
	1921	Különb. 1910- hoz képest	1921	Különb. 1910- hoz képest
Összes népesség	726.142	+ 29.041	561.958	+ 10.558
Délszláv	251.975	+ 51.700	242.328	+ 6.623
Szláv együtt	298.887	+ 55.800	282.320	+ 10.367
Magyar	25.187	- 39.563	98.471	- 10.780
Német	173.789	+ 12.162	126.530	+ 1.228
Román	1.187	+ 830	67.894	- 5.516
Egyéb	2.409	+ 200	6.743	- 2.875
Ebből zsidó	13.995	- 964	4.842	- 874

Forrás: Vádan Jojkic: Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad, 1931. 120. o.

18. táblázat

Bácska és Bánát népességének nemzetiségei
szerinti növekedése százalékban kifejezve

%-ban	Bácska		Bánát	
	1910	1921	1910	1921
Délszláv	28.72	34.69	41.17	43.12
Más szláv	5.85	6.18	2.83	3.55
Szláv együtt	34.58	40.88	44.00	46.67
Magyar	41.80	34.68	19.07	17.52
Német	23.18	23.93	21.88	22.51
Román	0.05	0.16	13.34	12.08
Egyéb	0.37	0.33	1.67	1.20
Ebből zsidó	2.14	1.92	0.98	1.11

Forrás: Vádan Jojkic: Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad, 1931. 121. o.

A Bácskában a magyarok száma 39 563 fővel csökkent, a délszlávoké viszont 51 700-zal nőtt szinte egyik napról a másikra, történelmi mércével mérve. A Bánságban a magyarok száma 10 760 fővel csökkent, a délszlávoké viszont 6623 fővel növekedett. Voltaképpen még mielőtt megkezdődött a Bácska államilag szervezett betelepítése, mindössze három év alatt már 29 000 délszláv nemzetiségű települt be; a növekedés másik része az erőszakolt belső asszimiláció folytán keletkezett. A Bánságban a bevándorlás jóval kisebb méretű volt (3000 fő körül). Megkezdődött a szerb államnyelv erőlyes elfogadtatása a zsidó vallási felekezethez tartozók között. Az új államhatalmi szerveződés következtében a magyarok száma az összes népesség arányában a Bácskában 41,8 százalékról 34,7 százalékra csökkent, a Bánságban pedig 19 százalékról 17,5 százalékra. A délszlávok részaránya a Bácskában 28,7 százalékról 34,7 százalékra, a Bánságban viszont 41,2 százalékról 43,0 százalékra nőtt. A németek aránya nem változott jelentősen, a románoké és a zsidóké viszont szintén romlott az összes népesség százalékában.

A magyarok száma az 1921-ben megállapított 371 006 főről 1931-ben 377 038 főre emelkedett; a németeké 335 902 fő után 335 879 főben állapodott meg. A románok, a ruszinok és a szlovákok számát nem tették közzé. A szerbek és horvátok (macedónok és montenegróiak) száma 663 286 főről 770 518 főre emelkedett 1921–1931 között.

Nemzetiségi hovatartozás és etnikai változások a II. világháború után Szerbiában és a Vajdaságban

Szerbia a két világháború között belépett a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba (1929-től pedig a Jugoszláv Királyságba), s mint önálló állam megszűnt létezni. A Vajdaság is közvetlenül lett a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része. Szerbia az 1945-ös jugoszláv alkotmány meghozatala után lett egyik tagköztársasága a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságnak, 1964-től Jugoszlávia Szocialista Szövetségi Köztársaságnak, majd 1990-től kezdődően Jugoszlávia Szövetségi Köztársaságnak. A Vajdaság Szerbia tagköztársaságának a részét képezi a másik tartománnyal, Kosovo-Metohijával együtt.

A II. világháború utáni népszámlálások sok szempontból korszerűsödtek, s minden alkalommal felkerült az összeírásra a polgárok nemzetiségi hovatartozása, anya-

nyelve és a vallása is (1953-ban és 1991-ben). Ezt Szerbia igen tarka nemzetiségi összetétele (a népességnek több mint egyharmada nem szerb) tette szükségessé. Az 1918 előtti Szerbiát a múlt századbéli összeírások pontatlanul, mint 95 százalékban pravoszláv országot mutatják be. (Ez a megállapítás azért pontatlan, mert az akkori Szerbia területén nagy számban éltek vlahok, cincárok és más balkáni etnikumok.)

A titói nemzeti egyenjogúság politikájának szellemében elismerték a macedón és a montenegrói, utóbb pedig a muzulmán nemzetiséget is államalkotóként. A nemzeti kisebbség meghatározást megszüntették, és bevezették a nemzetiség fogalmát mint alkotmányosan rendelt, bizonyos értelemben konszociális kérdést (két közösség együttműködése). A nemzetiséget ugyancsak államalkotónak tekintették. Az 1961-es népszámlálásig a muzulmánokat kizárólag délszláv eredetűekként kezelték (muzulmán szerb, muzulmán horvát, muzulmán macedón és határozatlan muzulmán), 1961 után mint etnikai muzulmánokat. A muzulmán szerbek száma 1948-ban Szerbiában 105 396 fő volt; 1953-ban nem mutatták ki őket mint muzulmánokat, hanem mint határozatlan jugoszlávokat; az 1961-es népszámlálásban mint etnikai muzulmán jelentek meg. Ekkor még a jugoszlávok legnagyobb részét is a délszláv eredetű muzulmánok képezték. Ettől kezdve azonban a jugoszláv fogalom elvesztette a korábbi nemzetiségi jellegét. A jugoszlávokat mint nemzetiségükben határozatlan kategóriát dolgozták fel. Ez a kategória 1961–1981 között felölelte: a) nemzetiségükről nem nyilatkoztak, b) a jugoszlávokat és c) a területi hovatartozásukat. Az 1991-es statisztikai népszámlálás hivatalosan a jugoszlávokat a „nemzetiségükről nyilatkoztak” közé sorolta, és így dolgozta fel (kiadványunkban azonban úgy kezeljük őket, mint akik nemzetiségükről nem nyilatkoztak).

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban élő nemzeti kisebbségek 77 százaléka Szerbiában élt az 1981-es népszámlálás szerint. A Vajdaságban élt a Jugoszláviában élő magyarok 93,3 százaléka, a szlovákok 86,6 százaléka, a románok 86,1 százaléka, a ruszinok 82,9 százaléka, a bunyevácok 91,4 százaléka. Kosovo-Metohija tartományban élt a Jugoszláviában élő albánok 71,0 százaléka, Közép-Szerbiában élt a bolgárok 85,0 százaléka, a vlahok 80,0 százaléka. Szerbiában lakott a románok 66,0 százaléka (ebből 34,0 százalék Közép-Szerbiában, 12,0 százalék a Vajdaságban és 20,0 százalék a Kosovo-Metohija tartományban). A következő táblázatok

bemutatják Szerbia népességének fejlődését nemzeti-ség szerint az 1948–1991 közti időszakban.

19. táblázat

Szerbia népességének növekedése nemzetiségi hovatartozás szerint és a növekedés Indexe 1948–1981 között

	1948	1953	1961	1971	1981	1991*
Összesen**	6,527,888	6,979,154	7,642,227	8,446,591	8,313,677	8,778,991
Szorb	4,823,730	5,152,939	5,704,686	6,016,811	6,182,159	6,446,595
Montenegrói	74,860	86,061	104,753	125,260	147,466	138,299
Horvát	169,864	173,246	196,409	184,913	149,368	128,299
Macedón	17,917	27,277	36,266	42,675	48,986	46,046
Muzulmán	17,315	81,081	93,467	154,330	215,166	24,641
Szlovén	20,996	20,717	19,957	16,957	12,006	8,261
Albán	532,011	585,513	699,772	984,761	1,303,032	1,596,072
Magyar	433,701	441,907	446,587	430,314	390,468	343,942
Index						
	53/48	61/53	71/61	81/71	91/81	
Összesen**	106.9	109.5	115.5	119.2	105.0	
Szorb	106.8	110.7	105.5	102.7	104.3	
Montenegrói	114.9	121.7	119.6	117.7	94.6	
Horvát	102.0	113.3	94.1	89.8	85.9	
Macedón	152.2	133.0	117.6	114.8	94.0	
Muzulmán	468.2	115.2	165.1	139.4	114.4	
Szlovén	98.6	96.3	80.0	75.2	68.3	
Albán	106.3	123.7	140.7	132.3	122.5	
Magyar	101.8	101.7	95.7	90.7	83.9	

* Becsült érték, tekintettel az albán bejárásra.

** Az "összes" ig a külterületet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok.

20. táblázat

Szerbia népességének növekedése nemzetiségi hovatartozás szerint és a növekedés indexe 1948–1981 között

	1948	1953	1961	1971	1981	1991*
Összesen**	6,527,888	6,979,154	7,642,227	8,446,591	8,313,677	8,778,991
Szorb	4,823,730	5,152,939	5,704,686	6,016,811	6,182,159	6,446,595
Montenegrói	74,860	86,061	104,753	125,260	147,466	138,299
Horvát	169,864	173,246	196,409	184,913	149,368	128,299
Macedón	17,917	27,277	36,266	42,675	48,986	46,046
Muzulmán	17,315	81,081	93,467	154,330	215,166	24,641
Szlovén	20,996	20,717	19,957	16,957	12,006	8,261
Albán	532,011	585,513	699,772	984,761	1,303,032	1,596,072
Magyar	433,701	441,907	446,587	430,314	390,468	343,942
Index						
	53/48	61/53	71/61	81/71	91/81	
Összesen**	106.9	109.5	115.5	119.2	105.0	
Szorb	106.8	110.7	105.5	102.7	104.3	
Montenegrói	114.9	121.7	119.6	117.7	94.6	
Horvát	102.0	113.3	94.1	89.8	85.9	
Macedón	152.2	133.0	117.6	114.8	94.0	
Muzulmán	468.2	115.2	165.1	139.4	114.4	
Szlovén	98.6	96.3	80.0	75.2	68.3	
Albán	106.3	123.7	140.7	132.3	122.5	
Magyar	101.8	101.7	95.7	90.7	83.9	

* Becsült érték, tekintettel az albán bejárásra.

** Az "összes" ig a külterületet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok.

21. táblázat

Vajdaság népességének növekedése nemzetiségi hovatartozás szerint és a növekedés Indexe 1948–1991 között

	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Összesen**	1,063,212	1,212,619	1,864,965	1,962,533	2,034,772	2,013,889
Szorb	841,246	874,346	1,017,717	1,089,132	1,107,378	1,143,723
Montenegrói	30,589	30,556	34,782	36,416	43,304	44,838
Horvát	134,232	128,054	145,341	138,561	108,203	98,025
Macedón	3,990	11,889	15,190	16,527	16,897	17,472
Muzulmán	1,060	10,537	1,630	3,491	4,930	5,851
Szlovén	7,225	6,025	5,633	4,839	3,456	2,735
Albán	490	965	1,994	3,086	3,812	2,558
Magyar	428,932	435,345	442,561	423,896	385,358	339,491
Index						
	53/48	61/53	71/61	81/71	91/81	
Összesen**	102.9	108.3	165.2	104.2	99.0	
Szorb	103.9	116.4	107.0	101.8	103.3	
Montenegrói	100.0	113.8	104.7	118.9	103.5	
Horvát	95.4	113.5	95.3	78.8	86.5	
Macedón	129.5	129.9	109.6	114.3	97.5	
Muzulmán	103.5	15.4	214.1	141.2	116.7	
Szlovén	83.4	83.4	62.3	74.5	79.0	
Albán	201.0	206.6	154.7	123.5	66.0	
Magyar	101.5	101.6	95.7	90.9	88.1	

* Becsült érték, tekintettel az albán bejárásra.

** Az "összes" ig a külterületet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok.

22. táblázat

Kosovo-Metohija népességének növekedése nemzetiségi hovatartozás szerint és a növekedés indexe 1948–1991 között

	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Összesen**	727,820	898,141	963,968	1,242,692	1,584,441	1,994,190
Szorb	171,911	188,868	227,016	228,264	209,498	194,190
Montenegrói	28,060	31,343	37,568	31,556	27,028	20,363
Horvát	5,290	6,201	7,251	6,264	8,718	8,063
Macedón	526	972	1,142	1,048	1,056	978
Muzulmán	9,479	9,741	9,026	25,257	58,502	66,169
Szlovén	282	41	610	389	343	262
Albán	436,242	524,559	648,605	918,166	1,226,763	1,596,072
Magyar	83	159	210	160	147	142
Index						
	53/48	61/53	71/61	81/71	91/81	
Összesen**	111.0	119.3	129.0	127.4	123.7	
Szorb	110.4	119.5	109.5	97.3	92.8	
Montenegrói	111.7	119.9	83.9	85.6	75.2	
Horvát	117.2	116.9	113.0	105.4	91.9	
Macedón	184.7	117.4	91.8	100.0	93.3	
Muzulmán	64.5	128.6	209.4	222.1	113.0	
Szlovén	145.2	124.0	76.8	87.5	75.8	
Albán	105.2	123.3	141.6	132.9	96.6	
Magyar	191.5	132.0	80.4	86.9	9	

* Becsült érték, tekintettel az albán bejárásra.

** Az "összes" ig a külterületet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok.

Az 1991-es népszámlálás szerint Szerbia népességének 65,5 százalékát a szerbek adták, 17,2 százalékát az albánok, 3,5 százalékát a magyarok, 2,4 százalékát a muzulmánok, 1,4 százalékát a montenegróiak, 1,1 százalékát a horvátok és 3,2 százalékát a jugoszlávok képezték. Közép-Szerbiában az 1991-es népszámlálás szerint a szerbek az összes népesség 87,3 százalékát, a muzulmánok 3 százalékát, az albánok 1,3 százalékát, a montenegróiak 1,3 százalékát, a romák 1,2 százalékát és a jugoszlávok 2,5 százalékát alkották. A Vajdaságban 1991-ben a szerbek aránya elérte a várva várt 57,3 százalékot, a magyaroké a 16,9 százalékot, a horvátoké 3,7 százalékot, a szlovákoké a 3,2 százalékot, a montenegróiaké a 2,2 százalékot, a románoké az 1,9 százalékot, a romáké az 1,2 százalékot, a bunyevácoké az 1,1 százalékot. A jugoszlávok aránya 8,4 százalékra emelkedett. Kosovo-Metohijában a becslések szerint 1991-ben az albánok többsége 82,2 százalékos volt, a szerbek aránya 10 százalék, a muzulmánoké 2,9 százalék, a romáké 2,2 százalék és a montenegróiaké 1,0 százalék. Itt a jugoszlávok aránya mindössze 0,2 százalék volt.

Szerbia összes népessége 1948–1991 között 49,8 százalékkal nőtt az alábbi táblázatok adatai szerint.

23. táblázat

Szerbia népességének növekedése indexekben kifejezve 1948–1991 között

	1953	1961	1971	1981	1991	1991
	1948	1953	1961	1971	1981	1948
Szerb Köztársaság	106,9	109,5	110,5	110,3	105,8	149,8
Közép-Szerbia	107,4	108,0	108,8	106,4	102,2	140,1
Vajdaság	100,5	109,1	105,2	104,2	99,0	121,1
Kosovo-Metohija	111,3	118,1	129,0	127,4	123,5	268,8

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján a szerző.

24. táblázat

Szerbia közigazgatási egységei az összes népesség egészében 1948–1991 között

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	Abszolút növekedés			
							48-71	%	71-91	%
Szerb	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	1,918,625	100,0	1,332,406	100,0
Köztársaság										
Közép-Szerbia	63,6	63,9	63,1	62,1	61,0	58,4	1,113,431	58,0	558,541	41,3
Vajdaság	25,1	24,4	24,2	23,2	22,0	20,8	286,321	15,0	61,354	46,0
Kosovo-Metohija	11,3	11,7	12,7	14,7	17,0	20,0	515,873	27,0	712,509	53,3

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján a szerző.

25. táblázat

Szerbia népességének természetes növekedése 1971–1990 között

	1971-1980	Százalék	1981-1990	Százalék	1971-1990	Százalék
Szerb	794,680	100,0	607,651	100,0	1,402,331	100,0
Köztársaság						
Közép-Szerbia	330,671	41,6	164,797	27,1	495,468	35,3
Vajdaság	69,886	8,8	13,697	2,3	83,582	6,0
Kosovo-Metohija	394,124	49,6	429,157	70,6	823,281	58,7

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján a szerző.

Mint a fenti táblázatból látható, Kosovo-Metohija népessége 1948–1991 között (ahol az albán nemzetiség az összes népesség 82 százalékát alkotta) kétszer olyan gyorsan növekedett, mint Közép-Szerbia népessége, és a Vajdasághoz viszonyítva ez a növekedés még markánsabb. A Vajdaság népességének növekedése (különösen az északi határokhoz közeli községek népességének fogyása miatt, ahol a depopuláció jelensége már három évtizede tapasztalható) lassabb volt, mint Közép-Szerbiában.

Szerbiában érezhetően átrendeződött a népesség nemzetiségek szerinti térszerkezete 1948–1991 között. Közép-Szerbia népessége Szerbia összes népességének a 63,6 százalékát adta 1948-ban, és ez a százalék 59,4 százalékra csökkent 1991-ben. A Vajdaság részesedésének csökkenése Szerbia összes népességében még ennél is kifejezettebb. A nagyméretű betelepítések és bevándorlás ellenére is 25,1 százalékról 20,6 százalékra esett. Ugyanakkor Kosovo-Metohija népessége Szerbia összes népességének százalékában 11,3-ról 20,0-ra növekedett az említett időszakban.

Kosovo-Metohija 1948–1971 között Szerbia népessége abszolút növekedésének 27,0 százalékát adta, ez az arány azonban már 1971–1991 között 53,5 százalékra fut fel, vagyis a népesség abszolút növekedésének több mint a felét Kosovo-Metohija adja. A Vajdaság, amely 1948–1971 között az összes népesség abszolút növekedésének 15,0 százalékát teszi ki, 1971–1991 között már csak 4,6 százalékát adta; 1981–1991 között pedig már beállt a vajdasági népesség teljes depopulációja.

Kosovo-Metohija 1971–1980 között a természetes szaporodásból eredő évi népességnövekedésnek a 49,6 százalékát adta; 1981–1990 között már a szerbiai természetes szaporodásnak a 70,6 százaléka kosovo-metohijai eredetű volt. Abszolút számokban kifejezve

ugyanis Szerbiában 1971–1980 között a 794 680 fős természetes szaporodásból 394 124 fő Kosovo-Metohijából származott; 1981–1990 között a 607 651 főből 429 157 fő. Mivel az ott élő népesség 82 százaléka albán nemzetiségű volt, nyilvánvaló, hogy a növekedés az albánok közt volt intenzív. Ugyanakkor a Vajdaságban a természetes szaporodás az 1971–1980 közt megállapított 69 885 fős nagyságról (az összesnek 8,8 százaléka Szerbiában) 13 697 főre zuhant (az összesnek 2,3 százaléka Szerbiában) 1981–1990 között.

Ezekből a számokból arra lehet következtetni, hogy Szerbiában az albán népesség száma rövid időn belül megkétszereződhet.

A szerb népesség természetes szaporodása rohamosan csökkent még Közép-Szerbiában is (bár ott is a három albán többségű község, Bujanovac, Preševo és Medvedja, és a muzulmán többségű községek sokat javítottak a természetes szaporodáson). Az említett időszakban a természetes szaporodás nagysága Közép-Szerbiában 330 671 főről 164 797 főre csökkent. Ez arra enged következtetni, hogy az albán népesség nemcsak Kosovo-Metohijában, de már Közép-Szerbia egyes Kosovóval határos részein is a jövőben helyettesíthetné a szerb nemzetiségű népességet. (Az 1999-ben közzétett emberi jogi jelentések arról számoltak be, hogy az említett három községből néhány hónap alatt 25 000 albán költözött ki.)

Ha Szerbiában az egész 1948–1991-es időszakot elemezzük, jó alapul szolgálhat a következő táblázat.

26. táblázat

Szerbia népességének abszolút növekedése nemzetiség szerint az 1948–1971 és 1971–1991 közötti időszakban

	1948–1971		1971–1991*	
	Növekedés	Százalék	Növekedés	Százalék
Összesen**	1 918 625	100.0	1 332 400	100.0
Szerb	1 193 081	62.2	429 784	32.2
Montenegrói	50 400	2.6	14 039	1.1
Horvát	15 049	0.8	-56 614	-4.2
Muzulmán	137 015	7.1	92 081	6.9
Albán	452 750	23.6	511 311	45.9
Magyar	-3 387	-0.2	-86 372	-6.5

*Becsült érték, tekintettel az albán bojkottra.

**Az "összes"-ig a különbözetet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Szerbiában tehát az elmúlt 43 év alatt nagymértékben megváltoztak a nemzetiségi arányok. Az 1948–1971 kö-

zötti időszakban a szerbek adták Szerbia teljes népessége abszolút növekedésének (1 918 625 fő) a 62,2 százalékát; az 1971–1991 közötti időszakban már csak az 1 332 400 főnek a 32,2 százalékát. A montenegróiak esetében is tapasztalható a csökkenés 2,6 százalékról 1,1 százalékra. Ezek az adatok azt jelzik, hogy e két nemzetiség növekedése rendkívüli módon lelassult. Általában ilyenkor indul meg a harc az ideológiailag is megindokolt asszimiláció jogáért ott, ahol az lehetséges – a nemzeti kisebbségek irányába. Ennek következtében a magyarok abszolút számának csökkenése 1971–1991 között már elérte a 86 372 főt. Hasonló a helyzet a többi kisebbség esetében is. Az albánok számos történelmi, etnikai, vallási, kulturális, politikai és más civilizációs ok miatt a szerbek által nem váltak asszimilálhatóvá. Ellenkezőleg: versenyben vannak velük. Ennek következtében az 1948–1971 közötti 452 750 fős növekedésüket (az összes szerbiai növekedésnek 23,6 százaléka) az 1971–1991 közötti időszakban sikerült még tovább növelni, 511 311 főre (az összes 45,9 százaléka). Az albán népesség nagyon fiatal korösszetételű, és ezért egy állandóan gyorsuló folyamatnak vagyunk szemtanúi, ami látható a következő táblázatból is.

27. táblázat

Szerbia népességének természetes szaporodása nemzetiségek szerint 1971–1980 és 1980–1991 között

	Szerbia	Közép-Szerbia	Vajdaság	Kosovo-Metohija
Összesen*				
1971–1980	794 680	330 671	69 885	394 124
1980–1991	607 651	164 797	13 697	429 157
Szerb				
1971–1980	350 406	259 755	58 860	31 791
1980–1991	136 420	101 355	14 838	20 447
Montenegrói				
1971–1980	7 500	2 492	3 138	1 870
1980–1991	4 575	1 577	2 654	334
Horvát				
1971–1980	6 396	1 393	2 408	2 595
1980–1991	-2 141	-1 363	-2 975	2 197
Muzulmán				
1971–1980	37 243	28 037	789	8 417
1980–1991	36 899	28 884	1 338	6 677
Albán				
1971–1980	356 037	16 704	567	338 766
1980–1991	297 160	15 189	473	381 498
Magyar				
1971–1980	-6 316	130	-6 492	46
1980–1991	-20 252	-348	-19 927	23

*Az "összes"-ig a különbözetet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján.

A táblázat szerint Szerbiában az 1971–1980 közötti időszakban a természetes szaporodás összes növekedésének (794 680 fő) 44,8 százaléka az albánokra jutott, a következő, az 1981–1990-es időszakban pedig már a 607 651 fő közül már 65 százalék. Az albánok tehát abszolút és relatív értékben is növelik számukat, vagyis nemcsak az albánok száma növekszik, hanem egyúttal csökken a többieké. Az 1971–1980 közti időszakban a természetes szaporodásuk kiegyenlítődt a szerbekével (350 406 fővel szemben 356 037 fő). A rákövetkező tíz évben a szerbek természetes szaporodása 136 420 főre visszaesett, az albánok természetes szaporodása viszont 397 160 fővel növekedett. Mindkét vizsgált időszakban csökkent a magyarok száma. A csökkenés azonban az utóbbi időszakban a korábbihoz képest ütemesebb, és méreteiben megháromszorozódott (- 6316 fővel szemben -20 252 fő). Hasonlóan intenzív csökkenés tapasztalható a románoknál és a többi nemzeti kisebbségnél, amelyek az asszimiláció, a depopuláció és a külső vándormozgalom áldozataivá válnak. A többségi nemzet esetében minél nagyobb szükség van a népesség pótlására, annál erőteljesebb és kifejezettebb az asszimilációs törekvés is. Vizsgáljuk meg (csak a nagyobb számú nemzetiségek példáján) az alábbi két táblázat segítségével azokat az okokat, melyek következtében Szerbiában az utóbbi harminc évben eltolódott az etnikai szerkezet és az etnikai térszerkezet:

28. táblázat

Szerbia és közigazgatási egységei, népessége, etnikai szerkezete és etnikai térszerkezete 1961-ben és 1991-ben

	Összesen	Szerb	Cserb (Serb)	Jugoszláv	Magyar	Horvát	Albán	Roma	Ukrán	Ruszt	Szlovák	Bulgár	Ital	Türk	Horvát	Egyéb	Nem meghatározott	Iszlám felekezetűek	Egyéb felekezetűek
1961																			
Népesség (összesen, ezer fővel)																			
Szerbia	4 807	4 483	30	12	51	7	20	84	2	2	1	4	14	1	18	44	23	—	2
Vajdaság	1 805	1 578	22	2	2	483	15	2	2	22	29	2	—	—	2	248	27	—	2
Kosovo	384	327	37	2	847	1	3	3	—	—	—	—	—	—	28	7	—	—	—
Szerbia - összesen	7 942	7 388	155	12	702	434	38	94	2	24	58	14	22	1	44	740	53	—	4
Etnikai szerkezet																			
Szerbia	100,0	99,4	0,7	0,2	1,4	0,1	0,8	1,9	0,0	0,0	0,0	0,3	0,3	0,0	0,4	15,2	1,1	—	0,0
Vajdaság	100,0	84,6	1,2	0,1	0,1	26,8	0,8	0,1	0,0	1,2	1,6	0,1	—	—	0,1	13,7	1,5	—	0,1
Kosovo	100,0	85,3	9,7	0,5	21,9	0,0	0,8	0,8	—	—	—	—	—	—	7,3	1,8	—	—	0,0
Szerbia - összesen	100,0	94,7	1,4	0,2	1,2	0,9	0,1	1,2	0,0	0,1	0,3	0,3	0,1	0,0	0,3	12,9	1,1	—	0,1
Etnikai térszerkezet																			
Szerbia	93,2	79,2	10,1	40,5	7,3	1,5	35,5	107,0	23,2	0,9	0,9	0,1	34,9	100,0	39,9	12,4	47,2	—	101,0
Vajdaság	99,2	11,9	52,3	13,8	11,8	308,4	41,2	22,0	23,2	40,3	40,0	34,9	0,0	—	2,0	74,0	42,3	—	101,0
Kosovo	12,7	4,0	30,5	23,9	97,4	—	0,8	0,0	—	—	—	—	—	—	58,1	3,9	2,4	—	—
Szerbia - összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	—	100,0
1991																			
Népesség (összesen, ezer fővel)																			
Szerbia	5 802	5 109	74	140	74	8	28	114	70	2	—	3	24	18	1	23	11	5	2
Vajdaság	2 044	1 544	40	174	2	440	14	10	24	28	18	34	2	—	—	38	17	8	2
Kosovo	1 508	144	30	3	1 340	—	4	58	46	—	—	—	—	—	—	20	8	—	2
Szerbia - összesen	9 354	6 647	133	324	1,674	334	46	240	140	42	18	47	27	18	11	120	41	13	4
Etnikai szerkezet																			
Szerbia	100,0	97,9	1,3	2,3	1,3	0,1	0,5	2,0	1,2	0,0	0,0	0,4	0,3	0,0	0,4	12,7	0,7	0,0	0,0
Vajdaság	100,0	75,7	2,3	8,6	0,1	21,5	0,7	0,7	1,2	0,0	0,0	0,3	0,1	—	—	18,9	0,8	0,0	0,0
Kosovo	100,0	9,6	1,9	0,2	87,0	0,0	0,3	3,9	3,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	13,0	0,0	0,0	0,0
Szerbia - összesen	100,0	96,9	1,4	2,3	1,2	0,1	0,3	2,3	1,4	0,0	0,0	0,3	0,3	0,0	0,3	12,7	0,7	0,0	0,0
Etnikai térszerkezet																			
Szerbia	95,4	79,2	62,2	45,1	4,0	1,2	40,3	29,7	30,0	7,1	—	4,3	38,8	100,0	9,1	17,8	42,5	42,5	100,0
Vajdaság	21,8	11,7	32,4	34,0	0,1	30,8	30,9	2,4	17,7	92,3	100,0	35,0	2,4	—	—	79,0	41,2	34,5	100,0
Kosovo	20,2	0,0	14,4	0,0	93,4	—	2,2	28,8	32,9	0,0	—	—	—	—	—	80,0	0,0	17,2	0,0
Szerbia - összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Szerbiai Statisztikai Hivatal, Belügyminisztérium, 1992.

29. táblázat

A születések abszolút száma, az etnikai szerkezet és az etnikai térszerkezet Szerbiában 1961-ben és 1991-ben

	Összesen	Szerb	Horvát	Szlovén	Albán	Magyar	Macedón	Muzulmán	Roma	Ruszin	Ruszin	Szlovák	Szerb	Szerb	Szerb	Szerb	Szerb	Szerb
1961																		
A születések abszolút száma																		
Közép-Szerbia	80 036	74 609	1 115	2 850	1 673	1 011	2 380	—	3 027	34	128	178	1 017	—	410	470	303	—
Vajdaság	11 680	11 345	567	35	46	4 778	152	—	124	336	212	1 252	26	—	1 304	294	—	—
Kosovo	80 147	7 115	4 334	1 200	26 841	12	34	—	1 381	—	—	—	—	—	320	280	144	—
Szerbia - összesen	133 763	96 669	3 492	3 211	21 860	8 893	544	—	4 532	370	440	1 430	1 043	—	1 634	764	447	—
Etnikai szerkezet																		
Közép-Szerbia	740,0	98,8	2,2	3,5	2,0	1,2	2,9	—	3,7	0,0	0,0	0,1	0,2	—	5,1	5,0	3,0	—
Vajdaság	720,0	98,5	2,1	0,3	0,1	41,3	1,3	—	1,1	3,0	1,8	8,7	0,2	—	9,4	2,5	—	—
Kosovo	720,0	17,8	5,4	1,6	37,5	0,1	0,1	—	1,7	—	—	—	—	—	4,4	3,6	1,9	—
Szerbia - összesen	690,0	83,9	1,0	2,4	20,8	4,4	1,0	—	1,5	0,8	0,9	0,8	0,7	—	6,2	2,7	2,0	—
Etnikai térszerkezet																		
Közép-Szerbia	720,0	72,8	17,4	7,1	3,9	0,0	47,4	—	88,5	0,0	0,0	0,0	—	—	12,0	10,0	10,0	—
Vajdaság	250,0	18,1	27,0	1,4	0,2	87,8	49,3	—	18,7	88,1	88,7	88,1	—	—	10,0	10,0	—	—
Kosovo	250,0	2,1	58,1	17,3	63,4	0,2	0,2	—	18,4	—	—	—	—	—	88,0	8,0	10,0	—
Szerbia - összesen	110,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	—	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	—
1991																		
A születések abszolút száma																		
Közép-Szerbia	67 473	66 101	477	800	2 398	10	408	3 880	1 862	27	30	40	289	—	8	117	204	—
Vajdaság	11 376	13 002	454	1 304	—	3 621	1 491	1 149	1 188	410	1 188	1 171	423	—	8	888	1 181	—
Kosovo	125 262	5 717	2 852	10	44 011	5	33	1 348	1 400	28	1	1	10	—	4	204	118	—
Szerbia - összesen	184 047	108 316	1 140	2 804	46 209	2 034	711	2 446	4 040	535	1 318	1 191	722	—	12	1 009	1 403	—
Etnikai szerkezet																		
Közép-Szerbia	740,0	98,0	0,7	1,3	3,4	0,0	0,6	5,7	2,7	0,0	0,0	0,0	0,0	—	0,0	0,0	0,0	—
Vajdaság	720,0	97,1	0,3	0,4	0,0	49,7	0,0	1,7	3,4	3,0	0,0	0,0	0,0	—	4,7	0,0	—	—
Kosovo	740,0	7,7	0,0	0,0	60,4	0,0	0,0	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	—	0,0	0,0	0,0	—
Szerbia - összesen	740,0	91,8	0,0	2,0	32,8	0,0	0,0	1,1	2,4	0,3	0,0	0,0	0,0	—	1,0	0,0	0,0	—
Etnikai térszerkezet																		
Közép-Szerbia	17,3	17,1	17,4	20,0	0,0	0,0	57,0	88,8	49,1	11,0	0,0	0,0	18,7	—	11,1	0,0	12,2	—
Vajdaság	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	—	10,0	10,0	10,0	—
Kosovo	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	—	10,0	10,0	10,0	—
Szerbia - összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	—

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, Belügyminisztérium, 1991.

beli 23,6 százalékkal). Mivel a szerb nemzetiség még növelte is arányát a Vajdaságban, nyilvánvaló, hogy a szerbiai szinten tapasztalható „csökkenés” csakis a Kosovo-Metohijában bekövetkezett demográfiai robbanás következménye. A szerb népesség 79,3 százaléka (szemben a 78,2 százalékkal) Közép-Szerbiában, 17,7 százaléka (szemben a 17,8 százalékkal) a Vajdaságban és 3 százaléka (szemben az előző 4 százalékkal) Kosovo-Metohijában koncentrálódott. Attól függetlenül, hogy a szerb nép Szerbia államalkotó nemzete, Kosovo-Metohija tartományban csökkenő számaránya miatt a kivándorlás vagy az asszimiláció között választhat.

A szerbek 1991-es születési adatai még nagyobb bajok jeleit mutatják (a szerb nemzetiséget a depopuláció veszélyezteli). A szerb születések az összes születések arányában Szerbiában 51,4 százalékot tettek ki (szemben a népesség 65,9 százalékaival), Közép-Szerbiában 83,9 százalékot (szemben a népesség 87,9 százalékaival), a Vajdaságban 57,0 százalékot (szemben a népesség 56,7 százalékaival) és Kosovo-Metohijában 7 százalékot (szemben a népesség 9,9 százalékaival).

A szerb születések 77,1 százaléka (szemben a népesség 79,3 százalékaival) Közép-Szerbiában, 17,8 százaléka (szemben a népesség 17,7 százalékaival) a Vajdaságban és 5,1 százaléka (szemben a népesség 3,0 százalékaival) Kosovo-Metohijában történt.

A szerbek születési száma 1991-ben Szerbiában 73 315 főt tett ki (szemben az 1961-es 99 669 fővel), Közép-Szerbiában 56 551 főt (szemben a 74 609 fővel), a Vajdaságban 13 062 főt (szemben a 17 945 fővel) és Kosovo-Metohijában 3 702 főt (szemben a 7 115 fővel). A szerb népesség tehát depopulációs állapotba került Szerbia valamennyi nagy közigazgatási egységében. Ugyanakkor Szerbiában a szerb népesség születésének aránya kisebb, mint a szerb népesség részesedése az összes népesség százalékában, ami a nemzetiségi térszerkezet megváltozására közvetlenül kihat. A Vajdaságban a szerbek születésének aránya nem kisebb a népesség arányánál, tehát ebben a tartományban a jövőben sem fog a szerb népesség rosszabb helyzetbe kerülni. Kosovo-Metohijában a szerbek mindent elkövettek, hogy vitális értékük ne szoruljon háttérbe az albánokkal szemben (a születések 5,1 százaléka kimutatható a népesség 3,0 százalékaival szemben). Helyzetén azonban ez mégsem változtathat a jövőben sem; a szerb népesség Kosovóban a szőrványosodás állapotába került.

Vizsgáljuk meg röviden az albánok, majd a magyarok és a többi vajdasági nemzeti kisebbség és a jugoszlavok demográfiai helyzetét.

Az albánok Szerbia összes népességének 9,2 százalékát adták 1961-ben, illetve 17,3 százalékát 1991-ben. Az albán népesség Közép-Szerbiában is 1961-1991

között növelte arányát az összes népesség százalékában 1,1 százalékról 1,3-ra. Mégis leginkább a Kosovo-Metohijában betöltött szerepük a jelentős. Kosovo-Metohijában ugyanis az albán népesség aránya az összes népességben az 1961-es 67,2 százalékról az 1991-es 81,5 százalékra emelkedett. Már 1961-ben albánok adták Szerbiában az összes születések 20,6 százalékát (holott arányuk a népességben csak 9,2 százalék volt). Ez az arányuk nem romlott nagyobb mértékben harminc év után sem, s ezért 1991-ben már az összes születések 32,2 százalékát adták (népességük ezzel szemben 17,3 százalék volt). Az albánok már 1961-ben az összes születések 73,7 százalékát adták Kosovo-Metohijában, s ez az arány évről évre emelkedett, és 1991-ben elérte a 84 százalékot; ez arra utal, hogy a szerb és más nemzetiségek születési aránya nem javult.

Elmondható tehát, hogy a szerbek Kosovo-Metohija tartományt demográfiai értelemben elvesztették, mert ilyen nagy arányú népességnövekedés mellett az albánok száma a következő harminc év alatt megkétszereződhet, a szerbek aránya egy százalék alá esne, s ezzel demográfiai értelemben kiszorulnának a tartományból.

A magyarok, románok, szlovákok és ruszinok hovatovább legnagyobb tömege a Vajdaságban él, mindenütt máshol szinte az azonnali asszimiláció fázisába kerülnek, mert szörvényben élnek.

A magyarok 1961-ben a Vajdaság összes népességének 23,9 százalékát, 1991-ben 16,9 százalékát adták. A születések összetételében a magyarok 1961-ben még jól tartották arányukat a 21,3 százalékkal, s csak ezután következett be a demográfiai értelemben kimutatható zsugorodásuk. A magyarok születési aránya 1991-re 15,2 százalékra esett. Mivel születési arányszámuk ebben az évben mindössze 10,7 ezrelék volt, de a szerbeké és a többi nemzetiségé is hasonló (a szerbeké például 11,4 százalék volt), a magyarok aránya az összes népességben csupán a természetes szaporodás komponenséből kifolyólag már nem csökkenne olyan jelentős mértékben a következő években, ha nem hatna tovább is a 20–25 százalékos asszimiláció. Hiszen a szerbek depopulációs folyamata is felgyorsult, s várható, hogy születési arányszámuk teljesen ki fog egyenlődni a magyarokéval. (Az etnikai térszerkezetben betöltött szerepük viszont továbbra is javulhat az általuk szorgalmazott és eredményes asszimiláció folytán). A románok esetében még a magyaroknál is gyorsabban csökken arányuk az összes népesség százalékában. A csökkenés az ő

esetükben nem tudható be csupán a születések csökkenésének, hanem más tényezők hatásának is. A ruszinok (különösen zárt etnikai közösség) tartják a helyüket Vajdaság etnikai szerkezetében. A szlovákok csupán 1981 után kezdik érezhetőbben veszíteni pozíciójukat, s esetükben is egyre kevesebb a gyermek. A jugoszlávok száma a Vajdaságban 1961-ben még elhanyagolható volt, számuk azonban 1991-ben elérte az összes népesség 8,6 százalékát (Közép-Szerbiában a népességnek csak 2,5 százalékát). A jugoszlávként bejegyzett születések (8,4 százalék) meglepően tartják arányukat az összes népességhez viszonyítva.

A születések, termékenységi, halálozások és természetes szaporodás vajdasági arányszámait a következő táblázat mutatja be.

30. táblázat

Születési, termékenységi és halálozási arányszám,
valamint a népesség természetes szaporodása
Vajdaságban

Év	Születési arányszám	Termékenységi arányszám	Halálozási arányszám	Természetes szaporodás (1000 főre)
1931	26,8	101,3	20,1	6,7
1948	22,5	87,8	14,7	9,8
1953	24,4	81,2	11,8	10,9
1961	17,1	85,6	9,4	7,3
1971	13,4	46,8	10,2	3,2
1981	13,7	54,7	1,5	2,2
1991	11,0	47,6	13,7	-1,8
1995	—	—	—	-2,3

Forrás: Népszámlálási és vitalis statisztikai adatok alapján.

Vajdaságban 1971 óta a születések számaránya már nem biztosította a népesség újratermelődését; mintegy 25 százalékkal több gyermekre lenne szükség a népesség reprodukálásához. A halálozási számarány növekvőben volt; 1991 óta a Vajdaságban többé nincs természetes szaporodás. Hogy melyik nemzetiségé milyen mértékben járult ehhez, nagymértékben a népesség előregedésétől függ. Az előregedés ténye megállapítható a legtöbb vajdasági nemzetiségnél, s erre szolgál az a három jelzőszám is, amely a következő táblázatban látható.

A Vajdaság népessége összességében véve már 1991-ben nagyon előregedett volt; az átlagos életkor 37,5 év, a magyarok átlagéletkora 41,2, a szlovákoké 40,1, a románoké 41,9, a horvátoké 41,0 év, stb. A szerbek átlagos életkora alig maradt el a fentiektől: 37,4 év volt. Csupán a muzulmán és a roma népesség átlagéletkora volt kielégítő, ha a 30. évet (nemzetközileg elfo-

gadott mérce és határérték az előregedés mérésére) vesszük alapul.

31. táblázat

Vajdaság népességének átlagos életkora, az előregedés indexe és az előregedés koeficiense nemzetiségi hovatartozás szerint

Nemzetiség	Átlagos életkor (években)	Az előregedés indexe (100-as korú és fiatal korcsoport arányát)	Köns (jüng) népesség az összes népesség %-ában
Szerb	57,4	68,2	17,6
Montenegrói	54,4	43,2	12,1
Jugoszláv	59,8	24,8	5,4
Albán	29,1	17,3	6,2
Magyar	41,2	113,1	23,9
Muzulmán	29,0	17,5	6,3
Roma	26,1	12,8	5,6
Román	41,9	128,1	26,7
Szlovák	40,1	99,4	22,2
Horvát	41,0	109,5	21,3
Egyéb	38,8	97,3	22,0
Összesen	37,5	71,0	18,3
Az előregedés határértéke	30,0	40,0	12,0

Forrás: Popis stanovništva 1991 godine, kniga 5, Pol i starost prema etničkoj pripadnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1993.

A hatvanéves és idősebb népesség az összes népesség százalékában a magyaroknál 23,9 volt, a románoknál 26,7, a szlovákoknál 22,2, de a szerbeknél is 17,6. Ha ismét a nemzetközileg elfogadott mércét és határértéket vesszük alapul, amely 12 százalékot tesz ki, csupán a románok megítélése más.

Ha az idős és fiatal korcsoportot viszonyítjuk egymáshoz, és az eredményt indexben fejezzük ki, akkor a magyaroknál 113,1, a románoknál 128,1, a horvátoknál 109,5 és a szlovákoknál is 109,5 számot kapunk. Az öregedési index nemzetközileg elfogadott határértéke 40. (A fiatal korcsoport aránya 60-nál kell, hogy meghaladja az idős korcsoport nagyságát.) A román népesség háromszor gyorsabban öregszik a határértéknél, és ehhez közel áll a magyar népesség is. A szerb népesség öregedési indexe közeledik a határértéket meghaladó kétszeres értékhez. Ennek az a következménye, hogy szinte valamennyi vajdasági népesség előregedési típusba sorolható be. Ezt a folyamatot hasonlóképpen lemérhetjük a Sundbärg-féle tipológiai skálán is.

A tipológiai skála szerint a magyar, román, szlovák és horvát népesség regresszív típusú, de már a szerbeknél is előrehaladott az előregedési folyamat.

Ha az előregedési folyamatot Eduard Rosset tipológiai skálája szerint vizsgáljuk, akkor sem jobb a helyzet.

32. táblázat

Vajdaság népessége nemzetiségeinek korösszetétele Sundbärg-féle tipológia szerint

Korösszetétel típusa	Az összes népesség százalékaiban		
	0–14 év	15–49 év	50 év és ennél idősebb
Fejlődő	40,0	50,0	10,0
Nyugvó állapotú	26,5	50,5	23,0
Kihalt-képző	20,0	50,0	30,0
Szerb	19,3	48,6	32,1
Montenegrói	22,9	50,3	26,8
Jugoszláv	26,9	54,3	18,8
Albán	26,5	57,7	15,8
Magyar	15,4	46,8	37,8
Muzulmán	28,1	55,3	16,6
Roma	34,2	52,8	13,0
Román	15,1	45,1	39,8
Szlovák	16,2	47,8	36,0
Horvát	14,2	47,0	38,8
Egyéb	16,9	47,1	36,0
Vajdaság	19,3	48,7	32,0

Forrás: Popis stanovništva 1991 godine, kniga 5, Pol i starost prema etničkoj pripadnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1993.

33. táblázat

Vajdaság népessége nemzetiségeinek korösszetétele a Rosset-féle tipológia szerint

Népesség típusa	A 60 éves és ennél idősebb korcsoport az összes népesség százalékában
Demográfiai értelemben fiatal	8%-nál kevesebb
Az öregedés küszöbén	8–10%
Az öregedési folyamatban	10–12%
Demográfiai értelemben öreg	12%-nál több
Szerb	17,6
Montenegrói	13,1
Jugoszláv	9,4
Albán	6,2
Magyar	23,9
Muzulmán	6,3
Roma	5,6
Román	26,7
Szlovák	22,2
Horvát	21,3
Egyéb	22,0
Vajdaság	18,3

Forrás: Popis stanovništva 1991 godine, kniga 5, Pol i starost prema etničkoj pripadnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1993.

Rosset a népesség öregességi küszöbét a hatvan éves és idősebb népesség 12 százalékában állapította meg. E szerint a magyar népesség a maga 23,9 százalékával, a román a 26,7 százalékával, a szlovák a 22,2 százalékkal, a horvát a 21,3 százalékkal nagyon öreg, csaknem kihaltfélben levő népességnek tekinthető. A határértéket jóval meghaladta már a szerb népesség is a maga 17,6 százalékával. (A szerbeknél egészében véve azonban

mindig jobb a helyzet, mert ez a népesség asszimilál). Csak a roma, muzulmán és albán nemzetiségű népesség volt fiatal.

A Vajdaság népessége az előzőkből következően egyre kisebb mértékben növekedett természetes szaporodásából eredően. Mivel nem férhető hozzá ezzel a témával kapcsolatos valamennyi kiadvány, melyek alapján összegezni lehetne nemzetiségek szerint a természetes szaporodás abszolút értékét az elmúlt 30 évre vonatkozóan, csak közvetve tudjuk szemléltetni, hogy a népesség növekedésében már régóta más komponensek játszottak a főszerepet.

34. táblázat

A születések, halálozások és a természetes szaporodás arányszámai (ezrelékben kifejezve) Vajdaságban 1961-ben és 1991-ben

	A népesség átlag- nővekedése 1961-1991 közé	Születési arányok		Halálozási arányok		Természetes szaporodás	
		1961	1991	1961	1991	1961	1991
Cserse	8,6	17,1	11,3	9,4	13,2	7,7	-4,9
Szerb	12,4	17,6	11,4	9,0	12,8	8,6	-1,4
Montenegró	28,5	18,1	10,1	5,2	7,4	12,9	2,7
Jugoszláv	18,3	21,7	11,0	8,3	26,8	15,4	-15,8
Albán	-	24,0	21,5	-	12,0	-	19,5
Magyar	-2,9	15,3	12,6	10,5	18,9	4,8	-8,3
Macedón	-	-	-	-	-	-	-
Muzulmán	-7,7	15,3	10,7	1,0	18,8	4,3	-8,1
Roma	13,3	16,6	15,9	4,9	8,2	11,7	7,7
Római	-12,5	14,8	13,7	14,5	19,0	-0,3	-8,5
Ruszin	-11,3	-	16,1	-	12,2	17,2	-7,1
Szlovák	-6,8	17,8	10,8	15,6	17,6	-2,8	-8,8
Orbán	-7,2	17,6	1,0	9,1	14,1	3,5	-3,1
Műk	-6,6	16,7	9,6	10,8	15,8	0,9	-6,2
Török	-	-	-	-	-	-	-
Himál	-6,8	20,7	9,8	10,4	14,3	10,3	-4,5
Egyéb	-	0,9	10,7	-	17,5	-	-8,8
Nem nyilatkozott	-	-	21,7	-	10,0	-	1,7
Török hovatartozású	-	-	26,6	-	3,3	-	23,3
Összesen	-	-	7,8	-	26,6	-	-20,6

Forrás: Népszámlálás és vitalis statisztikai adatok alapján a szerző.

Mivel a szerbek esetében már 1961-ben is kisebb volt a természetes szaporodás számaránya, mint a népesség számának abszolút növekedése, 1991-ben pedig már népességszökkenés következett be, egyértelmű, hogy a szerbek számának növekedése a Vajdaságban nagymértékben az állandó bevándorlás következménye. Még nagyobb mértékben vonatkozik ez a montenegrói népességre. A jugoszlávoknál jóval kisebb volt a természetes szaporodás, mint ahogyan növekedett az abszolút számuk, szinte a semmiből keletkezett a politikai propaganda, az előjogok és előnyök megszerzése reményében. Az elmúlt harminc évben sok tízezer polgár tért át a „jugo-

sláv” nemzetiségre. A horvátok, ruszinok és magyarok számának csökkenése csak kisebb mértékben tudható be e népességek természetes csökkenésének; esetükben egyéb tényezők voltak a hatékonyabbak: a kivándorlás és az asszimiláció. Viszont a románok és a szlovákok esetében a népesség csökkenése dominánsan a természetes szaporodás lassulásából eredt. A román és muzulmánok számának gyarapodása a Vajdaságban nemcsak természetes szaporodásuknak, hanem a nagymértékű bevándorlásuknak a következménye.

Anyanyelv szerinti hovatartozás

Az 1921-es népszámlálás adatai szerint Szerbia népessége 70 százalékanak anyanyelve szerb vagy horvát volt, Közép-Szerbiában 91,9 százaléknak, Vajdaságban csak 43,0 százaléknak, Kosovo-Metohijában csak 26,0 százaléknak. Mint az a 16. táblázatból kitűnik, Szerbia népességének 8 százaléka vallotta magát magyar, 7 százaléka német, 6 százaléka albán, 5 százaléka román, illetve cincár és 0,6 százaléka török anyanyelvűnek. Közép-Szerbiában a XIX. században még él egy jelentős számú román cincár, illetve vlah nyelvű nemzetiség. Számukat a becslések csaknem egymillióra tették. Az 1921-es népszámlálás szerint azonban a részesedésük az összes népesség arányában már csak 5 százalékot tett ki. Mára ez a népesség csaknem teljesen asszimilálódott. A Vajdaságban a népesség 24 százaléka a magyart, 22 százaléka a németet vallotta anyanyelvűnek. Kosovo-Metohija tartományban a népesség 66 százaléka már akkor az albánt, 6 százaléka pedig a török nyelvet tartotta anyanyelvűnek.

Az 1953-as és 1991-es népszámlálásokat azonos módszerrel végezték, azzal a különbséggel, hogy az 1953-as népszámlálásban lehetőséget adtak arra is, hogy anyanyelvként jelöljék be a családban használatos nyelvet is. A többi népszámlálás esetében azt tartották anyanyelvnek, amelyen a kérdezett gyermekkorában elkezdett beszélni, vagy amelyet anyanyelvűnek vallott. Az 1953-as és az 1991-es népszámlálások eredményeinek összehasonlítását lehetővé teszi a következő áttekintés.

A szerbek 96,2 százalékanál az anyanyelv egybeesett a nemzeti hovatartozással 1953-ban; 99,0 százalékanál 1991-ben. Hasonló a helyzet a montenegrói népességnél is: a két tényező egybeesése 99,3 százalékot mutatott 1991-ben. A jugoszlávoknál egészen más a

35. táblázat

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság népessége a nemzetiségi hovatartozás és anyanyelv egybeesése szerint 1953-ban és 1991-ben

	Az anyanyelv megfelelő a nemzetiségi hovatartozásnak	
	1953	1991
Szerb	96,2	99,0
Montenegrói	98,6	99,3
Jugoszláv	–	89,7
Albán	96,9	–
Bolgár	98,2	76,7
Vlah	93,6	92,8
Magyar	97,0	95,5
Muzulmán	98,2	33,6
Török	51,0	94,4

Megjegyzés: A muzulmánoknál a szerb, horvát, szerbhorvát vagy horvát-szerb nyelvet értik alapul.

Forrás: Az 1991-es népszámlálás dokumentációs anyaga.

helyzet. Itt az anyanyelv egybeesése a jugoszlávval 89,7 százalék volt 1991-ben. A magyaroknál az anyanyelv szerinti és a nemzetiség szerinti hovatartozás egybeesése 97,0 százalékot tett ki 1953-ban és 95,5 százalékot 1991-ben. A jugoszlávok között sok volt a magyar anyanyelvű, a magyar nemzetiségűek között pedig voltak olyanok, akiknek anyanyelve nem a magyar volt. A Vajdaságban 1991-ben a 339 491 magyar nemzetiségű közül 325 396-nak magyar volt az anyanyelve, 11 941-nek szerb vagy horvát. Másrészt a 174 295 jugoszláv között 14 789 magyar anyanyelvű volt. A 3873 német nemzetiségű közül 1415-nek szerb volt az anyanyelve. Hasonló a helyzet a románoknál is: a 24 366 roma közül 4329-nek szerb volt az anyanyelve, a 17 472 macedón közül már 9477-nek szerb. A 38 809 román közül 1644-nek, a 17 472 ruszin közül 2269-nek, a 63 545 szlovák közül pedig 2063-nak szerb volt az anyanyelve.

A 74 808 horvát közül 691 vallotta a magyar nyelvet anyanyelvének.

Vallási felekezet szerinti hovatartozás

A népesség vallási szerinti hovatartozását a Vajdaságban 1900-tól lehet tanulmányozni. A két világháború között a vallási hovatartozásra való rákérdezés 1921-ben és 1931-ben is megtörtént. A II. világháború utáni időszakban csak két esetben: 1953-ban és 1991-ben történt ilyen jellegű összeírás. A következő táblázat abszolút és relatív számban mutatja be a hívők számának növekedését.

36. táblázat

Vajdaság népessége vallási felekezet szerint a 20. század folyamán

	1900	1910	1921	1931	1953	1991
Görögkelti	550 128	593 215	611 940	689 296	775 727	1 170 694
Római katolikus	679 533	719 471	724 958	727 213	561 612	458 683
Protestáns	152 980	180 221	158 182	158 280	105 173	78 925
Iszraelita	22 510	22 218	19 528	–	651	284
Muzulmán	–	–	1 870	1 654	3 254	9 775
Egyéb	20 597	20 178	18 316	47 715	266 202	295 528
Összesen	1 435 748	1 515 304	1 535 794	1 634 158	1 712 619	2 043 860
Százalék						
Görögkelti	38,8	39,1	38,8	42,4	45,3	58,1
Római katolikus	47,4	47,5	47,2	44,6	32,8	22,8
Protestáns	10,7	10,8	10,4	9,8	6,2	3,9
Iszraelita	1,7	1,5	1,3	–	0,0	0,0
Muzulmán	–	–	0,1	0,1	0,2	0,5
Egyéb	1,4	1,3	1,2	2,9	15,5	14,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Sava Kicolj: *Prostora u verskoj strukturi stanovništva, Radna Pirodno-matematičkog fakulteta, Institut za geografiju, Univerzitet u Novom Sadu, Knjiga 25, Novi Sad, 1995. 70–72. o.*

A pravoszlávok száma az 1900-ban megállapított 556 128 főről (a népesség 38,8 százaléka) 1 170 694 főre növekedett (1991-ben). A katolikusok száma 679 533 főről (a vajdasági népesség 47,4 százaléka) 458 683 főre (22,8) százalék csökkent. A protestánsoké 152 980 főről (10,7 százalék) 78 925 főre (3,9 százalék) esett. A zsidók száma szinte jelképes, holott a számuk 1921-ben is még 19 528 fő volt (az összes vajdasági népesség 1,3 százaléka). A muzulmánok lélekszáma 1991-ben 9775 (0,5 százalék), az egyéb vallási felekezetűek és vallási felekezeten kívüliek száma 1953-ban 266 202 fő (15,5 százalék), 1991-ben 295 528 fő (14,7 százalék).

A reformátusok ma is főleg Magyarittabén, Torontál-vásárhelyen, Bácsfeketehegyen, Bácskossuthfalván és Pacseren élnek (Szivácson csaknem teljesen eltűntek).

A katolikusok 1921-ben 131 településen (a 360 település közül) abszolút többséget alkottak, négy településen relatív többségük volt. A katolikusok 1931-ben is még a Vajdaság legnépesebb vallási közösségének számítottak: 127 településen (a 368 közül) abszolút többségben, négyen pedig relatív többségben éltek. Az 1953-as népszámlálás szerint a szerbek 79,0 százaléka pravoszláv volt, 19,7 százalékuk ateista. A horvátok 88,8 százaléka volt katolikus, és 9,5 százalékuk ateista. A magyarok 89,8 százaléka katolikus, 7,1 százaléka protestáns, 2,5 százaléka volt pravoszláv volt, és 3,4 százalékuk ateista. A románok 87,9 százaléka ortodox vallású volt, 4,5 százalékuk ateista.

A katolikusok 69,6 százaléka magyar volt, a pravoszlávok 89,0 százaléka szerb volt, a protestánsok 60,8 százaléka szlovák volt.

Az 1991-es népszámlálási adatok szerint a 339 491 magyar közül 297 649 (az összes magyar népesség 87,6 százaléka) katolikus volt és 20 078 (a magyar népesség 5,9 százaléka) protestáns. A 63 545 szlovák közül 4248 katolikus és 51 704 protestáns volt. Érdekes a romák vallási hovatartozása: a 24 366 fő közül 31 687 pravoszláv hitfelekezethez tartozott.

A valláshatárok szilárdan tartják magukat mind az azonos nemzetiségen belül, mind a nemzetiségek között. Ritkábban történik meg a másik felekezetre való áttérés még az etnikailag vegyes házasságok esetében is. A különbség jobbára abból keletkezik, ami a vallási felekezeten kívülséghez kötődik.

Erőszakos módszerekkel végrehajtott kitelepítések, kikényszerített kitelepítések és külső vándormozgalom

E tanulmány szerzőjének számításai és becslései azt jelzik, hogy ha a népesség demográfiai fejlődése békésen folytatódott volna 1918 után, a magyarok, németek, románok, szlovákok és ruszinok nagyobb természetes szaporodásából kifolyólag a Vajdaságban a szerbek nem növelhették volna meg relatív többségüket az összes népesség százalékában, hanem számuk még vissza is esett volna. A magyarok száma például, természetes szaporodásuk súlyából kifolyólag, 1918–1941 között legalább fél millióra növekedhetett volna. Dr. Rónai András azonban már jóval e becslés előtt arra utalt, hogy a magyarok száma a Jugoszláv Királyságban még 1930-ban is 592 000 lehetett (az összes népesség 42 százaléka a Vajdaságban). Becslése szerint számuk 1940-re elérhette a 620 000-et. Dr. Rónai András megfigyeléseit két tanulmányban tette közzé: Nemzetiségi problémák a Kárpát-medencében (Földrajzi Közlemények, Magyar Földrajzi Társaság, Budapest), és Gondolatok a politikai földrajz témaköréből (Országos Magyar Sajtókamara Könyvtára, Budapest, 1941). Számításaiiban minden bizonnyal tekintetbe vette azt is, hogy Horvátország területén 1910-ben még 105 948 magyar élt. Fogadjuk el azonban e tanulmány szerzője által javasolt egészen reális (inkább alábecsült) értéket, vagyis azt, hogy a magyar nemzetiség száma 1941-re elérhette volna a félmilliót. Természetszerűen vetődik fel a kérdés: ez miért nem következett be? En-

nek magyarázatára pontos adataink nincsenek, nem is lehetnek. Az erőszakpolitika különböző módszereivel kitelepítettek, elköltöztetettek vagy kiköltözésre kényszerítettek száma 1918–1941 között igen nagy lehetett. Nyíri Imre: Szerb módszerek a magyarság számának csökkentésére (Visszatért Délvidék, Budapest, 1941, 327. oldal) című munkájában az 1918–1945 között kitelepítettek számát 35 000 főben állapította meg. Dr. Viadan Jójkić: Bácska és Bánát nemzeti birtokba vétele (Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad, 1931, 51. oldal) című fentebb is említett könyvében az 1918–1921 között kitelepítettek számát 25 000 főben állapította meg, minden bizonnyal annak alapján, hogy a 25 000 magyar helyét az állam által fizetett ugyanannyi szerb tisztviselő és más személy foglalta el.

A kitelepítetteknek, illetve a kitelepülésre kényszerítetteknek e száma odahatott, hogy kisebb lett a természetes szaporodás, és valamennyi tényező hatására mintegy 107 000 fővel esett vissza a magyarság száma – ennyivel lett volna több magyar a természetes szaporodás feltételezett üteméhez viszonyítva. A németek esetében a népesség csökkenése 1918 után 17 500 főt, a románok esetében 15 500 főt mutatott ki a várható természetes szaporodáshoz viszonyítva.

A 25 000 elűdözött, kitelepülésre kényszerített magyarok számához hozzáadható (1918–1921 között) az a 32 500 fő is, aki már beolvadt a magyarságba (a két szám együttvéve 58 500 fő), s akiket az 1921-es népszámláláskor arra kényszerítettek, hogy ismét délszlávnak vallják magukat. A későbbi Pribičević-féle törvény egész tömegeket kényszerített a visszaasszimilálódásra. A szerb intézkedések, amelyek mindig kivándorlásra kényszerítő céllal történtek a népességgpolitikában, mindig és elsősorban a Bácska felé irányultak. A külső vándormozgalom velejárója a vitális erő megcsappanása, hiszen elsősorban a családalapító korcsoportot érinti (a gyermekek vagy külföldön születnek meg, vagy meg sem születnek).

A szerb kivándorlási statisztikák azt mutatják, hogy 1921–1930 között 15 040 magyar hagyta el az országot, és Dél-Amerikába, illetve Brazíliába költözött. Ezek a kivándorlási statisztikák nem ölelik fel a többi tengerentúli országba kivándoroltakat, és az Európába távozottakat is teljesen mellőzik. A szerb kivándorlási kimutatásoknak kicsik a használható értékük. Csupán az derül ki belőlük, hogy aránytalanul kevés pravoszláv kényszerült kivándorlásra a két háború között. A kivándorlás méretei minden

bizonyítva a legsúlyosabb következményűek voltak a magyar nemzetiség szempontjából, mert megtörték vitális erejét. A II. világháború eseményei kimondottan genocid és etnocid jellegűek voltak (ezekről később még lesz szó). A II. világháborút követően egészen 1999-ig folyamatos volt a vajdasági magyarok disszidálása, majd vendégmunka-vállalása és végül kivándorlása a Vajdaságból. Erről azonban teljesen használhatatlan és hamis kimutatások vannak. Az 1971-es népszámlálás adatai szerint ezer szerbre 22 vendégmunkás jutott, ezer magyarra 40, ugyanennyi románra 13, ezer szlovákra 32, albánra 81 vendégmunkás. A későbbi népszámlálások hovatovább kisebb számú vendégmunkást mutatnak ki, holott az őket befogadó országok statisztikái éppen az ellenkezőjéről tanúskodnak, azaz azt mutatják, hogy a vendégmunkások száma nem csökkent, hanem még tovább növekedett.

1991-től kezdődően az erőszakos katonai mozgósítások következtében (a magyarokat aránytalanul nagyobb számban mozgósították a szerb katonakötelesekhez viszonyítva) a balkáni etnikai belháború elől az ENSZ Menekültügyi Főbizottsága becslése szerint a mai Jugoszláv Szövetségi Köztársaság területéről 350 000 fiatal menekült ki a világ minden országába. Jelentős részük nemzeti kisebbségi és olyan szerb nemzetiségű volt, akik nem egyeztek az etnikai belháború céljaival.

A vajdasági nemzetiségek kitelepülésre, elköltöztetésre kényszerítése, fortélyos módszerekkel történő elűzése annak a politikának a része, melyet a hatalmi törekvések 1918 óta foganatosítottak Szerbiában az albánok és a törökök ellen is (több százezer albánt és törököt kényszerítettek kitelepülésre, elköltöztetésre, kivándorlásra a két világháború között és a II. világháború után is). Erről tanúskodik a következő nemzetközi okmány: Carnegie Endowment for International Peace, Report of International Commission to Inquire into Causes and Conduct of Balkan Wars, Sofia A. Paskaleff.

Vasa Čubrilović: Az amauták kiűzése (Iseljavanje Arnauta, Vojnoistorijski institut JNA, Arhiv bivše jugoslovenske vojske br. 2, fasc 4, kutija 69) című tanulmányában, valamint Kisebbségi kérdés az új Jugoszláviában (Manjinski problem u novoj Jugoslaviji, Beograd, 3. XII 1944) című munkájában arról értekezett, hogy a teljes elűzés sorrendje a következő kell legyen: először a németek, majd a magyarok és az albánok. Csupán száz-ezer magyarnak engedte volna meg az országban való maradást, azoknak is csak abban az esetben, ha széttelepítik őket szórványokba. Részletes rendszerbe foglalta

az albánok elűzésének módszereit és a szükséges eszközöket. E módszereket akkor már nem volt szükség kigondolni, mert már egy évszázadra visszamenően alkalmazták őket. A szerb társadalom elfogadta, a szerb állam pedig foganatosította e módszereket. Ennek következtében Rexep Cosja albán akadémikus, néprajzkutató és történész becslése szerint több százezer kosovói albán él ma a nyugati országokban. Cosja kifejezte féltelmét, hogy ha ez így folytatódik, még az albánoknál is megtörtethet a vitális erő (az albánoknál tapasztalható ma Európában a legnagyobb születési arányszám: 30 ezrelék).

Matuska Márton: Hazánk, a mostoha (Budapest, 1995) című könyvében olvashatjuk, hogy a szerző számos tengerentúli és nyugat-európai vajdasági magyar kolóniát fölkeresett. Több helyen is keserűen jegyezték meg a kivándorlók, hogy lassan már többen vannak odakinn, mint akik odahaza, szülőfalujukban maradtak.

Betelepítések és belső vándormozgalom

A Vajdaság szerb meghódítása, „nacionalizálása” 1918-tól napjainkig államilag szervezett és irányított betelepítési politika szerint történt, az alapja az „ubiquetalis” elv volt (a település nagyságától függetlenül létre kell hozni benne a szerb többséget). A szerb népességi túlsúlyt szerették volna elérni. A betelepítéseket az állami szervezethez tartozó különféle szervek szervezték, ez utóbbi a személy anyagi érdekén és szabad akaratán alapul az ipari és kereskedelmi vonzásközpontok felé.

A Vajdaságba irányuló betelepítés folyamatos volt 1918–1941 között is. Nikola L. Gaćeša három könyvében: Földreform és betelepítés Bácskában (Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918–1941, Novi Sad, 1968, 268. oldal), a Földreform és betelepítés Bánátnban (Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1918–1941, Novi Sad, 1972, 379. oldal) és a Földreform és betelepítés Szerémségben (Agrarna reforma i kolonizacija u Sremu 1919–1941 Novi Sad, 1975. 307 oldal) című kötetében kimutatja, hogy az említett időszakban a szerb állam Vajdaság területére 92 905 személyt telepített be – kizárólag szerb dobrovoljácokat (szerb frontharcosok, akiket érdemeik elismeréseként földhöz juttattak a kisajátított magyar nagybirtokokon). Viadan Jojić idézett művében 435 000 szerb betelepítést javasolt elsősorban a Bácska és a Bánság területére. Dr. Nikola Milutinović a Szerb Matica főtákaréja szerint 300 000 szerbet kellett volna betelepíteni ahhoz, hogy a magyarok népességi hata-

sát végképp megtörjék. Voltak olyan elképzelések is, mint amilyen Sreten Vukosavljević és Vasa Čubrilovićé, ami szerint a magyarok széttelepítését tervezték az egész ország területén.

A két világháború között az iparilag fejletlen és monarchofasiszta politikai rendszerű Jugoszláviában gyenge volt a belső vándormozgalom. Minden olyan igyekezet, amely a belső vándormozgalmat szorgalmazta volna, az állami kedvezmények folytán betelepítési jellegűvé vált.

A II. világháború befejeztével Jugoszláviában Betelepítésügyi Minisztériumot hoztak létre, ennek feladata a szerbek betelepítése volt a németek helyére. Sreten Vukosavljević, e minisztérium első embere ezt így fogalmazta meg: „... van hadizsákmány, el kell osztani” – idézet a Vajdaság társadalmi-gazdasági fejlődése az új Jugoszláviában (*Društveno ekonomski razvoj Vojvodine u novoj Jugoslaviji*, Novi Sad, 1986, 42. oldal) című könyv alapján. 1945–1948 közötti időszakban a Vajdaságba betelepítettek 37 616 családot, 225 696 családtaggal. A betelepítések Közép-Szerbia, Bosznia Hercegovina és Horvátország területéről történtek. A családok 90 százaléka szerb és montenegrói volt, 5 százaléka szerb anyanyelvű macedón (Vajdaság társadalmi-gazdasági fejlődése az új Jugoszláviában – *Društveno ekonomski razvoj Vojvodine u novoj Jugoslaviji*, Novi Sad, 1986, 53. oldal). A Vajdaságban 1945-ben történt rögtönzött összeírás szerint a lakosság száma 1 376 804 fő volt, 1948-ban azonban már 1 663 212, tehát 13,6 százalékkal több.

Az I. világháború utáni betelepítést és földreformot a szerbek úgy hajtották végre a Vajdaságban, hogy nemcsak a magyar nagybirtokokat sajátították ki kárterítés nélkül, de elűldözték a nagybirtokokon élő összes magyar bériót is, megfosztották őket minden termelőeszközüktől, vagyonuktól és házuiktól. Az így elűldöztetett vagyont és termelőeszközöket a szerb dobrovoljacoknak juttatták (Šandor Mesáros: *Položaj Madara u Vojvodini 1918–1929*, Novi Sad, 1981, 87–100. oldal – Mesáros Sándor: *A magyarok helyzete Vajdaságban*). A magyarok földönfutó nincstelenekké, városi proletárokká váltak. Miután ez megtörtént, a Vajdaságban létrehoztak még 31 új telepes falut az egykori magyar nagybirtokokon: Banatski Sokolac, Banatsko Karadordevo, Banatsko Višnjićevo, Bački Sokolac (Bácsandrasszállás), Vojvoda Stepa, Velebit (Fogadjisten), Velika Greda (Györgyháza), Velike Livade, Veternik, Višnjevac (Megygyes), Dušanovo, Žarkovac (Szolnokpuszta), Karadordevo, Kočićevo, Kupinik, Lipar (Hársliget), Mali Beograd

(Andrásföldje), Mileševo, Mićunovo, Nova Crvenka (Istenvelünk), Novi Vladimirovac, Njegoševo (Istenáldás), Orešković, Podlokanj, Putnikovo, Rastina (Hadikfalva), Svetičevo (Istenkeze), Sirig (Hadiknépe), Stajićevo, Stepanovićevo (Horthyvára) és Tankosićevo. A II. világháború után a kisajátításra nem volt szükség, mert a németiséget elűldözték. A szerb harcosokat kizárólag német falvakba költöztették, megkapták a németek házait és ingyen valamennyi termelőeszközüket. A rangosabb partizántisztek és kommunista vezetők beköltöztek az elkobzott zsidó vagyonba.

A példátlan méretű betelepítéssel nem fejeződött be a Vajdaság „nacionalizálása”. A Harcoszövetségen és a Kommunista Párton keresztül tovább folyt a betelepítés 1948 után is. A betelepítés sohasem vált igazi ipari és kereskedelmi érdekek által diktált belső vándormozgalommá. 1961–1991 között ugyan megjelent az iparosítástól és az urbanizálódási igényektől vezérelt szükséglet, azonban ebben a folyamatban is elsősorban államilag irányított, a szerbek túlsúlyát biztosító cél volt a döntő, valamint egyéb katonai, stratégiai célok. Mint tanulmányunk mellékletében megjelentetett nagyszámú, a belső vándormozgalomra vonatkozó táblázatból is látszik, a vajdasági és kosovói nemzeti kisebbségek nem vettek olyan mértékben részt a belső vándormozgalomban, mint a szerbek. A szerbek, montenegróiak és muzulmánok voltak a belső vándormozgalom igazi főszereplői. Valamennyi délszláv nép, mint az látszik is a számos, a vándormozgalomra vonatkozó táblázatból, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságon belül elsősorban a saját tagköztársasága felé igyekezett a montenegróiak kivételével.

Már a betelepítés után, 1953–1961 között a Vajdaságba beköltözött újabb 163 396 szerb, 1961–1971 között újabb 172 167 és 1971–1981 között még 153 003 – összesen 488 566 szerb nemzetiségű népesség (az elköltözöttek és beköltözöttek száma közötti különbséget adó mérlegegyenleg alapján). Az említett időszakban a Vajdaságban letelepült még újabb 33 954 montenegrói is.

A Vajdaságból elköltözöttek és a Vajdaságba költözöttek közötti különbség 1953–1961 között 194 141 fő volt, 1961–1971 között 195 089 fő, 1971–1981 között 162 029 fő – összesen 551 259 fő. A szerb és montenegrói nemzetiségű beköltözöttek az összes beköltözöttek 88,7 százalékát adták, s ez eléggé bizonyult ahhoz, hogy a szerbek biztosítsák már 1961-ben az abszolút népességi túlsúlyukat.

Az 1991-es népszámlálás eredményei szerint az 1 143 723 szerb közül 281 305 fő a Vajdaságon kívüli szerbiai térségekből való volt (24,6 százalék), és 191 527 fő a JSZSZK többi tagközsaságából származott (16,7 százalék). A montenegrói bevándoroltak (44 838 fő) 30 százaléka montenegrói eredetű volt. E nemzetiség szinte hagyományosan Észak-Bácska községeibe irányítja iskolázott értelmiségét, mert ott vezető beosztású munkahelyre számíthat.

A magyarok belső vándormozgalma általában az azonos község (opština) területére korlátozódott (50 százalék); a népesség 50 százaléka pedig autochton volt, tehát egyáltalában nem költözött se be, se ki a tartózkodási helyéről. A szlovákok 78 százaléka is autochton volt. Hasonló volt a románok helyzete is, náluk a népesség 75 százaléka őshonos maradt. Vonatkozik ez a románok 65, a jugoszlávok 60 százalékára.

Kosovo-Metohijában a szerb népesség 65 százaléka őshonos maradt, az albánokról pedig nincs adat. Kosovóba más térségekből nem volt beköltözés. Annál nagyobb volt az elköltözés Kosovóról. Kosovo 2000-re minden bizonnyal el fogja veszíteni szerb és montenegrói népességének legnagyobb részét, mert a balkáni etnikai belháborúnak általában az a célja, hogy a más nemzeti-ségű népességet kiszorítsa lakhelyéről. Ugyanakkor várható, hogy nagyszámú albán népesség fog hazatérni az emigrációból, illetve át fog költözni Közép-Szerbiából és Belgrádból Kosovóra.

Genocídium és etnocídium

Az I. világháború emberi veszteségeit nem számítva, a Vajdaság területén 1914–1921 között nem történt emberirtás. A II. világháború kezdetén, 1941–1944 között a fasiszták genocídiumot követtek el a szerbek ellen. A razzák áldozata lett nagyszámú szerb és zsidó polgár. Meg kell állapítani azonban, hogy ennek a genocídiumnak a demográfiai méretei nem voltak akkorák, mint azt a politikai propaganda híresztelte évtizedeken keresztül. Dr. Zvonimir Golubović: *Az újvidéki razzia* (Novosadska racija, Novi Sad, 1992) című könyvében elsőként igyekezik tudományos tárgyilagossággal megállapítani, hogy a közönséges rablógylókossági céllal elkövetett fasiszta banditizmusnak 1000–1500 áldozata lehetett, és semmiképpen sem 50 000 körül, mint ahogy az az állam által közreadott Büntettek Bácskában és Baranyában 1941–1945 között (Zločini u Bačkoj i Baranji

1941–1944, 262. oldal, Pokrajinska komisija za utvrđivanje ratnih zločina) jelentésben állt. Ugyanakkor a korábban betelepített szerb népesség egy része koncentrációs táborokba került, ahol sokan meghaltak. A tömeges kivégzések száma semmiképpen sem érhetette el a Bácskában a 2000 főt. A német fasiszták, akik 1944. áprilisában megszállták a Bácskát, haláltáborba hurcolták az összes zsidót. A 60 000 jugoszlávai zsidó áldozat között minden bizonnyal 17 000 vajdasági zsidó volt, nagyobb részük holocaust-áldozatként odaveszett. Azok, akik túléltek a holocaustot, sem térhettek vissza hazájukba, mert minden vagyonukat elkobozták és kisajátították, ezért közvetlenül emigrálni kényszerültek a tengerentúli országokba vagy Izraelbe. Ilyen értelemben a teljes zsidóság a genocídium és etnocídium áldozata lett. Még ugyanebben az évben genocídium és etnocídium áldozata lett a teljes jugoszlávai-vajdasági németesség is. A németek számát 1939-ben 536 800 főre becsülték (az összes népesség 4,3 százaléka). Mint már említettük, 1921-ben a németek adták a Vajdaság népességének 21,9 százalékát, a Bácska 23,6 százalékát, a Bánság 22,6 és Szerémség 14,7 százalékát. A külső és hódási községekben abszolút többségben voltak. 1944–1948 között a németeket megfosztották összes polgári jogaitól, az állampolgárságuktól és teljes vagyonuktól, s ezzel menekülésre készítették őket. Mint az ilyenkor történni szokott, a háborús bűnösök elsőként menekültek el. Azok a németek, akik nem érezték magukat bűnösnek, maradtak. Valamennyien különböző táborokba kerültek, ami valamennyiük számára haláltábor jelentett. Aki onnan később esetleg kikerült, megélhetés híján kénytelen volt kiköltözni az országból. A Vajdaságban és másutt felállított mintegy 70 haláltáborban a németekkel együtt sok magyar is volt, akik szintén odavesztek.

Máig ismeretlen méretű a szerbek által 1944–1945-ben a magyarok ellen elkövetett vérbosszúja a Vajdaságban. Nehéz elkülöníteni a vérbosszú áldozatait a háborús cselekmények haláleseteitől, a Nyugatra meneküléstől, a munkaszolgálatától, a nagyméretű menekültáradattól (akit holnap itt találunk, azt megöljük) hatására sok ezer ember adta a fejét menekülésre). Szerb hivatalos közegek a mai napig sem ismerik el a vérbosszú tényét. Vladimir Žerjavić: *Jugoszlávia népességének veszteségei a második világháború alatt* (Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, Zagreb, 1989, 113. old.) című könyve ezer főre teszi a vérbosszú magyar áldozatainak számát. Bogoljub Kočović: *Jugoszlávia második világháborús*

vesztésegei (Žrtve drugog svetskog rata u Jugoslaviji, Svjetlost, Sarajevo, 1990) című könyvében a 172. oldalon 2000 áldozatról ír. A szerb hatóságok következetesen elzárkóznak attól, hogy betekintést nyújtsanak az állambiztonsági szervek levéltári anyagába. A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia mellőzve minden tudományos tárgylagosságot, csak a II. világháború szerb áldozatai iránt mutat érdeklődést. Az első magyar jelentés (a Mindszenty-féle jelentés) a vérbosszú 60 000 áldozatáról ad hírt. Azok, akik élvezték a szerb állambiztonsági tisztek bizalmát, a vérbosszú 20 000 áldozatáról értesültek. Akik 1995 után kezdték összeírni a vérbosszú magyar áldozatait, s ezt tudományos mártírológiai módszerekkel teszik (a háborús bűnösöket a kimutatásukból kizárják, de felőlelik mindazokat, akik ellen nem emeltek vádat, és nem hoztak bírósági ítéletet), a vérbosszú magyar áldozatainak számát szintén 20 000 főre becsülik (csak Szabadkán 777 áldozat került eddig jegyzékbe).

Szerb menekültek Szerbiában és a Vajdaságban

Az 1992-től 1997-ig tartó szerb-horvát és szerb-bosnyák etnikai belháború következtében Szerbia Köztársaság területére óriási számú szerb menekült érkezett. Az 1999-es szerb-albán etnikai belháború következtében újabb, ismeretlen számú szerb és roma nemzetiségű jött Kosovo-Metohija tartományból. Ezek a menekültek nagymértékben megváltoztatták a Vajdaság etnikai szerkezetét és Szerbia etnikai térszerkezetét. Legtöbbjük munkát kapott és megélhetéshez jutott, bevándorlási és letelepedési engedélyt szerzett, s szinte valamennyiük esetében folyamatban van a szerbiai állampolgárság megszerzése. Az ENSZ menekültügyi főbizottsága (UNHCR 1996 Census of Refugees and other War - Affected Persons in Federal Republic of Yugoslavia, Commissioner for Refugees of the Republic Serbia) szerint 1996-ban Jugoszláviában 646 066 menekült volt (az összes népesség 6,2 százaléka). Ebből Szerbiában 617 728 főt jegyeztek (Szerbia népességének 6,3 százaléka). A Vajdaságba 259 719 fő érkezett, számuk már a népesség 12,9 százalékát tette ki.

Branislav Đurđev: A menekültek problémái Jugoszláviában (Problem izbegništva u Jugoslaviji, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, broj 100, Novi Sad, 1996, 314. oldal) című munkájában a szerb menekültek számát

egymillióra tette. Csak Újvidéken 70 000 főben állapította meg számukat.

Mivel Szerbiában 1992 óta fogy a lakosság (a Szövetségi Statisztikai Intézet Közleménye - Saopštenje SZS br. 024, 1997), Branislav Đurđev demográfus szerint minden intézkedést abban az irányban kell fogantatni, hogy a menekülteket mielőbb letelepítsék. 1981-1991 között Közép-Szerbiából 45 529 fővel több költözött el, mint érkezett, a Vajdaságból 32 340 fővel több, Kosovo-Metohijából 62 212 fővel több távozott, mint jött. Ennek ellenére a szerb demográfusok a menekültek letelepítését mégis Észak-Bácska területén tartják legszükségesebbnek. Szerbiában a községek 40 százalékában már harminc éve fogyatkozik a lakosság. Ennek ellenére a demográfusoknak az a véleménye, hogy a menekülteket a magyar határ menti községek területén kell letelepíteni. Nézetük szerint ha ezekben a községekben adnak otthont a menekülteknek, javulhat a népesség korösszetétele. A menekültek korösszetételében a 0-18 éves korcsoport 42 százalékot tesz ki, a menekült szerb nők fertilitása is jóval nagyobb, mint az óslakosoké (2,4 gyermek az 1,9 gyermekkel szemben).

A demográfusok javaslatát minden bizonnyal elfogadják a politikai testületek, és a menekültek nagy része Vajdaságban fog végleg letelepedni. Ha ez megtörténik, Vajdaság nemzetiségi szerkezete még nagyobb mértékben meg fog változni, mint eddig.

A menekültek letelepülését több rejtett forrásból pénzeli a szerb állam; a pénz személyesen ellenőrzött felhasználás útján kerül a menekülthöz, aki falusi házat és földet vásárolhat sajátjaként. A szerb demográfusok ajánlatára újra felállt az egykori Menekültügyi Minisztérium. Ez szervezi és egyeztet a menekültek letelepülését Szerbia, illetve Vajdaság területén.

Valójában óriási tömeg van állandó mozgásban, s a letelepedési lehetőségek kínálata szerint rostálódik hol itt, hol ott. A legtöbb lehetőséget azonban mindig Vajdaság kínálja, pontosabban az állami szervek úgy irányítanak, hogy a letelepedés ezen a területen történjen.

Egy közvéleménykutatás eredménye szerint ugyanakkor a Vajdaságban a népesség 60 százaléka, Szerbiában pedig a 65 százaléka attól fél, hogy egyszer majd el kell költöznie otthonából, és az elkövetkező események arra fogják kényszeríteni, hogy elhagyja lakhelyét (Magyar Szó 1999. október 10-e).

Alkalmi jegyzet

néhány török vonatkozású szemelvényről II.

„Nincs még egy olyan korszaka történelmünknek, amelyről oly élénk és egyben oly ellentmondásos kép élne a nagyközönségben, mint a török hódoltság koráról” (Ágoston Gábor). Miért van ez így? A felelősség elsősorban a történészeké, miért nem járultak hozzá eléggé e korszak megnyugtató tisztázásához, hiszen csak félmunkát végeztek, egyoldalúan, főleg nyugati (német, osztrák) szemmel és észjárással közelítve meg a magyar-török kapcsolatokat. Ahhoz pedig, hogy ilyen kép alakult ki a nagyközönségben, de még a történészek körében is, sajnos nemcsak a régi történelemkönyvek és emlékiratok szerzői (Zay Ferenc, Szerémi György, Forgách Ferenc), hanem a szépirodalmi művek egy részének az írói is tetemesen hozzájárultak. Mint pl. Zrínyi Miklós, korának meghatározó, leghatásosabb költője. Róla Kölcsey többek közt ezt állapítja meg: „... magyar világot szemlélünk énekeiben megnyitni, magyar világot eltartatva napkeletnek alakjával...”

Részlet a Szigeti veszedelemből: „Az magyarok penig leghenyélőbb népek./ Egyik a másikat gyűlölik, mint ebek, / Nincs köztük hadtudó, ha volna is ezek /Az tisztviselőnek soha nem engednek.” Zrínyi ezt a véleményt Arszlán budai pasával mondhatja ugyan, de nyilván benne van a saját véleménye is. Ugyanez az Arszlán pasa (a dalmát, tehát délszláv eredetű Jahja pasa unokája) Zrínyi szerint azt tanácsolja Szülejmán szultánnak, hogy támadja meg a magyarokat. De érdekes Zrínyi véleménye a törökökről is: „Esztelen, ki hiszen az török hitinek;/ Főképpen életét ha bizza töröknek;/ Török megállani szavát tartja bűnnek, / Főképpen hogyha mit ígér kereszténynek... Forgasd föl az egész magyar históriát: De még az régit is, az görög chronikát...” Hát igen, Zrínyi innen tanult, ezt olvasta, ennek hitt. A török seregről pedig ezt írja: „Rikoltás, kiáltás esék az táborban,/ Azt tudnád, ördögök ugatnak pokolban.” Ez a rikoltás és kiáltás aligha törököktől eredt, a török beszéd ugyanis egyáltalán nem hasonlít ugatáshoz, igen szép hangzású be-

széd, hasonlatos a magyarhoz. „Esmeretlen népek ha összetalálnak!” Miért ismeretlen népek, hiszen az osztrákoknak, olaszoknak, franciáknak stb. de nyilván Zrínyi-nek is pontos ismeretei lehettek a török hadról. Miért ez a hallgatás (vagy félrevezetés)? „Sok idegen nép között nagy zöndülés van... mindenféle népek /Törökök, tatárok, geták, szerecsenek.. három világrul kevert népek.” Mindenféle nép, de balkáni, azaz albán, délszláv, román (vlach) stb. nem. Legalábbis Zrínyi szerint nem, mert őket név szerint meg sem említi. Furcsa úgy, holott tudjuk, hogy a török had főleg balkániakból állott (ruméliai hadtest): janicsárok, akindzsik, a kiegészítő osztagok, a szabadcsapatok és a lovas szpáhik jó része.

Zrínyi egyik nevezetes művét prózában írta ilyen hosszú címmel: **Ne bántsd a magyart! Az török áfium ellen való orvosság avagy az töröknek magyarral való békessége ellen való antidotum.** Igencsak megrázó cím ez, ugyanis óhatatlanul az az érzése és gondolata támad az embernek, hogy a magyart nem annyira a törökök bántották (mert akkor ezt az írónak törökök kellett volna megfogalmaznia, állítólag tudott törökök), hanem a magyar, azaz a magyar bántotta a magyart! Hogy van ez, hogy is volt ez lehetséges az ún. török hódoltság korában, a gyakori török hadjáratok idején? Már akkor létezett volna kuruc-labanc ellentét és csatározás? Úgy látszik, igen, sőt, még régebben is. Talán a királyság megteremtése, azaz az egyoldalúan Nyugat felé való fordulás következményeként – folyamatosan. Mintha a magyar népesség már akkor kétfelé szakadt volna, illetve, s ez a valószínűbb – már eleve két egymástól elütő, idegenkedő rétegből állott volna, s az elvegyülés, a teljes elvegyülés, mely másutt természetes folyamat volt, itt nem történt volna meg. Mi vagy ki akadályozta ezt meg? Zrínyi azt hitte, hogy ezzel az egyszerű, katonás főhívással megszűnik az ellentét, a szembenállás, az ellenségeskedés és széthúzás a magyarok közt. Ő ugyanúgy, mint dédapja: a szigetvári hős, ádáz ellensége volt a töröknek: „Látok egy rettenetes sárkánt, mely méreg-

gel, dühösséggel teli... Ez rettenetes sárkány a török!... forgassuk elő a históriákat és megtaláljuk, hogy miután az káspiai barlangok közül kijött a török dühös nemzet, keresztyén vérnek patakkal folyása meg nem állott..." Igen, a kép ugyanaz, mint amilyent az ún. művelt nyugatiak, keletromaiak, görögök festettek valamikor a hunokról, az avarokról, magyarokról, Batu kán tatárjairól – ugyanolyan téves, sőt hazug. Mintha Lodomér érsek levelét olvasnánk újra Kun Lászlóról. Nem véletlenül. Barlangokból jött volna elő egy keleti, közép-ázsiai szegény, nomád pásztornép, mely csak új, jobb hazát keresett magának a zord régi helyett? Képtelenség. Még költői képnek is. A furcsa csak az, hogy most egy magyar, egy magyarul író költő vélekedik így. „Nem használ itt senkinek az ártatlanság, nem a tűrés s együgyűség, annál később az török azt rontani, mentől maga kára nélkül cselekedhet jobban azt.” Ez a jellemzés aligha a törökségre, inkább másokra illik, azokra, akik az ő nevében jártak el, az ő árménykában húzódtak meg, akiknek az utódai majd később nyíltan léphetnek föl, megmutatván igazi arcukat, mert a történelmi helyzet ezt lehetővé teszi számukra...

Jellemző, és ez már nem a képzelet szüleménye, hanem kökemény valóság, hogy miközben a törökök győztesként és a hatalom birtokában sem szorítottak ki senkit a szülőföldjéről, őket szerették volna mindenáron kiszorítani, kiűzni előbb Kis-Ázsiából, aztán a Balkánról és végül Európából. Sajnos, ebben bizonyos magyar erők, vagyis azok, akik az ő nevében léptek föl, elől jártak. Dicsőségükre legyen! A nyugatiaknak a hunt és az avart sikerült kiszorítani (a hatalomból), a törököt és – elégedetten tehetjük hozzá – a magyart mindmáig nem (létükben sem), s ha ez a két rokon és hasonló sorsú nép egy kicsit okosabb lesz, ezután sem sikerül. I. „Ne adja Isten azt, hogy az én pennám az idegen nemzeteknek akármelyikéről is igyekezzék gyalázatotok ímá: nem az én célom az, mert tudom minden nemzetnek maga dicsőségét elégendőképpen mindennap historiákkal is bizonyítani.” Lám, minden nemzetnek, csak a töröknek nem. Tehát a görögnek, szerbnek, albánnak, románnak, olasznak, franciának a dicsőségét igen, tudja bizonyítani Zrínyi, pedig ezek a népek bizony ugyancsak barátkoztak a törökkel, és nem egyszer segítettek az ún. török hadat a magyarok ellen. „...Tellek a históriák a mi magyar nemzetünknek dicsőségével, teli a világ azoknak emlékezetével, és Európának egy szeglete sincs, aki a mi eleink-

ról becsülettel ne szólna, soha muzulmán vér nagyobb folyásokkal nem folyt, mint a magyar kard miatt, sehul (senki) ennek a pogány holdnak betöltését úgy nem késlette, mint mi magyarok”. Ez aztán a dicsőség! Anjou Lajos, Zsigmond, a Jagellók, a Hunyadiak, Kinizsi stb. jobbadán cseh, lengyel, délszláv zsoldosokkal! S mindennek ki vallotta kárát? Ugyan ki más, mint a kiszolgáltatott, ártatlan és cserbenhagyott, védtelen magyar népesség. Mindig mindenért az ő hátán csattant az ostor. „De meg kell vallanunk, noha nyögve és pironkodva ... olyan messze estünk mi mostani magyarok a régiektől, hogy ha előljönének mostan más világról azok a mi vitéz eleink, sem mi őket, sem ők minket meg nem ismerhetnének... Csúfsága lettünk a nemzeteknek és magunknak, ellenségeinknek pedig, valahonnan jön reánk, prédájára. Miért? A vitézségnek disciplinája meg nem tartásáért, a részegségért, a tunyaságért, az egymás gyűlöléseért, és ezer ilyen vétkeinkért.” Hát igen. Érdekes, hogy a későbbi költők: Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady stb. mennyire Zrínyi hatása alá kerültek; egész képeket vesznek át tőle: „Hányszor zengett ajkain Oszmán vad népének / Vert hadunk csonthalmain győzedelmi ének” „Mentek-e tatárra, mentek-e törökre / Nekik jó éjszakát mondani örökre”, „Undok vipera fajok / Dúlják föl a várat”, „Turk horda dúlta”, „Itt ül lomhán petyhüdtén”, „Szánni kell-e vagy megvetni”, „Őseimnek véres kardja fogason függ, rozsdá marja” stb.

De érdekes még Zrínyinél maradni: „Az mi első politikánk fegyver volt, most is annak kell lenni, mert mi egyébhez elégedetlenek volnánk... oly nemzettel is van dolgunk, aki minálunknál ravaszabb, több, álnokabb...” Zrínyi nyilvánvalóan alig ismerte a magyar népességet, de úgy látszik, a törököt sem ismerte eléggé.

Már a kisdíák is tanulja, olvassa vagy fölolvassák neki a János vitézt. Jó ez, mert remekműről van szó, melynek a gerincét egy mesés szerelmi történet alkotja, népmesei motívumokkal élénkítve. De ami ezen kívül esik, az már igencsak kétséges. Hogyan alakítják a kisdíák gondolatát és érzelmvilágát pl. az ilyen sorok: „Rá rontott a török a francia népre... Látott érkezni... sok kutyafejű tatárt.” Petőfi különbséget tesz, mint ahogy a magyar köztudat is, a török és a tatár között, nyilván orosz meg egyéb nyugati források hatására, holott egy népről, azonos népről van szó, ugyanis a tatárok is törökök. A tatár szó töröktől nem népet, nemzetiséget jelent, hanem csak előőrsöt, földéritőt, lovas küldöncöt, fu-

tárt. Nos ezeknek a kutyafejű tatároknak a fejedelmét így beszélgeti a költő: „Tudjátok-e, hogy mi emberhússal élünk?” Megjegyzendő, hogy a kutyáknak általában hosszúkas fejük van (kerek fejű csak az újabban kitegyesztett fajták közt található), míg a törökök és természetesen a tatárok is (a magyarokhoz hasonlóan) inkább kerek fejűek. Az csak természetes a költő számára, hogy ennek a népnek az országa: *„Egyebet sem terem, medvehúst meg fűgét.”* Jó, jó mese. De azért mégis! Ezzel szemben: „A franciák földje gyönyörű tartomány, / Egész paradicsom, egész kis Kánaán... A törökök ott már raboltak javába; / Kirabolták a sok gazdag templom kincsét, / És üresen hagytak minden boros pincét. / Látni lehetett sok égő város lángját, / Kivel szemközt jöttek, azt kardélre hányták.” A törökök mindezt a szörnyűséget csak úgy kedvtelésből tették. De hát nem is csoda, hiszen a vezérük: *„hét lófarkú basa, / Ótakós hordónak elég volna hasa. / A sok borítottól piroslík az orra.”* Török basa – nagy a hasa – szól az ismert gyermekmondóka. Jó, csak az a kérdés, egy ilyen nagy hasú ember, hogy lehet vezér, és kíváncsi, hogyan ülheti meg a lovát, mikor tudvalevő, hogy a lovas népek és pásztor népek, mint amilyen eredetileg a török, tatár és a türkmagyar is volt, aránylag szikár természetűek, szeszes italt pedig nem igen fogyasztottak a csekély hatású kumiszon kívül.

Azután Petőfi azt sem tudta, hogy a keresztény, katolikus Franciaország az Oszmán-török Birodalom szövetségese volt; a franciabarát Ilyés Gyulától pedig tudjuk, hogy a sorsdöntő mohácsi csatában a törökök francia ágyúkat vetettek be a magyarok ellen; sőt állítólag magára a támadásra, hadjáratra is franciák beszélték rá a törököket. Aztán Petőfi azt sem tudta, hogy XIV. Lajos, a napkirály cserbenhagyta Rákóczi, s az végül is Törökországban lelt menedéket, ott, ahol előbb Thököly Imre és Zrínyi Ilona. És azt sem tudta, hogy a tatárjárás előtt a szorongatott helyzetben levő IV. Béla többek közt ezt írta a pápának: *„Megkerestük a franciák udvarát is ... de semmiféle vigaszt vagy segítséget nem kaptunk.”* Még vigaszt sem! Nesze neked francia barátság!

Hát akkor mit várhattunk volna a prózairóktól: Mikszáthtól, Keményitől, Gárdonyitól, Mórától stb. Azt, amit leírtak a törökökről és a tatárokról: hiányos, hamis képeket. Csak egy példa: az Egri csillagok egyik szereplője az álnokságban, ravaszságban és kegyetlenségben élen járó Jumurdzsák, a janicsár, akiről azt olvashatjuk (jól kapaszkodjunk meg!), hogy félig ma-

gyar. Jellemző adat ez: a magyar vagy félmagyar vagy a magyarok legnagyobb ellensége: hát igen. Ki is lehetne más? Esetleg még a rokon török meg a tatár. Tudjuk hiteles forrásból, hogy a janicsárok nagy többségét délszlávok alkották, magyar eredetű janicsár csak elvétve akadt köztük, jó, ha ezer közül – *írd és mondd – egyetlenegy!*

De figyelemre méltó a törökökre vonatkozó következő adat is: *„Az Oszmán családból származó szultán korlátlan világi hatalommal rendelkezett... de idővel az udvarban kialakult főúri klikkek játékszerévé vált.”* (Ez a megállapítás még arra a Szülejmán szultánra is érvényes, akit a franciák Nagy Szülejmánnak neveztek el – H.Z.). A szultán első főtisztviselője a nagyvezír volt, hadjáratokban ő vezette a sereget (még akkor is, ha a szultán részt vett a hadjáratban – H.Z.)... Az 1453 és 1600 között működött harminchat nagyvezér közül csak négy volt bizonyíthatóan, egy pedig gyaníthatóan török születésű. A nagyvezérek élet és halál urai voltak. *„Érdekes, hogy a nagyvezér kifejezést a törökök nem használták; így csak az osztrákok-németek és az őket utánzó magyarok nevezték el a szultáni tanács első emberét. Ennek a címe, rangja törökül pasa volt: első pasa.”* Tehát nem basa. A basa szó ugyanis mást jelent törökül: bas – fej, fő, vezető: anbasy (mely ivell) – tizedes, jázbasy – százados stb. A nagyvezér a német Grosswesir tükörfordítása, a basa pedig délszláv jövevényszó – ilyen alakban: a-val a végén.

Hegyi Klára az Egy világbirodalom végvidékén c. 1982-ben megjelent összefoglaló művében, mely végre igyekszik a török hódoltság korát a másik oldalról és más oldaláról is megvilágítani, mint ahogy eddig szokás volt, többek közt ezt írja: *„A török kori népesség vizsgálatának ma is egyik legnehezebb problémája a délszláv betelepülés... Egyelőre jó lelkiismerettel csak annyit mondhatunk (a délszláv betelepülőkről – H.Z.), hogy a budai pasa palotájában ugyanúgy találkozunk velük, mint a baranyai falvak adófizető parasztjai között. Jelenlétüket nemcsak akkor feltételezhetjük, ha az írásos emlékek Jovánokról vagy Isztepánokról beszélnek, hanem a legszebb mohamedán nevek mögött is nemegyszer őket gyaníthatjuk... Szép számmal voltak szerb, bosnyák és – bár nem szláv, de balkáni – albán renegátok a budai pasák között... S ahogy lejebb szállunk a hierarchia lépcsőfokain, számuk is úgy szaporodik. A magasabb állások betöltéséhez feltétel volt az iszlamizálás, az alsóbb régiókban*

azonban a békeidőben polgári foglalkozást űző, de háborúban hadköteles segédszolgálatosok körében sokan tartották meg vallásukat és eredeti szláv nevüket, ahogy a városokban letelepülő iparosok és kereskedők is tették. S mind, még a legrangosabbak is megtartották nyelvüket.

(Érdemes volt. A szerb nyelv ugyanis – szinte hihetetlen, de igaz – hivatalos nyelvnek számított az Oszmán Birodalomban, az európai részben mindenképpen. Majd Szülejmán szultán is jól tudott szerbül, s Mehmed pasa pedig pl. az 1551-es hadjárat irányítója szerb nyelven, mégpedig cirill betűkkel íratta meg üzeneteit a magyar vezetőkhez, s ilyen nyelven, ilyen alakban követelte a választ is. Így hát nem csoda ez a szerb nemzeti öntudat – H.Z.)...

Nyugati és keleti utazók azt írják, hogy Budán a leggyakoribb szó az általuk hol horvátnak, hol bosnyáknak nevezett délszláv. A 16-17. században átvett török szavak jó része is szlávok közvetítésével került be nyelvükbe. Jellemző, hogy egy újabb kori török nyelvű kiadványban Székesfehérvárt Stolni Belgrádnak említik, tehát délszlávvul (szerbül) elnevezve és nem törökül... Nyugati és keleti utazók, átutazók, vagyis idegenek és nem magyarok, állapították meg, hogy Budán (és nemcsak Budán, hanem az ún. török hódoltsági terület nagy részén) a leggyakoribb szó a délszláv és nem a török – hadjárat idején is, békében is. Az átutazók nyilván csodálkoztak ezen. Jogos a kérdés, miért nem magyarok vették ezt észre a saját hazájukban. Az írástudó magyarok közül senki se tudott volna sem szerbül, sem törökül? Elképesztő tájékozatlanság, tudatlanság és nemtörődomség!

„A falusi lakosság kicserélődésével ma még inkább csak feltevésekre vagyunk utalva” (Ma még? Háromszáz évvel a hódoltság megszűnte után? Nesze neked, magyar történetírás! Hát mivel foglalkoztak eddig a történészek? Majd ezt az igen fontos föladatot is idegenek fogják elvégezni! – H.Z.). „Az biztos, hogy nagy tömegű mohamedán lakosság nem szállta meg a falvakat... E balkáni világról nemcsak a nyugati utazók leírásai... a török várak szláv nevektől hemzsegető zsoldoslistái árulkodnak, hanem újabb és újabb fényt vetnek rá a régészeti leletek is. A hódítók a foglalás után a készen tartált házakba költöztek be. Idő haladtával a hódítók és a szolgálatukban állt népcsoportok egyre inkább kiszorították a magyarokat. A hódítók zöme nem a „török balsa nagy a hasa” típusú gazdag úr volt.”

Nem tudom, mit szólna ehhez Petőfi Sándor, ha élne, meg a többi jeles költő és író, nem különben egykori krónikás?

Halil (Inalcik) török történész művét, melynek angol címe *The Ottoman empire*, 1973-ban szerbre is lefordították. Egy-két részlet a műből: „A szent háborúnak nem a rombolás, pusztítás volt a célja, hanem az, hogy a hittelleneket az oszmán uralomnak rendelve alá... Az oszmán uralkodók azzal alapozták meg a birodalmukat, hogy közigazgatásilag egyesítették a mohamedán Anatóliát és a keresztény vallású Balkánt (tehát szó sem volt leigázásról, megszállásról – H.Z.) s noha ennek a birodalomnak az alapelve a folyamatos szent háborúskodás volt, egyúttal a görögkeleti egyház és a görögkeleti vallású milliók védnökeként is szerepelt. Az iszlám nem veszélyeztette a keresztények és a zsidók életét, ha hűséges alattvalóknak bizonyultak, és rendszeresen fizették az adót, sőt vagyoni biztonságot nyújtott nekik... Az Oszmán Birodalom kozmopolita államalakulat volt; türelmes a más vallásúak és nemzeti-ségük iránt.”

Radoman Samardžić délszláv történész és író így vélekedik erről a könyvről: „Halil Inalciknak e kitűnő műve hozzájárulhat ahhoz, hogy népeink jobban megismerjék és megértsék egymást, de remény van arra is, hogy a tudósaink, történészeink körében az együttműködést elősegítse, mert azok, akik valamikor jól tudtak egymással hadakozni, most el tudják felejtetni ezt az árdáz hadakozást”. Valami hasonló nyilatkozatra, kéznyújtásra szükség volna egyszer már végre magyar részről is. Az első lépést pedig épp a magyaroknak kellene megtenniük, akár úgy is, hogy (urambocsá!) a bocsánatkérés se maradjon el mindazért, amit a magyarság nevében elkövettek (mások) a XIV. és XV. században a derék és bátor török nép ellen – abban a hiszemben, hogy a válaszlépésre is sor kerül majd, azaz a törökök, részéről is elhangzik majd a bocsánatkérés mindazért a szörnyűségért, amit a XVI. és a XVII. században az ő nevükbe elkövettek (szintén mások) a szegény magyar népesség ellen. Döbbenetes, hogy a magyar és a török magatartás és közállapot nem egy dologban menynyire hasonlít egymásra! Mind a magyar, mind a török uralkodó, vezető réteg ugyancsak rokonszenvezett az idegenekkel saját népességük kárára, rovására. A legbefolyásosabb magyar főurak java része nem magyar, hanem idegen származású volt már a kereszténység fölvétele óta, s a török udvar vezető

tisztviselőinek, pasáinak a jelentős része szintén idegen (nem török) eredetű volt. A középkori, de kivált a török ellen harcoló ún. magyar had leginkább idegen zsoldosokból (nyugat-európai, de főképp cseh, lengyel és délszláv) zsoldosokból állott; a magyarok ellen harcoló ún. török katonaságot pedig javarészt olyan balkáni eredetű albán és délszláv emberek alkották, akik szintén zsoldot kaptak (nem kizárt, hogy a törökök ebben a tekintetben a magyaroktól tanultak!) Mindkét nép (rokon nép) vezetői mélyen lenézték, lebecsülték, háttérbe szorították saját népüket: a magyar és a török érdekeket, szinte semmilyen vonatkozásban nem tartották szem előtt. A magyaroknál erre a példa a latin nyelv több évszázados egyeduralkodása (még akkor is, amikor a latin már kiment a divatból Európa-szerte), a törököknél pedig ezt a szerepet a nyakatekert, zagyva arab-perzsa-török felemás nyelv töltötte be, amelyet az egyszerűbb török ember meg sem értett. Vámbéry Ármán írja egy helyütt, hogy az oszmánok az igazi, népies török nyelvet kaba türkcse (türkcse), azaz kezdetleges, durva nyelvmek nevezték, ezen beszélni szégyennek tartották, és sem írásukban, sem egyéb érintkezésben ezt a nyelvet nem használták. Ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy ugyanakkor az oszmán birodalom hivatalos nyelvének ismerték el a felemás török mellett az arab, a perzsa és a szerb nyelvet is. Végezetül megállapítható, hogy sem a török, sem a magyar vezetők (tájékozatlanságukra jellemzően) nem tudták, vagy nem akarták tudni, ki az igazi ellenségük, és ki az igazi barátjuk. Mindennek az eredménye, következménye majd szinte ugyanabban az időben (az első világháború után) fog megmutatkozni, amikor is mind a magyar, mind a török addigi államalakulat széthullik, azaz mindkettőt jócskán szétdarabolják a szomszédai. A helyzet azóta sem változott sokat: mindkét nép, noha a vezetőik azóta többször fölcserélődtek, ma is a Nyugat felé szeret kacsingatni – a sok rossz tapasztalat ellenére. Önként vagy kényszerből? – kérdezheti valaki csodálkozva, hitetlenkedve.

Samardžić véleménye szerint Szülejman tudta, hogy csupán a törökökre nem támaszkodhat, mert makacsok, önfejűek, lomhák, irigyek, s akár még ellenségei is lehetnek; az arabokra, görögökre, örményekre még kevésbé számíthat. Nyomós oka volt rá, hogy a szerbekről másként gondolkodjon; tudta ugyanis, hogy a szerbek ellenségként igen veszélyesek, ezért érdemes őket maga mellé állítani. Szülejmanról az a hír járta, hogy anyja szerb

volt, ezért tudott olyan jól szerbül, így tisztjeivel, akik főleg Boszniából, Dalmáciából, Szerbiából és Bulgáriából származtak, jól tudott saját anyanyelvükön szót érteni (a párhuzam ebben Mátyás királlyal szembeesik). Délszláv eredetű tisztjei voltak többek közt **Deli Huszrev pasa, Rusztem pasa, Mehmed pasa (Sokolović), Pertev Mehmed pasa, Pijale Mehmed pasa, Ahmed pasa, Zal Mahmud pasa, Lala Mustafa pasa, Huszein pasa, Ali budai hegberbég (később szintén pasa), Haszan temesvári hegberbég, de még Jahja pasa utódai: Bali bég, Ahmed bég, Dervis bég, Arslán budai hegberbég is stb.** A rossz hírű Bali bég neve gyakran előfordul a magyar történelemben. Ő egy új katonai alakulatot szervezett Szerbiában: a daliákat (delije). Ez az alakulat könnyű lovasságból állt, mint a huszárság, és a magyar határ mentén tevékenykedett. Bali bégnek állítólag tízezer harcosa volt – félelmetes csapat! Öltözkük medvebunda (mint a tatároknak), sapkájukon kiterjesztett szárnyú sas, fegyverzetük: jatagán, buzogány...

Érdekes, hogy az ún. török időkben milyen sok délszláv eredetű főúr állt a magyar oldalon is: a Bakicsok, a Zápolyák, György barát (Usztyetyenovics), Petrovics Péter, Draskovics György királyi helytartó és kancellár, Verancsics Antal, esztergomi érsek, Zaberminus Mátyás váradi püspök stb. De nemcsak a vezetők java része volt idegen eredetű, hanem a katonák jelentős része is – mindkét oldalon.

Egy-két részlet **Cristobal de Villalon: Törökországi utazás** c. művéből (Magyarul 1984-ben jelent meg). Villalon az 1550-es években raboskodott Konstantinápolyban (Isztambul), tehát szemtanúja volt több érdekes eseménynek. *„A rabok közül sokan jóra való török gazdákhöz kerülnek... és megláncolatlan viszik őket Anatóliába... és ott a földet művelik... és ha már sok esztendeig szolgáltak, felszabadítják, megfizetik és útjukra bocsátják őket; csak a rabszolgahajcsárokat büntetik, mert azok a gazságukért tétettek e posztra... Szinán pasa (Villalon gazdája – H.Z.), mindig igen elővigyázatos volt, akárha ellenség vette volna körül... Hatalmas termetű ember volt a pasa, akár egy óriás, az arca pirospozsgás, szép szál térfi a javából (Szinán pasa balkáni – albán vagy inkább délszláv – eredetű volt – H.Z.). ... Ahány rabot tart a török (az európai részen – H.Z.), annyi gyilkosa lesz a hazában, annyi árulója a seregében, annyi szökevénye a csatában. Egyetlen görög és örmény keresztény sem fél a török haragjától, mert tudják, hogy azok a gyávákkal szemben bátrak, és ha ellenállásba üt-*

köznek, hanyatt-homlok menekülnek... A pasa gyakorta félre is vont és elmondta: „tudd meg hát, hogy a török bizony elég hitvány nép, az egyik hívő, a másik nem (érdekes ez a hitvány szó; találkoztunk vele már a Képes krónikában is a besenyőkkel és a székelyekkel kapcsolatban – H.Z.). ... a törökök törvénye tiltja az erőszakos térítést... Két hét múlva ismét próbálkozik a pasa a térítéssel. Két kísérője két renegát: Musza bej és Durmus arrejszi, mondj igent, és a szíved mélyén maradj hű hitedhez, hisz mi is török ruhát viselünk, mégis éppoly keresztények vagyunk, mint te magad – Nem... A pasa ekkor az arcomba köpött, és azt mondta: „Menj a pokolba, te kutya, Mohamed ellensége!...” A koszt jó: bab van elég, jó a kenyér... a törökök nem vigyáznak az egészségükre, mondván, hogy Isten akarata elől nem lehet elfutni... a szultán (Szülejmán – H.Z.) leányának az én gazdám fivére volt a férje, akit Rusztem pasának hívtak... Szinán pasa arra kért, hogy gyógyítsam meg a szultán leányát, mert beteg, ... ha meg találna halni, valamennyien elvesznénk... Törökországban, még ha ez is a neve, nem annyi török él, sőt a törököknél is több a hifet szabadon gyakorló keresztény, akik azonban, nem a pápának és nem is a római egyháznak az alattvalói, hanem a maguk választotta pátriárkáké, akik az ő pápájuk... a janicsárok... oly nagy hatalommal bírnak, hogy akit az úton találnak, környékénél elveszik a lovát, és ha éppen irgalmas kedvükben vannak, egy-két dukátért visszaadják ... a török nem olyan haspók és tunya nép ... a lóháton útra kelő török ... becsületes, harcedzett nép ... Csakis a keresztényektől kell félni, sose a töröktől, mert a törököt könnyű megtevesztetni ... lévén, hogy nem oly járatos a hit, a nyelv meg a ceremóniák tudományában, mint a görög (könnyű megtevesztetni, mert hisz az adott szónak, mint a hun, az avar és a magyar – H.Z.)... Aki érti, mind azt mondja, hogy török nyelven íródtak a földkerekség leginkább szívhezszóló dalai (magyarra lefordították-e őket? – H.Z.)... A szultán szolgálai: keresztények gyerekei valamennyien ... és ha megöregszenek a szolgálégyenyek (a janicsárok is – H.Z.), mit kezdenek velük? Megteszik őket szpáhinak, azaz nemes lovagnak napi fél csendő fizetséggel, és lovat meg fegyvert adnak nekik, azzal elbocsátják a seregből, és újakat tesznek a helyükbe. Minden nap tanítómesterek járnak hozzájuk ... tizenkétezer janicsár – ezektől retteg egész Törökország ... Spanyolországból kiűzött zsidók kiokosították őket az ágyúk, a puszkák kezelésére, az erődépítésre, a lövészárkákásásra meg a háborúság ezer fogására és cselvetésre, amihez

azelőtt mit sem konyitottak... A törökök nem bálványozták az asszonyokat, és nem is fordítanak rájuk több gondot, mint a konyhaedényekre; az asszony népnek ott semmiben sincs szava, nem hallgatnak a tanácsukra (mégis sok a gyerek, vagy éppen ezért sok? – H.Z.) ... csak a szultána kivétel (a szultán felesége, az orosz eredetű Rokszelána – Siseki Hurem-ből ered – a szultána nem török, hanem szláv elnevezés – H.Z.), mert valósággal megbabonázta a Nagy Törököt, és az mindent a kívánsága szerint tesz... az alatt a kurta idő alatt, míg ott voltam, harmincezernél több foglyot hoztak Konstantinápolyba. Lipari szigetéről kilencezret, ... arról nem is szólva, amit Magyarországon művelnek, mert bizvást higgyétek meg, hogy amit az imént elsoroltam, a tizedét sem teszi ki a Magyarországról elhurcoltaknak ... törökké lett valamennyi, sokan pedig meghaltak...” Villalon (a magyar szerzőktől eltérően) a török valóságot írta le érdekes, tanulságos és elgondolkodtató művében.

Az ún. török hódoltság vége felé, sőt még utána sem szabadult meg a magyar népesség a különféle dúlásoktól: tatárdulás, az ún. felszabadító sereg dúlása és rácdulás ... „Egy 1699-ben hivatalos bejárás alapján készült leírás szörnyű képét adja a tatárok által elpusztított Nagykunságról: Karczag-Újszálláson mindössze 28 gazda van, azoknak is fele nem helybeli, hanem beköltözött... A Karczagon lakó 78 és a Madarason megszállott 30 gazdán kívül a Nagykunságon sehol egy lélek sem lakik”. Ez a kép a pusztulásról és lakatlanságról kísértetiesen hasonlít ahhoz, amit egy frank történetíró festett az avarok legyőzése után, meg arra a leírásra is, melyet egy szintén nyugati (német krónikás) írt a Batu kán-féle tatárjárás után látott (vagy csak elképzelt?) magyar helyzetről: **Magyarország 350 évi fennállás után megsemmisült. Ez az egybeesés, hasonlóság nyilván nem a véletlen műve. Mint ahogy majd az ún. és hirhedtté vált herderi jóslat sem: a magyarság várható közeli kihalásáról, meg a későbbi kihalásáról sem.... Valakinek, úgy rémlik jól jönne ez a kihalás, vagy a kihalással való riasztgatás!** A bejárást (a nagykunságit – H.Z.) és összeírást az egrí kamarai prefektus Rienz János Kristóf végezte a bécsi udvar felkérésére. Német alapossággal kiszámította, hogy mennyit lehetne belőlük kiperéselni... Kollonics esztergomi érsek tevékeny részt vett az új szerzeményű birtokok értékesítésében, s az ő révén jelentkezett vevőnek a Jászkunságra a német lovagrend... A kunok közül sokan a zivataros időkben szolgálatra szegődtek, s a visszaszállás idején szó nélkül

hazaszöktek. Mások meg összeházasodván Szabolcs megyei jobbágycsaládokkal, sógorságukat, atyafiságukat magukkal csalták. De szöktek a jobbágyok hívás nélkül is a kun földre (Györffy István). A Nagykunság pusztulásáról és későbbi sorsáról szóló egyéb beszámolókat csak nehéz szívvel lehet olvasni. Ennyi szörnyűség, mely még a tizenharmadik században is érte a kunokat és a magyarokat, alig akad a világtörténelemben – hacsak az egykori gyarmatokon – főleg Észak- és Dél-Amerikában nem – a bennszülöttek körében; ott pedig (vagy ott is?) e gyarmatosítók, az elnyomók rendre fehérek és sajnos, keresztények voltak, nem pogány magyarok, törökök és tatárok.

Összegzőképpen megállapítható, hogy a magyar népesség itta meg a levét mindennek: a török elleni hadakozásnak, az ún. felszabadító háborúknak, a fölkeléseknek és a szabadságharcnak is. Mindig ő, és nem más. Nem csoda, hogy olyanná lett, amilyen,...

„Ez az árva nép úgy viselte el a századokat, hogy sose volt olyan kormányja, amelyet a magáénak érezhetett volna” (Veres Péter). Ehhez hozzátehető, hogy királya sem, de alacsonyabb szintű, rangú vezetői sem voltak. Az a rosszmájú megjegyzés pedig, hogy minden népnek olyan vezetője van, amilyent megérdemel – szóra sem érdemes. E nehéz, majdnem elviselhetetlen sorsa ellenére még mindig van magyar (sokak bosszankodására!), és lesz is, ha jó vezetők támadnak, olyanok, mint amilyenről Wass Albert ír Dengeziket-Csabát, Attila legkisebb fiát beszélgetve a Vérben és viharban c. regénye oldalain: „Három-ezer ember. Ennyi az egész, ami visszatérhet (a 20 000-ból a nagy csata után – H.Z.). Nézd (Dengezik a győztes gót király lányának mondja ezt – H.Z.), milyen tépettek, milyen rongyosak szegények. Mennyi sok seb van rajtuk. Hát mondd, elhagyhatom én őket? ... Ha egy kicsiny marék földet felveszel innen a partról, s a folyóba szórod, széthull, semmivé lesz. De ha kemény marokban összegyűrod s félreteszed, hol átjáró barom nem tapossa: rög lesz belőle, kemény, megbonthatatlan... a népem nem olyan okos és jámbor, mint a tied, de makrancos, vad, fékezhetetlen. S én még sem hagyhatom el őket. Mert a kol-dusok is... az én népem... hun! És ezért drága nekem valamennyi, s közöttük a legutolsót, a legocsmányabbat sem adnám oda tiz idegen bölcsért... Csak a gyöngék s a szegények érthetik meg egymást.” Ennél szebben aligha írt más az olyan vezetőről, akit a

magáénak érezhet a nép; meg a nagycsaládhoz, azaz a nemzethez való ragaszkodásáról és együvé tartozásról (a nagy család szó ilyen értelmezése Németh László érdeme). Valójában ez a magatartás, ragaszkodás ugyanolyan természetes dolog, mint a kiscsaládhoz, mely szülőkből és gyerekekből áll (akár sok gyerekből is), való ragaszkodás mind a szülők, mind a gyerekek részéről. Viszont a másféle magatartás nyilvánvalóan természetellenes és beteges hajlamra utal. De Dengezik nem állt meg itt: „Ha én lennék Ő... Attila úr... kürtöt fúvatnék a két folyó közt... a Netád partján, és mindenütt, ahol hunok kóborolnak. Hogy amennyi szerteszéledt hun, mind gyűljön egybe: Szép nagy sereg volna. Magam is lóra ülnek, élükre ugratnék, s elindulnék velük... a régi hegyi országba... építenék a hunnak itt országot, de olyan országot, amilyen nincsen még egy a világon!” Ez bizony tömör elszigetelődésnek látszik, de egy megcsappant lelekszámú, megvert nép számára az a megoldás a legelőnyösebb ahhoz, hogy ismét megerősödjön, ha védett vagy védhető az a terület, ahol meghúzza magát: erdős-hegyes vagy tengerrel körülvett sziget. Sik terep nem alkalmas az elszigetelődésre, mert a külső erők ezt megakadályozzák még erős, egységes, hatalmas nép esetében is.

Vámbéry Ármin a hunok és általában keletiek meg a nyugatiak kapcsolatáról ezt írja: „Azt a jéghideg közömbösségüket és részvétlenségüket... csak akkor fejthetjük meg, ha azt az utálatot és mélységes megvetést elképzeljük, amellyel a kelet-római és a keresztény általában ama barbár hordákat tekintette és ha megfontoljuk, hogy még évszázadokkal később sem tartotta a görög nyugati önteltség magához méltónak, hogy az ázsiai világ e durva képviselőivel közelebből megismerkedjék.” Megjegyezhető, hogy ez a helyzet mindmáig alig változott, jóllehet e világ képviselői ma már semmivel sem durvábbak a nyugatiaknál. Sőt... Érdekes, hogy ez a viszonylat kísértetiesen hasonlít a magyar népesség paraszti és egyéb rétegei közti viszonylatra. Mintha a magyar népesség parasztsága még ma is durva ázsiai barbárnak számítana a nem paraszti rétegek szemében. A kérdés önként adódik, hogy ebből a lehetetlen, csak a magyar népességre jellemző állapotból van-e kiút? Ebből a felemás népességből hogyan lesz igazi nép, azaz nemzet? És mikor? Veres Péter így töpreng ezen a gondolaton: „... megszülethetik-e végre a magyar nemzet mint igazi magasabb rendű emberi közösség? Olyan, amilyen

még sosem volt a világon, soha sehol, mert nem is lehetett... a kis népek közül csak az marad meg, amelyik meg akar maradni – hát akarjon a magyar is! ... az ember van! És a magyar is van! Ha pedig van, akkor legyen is! ... ha a többiek igen, akkor mi magyarok is igen!" Értelmes gondolatvezetés... Csak úgy rémlik, másoknak ez sokkal könnyebben megy; mert azok a mások kivétel nélkül már régóta igazi népek és nemcsak a távolabbiak, hanem a közelebbiek is, azaz még a régebben lebecsült kis szomszédok is. Hogyan történhetett meg ez a lemaradás? Vajon csak az osztálytagolódás miatt, ahogy Veres Péter hitte? Aligha. Osztálytagolódás ugyanis másutt is volt. Az akadály tehát nemcsak ebben keresendő. A magyar népességnek sajnos, annál mélyebben gyökerező tagolódása is van. Ez pedig a sokáig elhallgatott – látha így válik egységessé a nemzet, - később pedig a tabuként kezelt származás vagy eredet kérdése. Nyíltan senki sem vitatja, hogy a magyar népesség alapját, gerincét a **törökmagyarok és az ugormagyarok** alkotják. Igen. De a kereszténység fűvétele óta igen nagy számú másfajta népesség kapott letelepedési engedélyt, sőt, tudatos betelepítés is folyt. Szinte elképzelhetetlen az a kavarodás, ami ebből adódott! Egy mérőben más alkatú és lelkületű népesség ékelődött be a bennszülött magyarság mellé, sőt közé – gyakran gyarmatosítóként; másfajta észjárású, szokású; eleinte még nyelvében is különböző népesség, mely sok tekintetben nem kevés kiváltságot kapott, azaz kedvezményben részesült – sokszor vezetői, irányítói jogkörrel – a bennszülöttek rovására. Elképesztő helyzet! Ilyen méretű és mélységű kavarodás talán sehol másutt nem történt meg soha. Ezen a helyzeten az sem változott sokat, hogy ezek a – jobb szó híján – jövevények, idővel elsajátították a bennszülöttek nyelvét, gyakran magyar nevükké váltak, és az elnyomott, lázadó magyarság jó vezetőivé is lettek. Sajnos ez az ideig-óráig főnnálló szép együttműködés és harc rendre kudarcot vallott, mert elbukott, s rendszerint megtorlás lett belőle, nem szabadság és nem egység. Viszont az igazsághoz tartozik az is, hogy aligha csak a vezetők hibáztathatók emiatt. **Hogyan lesz tehát ebből a két egymástól jobbadán idegenkedő, egymást mélyen lenéző, lebecsülő néprétegből igazi nép, azaz: nemzet?** Egy dolog bizonyos: nagyon nehezen. Nagyon sok idő kell hozzá. Nagyon sok áldozatra lesz szükség, mert nagyon sok erős ellenhatás volt és van ma is, mely akadályt gördít ennek a kívánatos és szükséges folyamatnak az útjába. Végzet-

szerű ez? Aligha. A huszonegyedik század végre alkalmasnak látszik arra, hogy ez a folyamat elinduljon. Ami új dolog, az nem a szocializmus, hanem a demokrácia, mely végre alapot és keretet nyújthat ehhez – ha csak időközben a jövevényekből nem lesz számbelileg is többség, mert akkor valóban szígetté válik a bennszülött népesség, sőt a magyar nyelv is... és valóra válik a költői jóslat: „Névben él csak, többé nincs jelen.”

Az első lépés látszik a legnehezebbnek – a többi már remélhetőleg magától jön – ez pedig a múlt rendbetétele a hazugságok kiküszöbölésével. Ebben az irtatlan, kusza és homályos rengetegben, mely a múltat jelenti, ember legyen a talpán, aki eligazodhat. **Először is egy hiedelemmel kellene leszámolni, azt a hosszú idő óta, évszázadok óta sulykolt hiedelmet kellene elfelejteni, hogy a magyarnak a legnagyobb ellensége a török és a tatár, míg a környező európai fehér és keresztény népek a magyarság igazi segítői és barátai: „tejtestvérei.”** A huszadik század ugyanis alaposan, meggyőzően rácafoltt erre, de az előbbi századok is. Ha ez igaz, márpedig igaz, akkor mi az, amiből erőt lehetne meríteni. Van ilyen. Elsősorban a rokonokhoz és a nyelvi rokonokhoz való közeledés (az eddig elmaradt) a finnekhez, észtekhez és a törökökhöz, akármilyen messze vannak is ezek a magyarság iránt őszinte rokonszenvet érző népek. A törökökhöz való közeledés ma már nem olyan nehéz, mint régebben volt. **Atatürk** óta, illetve az 1920-as években ugyanis a törökök áttértek a latin betűs írásmódra, ők is európaisodtak, s nem megrögzött mohamedánok, nem ellenségei a keresztényeknek (régebben sem voltak azok!). Egyistenhívők ők is. Az egyistenhit hangoztatása pedig nyilván előbbrevaló a kereszténység hangoztatásánál! Gondolkodóink, történészeink ezt eddig nem tették meg (ti. a közeledést), torz képet festve a magyar múltrol. Nem rosszindulatból, hanem természetből, ahogy Németh László mondta: a természetükből. Erről tehát nem tehetnek. A történészeknek és nemcsak a történészeknek, hanem általában a szakembereknek a többsége – az elit, a vezető réteg – sokszor ellenőrző, felügyelő hatáskörrel – ugyanis a jövevénymagyarok sorából verbuválódik már hosszú ideje, több évszázad óta. Ebből a zsákutcából a kivezető utat többen keresték a huszadik században – akkor, amikor a legsúlyosabb volt a helyzet. A legegyszerűbbnek a **Veres Péter-i** megoldás ígérkezett: „**A gyeplőt a saját kezünkben szeret-**

nénk venni, mert a mi lovaink csak a mi nyelvünket értik, csak a mi szép szavunkra vagy káromkodásunkra indítanak." Azaz a vezetőréteg leváltása és új vezetőréteggel (paraszti eredetűvel) való fölcserélése. Ennek az elgondolásnak előzményei is voltak: Ady Endre, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső. Ehhez hasonló véleményét hangoztatott Németh László is, amikor a jövevénymagyar középosztály alkalmatlanságáról beszélt, és az új, népi eredetű középosztály fölnevelését szorgalmazta (népi kollégiumok). Ennek a folyamatnak (közismert dolog) útját állta a második világháború és az azt követő parancsuralom, a megint csak jövevénymagyarok és idegenek által irányított parancsuralom, mely eleve (előrelátóan) szétverte a parasztságot; de hibás volt a felemás rendszerváltás is. Illyés Gyula más utat választott. Ő úgy képzelte el, hogy türelemmel, nyugodt meggyőzéssel jobb belátásra lehet bírni a jövevénymagyar elitet, mely így együttérez majd végül a bennszülött magyarsággal, és sorsközösséget vállal vele, akár úgy is, hogy megsajnálja annak elesettségét, kiszolgáltatottságát, nehéz helyzetét. Ezt a célt szolgálta volna a Petőfivel való példálódzás, Petőfi példás magatartásának és szellemiségének a lobogtatása. Az elmúlt hosszú idő, több évtized azonban azt mutatja, hogy ez is csak jóhiszemű és hiú reménység volt. Az elit továbbra is elit akar maradni, és görcsösen, hatalmi eszközökkel is, védekezik mindenfajta kísértet ellen, mely kiváltságos helyzetét a legcsekélyebb mértékben is változtatná. Jóhiszeműség, megértés tőle aligha várható. Ez természetes. És sokszor jogos önvédelem is. A harmadik út, a Kodolányié, az erkölcsi megújulás útja sem kecsegtet sok sikerrel. Már csak azért sem, mert hosszú, nagyon hosszú idő kell hozzá. Az alatt az idő alatt pedig sok víz lezúdul a környező hegyekről, és sok víz lefolyik a Tiszán... A negyedik út Szabó Dezsőé lett volna: „Minden magyar felelős, minden magyarért!” Ez szintén keresztény gyökerű igen szép hitvallásnak látszik, mely elősegíthette volna az egységes nemzetté válást. De úgy rémlik, ez sokak számára nem kívánatos dolog. Már maga ez a szó, hogy magyar – vörös posztó sokak szemében. Hamarosan meg is jött rá a válasz – furcsamód egy kérdéssel: **ki a magyar?** – nem kis zavart keltvén vele... Elképzelhetetlen, hogy ilyen kérdés elhangozzék Szerbiában: ki a szerb?, vagy Romániában: ki a román? vagy Szlovákiában: ki a szlovák? Mert ott különbséget tesznek állampolgárság és nemzetiség közt, egyébről nem is szólva...

Származását tekintve a magyar népesség nagy vonalakban két rétegre osztható: a bennszülöttekre és a jövevényekre. A bennszülöttek a türkmagyarok (azaz a török eredetűek): Árpád népe, a kabarok, besenyők, kunok, székelyek és az ugormagyarok (finnugor eredetűek). (A palócok akár török, akár ugor eredetűek, mindenképpen ide tartoznak: a bennszülöttek közé). A jövevények pedig az árja eredetűek (német, szláv, latin, jósa, örmény, roma vagy cigány) és a szemita eredetűek (arab, zsidó). A egyes házasságban születettek nyilván maguk döntenek el, hogy hova tartoznak. Kettős állampolgárság ugyan lehetséges, talán még kettős anyanyelvűség is, meg nemzeti-etlenség is, de kettős nemzetiség aligha. Ez nem Amerika. És nem is lesz az egyhamar! Ahhoz nem férhet kétség, hogy a magyarság alapját az előbbiek, a bennszülöttek alkotják, hiszen a jövevények eddig csak erre az alapra építhettek – nyilván nem jókedvükből, hanem jól számító megfontolásból. Tehát nem arról van szó, hogy a múltat be kell vallani, mert nincs mit bevallani. A magyar népesség bennszülött rétege semmiért sem okolható, semmiért sem felelős, mert ez a réteg mindig, azaz legalább ezer év óta „a történelem alatt” élt, mint „férgő a rögnek”; sem arról, hogy „Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövődöt”, mert nincs mit megbűnhődnie, és nem is volt eddig sem soha. Arról sincs szó, hogy „Jöttünk rossz erkölccsel, rossz helyre” – nem, mert jó erkölccsel jöttünk (szavahihetőség, jóhiszeműség, igazságérzet stb.) jó helyre: Európa közepére, a világ talán legjobb és legszebb helyére, ahonnan minden irányba ki lehet tekinteni (és ki is kell): nyugatra, keletre, északra és délre, ha ez elé nem gördítenek akadályt mások. Hát ne gördíthessenek!

Úgy rémlik, a Veres Péter-i szocializmus nem erősítette és ezután sem fogja erősíteni az ellenállást a bajokkal szemben; a Németh László-i egyoldalú európaiasodás, meg a tejtisztviselés hibás eszméje sem; sem az Illyés Gyula-i törtéskedés és meddő vitalkozás; de nem helyeselhető Kodolányinak az egyoldalú német- és kunellenesége, a finnek és szlovákok iránt egyoldalúan érzett rokonszerve sem, – mint ahogy az egyoldalú német barátság vagy szlávellenesség sem. Minden fajta egyoldalúság ugyanis gyerekes dolog, gyermeketeg lelkületre vall. Úgy tetszik, csak felnőttes, mindenfajta kirekesztést nélkülöző sokoldalúság és magatartás helyeselhető ebben az új demokratikus világban.

A bennszülött magyarok erényeiről már volt szó. Most említessék meg a jövevény magyarok számos erénye is, mert van ilyen. Először az árja eredetűeké: a rendkívüli szorgalom, az alaposság, a szakértelem, fegyelmezett-ség és gyakorlatiasság, megbízhatóság, magabiztosság, nyíltság, egyenes, szilárd jellem (német); az egészség, a táplálkozás fontossága, s ami ezzel együtt jár: a lelki és testi erőlet fontossága, a kitartás, az éberség, a ravasz-ság és hajlékonyság (szláv); a vidámság, az életkedv, a szervezőkészség, a művészi hajlam, a népművészet ápo-lása, a jó arányérzék, a hódításra való törekvés (latin); az önértzetesség, a méltóság, a tisztsegekre való igyekezet (jász, örmény); a rendkívüli életrevalóság, alkalmazkodó-képesség, mozgékony-ság, szaporaság, a család szere-tete (roma-cigány). De a szemita eredetű magyaroktól (zsídó, arab) is van mit tanulni. Ide sorolhatóak a rendkí-vüli összetartás az állandó fölemelkedésre, művelődésre való törekvés, hajlam; a jó beszéd-készség a tudományok és a művészetek tisztelete, az előrelátás és tervezés, a leleményesség. És ez mind a magyar népességen belül – föltéve, ha ezek a jövevények magyar anyanyelvűek, magyar nemzetiségűnek vallják magukat, és sorsközös-séget vállalnak a bennszülött magyarokkal.

Bizvást hihető, hogy az Alföld, Petőfi Alföldje, vagy ha úgy tetszik: a Kárpát-medence ma már nem sziget, mint eddig volt, s ezután még kevésbé lesz az – nem olyan sziget, melyet tenger vesz körül alámos-ván partjait, s úgy a sziget egyre szűkül, hanem tó, de nem Ádý „haláltava”, hanem eleven tó, melynek a vizét folyók, patakok és erek táplálják, bővítik és fris-sítik folytonosan. De nemcsak ezek, hanem az ég is táplálja áldásos csapadékkal, ez ugyan jóval messzebb-ről jön, mint a környező folyók, patakok és erek olykor za-varos vize, de éppen ezért tisztább is talán. Tehát nagy szükség van rá...

A magyar nyelv fő jellege még inkább szembetű-nő, jöllehet ezt is szigetként szeretnék láttatni még a jeles nyelvészek közül is sokan, így akarván elszige-telni a magyar nyelvet. Az ellene indított hadjárat, akár a magyar népesség elleni, régi keletű. Ez elsősorban ab-ban nyilvánul meg, hogy szerepét kicsinyítik: kis nyelv, mondják, a legközelebbi nyelvrokona a manyri (vagul): elenyészően kis nép nyelve – a finn, pedig, mely szintén rokon nyelv ugyan, de olyan távoli rokon, teljeséggel hogy érthetetlen; a magyar nyelv tehát akár rokontalan-nak, azaz árvának is fölfogható. A másik csapás: a ma-gyar nyelv török eredetű szavai csak jövevénytiszavak, az-

az olyanok, mint a latin, szláv, német stb. jövevénytiszavak. De még az ún. török jövevénytiszavak tárgyalásakor sem maradhat el a megjegyzés, hogy ezek is jobbadán ötörök, bolgártörök csavaros jellegűek, és csak olyan né-pekhöz kapcsolhatóak, melyek vagy kihaltak már, vagy szintén kis lélekszámú nép nyelvéből valók. Döbbenetes párhuzamosság! Ennek a megállapításnak, mely a szakértelem és tudományosság palástjába burkoló-dzik, nyilván az a be nem vallott, nyilvánvaló célja, hogy a magyar nyelvet elszigetelje, s vele együtt a magyar népességet is (rokonaitól), s végső soron ro-kontalan-nak, árvának, védtelennek tüntesse föl. Ne-hogy véletlenül a magyarság a törökökhöz (lásd Thököly Imre sorsát!) és finnekhez akarjon, merjen közeledni (az észtekhez még csak hagyján!) mert akkor mi lenne az európaiaságból meg az ún. meg-maradásból... hiszen akkor a környező népnek egy falásra bekapnák az itt-ott talált lézengő, csellengő magyarságot. Ostoba, rosszindulatú vélekedés, és hiedelem ez!

A magyarság és a magyar nyelv ugyanis valójában és végső soron igen sok néppel és nyelvvel rokon, tehát semmiképp sem árva. Olyan szótesről van szó, mely gazdagságával, sokszínűségével csaknem egyedülálló a világon, s ezért bizvást mondható róla, hogy örök. Ez a hit nagy erő, de önmagában nem elég. Arra is szükség van, hogy a mai bennszülött magyarság megerősöd-jön, elsősorban úgy, hogy az árvaság szerzete és hi-bás tudata megszűnjön, mert csak úgy válhat egyen-lővé a jövevénytiszavakkal. Csak így képzelhető el, hogy a szembenállást őszinte együttműködés váltsa föl, vagyis egymás elfogadása és a sorsközös-ség vállalása egymással. Csak így képzelhető el, hogy a jövevény magyarok (az elit) nemcsak készletve, hanem akár kényszerűségből is: a maguk jól fölfogott érdekében a bennszülött magyarokhoz közeledjenek – a most már nemcsak nyelvben, hanem erkölcsben, ésjáráásban és szokásokban is. Ez nem csekély áldozatot kíván. Csakis így képzelhető el, hogy az egymástól való idegenke-dés megszűnjön, s végre az igazi elvegyülés, mely másutt természetes folyamat volt, megkezdődjön. Ettől kezdve már okafogyottá válna bennszülött ma-gyarokról és jövevénytiszavakról szólni, azaz ettől kezdve lehetne csak igazi népről, nemzetről beszél-ni, mert akkor az egykori gyermekelképzelés és álom felnőttes valósággá válna, az hogy: „minden magyar fe-lelős minden magyarért”.

Értünk haltak

1944 végzetes volt a délvidéki magyarság számára. Egyes kutatók szerint több mint 40 000 ártatlan magyar áldozatról beszélhetünk. A kanizsai községben 233-at írtottak ki az esztelen öldöklés folytán. Köztük volt Tóthfalu, Martonos és Horgos három katolikus papja is. Egyesek közülünk hajlamosak azt állítani, hogy hát igen, a magyar csapatok is a 41-es bevonuláskor, és a későbbi razziák idején elkövettek rossz dolgokat, s 44 csak azoknak a cselekedeteknek a megbosszulása, s lépünk túl a dolgokon... De nem így van, hazugságra építeni nem lehet, mint ahogyan Jugoszlávia is arra épült, fel is bomlott annak rendje-módja szerint. Ha most sem tanulunk a múltból, s ugyanazokat a hibákat követjük el ismét, akkor hibávaló volt a kigombolkózás, újra csak rossz sorrendbe gomboljuk a gombokat, s a végén nem fog passzolni az utolsó gomb. Az áldozatoknak, illetve az utódoknak kártérítést kellene kapniuk, minden elkobzott vagyont vissza kellene származtatni a teljes megbékélés reményében. Erre már volt nem is egy példa, lásd a zsidók kárpótlását. Kezdetnek ki lehetne tenni a városházánk bejáratánál lévő jobb oszlopra azon 75 személynek névsorát, akiket szintén a mi városházánk pincéjében kínoztak halálra a vörös csillag jelképe alatt. A bal oldali oszlopon ott van egy emléktábla már jó ideje.

Az alábbiakban ismerjük meg községünk vértanú papjainak a történetét:

Werner Mihály apátplébános, Martonos

sz.: Bácsszentiván (Bács-Bodrog m.), 1883. május 20.

megh.: Csurog (Bács-Bodrog m.), 1944. november 21.

Werner Mihály 1924-ben került a martonosi plébániára. 1944 októberében a Vörös Hadsereg elfoglalta Martonost. Pár nap múlva a szerbek feldúlták és kirabolták a plébániát. Werner Mihályt még 23 összefogdosott emberrel a község házára vitték. A pincében hetekig kínozták. November 21-én éjjel elvitték a foglyokat, a Csurognál kiasott lövészárkokban lemészárolták őket. Voltak olyanok is, akik nem haltak meg azonnal, ezeket élve temették el.

Virág István plébános, Horgos

sz.: Szabadka, 1861. március 28.

megh.: Horgos (Csongrád), 1944. november 20.

Virág István jogot hallgatott Budapesten, majd átiratkozott a kalocsai teológiára. Először Doroszlón káplánkodott, majd Zentán volt hitoktató, utána pedig Kalocsán magyartanár. Virág István 1904-ben került Újvidékre. Itt sokat dolgozott a magyarság összetartásáért, valamint a magyarok és szerbek közötti konfliktusok elsimításáért. 1908-ban került Horgosra, ahol vezetője lett az ottani magyarságnak. A megszállás alatt kétszer került fogságba magyar érzelmei miatt. Felelőse 1934-ben tiszteletbeli egyházmegyei tanácsossá nevezték ki.

A községet megszálló szerb partizánok a 84 éves plébánosnak sem írgalmaztak: „Virág István plébánost a mai napon a Birkacsárda nevű vendéglőnél végezték ki, hatvan hívével együtt. Előbb megásatták velük a saját sírjukat. Ma is beszélük, hogy Virág István kivégzésénél látomás történt: A plébános mögött felfénylött a kereszt, és a plébános alakja eltűnt a kereszt fényében. A kivégzőket rövidesen utolérte balsorsuk. A kivégzés vezetője pár héttel később felakasztotta magát a kivégzés helyéhez közeli erdőben, de a többi hóhér is különféle balesetekben veszítette életét. (Dongó Ferenc)” (p. 160)

Szabó Dénes plébános, Tóthfalu

sz.: Horgos (Bács-Bodrog m.), 1893. március 22.

megh.: Magyarkanizsa (Bács-Bodrog m.), 1944. október

Kalocsán szentelték pappá 1916-ban. 1929-ben helyezték Tóthfalura plébánosnak. Nem menekült el a közelgő szovjet csapatok elől.

„Egy tóthfalusi szerb család följelentette azzal a hamis váddal, hogy a rövid magyar uralom négy évében a leven-

téket misehallgatásra kötelezte. Ebből csak annyi volt igaz, hogy a templomba vezényelt leventékre felügyelt, hogy beszélgetésükkel ne zavarják az istentiszteletet.

Szabó Dénest a szerb partizánok november 5-én vagy 6-án elfogták, Magyarkanizsára vitték, és ott borzalmasan megkínozták. Combjából keresztet hasítottak, és a sebet ecettel meg sóval kenték. Hasát felvágták, nemi szervét megcsonkították. Egy szemtanú – Cseszkó Károly nevű

magyarkanizsai földműves, aki vele együtt volt bezárva, de később kiszabadult – így nyilatkozott: Szabó plébános úr annyit szenvedett, mint Krisztus Urunk a kereszten.

A már alig élő papot végül egy kocsi végéhez kötözték, és így vonszolták kilométer hosszan, míg ki nem szenvedett. Ezután holttestét még fel is darabolták... Hóhérai közül egy Dušan Ugranov nevű később megőrült, egy OZNA-tiszt pedig öngyilkos lett." (p. 135).

Felhasznált irodalom:

Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában

Cseres Tibor - Vérbosszú Bácskában

Matuska Márton - A megtörtés napjai

Kommentár és felhívás

Faragó Zoltán írásához fűznék néhány útbaigazító megjegyzést.

Sem Cseres, sem Hetényi-Varga nem adatai megbízhatóságáról vált ismertté.

Körülbelül tudjuk csupán, hány papunkat végeztek ki azokban a hónapokban. Az említettek bizonyítottan köztük vannak. Sajnos, a helyi hívek, a helyi plébániák sem emlékeznek meg róluk kellő nyomatékkal. Talán sehogy.

Kell foglalkozni a kivégzett papokkal. Mindenképpen kell!

Méltatlannak találom, hogy ilyen kurtán-furcsán. Ha vidékünkön, éppen a kivégzett papok valamelyikének a tevékenységi helyéről valaki szóvá teszi az ügyet, az hivatkozhat távoli kutatók eredményeire, de nagy baj, ha csak arra. Aki ezt a témát tollára tűzi, annak kötelessége a helyi adatokkal, még emlékező emberek nyilatkozataival megerősíteni, netalán cáfolni a korábbi kutatások eredményét. Tóthfaluban mi van bejegyezve Szabó, Martonoson Werner plébánosról? Horgoson részletes feljegyzés van Virág plébánosról, s egész legenda kering a kivégzése színhelyéről, a Horgosi Csárda környékéről. Ugyanígy mesészerű – talán csodaszámba menő – történetek élnek a kivégzettekről és a kivégzőkről. Néhány tanút meg kellene kérdezni.

Nem mellékes kérdés: Hol vannak ezek az áldozatok eltemetve? Milyen az emléküik ápolása? Kimond-

ta-e a ma ott szolgáló utódok, hogy ezek a papok csakugyan mártirjaink?

Mit tud az a néhány, még élő helybeli a fenti írásba foglaltakról? Milyen dokumentumok, tárgyi emlékek vannak a helyszínen? Építettek-e ezek a papok valamit ott a faluban, a templomban? Írtak-e valamit, ami még a plébánián megtalálható? A Historia domusban van-e valami? Vagy akár csak az egyházi anyakönyvekben?

A javaslatom egy

FELHÍVÁS

Faragó Zoltán írása nyomán kutatásra buzdítanánk az érdeklődőket, hogy feltárjuk az említett mintegy harminc magyar pap – református és katolikus pap, de nazarénus igehirdetők is vannak közöttük – tragédiájának körülményeit, akár csupán az életútját. A harminc között vannak olyanok is, akikről nehéz eldönteni, magyarok voltak-e vagy inkább németek, esetleg horvátok, de az kétségtelen, hogy a számontartottak mindegyike anyanyelvi szinten tudott istenhívő nyájának szolgálni. Értünk haltak. Emlékezzünk rájuk.

Újvidéken, 2006. február 10-én.

Lincshangulatban*

Hogyan csináltak az elkötelezett antikommunista magyar rendőrségi nyomozóból háborús bűnöst és akasztották fel Újvidéken a Halpiacon

Mindössze néhány nappal az elsőfokú ítélet kimondása után, 1945. június 11-én a **Szabad Vajdaság** az alábbi cikket közli az ítélet végrehajtásáról:

Végrehajtották a nép ítéletét Hegyi Józsefen

Tegnap délelőtt tíz órakor végezték ki Hegyi Józsefet, aki korbáccsal és gumibottal szolgálta azt a rendszert, melynek útját akasztófák, utcákon heverő lemeztelenített holttestek, razziák, börtönök, üszkös romok és Európa népeinek végtelen szenvedései jelezték.

Hegyi József hős volt akkor, amikor szörnyű új kínzásokra hurcolt szobájába fiatal diáklányokat, öntudatos munkásifjakat, védtelen asszonyokat. Hegyi József nem félt mások véréből, nem törődött mások szenvedésével, nem hatotta meg az anyák könnye. Úgy járt ebben a városban, mint egy kiskirály, akinek jogara a gumibot, és fegyvere a mások védtelensége és kiszolgáltatottsága. Vert és vert kegyetlenül, meztelen gyermektestekre csapott le korbácsa és, ha nyöszörögni hallotta áldozatát, röhögve kényyszerítette térdre: 'Imádkozz Sztalinhoz, ő majd megsegít...'

Ezt a szadistát, Hegyi Józsefet állította akasztófa alá a népbíróság.

A hírhedt 'Armija' mögötti tér fekete volt az emberek tömegétől. Eljöttek azok, akik csak a napokban szabadultak meg a fasiszta börtönökből, ahová Hegyi József indította őket. Eljöttek az anyák, akik még ma is várják gyermekeiket, akik Hegyi József korbácsa által kikényszerített 'vallomásaik' miatt jutottak börtönbe. Eljött a szabad Noviszád szabad népe, mert igazságszolgáltatás történt és nem bosszú.

Hegyi József már a tárgyalások alatt is megmutatta, hogy - korbács nélkül, gumibot nélkül - nem az a hős, akinek itt, Noviszádon pöffeszkedett éveken keresztül. Sirt, gyermekeire hivatkozott, elárulta 'barátait', és fogadkozott. Soha sem voltak hősök az ilyen Hegyi Józsefek, csak olcsó verek, kéjencek, csak szadisták. Mi már láttunk meghalni olyanokat, akik tudták, miért harcoltak, tudták kik ítélték el őket és tudták, hogy nem hiába volt az áldozat. Ezek hősök voltak és ezek bátran, emelt fővel, bizakodó kiáltásokkal az ajkukon haltak meg. Ezek Hegyi József korbácsa alatt sem vallottak bajtársaik ellen, ezek nem 'mószoroltak' mint Hegyi József.

Hegyi József gyáván élt, így is halt meg.

Kár volt, hogy néhányan a sok ezer közül sajnálkozni kezdtek felette.¹ Hegyi József nem érdemelte meg a sajnálkozást, mert nem a férjet és apát akasztották fel, hanem a gyilkost. Ami pedig gyermekeit illeti, ebben az országban, az új Jugoszláviában nem fog gyermek szenvedni sohasem². Életre és emberré nevelik őket, dolgozó, becsületes emberekké - mindenesetre jobban, mindenesetre másképp, mint Hegyi József tette volna.

Egy szemtanú és Hegyi Margit nyilatkozata

Hegyi Margit budapesti lakos 2005. május 10-én felkeresett újvidéki lakásomban és az alábbi magnónyilatkozatot adta.

Arra kérem, mondja el személyi adatait és azután az édesapja sorsát, kivégzését. Vele jött régi ismerőse, aki jelen volt a kivégzésnél. Előbb ő nyilatkozott.

Galkó Antal, 77 éves vagyok, Újvidéken születtem, a Mornarska 17 alatt, most is ott lakom. Éppen csak odaérkeztem a kivégzésre. Dobogót csináltak, meg egy bitőt, és egy széket tettek a lába alá, akkor azt kirúgták. Föl volt öltözve, sárga csizma a lábán, magasszárú bőrcsizma. Kopasz, le volt borotválva a feje. Mikor már kirúgták

* Árulkodó megjegyzés. Nem csekély bátorság kellett ahhoz, hogy a vérszomjas tömegben néhányan sajnálatuknak adjanak kifejezést. Ha ez mégis megtörtént, akkor bizony valakiknek súlyos okuk volt arra, hogy ellentmondjanak Hegyi József gyalázásának és kivégzésének.

² Erről az állításról a kivégzett gyermekei - az új Jugoszláviában szerzett keserű életpaszafalataik alapján - merőben ellentétesen vélekedtek.

a lába alól, akkor valami asszony odament és szatyorral a fejét verte.

- Fölmehetett az az asszony a dobogóra?

Sok nép volt ott, én nem voltam közel. Ez ott a Halpiac közepén volt, annál a katonai épületnél, amit Armijának neveztek, és ahol azon ma egy emléktábla áll.

- Hogyan került maga oda?

Rádiót hallottam. Mert hogy ők a szomszédságban laktak, akkor én is elmentem oda. Hogy legalább utoljára meglássam az embert.

- Személyesen is ismerte?

Hogyne.

- Történt ott valami ceremónia, fölolvasták az ítéletet?

Nem emlékszem arra. Amikor már lógott, akkor nem is láttam, meg nem is érdekelt tovább. Azt hiszem nyáron, jó időben történt.

- Elmesélte később otthon? Nem intették a szülei, hogy ne menjen oda?

Nem meséltem, s nem is kérdeztem senkit, hogy menjek-e. Asztalos inas voltam a Téglás Mihálynál, azután meg a Doroticsnál dolgoztam a Misa Dimitrijevic utcában. Leért a lába, lógott a kötélén, ez az asszony meg odasuhintott.

- Mikor mesélte ezt el Margit asszonynak?

Egy nyolc évvel ezelőtt. Legtöbbit a rádióból tudtam, ott hallottam azt is, hogy ez lesz. Nekünk már harmincnyolcban volt rádiónk. Nekem ez olyan nehezemre esett, hogy nem is akartam rá emlékezni. A tömeg meg mintha üvöltöztött volna. Egyedül mentem oda. Vasárnap lehetett, mert egyébként én dolgoztam reggeltől estig.

***

Lánykori nevem Hegyi Margit, 1930. április 28-án születtem Újvidéken, a Telepen, a Mornarska utca 16-ban. A nagypapám házában, az ma is áll, ugyanolyan formában, mint amikor én megszülettem. A szüleimnek a második gyereke voltam, utánam született még két öcsém. Édesapám a Slavija drogériában dolgozott, gyógyszereket szállított ki. Volt egy teherautó, annak egy sofőre, és az édesapám, aki fölvette a rendeléseket az akkori Jugoszlávia nagy területén. Fölvette a gyógyszertárakban a rendelést, meg leszállította a korábbi rendeléseket. Édesapám tisztviselő volt, 1903. november 11-én született Újvidéken. Édesanyám Schwab Julianna 1901. december 27-én született Bácspalánkán. Ő varrónő volt. Édesapámat a harmincas években szinte minden évben

behívták katonának. Ilyenkor anyánk volt a családfenntartó, hiszen akkor édesapának nem volt jövedelme.

- Hogyan lett rendőr az édesapja?

Úgy, hogy ő negyvenegyben német hadifogságba esett Szkopjében. Negyvenben vonultatták be és ott volt katoná. Elvitték Németországba, egy kisebb hadifogolytáborba. Nem emlékszem a nevére. Onnan szabadult arra hivatkozva, hogy ő magyarnak vallotta magát. Németül beszélt, de elég gyöngén. Szerbül tökéletesen, de ott-hon csak magyarul. Két idősebb gyerek – bátyám meg én – szerb iskolába jártunk, nem tudom miért, de így történt. A fogolytáborban tehát hivatkozott arra, hogy ő sváb származású magyar ember és valamikor negyvenegyben, a magyarok bevonulása után talán négy hónappal később haza tudott jönni.

- A Hegyi név mintha csinált lenne.

Ez Berger volt. Még a nagypapa magyarosította a nevét, mivel Újvidéken a rendőrségen dolgozott. Mai napig, Péterváradon a múzeumban, a bejáratától mindjárt jobbra függ egy elég nagyméretű fénykép, amikor Újvidéken megindult a villamos. Nagypapa ott áll rendőr egyenruhában. Ott van az akkori újvidéki polgármester is. A nagypapa első három gyereke, akik közül az első mindjárt a háború kitörésekor az első napokban elesett a fronton, azok még Bergernek születtek, édesapám született egyedül Hegyinek. Nagymama mesélte, hogy nagypapának mindig mondták, hogy miért nem magyarosítja a nevét, hiszen hát mégis rendőr. Így lett Hegyi. Ennek köszönhetette édesapám, hogy hazaengedték a német hadifogságból. Az egy mázsás ember ötven kilóként érkezett haza egy óriási magyar zászlóval. Közölte velünk, hogy többé ebben a házában senki sem szólalhat meg svábul, mondta, nem németül. Még ómama sem, édesanyám anyja, akinek hát Schmidt Emma volt a neve, 1865-ben született. Édesapám alighanem polgárit végzett, s azért vállalta ezt a gyógyszeres munkát, mert hát itt sokkal többet keresett.

- Az ön emlékezete szerint hogyan zajlott le a magyarok bevonulása?

Anyyira pontosan emlékszem rá, hogy a Futaki úton laktunk, a kaszánya mellett a Popovics patika épületében, az első emeleten. Ez húsvét hétfőn volt. Mindannyian kitódultunk az utcára. Honnan szereztünk, de szereztünk virágokat és nagy-nagy éljenzés közepette vártuk a magyar katonákat, akik végül is jöttek is a Futaki úton a nagytemplom felé. Mi is ott álltunk a tömegben. Azt is tudtuk, én magam is hallottam, hogy egy-egy sváb ember bizony odavágta a virágot és megtaposta. Ők a németeket

várták. Sokkal később egyszer csak az összes padlásról elkezdtek lőni. Mert ott óriási tömegben emberek álltak és éljeneztek a magyar katonákat.

- Ez a főtéren volt?

Nem, ott a kaszánya közelében. Átellenben a Maros vendéglő. A katonák meg Futak felől érkeztek. Autón, gyalog... volt ott minden. Kocsin is, meg lovon is jöttek. A kocsikon valamit szállítottak. Nagy kavarodás volt, de mentek tovább. Nagyon késő estig ott álltunk, amikor elkezdtek lövöldözni a padlásokról. Akkor azt mondták, hogy a csetnikek közben föllopóztak és ők lövöldöztek a padlásokról. Most jut eszembe, hogy akkor még nem a patika fölött laktunk, hanem a zsákutcában, egy kicsit odább. Mindenki megijedt, apánk nem volt otthon. A nagybátyám, Schwab József, nagy köszörős boltja volt a mostani új színház helyén, két katonával eljött értünk. Libasorban futottunk az úton át, elől egy katona, utána a nagybátyám és akkor mi. Az akkor még poros úton, emlékszem, úgy lóttek bennünket, hogy a golyók mellettünk, mint az esőcsepp lecsapódtak és felverték a port. Porzott mellettünk, de egyikünket sem találták el. Ez már nem az első napon történt. Harmadnap, s elvitt minket magához a nagybátyám. Katonák rohamléptekben bementek a temetőbe: a Grobljanska utcából – ott már nem lóttek. Édesapám sokat utazott később Pestre. Negyvenhárom nyarán, azt hiszem fölhelyezték Budapestre. Mentünk vonaton és mindig egy-két üres vagon volt maga előtt a mozdony. És édesapám mindig mondta, hogy elfogták ezt is meg azt is, már nem emlékszem a nevekre, akik robbantottak. Arról irtak akkor az újságok is. Meg a vágóhid felé volt egy töltés.

- A csatortólítás.

Ott, akik kimentek... Magyar katonák udvaroltak itteni lányoknak, ott sorozatban leszúrták őket. Ezt az embert, aki főleg csinálta, egyet elfogtak, és azt ki is végezték. Megirta a Reggeli Újság.

- Tehát hogyan állt itt szolgálatba az édesapja?

El akart helyezkedni, de sehogy sem ment. Akkor a szerb barátaink, meg a zsidó barátaink – mert sokakat ismertünk – szerették édesapánkat, ismerték. Mindenki kérte, hogy te Jóska, annyi embert ismersz. Jól beszélsz magyarul is meg szerbül is. Annyi emberen tudnál segíteni, te lépj be a rendőrséghez. Mert volt egy néni, az árulta az aludtjelet az utcán, kiabáltam, hogy kisélo mleko! Tolta gyerekkocsiban az utcán. Nem is tudom, hogyan került hozzánk. Az is sopánkodott, hogy jaj, gospon Hegyi! Mert letartóztatták a lányát. Apám még akkor nem is volt még a rendőrségnél. És valahogy mindég hozzánk

fordultak. Talán a nagypapa miatt. Mert hogy a nagypapa volt régebben rendőr. Egyébként édesapámnak esze ágában sem volt, hogy belépjen a rendőrséghez. És ott akkor igenis nagyon sok embernek segített. Olyanokat megcsinált, hogy a letartóztatott nagyon fiatalnak – éppen hogy nagyon fiatal volt, éppen hogy elérte a nagykorúságot – zokogva jött az anyja. Fogta az asszonynak a fiát és megbilincselve – mert le volt tartóztatva – és kivitte az anyjához születésnapra. Ott maradt, kiült, nem ment be, hogy ünnepelhessenek. És ilyeneket megcsinált később Pesten is. Internálótáborból hozott ki embereket. Meg így volt ez Újvidéken. Ivics doktor volt a házi orvosunk. Mint ha a Tanurdzsics lányát vette volna el feleségül. Amikor édesanyám először lejött Újvidékre [a háború után, a hatvanas évek végén] Illics már valahol Dél-Szerbiában volt orvos, mert elzavarták innen. Ő kérte legjobban édesapámat, mert ő volt a legjobb barátja.

- Mikor állt be?

Vagy negyvenegy legvégén... A razzia alatt teli volt a lakásunk, mert az apám, akiket csak tudott összeszedte az ismerősöket, szerbeket meg zsidókat és ott voltak a lakásunkon. Akkor már a laktanyával szemben, a temető oldalán. Ott a lakásban nagyon sok ember volt. Már a strandról is, a rendőrség egyik teherautójával sikerült egy teherautónyi embert kiszedni, válogatás nélkül, mert arra nem volt mód. Édesapám akkor szinte idegösszeroppanást kapott. Nem tudta elviselni, örjítő volt részére ez a helyzet. Ismerősöket vittek el. Nekem három osztálytársamat. Lichtenberg Lilit, Polacsek Olga... Lili édesanyja keresztény volt. És a Mornarska utcából Sztojánt, Alekszics Sztojánt, tizennégy éves volt. A nagyapjával, azt végezték ki és ahogy ez... Mi annyira együtt voltunk, hogy ez olyan volt, mintha családtaggal történt volna.

- Amikor a vérengzés tartott, édesapja szolgálatban volt?

Ő akkor mást sem csinált, mint szaladgált eszelősen a városban, és akit csak tudott... Mert nem csak hozzánk mentett embereket! Mert nem jött haza. És nem tudunk lefeküdni. Ültünk és vártunk. Ott voltak ezek is, tele volt a lakásunk velük. De úgy képzelje, hogy még az előszobánk is, a fürdőszobánk is... Amennyi ember csak elfért. Ezért menekültünk meg mi később. Mindig akadt valaki, akinek megmentette az életét és akkor azok segítettek nekünk, amikor mi kerültünk itt börtönbe. Mindig akadt valaki.

- Ezek az emberek akkor ott aludtak, étkeztek...?

Ez csak pár nap volt. Mi nagyon szegények voltunk akkor is, és nagyon szerényen, zsiros kenyéren éltünk. Édesanyám még nekünk sem főzött akkor. Még azt is tu-

dom, hogy apuka mondta, hogy nem szabad egyszerre egy helyen olyan sokat venni. Én a kenyérre emlékszem. Nem kell egy helyen mind megvenni. Név szerint emlékszem a szlávijas Popovicsra és a feleségére. Mert azt régebről ismerte. Mert ott dolgozott. Egy vagy két gyerekük is ott volt velük. Meg az hívas doktor is, meg a háztulajdonos, egy zsidó családé volt. Azok is ott voltak. Egy velem egyidős fiuk meg egy lányuk is volt. Mag a mamájuknak az édesanyja. Meg azoknak a rokonai. Akkor megmenekültek, de később, a németek bevonulása után elvitték őket. Meg egy kikeresztelkedett [zsidó] család is, akiknek magyar nevük volt. Azt hiszem Szabó Zoltán... Az asszonynak a testvéreit beletöltték a Dunába, de ők nálunk voltak és ők megmenekültek. Pesten még sokat találkoztam ennek a Szabónénak a két fiával. Mert az úgy volt, hogy akiket befogadtunk, azok mondták, hogy jai, Hegyi úr! Még ezt, meg azt, az ő ismerőseit... Nehogy azt tessék gondolni, hogy ott valami zsvaj vagy mi volt! Ott olyan siri csend volt. Egyszerűen sokkos állapotban voltunk. De még a gyerekek is. Az egy szörnyű helyzet volt, és féltünk ettől a rengeteg embertől, akik ott némán sirtak. Tényleg, az életemet határozták meg ezek a dolgok, az a légkör, ami ott abban a lakásban uralkodott. Ez egy kétszoba-hallos lakás volt.

- Halálfélelem?

Igen. Mert ők ott tudták... Az utcán is. Hát a szerb temető is tele volt hullahegygyel. Ez a Schwab Ignác, ő látta... Ő látta, én pártatlanul mondom, hogy igenis a lábánál fogva a csecsemőt a magyar... a tökrészeg magyar katona odavágta a falhoz. Ilyen is volt. Egész hullahegy volt a szerb temetőben. A Náci bácsi látta. Édesanyám bátyja. De nem csak Náci bácsi látta. Dózsai néni, nagyon jó barát, családi barát volt, talán Sándorné. Ő később hozott is egy újságot, édesapám képevel, valami fekete kendő volt ráterítve, mint a fodrászoknál szokták, és nagyon össze lehetett verve. Én nem tudtam elolvasni. Ezt a negyvenötös bírósági tárgyalás előtt csinálhatták róla. Dózsai néni ezt jóval később hozta, mert mi valamikor negyvenhatban keveredtünk vissza Pestre. Hogy került édesapám ide vissza Budapestről? Ott tartunk ugye, hogy detektív volt Újvidéken. Itt már beszéltek a szüleim,

hogy Jóska, vagy ki kell lépni... Sőt, a Schwab József nagybátyám mondta, hogy Józsi vagy abbahagyod, vagy menj el. Mert már itt nem lehetett ennyi mindenkin segíteni. Végül minden kitudódik. És akkor volt egy katonai attasé is nálunk, a nevét nem tudom, azt mindenki olyan tiszteletben tartotta, akit Pesten büjtogattunk. Apám elérte azt, hogy Pestre helyezték. Na, ott a Makenzen utca volt, most, ha jól tudom Jósika utca, a János kórház fölött. Ott kaptunk lakást. Ott megint a pincénk, padlásunk tele volt. Nem csak újvidéki, más városokból is voltak, például Vaj Sándor Niéből. Olga Kozja és a Milan Medina Belgrádból voltak, de volt köztük újvidéki is.

- Ezek fölszöktek Újvidékre és illegálisan éltek ott?

Nekem... Szerintem ezt ők így beszéltek meg. Nem lehet az, hogy csak ott rálatáltak. Tudom azt, hogy ez olyan veszélyes volt, hogy amikor a nyilasok kerültek hatalomra, mi úgy elpucoltunk, mindenünket hátrahagyva. Elmentünk és apám szerzett egy üres lakást a Parlament mellett. Ezeket az embereket elhelyezték. Ő maga hordta szét. A márciusi tüzenkilenc még Újvidéken érte őt. Vagy csak véletlenül volt Újvidéken? Meg kell gondoljam. Mert a hab jött a száján, mert megőrült, és lekötözték, hogy a németek föltörték a rendőrségen az irodáját, kivették a pisztolyát. Neki itt még volt irodája. De neki már megvolt a hivatalos kinevezése Pestre. Ő már negyvenháromtól valami szolgálatban volt Pesten. De igazából negyvennégyben költöztünk föl. Tehát a márciusi tüzenkilenc itt ért bennünket, mert akkor történt, hogy megőrült és mondta, hogy ő kimegy, nem érdekli, löké le. Hogy ilyen nincs, hogy jönnek ahhoz. És ezek a nagybátyaim nincsenek... És akkor felköltöztünk Budapestre és akkor ott megint, ott volt a kistarcsai internálótábor. Ott olyat megcsinált, hogy sirt a zsidó néni és mondta, hogy a kislányának kivették a vakbelét, van-e a gettóban, aki törődik vele? Apám megkereste a gyereket és kivitte hozzá az internálótáborba, meg mindenféle csomagot, ennivalót és ruhát. Otthagyt a néhány napra a gyereket, azután visszavitte ahol volt. Rengeteg mindent tett. Na de ezt, amit olvasok ebben a könyvben, ezt semmiféle jó cselekedet nem tudta ellensúlyozni.¹ Emlékszem arra is, amikor jöttek a nyilasok...

¹ A nyilatkozó itt arra utal, ami édesapjáról A. Sági Enikő: *Délvidék 1941-1944* című könyvében található. Néhány helyen tesz róla említést. A legutóbbi oldalon a 76. sz. fejezetben, a 284. oldalon fogalmazódik meg a hivatalos álláspont a néhai nyomozóról: Hegyi József neve Délvidék-szerető hírhedtté vált a kommunisták elleni kíméletlen vallatások miatt. A jugoszláv népbírósg a háború után halálra ítélte és nyilvánosan kivégezték. Ehhez hozzátartozik még az is, hogy 1942 novemberében végén Hegyi vezette azt a különítményt, amely körölgötte azt az épületet, amelyben a kommunisták illegális újvidéki újságját, a *Slobodna Vojvodina*-t készítették az illegális pártmunkások, köztük Svetozar Marković, a JKP tartományi szervezőtársa. A különítmény tüzharcban sokakat elfogott, mások életüket veszítették. A Sági könyvében a továbbiakban ezt találjuk: „Marković kihallgatása több hónapig tartott, s végül a vezérkar főnökének bírósága 1943. január 16-án halálra ítélte. Deák László főispán kegyelmet kért Szombathelyről Marković számára, amit a magyar külpolitika váltakozásának jelékként értékel. Szombathelyi azonban nem kegyelmezett. Markovićot 1943. február 9-én az újvidéki kerékpáros alakulat lakatnyájában felakasztották.” [Az említett kaszárnya a Futaki úti kaszárnya néven ismert az újvidékiek előtt.] Mindebből egyértelműen kiderül, hogy mind Hegyi detektívnek, mind Szombathelyinek jórészt éppen Marković elfogása és kivégzése miatt kellett meghalnia, s igazolható Hegyi lányának azon állítása, hogy apja legfőbb bűnéül a kommunisták elleni magatartását rótták fel, ezért kellett Budapesten felkutatni, Újvidékre szállítani, előlétni és felakasztani.

- Arra gondol, hogy amit a kommunisták ellen tett, azt nem lehetett jöttekkel ellensúlyozni?

Igen, mert a kommunisták jöttek be, és én ezt most is itt el merem mondani: Igen! Teljes erejével harcolt a kommunizmus ellen. És én azt mondom most is, hogy igaza volt, és én vállalom, én most is mártírnak tartom édesapámat. Igen, elfogott ilyen embereket, mint amit Sajti Enikő megirt. Na de ők hányat öltek meg addig? Hány embernek okozták a vesztét?

- Hogyan került Budapestről Újvidékre, amikor itt ítékeztek felette?

Úgy került, hogy még a németek tartották a Citadellát, de már Pesten bent voltak az oroszok. Szentestén. Lementünk a pincébe, ott laktunk a Parlament mellett a Kossuth téren. Lementünk a pincébe, mert már úgy lóttek, hogy nem lehetett kibírni. Édesapám, amikor már az oroszok is jöttek, akikkel jól megértettük egymást, szerbül beszéltünk velük, apám időről időre ki mert menni és végiglátogatta azokat, akiket odáig mi rejtegettünk a Makenzen úti lakásunkban, és ő helyezett el különböző panzióban, magánlakásban, ezeket, hogy megvannak-e. Mert ő gondoskodott róluk. És ő mondta nekünk, hogy ha őt bármi érne, akkor mi, akár ha gyalog, menjünk Újvidékre. Ő ott annyi emberrel tett jót, hogy ott benneteket szentté avatnak. Ezekkel a szavakkal mondta.

- Nem mondta, hogy kit kell felkeresni?

Anyám tudta. Anyám nagyon sok embert ismert azok közül, akiken segített. Nemcsak akiket mi elbújtattunk a razzia alatt, hanem egyébként is. Könnyörögtek. Mondjuk, akiket letartóztattak. Ezek általában politikai foglyok voltak. Apám becsületesen utánanézett. Volt egy kis hibája, mondjuk úgy beszélt, akkor is ugyanaz volt, mint utána a Kádár-időben. És apám elintézte, hogy kimagyarázta: ez egy nagyon rendes ember, ilyen és ilyen család, s elérte, hogy elengedték. És ezért kellett minekünk elmenni Újvidékről, mert mondták, hogy ez már olyan föltűnő. Nekünk például nem volt Újvidéken még egy rongyszőnyegünk sem. Mi szegények voltunk. És akkor sem fogadott el apám. Milliomos lehetett volna, rá akarták tukmálni. Egyszer pofonvágott egy embert, mert pénzt akart neki adni.

- Végül is tehát azért mentek föl Budapestre, mert ez köztudottá vált?

Tudomásunkra jutott, hogy a kollégái között ez már téma. Talán nem is volt itt más nyomozó, mint az apám. Ezek anyaországiak voltak. Téma, hogy apám mennyit ügyködik, hogy mentse a fogvatartottakat. Ezért. És mondták, hogy tűnjünk el innen, mert rossz vége lesz.

Ezért mentünk föl. És amikor apám ezeket az általunk bűjtött embereket széthordta, már az oroszok voltak a pesti oldalon, édesapánk elment, hogy körüljárja őket. Miután az eredeti lakásunkról is elmenekültünk. És egyszer csak nem jött vissza. Száztizenheten ültünk az óvóhelyen. Pár nap múlva egyetlen falat nélkül. Ott egyszerűen nem állt módunkban valamilyen élelmiszert szerezni. Anyám azt mondta, apám meghagyta, hogy mi, ha kell, gyalog menjünk le Újvidékre. Nincs más hátra. Nem akarunk, mert mi lesz, ha visszajön apu? Majd hagyunk üzenetet. Irénke néni keresztül, akivel egy folyosón laktunk, írt a mamám levelet, és mi elindultunk. Gyalog Újvidékre. Édesanyánk és négyen testvérek. Én még nem voltam tizenöt, a bátyám tizenhét, az egyik öcsém tizenkettő és a hat éves Down-kóros öcsém, akit úgy húztunk, hogy kivettük az egyik rekamié ágyneműtartóját, abból eszkábáltunk egy szánkófélét. Rápakoltunk, volt egy nagy ruhás-kosarunk, azt kibéleltük és minden szükségesnek vélt holmival körülraktuk. És húztuk. Mert hideg volt, hó. Elérkeztünk a Kossuth térről a Kálvin térre. Ott három ágyú, mellettük katona nők. Ott lótték a németeket. És olyan kedélyesen csinálták, mintha vidámparkban lettek volna. Még szóltak is, mi mondtuk, hogy zdrásztvujtye! Egyszerre csak, alig értünk be az Űllői út legelejére és jöttek a német gépek és olyan bombatámadást intéztek, hogy ezekből nem maradt sem ágyú, sem nő. Mindig, amikor jött ilyen bombatámadás, akkor beugráltunk a kitört üvegű kirakatokba, az öcsémet meg kint felejtettük. Ő mai napig is él, hatvanhat éves, a többi testvérem meg anyám már meghaltak. Aztán nem bírtuk már húzni, meg hó sem volt. Mi reggeltől délutánig mentünk a Kálvin térig. Hullák, lelőtt lovak, az emberek késsel nyiszálták le a húst. Erzsébetig értünk, majd Tökölig. Ott orosz katonavonatok voltak, engedték felszállni a civileket. Néhány napig utazva elérkeztünk Szabadkára. Ott minket mindjárt lecsuktak. Már ott voltak ismerőseink. Február tizenhetedikén indultunk és február végén, március elején Szabadkán voltunk. Iszonyatosan hideg volt. Az volt a tragédiánk, hogy nem tudtunk idejében leszállni Szabadkán. Jó messzire eltoiták a szerelvényt. Végre lekaszálódunk már csak egy kis táskánk volt. Minket is és mindenkit, aki Pestről jött, az utolsó emberig egyből bevitték bennünket a rendőrségre. És mindenkinek átkutatták a csomagját. Kinyitatták velünk a táskát. Mi esik ki édesanyám retiküljéből? Édesapám detektívjelvénye. Meg nem voltam tizenöt, de tudtam: végünk van. Anyu? Hát hogy lehetett ezt? Ő meg nem akarta hagyni, mert tőle emlék. Azt mondta, hogy apu biztosan nem létezik, mert apu hazajött volna, ha él.

Olyan nincs, hogy ne jöjjön. Nahát, hogy aztán velünk mit műveltek! Anyámat és a Down-kóros öcsémet külön-külön rakták, meg engemet és a bátyámat. Háromfelé bennünket. Ez egy rendőrségi épület volt. Hogy eredetileg mi lehetett, nem tudom. De akkor rengeteg rendőr, meg partizánok voltak. Egy fadarabra ki volt írva, hogy policija.

- Vagy milíciája?

Lehet. De némelyek rendőr egyenruhában voltak. Nem sokan. Partizánok karszalagokkal, géppisztolyokkal, meg mi. Még annyi évesnek sem néztünk ki, mint amennyi voltunk, mert nagyon le voltunk rongyolódva. Alig ettünk ott a pincében. Mondom a bátyámnak, hogy ide figyelj, Feri, hát mi gyerekek vagyunk, hát mi... Ide-oda mentünk a kapu előtt. Állt ott ő, de mi mindig közelebb mentünk a kijáráshoz és a végén kimentünk, nem szóltak ránk. Mi életünkben nem voltunk Szabadkán, csak átutazóban. Nem tudtunk hova menni. Ő azt mondta, le kell menni Újvidékre. Én nem megyek, visszamegyek anyuhoz. Visszamentünk, de nem akartak beengedni. Mondtuk, hogy mi innen mentünk ki. Bátyámat, szegényt jól fenébe rúgtak. Ott is zargattak. Megerőszkoltak nőket. Voltak ott huszoneves nők, csinosak. Barátoságosak voltak velük a partizánok, adtak nekik cigarettát, a következő pillanatban, ott előttünk mindenki előtt... Nagyon gyalázatos dolgokat műveltek. Egyszer csak kinyílik egy ajtó, s ott van anyám. Ott volt már Jóska öcsém is vele. Elkezdünk ordítani: Anyu, anyu! És ő meg: Jaj, gyerekek! Kijött, egy partizán és behúzott minket. Kiderült, hogy ez is ismert minket, ez is megtudta, hogy kik vagyunk és így együtt voltunk. Nem voltunk mi ott többet két, maximum három napnál és akkor elengedtek bennünket. Mondták, hogy menjünk nyugodtan. Jött személyvonat és eljöttünk Újvidékre. Csakhogy itt már a régi vasútállomáson... Soha többet nem engedtek ki a pályaudvarról. Napokig hevertünk a kövön. Sok ember gyűlt ott össze, ez mind negyvenöt március elején volt.

- Amikor befutott a vonat, akkor mindjárt lekapcsolták magukat?

Minden vagonnál ott álltak a géplegyveresek és tereltek be bennünket a nagy váróterembe.

- Kihallgatták az édesanyjukat?

Ott semmit. De Szabadkán sem, mert utána a mamám elmondta, hogy ez az ismerős hamar előkerült és az intézte, hogy bennünket ott elengedtek. Mondta mamám, hogy apánk Pesten eltűnt, nem tudja mi van vele, azért jöttünk, mert nem volt maradásunk, nem volt mit enni. Itt sem hallgatott ki bennünket, hanem automatikusan, aki Pestről jött, azt mind beterelték és ott heverésztünk két vagy há-

rom napig. Fáztunk. Enni nem adtak, inni adtak. Akkor gyalog eltereltek bennünket a Báni palotáig. Apámnak is eleinte ott volt az irodája. Nem egyszerre tereltek oda mindnyájunkat, hanem tizenöt-huszat. Már előttünk is annyit naponta, kisebb csoportokban. Tőlünk nem kérdeztek semmit, gyerekektől, anyámat igen. De azt nem tudom megmondani. Mert mi nem is voltunk a közelében. Vele külön foglalkoztak. Mindenki sora került, s minket elengedtek. Mondták, hogy menjünk haza. S másnap menjünk be, majd kapunk iratokat, de akkor már sötét volt, s mintha kijárási tilalom lett volna, az irányt a nagypapához vettük. Édesapám szüleihez. Elmentünk a nagypapához. [Ez a Temerini úton kifelé, az Almási utcán túl, egy félkanyarban. Ez nem a háza, hanem a lakása volt, akkor már oda költözött. És mi oda meg is érkeztünk. A kutya sem bántott bennünket. A nagypapa még akkor éjjel elment a Schwab Ignác nevű nagybátyámhoz és az éjjel eljött a feleségével együtt a Lizi néniel. Azok zokogtak, Juliska, hát hogy tehetsz te ilyet? Hallottunk olyasmit – de akkor még nem tudtunk biztosat, hogy a Jóska itt van, vagy lehozzák, de akkor még nem lehetett itt. Mondták, hogy örültséget követtünk el. „Titeket itt kiirtanak, lelőnek, nem létezik, hogy megmaradtok. Mondtuk, hogy nem, hát holnap megyünk és kapunk igazolványokat. Olyannyira, hogy édesanyám nem látta a mamáját, nem is látta már soha többet, mert ő nagyon öreg volt már, nem tudott akkor átjönni. Mi meg nem mertünk menni. A nagybátyám mondta, hogy kijárási tilalom van. Ők is felve jöttek. Körbesírtak bennünket, hogy ez volt a legnagyobb örültség, hogy mi ide jöttünk. Mert mehettünk volna Bajára a rokonokhoz. Másnap visszamentünk ugyanoda az igazolványokért és egyből átvittek bennünket a Halpiacnál a börtönbe. Ott nem volt ágy, meg ilyesmi, csak szalma, de azon is már hetvenheten alhattak, úgy össze volt törve. Enni adtak, marmaládét, meg vizet inni. Nem tudom, hány hónap után... De nekünk itt kellett lenni, amikor apámat kivégezték, de mi nem tudtunk róla. Belökték a nagyszüleimet is. Ordítottak, nevetve mondta a partizán: „E, doneli smo goste.” [Vendégeket hoztunk] És belökték a nagyszüleimet. Édesapám szüleit. Meghozta úgy, hogy egy gyufát nem hozhattak el a lakásból. Nagymamám mondta, hogy fölvette a télikabátját, meg a nagypapa is, neki szép nyugdija volt, ezt is levették róluk. Mi ott már, mi gyerekek is olyan apátiába süllyedtünk, ha gyerek ilyesmire egyáltalán képes, hogy mi már – nem most, hanem negyven ével ezelőtt sem emlékeztem – hogy én éhes voltam. Ott már olyan borzalmas lelkiállapotban voltunk. Nem érdekelt bennünket. Múltak a napok, nem is beszélgettünk egy-

mással. Ott olyan ordítózások voltak, ott verték az embereket... Minket egyetlen egyszer sem vertek meg ott a börtönben. De ott hogy mi ment! Mert hallatszott. És aztán a mi zárkánkba löktek be egy rettentően összevert embert. Szerintem az pap, lelkész lehetett. Szegénykém összeszedte magát és elkezdett bennünket kérdezgetni, hogy hogy hívnak minket, miért vagyunk itt, honnan kerülünk ide. És elkezdett nekünk beszélni. És mi akkor ott szabadok lettünk! Én ezért lettem börtönmissziós. Mi addig is nagyon-nagyon vallásosak voltunk. És őt – csakis egy pap lehetett – aztán kirántották onnan és elvitték, mert nem oda tartozott. Soha többé nem láttuk. Nem is mondta a nevét. Hiszi, nem hiszi: Mi elkezdünk utána beszélgetni s azt mondta édesanyám: Gyerekek, nem kell félni. Hát meddig tart, amíg lelőnek bennünket? És utána mindannyian együtt leszünk. Hát hiszték az örök életben, mert az van. Mind megszűnik ez a szörnyűség. Kérjük a Jóistent, hogy minél előbb végezzenek ki bennünket. És mi többé nem féltünk. Két-három ilyen eset volt az életemben, ami megszabta a sorsomat. Akkor megint akadt egy [ismerős], anyánkat elvitték, de sosem verték meg. Nem tudom, kikkel beszélt, szerintem ... mert nem beszélhetek ott a közönséges örök előtt. De egyszer jött a mamám, és mondta, el fogunk menni, jó lesz. És egyszer tényleg, de akkor már megint hideg volt, elmúlt a nyár közben, ezért gondolom, hogy jó időt eltöltöttünk ott a börtönben, megint libasorban, géppisztolyosok kísérték, de akkor csak minket, kikísérték a pályaudvarra, egy egész vagont kiűntettek. Legalább hat gépfegyveres odaült mellénk, de nem szólt, csak elvitt bennünket Szabadkára. Ott megint betereltek bennünket, valahogy az az érzésem, hogy – mert ennyire nincsen véletlen, én vallásos vagyok, nem hiszek a véletlenben – akkor ott kikötöttünk egy nagy, de szépen berendezett irodában. De ott is volt egy, az is partizántiszt. Volt rendjele, jól nézett ki, de nem egymáshoz illő holmiban volt. A többieknek, mondta, hogy kimehetnek. Aki odahozott bennünket az bent maradt, de azt is kiküldte. És akkor mondta, hogy: Tetka Juliska, a keresztnevét tudta anyámnak. És akkor annyi élelmet hozott, valamilyen rendes kosárban és mondta, hogy egyenek, de ő nem tud mást tenni, de szerinte mi nem maradhatunk életben, ha itt maradunk.

- Amíg Újvidéken voltak, sejtettek valamit, hogy itt van az édesapjuk?

Nem. Semmit. Mi azt hittük, hogy Pesten bomba végzett vele.

Ez az említett ember föltehetőleg szintén olyan lehetett, akit édesapám megmentett. Csakis olyan lehetett.

- Ő sem mondott semmit róla?

Nem. Mert anyám nem tudta, mert amikor megtudta [hogy apánkat kivégezték], akkor elájult. De az már fönt volt Pesten. Dózsai néni följött Pestre, és tőle tudtuk meg. Azt mondta, fölrakat ott minket egy szekérre, ott nem voltunk sokat, talán egyszer aludtunk ott. Még szalma is volt rajta és mindannyiunkat, a nagyszülőkkal együtt Tompánál áttettek a határon. Nem bántottak bennünket, de lődöztek a levegőbe, tetszett nekik, hogy félünk. Áttettek és azt mondták, soha többet vissza ne térjünk. Be kértkeztünk valami istállófélébe, mert a lakásba nem engedtek be bennünket, hát úgy néztünk ki, hogy... Az istállóban voltak valami jószágok, azok melegítettek, meg adtak ott nekünk valamit enni is. Nem emlékszem, hogyan, de onnan elkeveredtünk Bajára. De mind Bergerek voltak még. Ahányan voltunk annyi felé, mert senki sem vállalt ennyiunket együtt. Anyám elment Pestre és megtalálta apámnak... Mert mikor vitték a zsidókat a Dunára, apám és társai még onnan is hordták vissza az embereket. Annakidején, még Pesten, mikor a nyilasok voltak hatalmon. Édesapám meg a társai kiállították a parancsokat, hogy akikről csak tudták, hogy ott vannak, hogy nem tudom én hova szállítják őket, kihozták és elengedték őket az utcán. Van egy ilyen papirom, hogy Dom Páltól, hogy apámnak köszönheti a megmenekülését, mert a Duna-parton kísérés közben elengedte.

- Tudna nekem küldeni erről egy másolatot?

Igen, lefénymásoltatom. Anyám többször kereste apámat, mert majdnem mindannyiukat letartóztatták, akik dektívek voltak Pesten, de feleségeket talált. Mentek ők börtönbe, internálótáborba, sehol nem álltak velük szóba, hogy nincsenek. Ezek az Irénkéék, pont akkor, amikor először fölment Pestre anyám, nem voltak otthon. És úgy kicserélődött mindenki. Egész más ismerősnél aludt meg. Ha odament volna, egyből megtudta volna, hogy mi történt. És amikor második alkalommal fölment Pestre, megkereste itt a Kossuth Lajos tér 16-17-ben ezt az Irénkét a szomszéd nőnket. Na és akkor bement a lakásunkba is. Az ajtó nem volt bezárva. Az ment be, aki akart, azt vitt el, amit akart. És ott találta apámnak a tiszta vér ingét. Tehát őt az oroszok is alaposan megverhették. Akkor ez a bizonyos Irénke mesélte el anyámnak, hogy apám egyszer csak megjelent és föl volt neki írva, hogy a Milan Medina, Olga Kozja, Dajcs Sándor. Hogy ezek, amikor a Zoltán utcán, a Zoltán panzióban, ezeket ott helyezte el, örömmel fogadták: Igen, megvannak, kibírják, most már itt vannak az oroszok. És még akkor nem viselkedtek ellenségesen. De utána jött néhány orosz katona és akkor

azt mondta Milan Medina, hogy ez egy fasiszta, ezt fogják el, Fasiszta, ez magyar rendőr. S így vitték el az oroszok apámat. De utána apám millió nevet tudott felsorolni Pesten, akiket megmentett. Főleg zsidókat. Akkor apámat fölvette a magyar Demokratikus Népi, nem tudom mi a fene szolgálatba állt. Később édesanyám két hónapig még nyugdíjat is kapott utána. De aztán kizavarták anyámat a rendőrségről. Ez az Irénke mondta, hogy édesapám kérte, adjanak neki két hónap szabadságot, megpróbál bennünket megkeresni. Készülődött. Irénke valami kukoricalisztból valamit még sütött neki, meg Irénke mosott is rá. De azt a véres inget ott megtaláltuk. Készült Bajára vagy Újvidékre, hogy hátha megtalál, megkeres bennünket! Szerencsétlen! Újvidékre! Irénke ott volt nálunk és akkor fölött két ember. Mondták, hogy szerbusz Jóska, tegeződtek, így köszöntek. Barátságosan elbeszélgettek vele. Ablaküveg nem volt ott, ami volt, az mind kiment. Édesapám visszaszólott, hogy Irénke mindjárt jövök vissza, és jement. A harmadik emeleten laktunk, de a lift mindvégig jó volt. Áramunk is volt. Végig volt telefonunk! Sam ablak, sem ajtó, meg egy falunk is leomlott, de a telefonunk meg a lift végig működött. S mondja Irénke, hogy ott állt az ablaknál, kinézett, ott állt egy autó. Állt mellette egy ember. S akkor már szabályosan berugdosták apámat abba a kocsiba. Azok hozhatták Újvidékre. Később ezt a cikket, a fénykép megvan, arról is csináltak másolatot. Amikor a Dózsai néni, az nagyon jó barátja volt a családnak, egyszer, valamikor régen, még egy házban is laktunk, amikor még csak ketten voltunk gyerekek. Amikor Dózsai néni hozta ezt a cikket – apám nagyon vallásos volt, és többször elvégezte a nagykilencedet. Minden első pénteken ment gyónni-áldozni kilenc hónapon keresztül. Képzeld el, amikor már őt halálra ítélték, ezt a Dózsainétól tudjuk, megkérdezték, hogy no, mit akar. Egyet kérhet. Ehet valamit, írhat egy levelet és kérhet papot. Így felsorolták neki. Imádozt bennünket! Apám azt mondta, hogy ő papot szeretne. Akart gyónni-áldozni. Meg az utolsó kenetet fölvenni. Azt mondták, hogy ők pappal nem tárgyalnak, de ha akar, mondhat egy civilt, azt ők behozzák és azzal hozathat papot. Apám a Dózsai nénit mondta. És a Dózsai néni vitt oda papot.

Tényleg magkapta az utolsó kenetet. Majd a Dózsainé pár év múlva jött, ezt a cikket is hozta és ezt elmesélte. Mert a Dózsai néni ezzel a pappal később beszélt. Apánk végső soron... Ezt anyánk sosem tudta elmondani, hogy mit üzent. -Mindig elsimta magát.

- Nem mondta meg, hogy ki volt az a pap?

Nem. Nem is írhatta fel.

Hegyi József bírósági peréről és kivégzéséről

Az Újvidéken kiadott Magyar Szó napilap 1945-ben még jórészt a szerb nyelvű párjának, a Slobodna Vojvodinának a magyar fordításaként jelent meg. Magyar címe is a szerbet tükrözte akkor még: Szabad Vajdaság. Kezdetben még az elvéve közölt önálló cikkeket is egyeztetették a szerb lappal. A két lap tartalma tehát lényegében nem különbözhetett. Mindkét szerkesztőséget a Jugoszláv Kommunista Párt AGITPROP nevű szerve irányította, szinte kézi vezetéssel. Az itt közölt szöveg stilisztikai elemzéséből arra lehet következtetni, hogy ez a cikk eredetileg szerbül íródott, a Szabad Vajdaság számára, csak lefordították. A lapnak az 1945. június 8-i számában Kötél általi halálra ítélték Hegyi Józsefet, az 'Armija' hóhérait¹ címmel az alábbi cikk jelent meg:

'A noviszádi' 'Népotthon' nagytermében mintegy kétezer érdeklődő előtt folyt le a Hegyi József elleni nyilvános tárgyalás első napja. Amikor a vádlottat bevezették a terembe, kiobbantak az elfojtott indulatok és elkeseredett kiáltások özönében sápadozott az egykori 'Armija' legkegyetlenebb rendőrspicije.

Az államügyész vádirata szerint, Hegyi József, mint a magyar megszállók rendőrségének tagja, cselekvő részt vállalt a haladó erők üldözésében és kiirtásában. A kezére került politikai foglyokat súlyosan bántalmazta és megkínozta, tekintet nélkül nemükre és korukra. Hegyi részt vett a hírhedt noviszádi 'razziában' is. Áldozatai hozzátartozóit meg is zsarolta.² Mindezekért a bűnökért az ügyész halált kér a vádlottra, azzal, hogy a halálos ítéletet a nyilvánosság előtt hajtsák végre.

Az ügyész vádbeszédét hatalmas tapsai fogadta a tömeg, amely követelte, hogy a halálos ítéletet ne golyóval hajtsák végre, hanem akasszák fel a vádlottat.³

¹ Armijának nevezték Újvidéken azt az épületet, amely a Halpiac és a Duna utca között fekszik a volt börtönépülettel, illetve a volt bírósági épületnek a Halpiac felőli szárnyával szemben. A háború alatt ide idézték, itt vallatták a magyar kémelhárító által befogott személyeket.

² A vehemenssen hirdetett 1944 végi felszabadulás olyan szabadságot hozott a délvideki magyaroknak, hogy egyetlen helység nevét sem volt szabad magyar nevére említeni. Az is jellemző, hogy a két háború közötti Jugoszláviában létrehozott szerb nacionalizmust megjelenítő Sokol mozgalom újvidéki otthonát Tisók hírtelenében átkeresztelték Népotthonná.

³ A dőlőbetűs kiemelések az eredetiben.

⁴ Nyilvánvaló fordítási hiba. Nem vádbeszéd lehetett még, hanem csupán a vád ismertetése.

⁵ Egyértelmű a lincshangulat. Az ügyész a vádiratot olvasta még csupán, s annak végén említette a kötél általi halált, s a sajtófudósító ezt javagolja meg, a bíróságot a tömeg alá rendelve követeli az akasztást.

Hegyi József, aki soha senkin sem könyörült meg, sirva könyörgött kegyelemért. A gyermekeire hivatkozott az a Hegyi, aki mások gyermekeit állati módon megkínoztta és halálba küldte. 'Kérem a jelenlevőket – mondta – hallgassanak meg. Elismerem, hogy hibáztam de tekintsék enyhítő körülménynek, hogy senkit sem vertem agyon.' Vallomása további részében elmondta, hogy azért ment a rendőrséghez, mert másként katonának vitték volna és gyermekei kenyér nélkül maradtak volna.

Hegyi után a tanúk vallomásai következtek. A tárgyalást folytatják.

A tárgyalás második napja a tanúk kihallgatásával kezdődött. Sorba jöttek az asszonyok, lányok, férfiak, akiket ez a szadista vadállat megkínzott. Hegyi semmire sem akart emlékezni, ő a 'baloldaliak barátja', aki csak azért ment Budapestre, hogy megvárja a Vörös Hadsereget és felajánlja szolgálatait. Csak akkor tört meg, amikor Rajics Gyorgye a szemébe mondta, hogy két óráhosszat tartó embertelen kínzások után, arra akarta kényszeríteni, hogy elénekelje az Internacionálét, és térden állva könyörödjön Sztálinhoz, hogy segítsen rajta.

Az ügyész, mivel úgy látta, hogy az eddigi tanúvallomások is világossá tették a bírák és a közönség⁶ előtt Hegyi bűnösségét, javasolta, hogy hagyják abba a további tanúk kihallgatását. Az ügyész javaslatát a védő sem ellenezte és a bíróság rövid tanácskozás után, kimondta, hogy a további terhelőtánuakat nem hallgatják ki.⁷

Az ügyész kérésére még egy tanút hallgattak ki, Crnojacski Dragicát, aki mindössze tizenhárom éves volt, amikor Hegyi kezei közé került. A kislány vallomásaiból

kiderült, hogy a vádlott – aki saját szavai szerint 'tekintettel volt az idősebb nőkre és gyermekekre', – kegyetlenül összeverte és kényszeríteni akarta, hogy árulja el nővérét. Hegyi bevallotta, hogy a kislányt megverte, 'de olyan óvatosan, hogy az ütések nem fájhattak neki.'

Hegyi 'mentőtánuinak' kihallgatásakor kiderült, hogy ez az 'emberbarát' rendőrügynök az anyagiakat sem vette meg.

A bíróság felszólítására az ügyész elmondta a vádbeszédet. A tanúk vallomásából kiderült, hogy Hegyi szadista módon bántalmazta az eléje kerülőket, hogy vallomást csikarjon ki tőlük. Megállapítást nyert, hogy az a 'jóakarátú' és 'jólelkű' hóhéregény, aki kegyelmet kér a bírától, mert négy gyermek atyja, milyen kegyetlen volt más apák és anyák gyermekeihez. A fasiszta bérencék – mondta az ügyész – akiknek egész valójuk meg van fertőzve a fasiszmus bacillusaival, most álcázzák magukat, mint a vádlott is, akinek bűnei olyan világosak, mint a nap, és aki most úgy akar bemutatkozni, mint 'jószándékú és jóakarátú' ember, aki bár rossz úton haladt, de megbánta bűneit és kegyelmet kér. Ha megbocsátanánk az ilyen teremtményeknek, húsz év múlva ugyanazt élhetjük meg mi és népünk⁸, amit 1941-ben élünk át.

Nagy beszéde után az ügyész kötél általi halált kért Hegyi ellen. Szavait nagy tapssal és lelkes helyesléssel fogadták a jelenlevők. A vádbeszéd után az ügyvéd emelkedett szólásra, aki nyomorúságos anyagi helyzetével igyekezett menteni védencét.

A vádlott utolsó szavai után a népbíróság kötél általi halálra ítélte Hegyi Józsefet.⁹

⁶ Az ügyész a közönségre hivatkozva indokolta javaslatát.

⁷ Ismerve a vádlott korábbi életét, elegendő indokolt a gyanú, hogy a további terhelőtánuak kifejezés alatt a bíróság valószínűleg a vádlott mellett tanúskodni szándékozókat fosztotta meg a vallomástétel lehetőségétől. A cikkíró a védő egyetértését is említi, álnokul, hiszen a hasonló perekben akkoriban a védő szinte ugyanolyan veszélybe került, ha komolyan vette feladatát, mint az eleve bűnösnek tekintett védence.

⁸ Talányos kifejezés: kit kell érteni a „népünk” alatt? Nos, a hasonló dokumentumokban általában e mögé bújtatták a „szerbek”, illetve a „dél-szlávok” gondolatot.

⁹ Matuska Márton kiegészítő jegyzete

A szerző ezt az írását a Magyar Szónak készítette tavaly májusban. Néhány nap múlva Szabadkán Kókai Péter, a lap főszerkesztője, Kudlák Gábor, a Nyitott Távolatok civil szervezet vezetője, a távollévő Dudás Károly, a Hét Nap főszerkesztője és a szerző megalakították a második délvidéki honvédtalálkozó szervezőbizottságát. Kókai Péterrel megbeszéltek, hogy az őszre tervezett találkozót hírvérésének nyitó írásaként a napilap folytatásokban fogja közölni az írást. A találkozót kitűzött napjáig azonban nem jelent meg, de a szerkesztőség nem is vette tudomásul az írás létezését. Ekkor a szerző telefonon közölte a főszerkesztővel, hogy kilép a találkozót szervező bizottságból, s visszavonja az írást.

Csodaszarvasnyomon

Volt egy öreg apó, volt néki, volt néki kilenc szép szál fia. Szép szál kilenc fia.
Volt egy öreg anyó, volt néki, volt néki kilenc szép szál fia. Szép szál kilenc fia.
Testükből sarjadzott szép szál kilenc fia.

Nem nevelték őket semmi mesterségre, szántásra-vetésre, ménesterelésre, csordaterelésre: hanem csak nevelték őket hegyet-völgyet járni, hegyet-völgyet járni, szarvasra vadászni. Szarvasra vadászni.

Az erdőket járták és vadra vadásztak, az erdőket járták, kilenc szép szál fiú. Vadra vadásztak, szép hidra találtak. Szép hidon csodaszarvasnyomra. Ez a hid hova, vajh hova vezet? Vezet-e napfényre, rétekre, mezőkre?

Vagy vezet még nagyobb erdő sűrűjébe, rengeteg nagy erdő mélységes mélyére? Rengeteg nagy erdő mélységes mélyében, a Nap, a Hold és az fényességes csillagok rejtekében kilenc fiúk szarvasokká lettek. Kilenc fiúk szarvasokká lettek.

A Nap, a Hold és az fényességes csillagok ölében kilenc fiúk szarvasokká lettek, a Nap, a Hold és az fényességes csillagok ölelésében kilenc fiúk szarvasokká lettek, kilenc karcsú szarvasokká lettek.

Az ő édes apjok várással nem győzte, elindult rétekre, elindult mezőkre, elindult nagy erdők mélységes mélyére. Nagy erdők mélységes mélyére. Kilenc szép szál fiak keresésére. Testükből sarjadzott fiak keresésére.

Erdőnek sűrűjében reátalál az szép hidra, csillámló vizeken átalívelő aranyos hidra. Aranyos szép hidnál csodaszarvasnyomra, csodaszarvasnyom mentén hús forrásra, hús forrásnál karcsú szarvasokra. Forrásvíznél időző szarvasokra.

Fél térdre ereszkedett öreg apóka, fél térdre ereszkedvén szarvasokra céloza, karcsú szép szarvasokra céloza. De a legnagyobbik szarvas – jaj, a legkedvesebb fiú – szóval imígyen szóla, szóval imígyen szóla:

Kedves édes apánk, ránk te sose célozz, ránk te sose célozz, mert tégedet tűzünk az szarvunk hegyére, ágas-bogas agancsunk tetejébe és úgy hajigálunk téged erdőkre, mezőkre, hegyekre, völgyekre, sziklákról lecsorgó patakok medrébe.

Sziklákról lecsorgó patakok medrébe, hegyekre, völgyekre, erdőkre, mezőkre, illatos rétekre, barlangok mélyére. Illatos rétekre, barlangok mélyére. Ne tedd ezt velünk, drága édes apánk, ne célozz reánk, kedves édes apánk!

Az ő édes apjok hozzájuk így szólott, hívó szóval hozzájuk így szólott: „Édes szeret-

teim, kedves gyermekeim, jertek velem haza, jertek velem haza! Jó anyátok vár már, a ti jó anyátok várva vár már, várva vár magához.

A fákyák már égnek, az asztal is készen, a serlegek töltve aranylő borral, mézillatú nehéz borokkal. Anyátok kesereg, hívja fiait, búval aszódik, bútól epedez, választ az világtól, világnak világától nem lelhet. Választ sehonnan nem lelhet.

A fákyák már égnek, az asztalon serleg..." A legerősebb szarvas, a legnagyobb bika, szóval felele, szóval imígyen szóla, – jaj, a legkedvesebb fiú – szóval imígyen szóla: „Apánk, édes jó apánk, te csak menjél haza, te csak menjél haza

a mi jó anyánkhoz, az mi jó édes anyánkhoz. De mi nem megyünk! De mi nem megyünk, de mi nem mehetünk! Mert a mi szarvunk ajtón be nem térhet, a mi ágas-bogas szarvunk ajtón be nem térhet!

Csak betér az völgyekbe, hegyekbe, erdőkbe és az illatos mezőkbe. Csak betér az völgyekbe, patakok medrébe, sziklák között az barlangok mélyébe. Karcsú testünk többé nem járhat gúnyában, nem járhat gúnyában!

Csak járhat az lombok között, zizegő lombok között szelekkel játszva. Zizegő lombok között susogó szellőkkel játszva. Karcsú lábunk nem léphet tűzhely hamujába, nem léphet tűzhely hamujába, csak puha avarba, csak puha avarba!

A mi szájunk többé nem ihat kupából, jaj, nem ihat kupából, csak az hűvös, hűvös forrásból. A mi szájunk többé nem ihat kupából, csak az hűvös, hűvös forrásból! A mi szájunk többé nem ihat kupából, csak az hűvös, hűvös forrásból!"

Volt egy öreg apó, és volt egy öreg anyó. És volt nekik kilenc szép szál fiuk, kilenc szép szál fiuk. Testükből sarjadt kilenc szép szál fiuk. Nem nevelték őket semmi mesterségre, nem nevelték őket semmi mesterségre,

csak nevelték őket erdőket járni, erdőket járni vadat vadászni. Nem nevelték őket másra, csak erdőket járni, erdőket járni, vadat vadászni. Kilenc agancs ága-boga, kilenc agancs ága-boga, apókanak, anyókanak nincs már fia.

Kilenc agancs ága-boga, apókanak, anyókanak nincs már fia, sűrű erdő közepében, csörgedező forrás mellett kilenc szarvas legeleszget. Nap, Hold s fényes csillagok rejtekében kilenc szarvas legeleszget, kilenc szarvas legeleszget.

És az ő szarvuk, ágas-bogas agancsuk ajtón be nem térhet, ajtón be nem térhet, csak betér az völgyekbe, erdőkbe, mezőkbe, illatos rétekbe, barlangok sötétlő méhébe. Barlangok sötétlő méhébe.

Agancsuk között megpihen a Nap, agancsuk között megpihen a Hold, agancsuk, ágas-bogas szarvuk között fölragyognak az csillagok, fölragyognak az csillagok. Agancsuk, ágas-bogas szarvuk között ott ragyognak az csillagok.

Ott ragyognak az fényességes csillagok!

Horgos, 2006. február 12.

Egyöntetű magyarsággal szól hozzánk: Bartók Béla

(1881–1945)

Bartók abból az emberfajtából való, amely örök elégedetlenségtől hajtva, mindent meg akar változtatni, mindent szebbé-jobbá akar tenni, amit csak a földön talál. Ebből kerülnek ki a művészet, tudomány nagyjai, a nagy felfedezők, feltalálók, politikában a nagy forradalmárok, Columbusok, Galileik, Kossuthok, akik mind másképp hagyták maguk után a világot, mint ahogy találták.

(Kodály Zoltán)

Videkünkre nem jellemző a Bartók-művek túl gyakori megszólaltatása. Nyilván nem lenne nehéz megszámlálni, hogy az elmúlt száz év alatt hányszor hangzott el Bartók-szerzemény a Délvidéken – de erre eddig még senki sem vállalkozott. (A könnyebb zongoraművei azok, amelyek a zeneiskolákban leggyakrabban elhangzanak.) Talán tanulságos lenne ennek okait megvizsgálni, de mindenképp hálásabb is lehetne a délvidéki magyar utókor e nagy magyar génusz emlékének megőrzésével.

Pedig itt a közelünkben, az egykori Torontál megyében, Nagyszentmiklóson született 1881. március 25-én (1920 óta Romániához tartozik és Sinnicolau Mare a román neve.)

Kodály Zoltán volt az, aki felnyitotta a szemét az igazi magyar zene előtt. Az akkori felfogás szerint a magyar zene a cigányzenészek által terjesztett műdalokkal, az ún. magyar nótákkal volt azonos. Még Liszt is beleesett ebbe a csapdába. Kodály tanácsára s az ő utasításai szerint kezdte el Bartók „a tiszta forrás” felkutatását. Első útja Békés megyébe vezetett. A későbbiek során szinte az egész országot bejárta – jegyzetfűzettel s fonográffal felfegyverkezve. Már 1916 decemberében megjelent közös kiadványuk, a húsz népdalt tartalmazó történelmi jelentőségű *Magyar népdalok énekhangra zongorakísérettel*, melynek előszavában a következő megállapítást olvashatjuk: „A magyar társadalom túlnyomó része még nem elég magyar, már nem elég naiv és még nem elég művelt arra, hogy ezek a dalok közelebb férközzenek a szívéhez.”

Őt tartjuk az összehasonlítható zenefolklór megteremtőjének, aki azt vallotta, hogy a szomszéd népek zenéjének ismerete nélkül a magyart sem ismerhetjük igazán. Éppen ezért kutatásait kiterjesztette a román, a szlo-

vák, az ukrán, a délszláv, a török, sőt, az arab népzene feltárására is. Több külföldi néprajzkutatóval is tartotta a kapcsolatot.

Bartók művei nem mindig találtak megértésre, de Csáthon kívül maga mellett tudhatta a korabeli kritikusok közül Kovács Sándort, Zagon Géza Vilmost, Molnár Antalt és Reinitz Bélát. De az is előfordult, hogy a budapesti filharmonikusok egyszerűen megtagadták a műve előadását, mondván: *ilyen vackot mi nem játszunk*.

Az 1911-es év egyik nagyszerű terméke volt *A kék-szakállú herceg vára* című opera, amelyet a Lipótvárosi Kaszinó pályázatára küldött be – de nem jutalmazták. A szöveggönyvet Balázs Béla írta, zenéje pedig szintézisét képezi mindannak, amit a zeneszerző addig teremtett. „Ez az első mű a magyar operaszínpadon, amelyben az ének elejétől végig egyöntetű, ki nem zökkenő magyarsággal szól hozzánk” – írta Kodály a csak hét évvel később bemutatásra kerülő remekműről.

Magyarország – és az egész művelt világ – 1911-ben Liszt születésének centenáriumát ünnepelte. Ebből az alkalomból tartott előadást Bartók is a nagy magyar zeneszerző jelentőségéről és a műveihez fűződő bensőséges kapcsolatáról *Liszt zenéje és a mai magyar közönség* címmel. (Ugyancsak a Liszt-évforduló kapcsán járt Szabadkán, s adott koncertet a szabadkai filharmonikusokkal, amiről majd bővebben is szólunk.)

A modern szerzemények, így Bartók alkotásai is, nem ritkán a gyatra interpretáció miatt jutottak kárhozatra s váltottak ki a kritikusokban olyan benyomást, hogy Bartók zeneszerzése inkább patológiai jelenség, mint művészet. Mások meg magyarságát kérdőjelezték meg, ami nagyon érzékenyen érintette. „Engem mint zeneszerzőt hivatalosan kivégeztek – panaszolta 1912-ben – ezentúl csak íróasztalom számára írok”.

Eredményes népzene-kutatói munkájának a háború kitörése vetett véget. A 45 kilós Bartókot nem sorozták be katonának, de a külföldi turnékról s a külföldi üdülésekről is le kellett mondania, amire pedig beteges szervezetének nagy szüksége lett volna.

A budapesti operaházról érkezett felkérésre egy táncjáték komponálásába kezd. A szövegíró ezúttal is Balázs Béla. A mű lassan készült el, és csak hosszás huzavona után került bemutatásra 1917. május 12-én. Nagy sikert aratott, amihez nem kis mértékben járult hozzá az előadás karmestere, Egisto Tango. Ez a táncjáték volt **A fából faragott királyfi**. A következő év májusában már egy este adták elő Bartók két addig írott színpadi művét – egyforma sikerrel. Ekkor már javában dolgozott harmadik színpadi művén, **A csodálatos mandarin** című pantomimon, amelynek komponálását 1919 tavaszán fejezte be.

Hírnevének nagyságát bizonyítja, hogy a bécsi Universal Edition hosszú lejáratú szerződést kötött vele művei kiadásával kapcsolatban, amire még nem volt példa magyar zeneszerző esetében.

A Tanácsköztársaság Bartókot is mozgósította: megtették szaktanácsadónak – Reinitz Béla, Kodály Zoltán és Dohnányi Ernő mellé – a zenei direktóriumban. Túl rövid idő állt rendelkezésére ahhoz, hogy a népzene-kutatásra vonatkozó elképzeléseit megvalósíthatta volna.

A Tanácsköztársaság bukása után – nem is először – az emigráció gondolatával foglalkozik. Sok támadás éri, hazafiatlansággal vádolják, zenéjét elvetik. Míg a külföld a világ legnagyobb zeneszerzői között kezdi emlegetni a nevét, idehaza mind kevésbé akarják megérteni: „úgy hatott ránk, mintha visszajáról, hátulról előre játszották volna” – szól a kritika az egyik előadott művéről.

De azért mégis itthon marad, csak azt sajnálja, hogy az elszakadt országrészekben már nem folytathatja kutatómunkáját. Most korábbi gyűjtései rendszerezésébe fog, s **A magyar népdal** címen 1924-ben megjelenteti az addigi munkásságát összefoglaló könyvét.

Budapest fennállásának 50. évfordulója alkalmából nagy hangversenyt rendeznek a magyar fővárosban 1923. november 19-én. Ezen a koncerten egymás után szólal meg három jelentős új szerzemény: Dohnányi Ünnepi nyitánya, Kodály Psalmus Hungaricus és Bartók **Táncszvitje**. Az utóbbi mű igazán hű tolmácsolásban két évvel később hangzott el, amikor a Václav Talich vezette Prágai Filharmonikusok adták elő.

Bartók sokat dolgozik, és mind gyakrabban utazik külföldre. A keze alól kikerülő alkotások leginkább előbb kerülnek bemutatásra valamelyik nyugati országban, mint a saját hazájában. (A **Csodálatos mandarin**

Kölnben adják elő először 1926-ban – igaz, másnap mindjárt be is tiltják.) Műveit Moszkvától New Yorkig szinte az egész világon játsszák. Anglia, Franciaország, Svájc, Csehszlovákia, Olaszország, Hollandia, Németország – mindenünnen érkeznek a meghívások. Zenei látóköre állandóan távol, különösen Sztravinszkij műveit érzi magához közel állónak. A zeneszerző Bartókban a népzene és a nyugati hagyomány mind jobban szintetizálódik.

Első feleségétől elválik, s 1923-ban egy másik tanítványát, Pásztory Dittát veszi feleségül.

Az 1927/28-as évadban Amerikában tesz egy hangversenykörutat, aminek során a magyar népzeneről és az új magyar zene összefüggéséről is tart előadást. Az Egyesült Államokban sok magyar muzsikussal köt barátságot. Amerikában vannak a világ legjobb zenekarai – állapítja meg –, s a karmesterek mind magyarok. A következő év januárját a Szovjetunióban tölti, ahol ugyancsak vannak már hívei.

Idehaza is mind többen pártfogásukba veszik, a nacionalista színezetű támadásokat pedig a következő szavakkal próbálja elhárítani: „vezéreszmém [...]**Ja népek testvérré válásának eszméje, [...]** Jezért nem vonom ki magam semmiféle hatás alól, [...] csak tiszta, friss és egészséges legyen ez a forrás!” A nacionalisták által felkínált kitüntetések el sem fogadta. Birtokosa volt a francia Becsületrendnek meg még néhány külföldi kitüntetésnek.

Ötvenedik születésnapján A csodálatos mandarin előadásával tervezték felköszönteni, amiből mégsem lett semmi. A **Cantata profaná**-nak, az ekkor már készen álló újabb remekműnek az ősbemutatójára Londonban került sor 1934-ben.

A Zeneakadémiától 1934-ben vált meg, s a Tudományos Akadémia meghívására nekilátott az ott található népzenei anyag tudományos feldolgozásához. Régi álma valósult meg ezzel. Ropant precizitással dolgozott. Rövidesen megjelentek idevágó tanulmányai: **Népzeneünk és a szomszéd népek zenéje (1934); Miért és hogyan gyűjtünk népzenet? (1936)**

Paul Sachernek, a bázeli zenekar karmesterének a felkérésére írta meg három igen jelentős művét, ezek: **Zene húros-, ütőhangszerekre és celestára; Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre; Divertimento**.

Liszt halálának 50. évfordulója alkalmából Liszt-problémák címmel tartott előadást a Magyar Tudományos Akadémián 1936. február 3-án. Ez volt székfoglaló beszéde. Az évforduló megünnepléséhez még egy módon járult hozzá: előadta Liszt Haláltánc című szerzeményét.

A fasizmus előretörését aggódva figyel. Nem engedi meg, hogy a német és az olasz rádióállomások sugározzák a műveit, az osztrák Universal kiadóval pedig megszakítja kapcsolatait – Hitler oda már időközben bevonult. A londoni Boosey & Hawkes céggel lépett kapcsolatba. A kéziratok miatt is aggódik, s Londonba menekíti őket. Az emigráció gondolata minden korábnál jobban foglalkoztatja.

1940. október 8-án megtartja feleségével együtt utolsó hangversenyét a Zeneakadémián, s két hét múlva már a hajón ülnek, amely az Újvilág felé viszi őket. Október 30-án szállnak partra New Yorkban.

Elindulás előtt szigorúan meghagyta, hogy „mindaddig, amíg Magyarországon erről a két emberről elnevezett tér vagy utca van, vagy lesz, rólam ez országban ne nevezzenek el sem teret, sem utcát, sem nyilvános épületet”. Mindenki tudta, hogy „az a két ember” Mussolini és Hitler volt.

Amerika nem várta tárt karokkal az akkor már világhírű zeneszerzőt. Koncertezési lehetőség nem sok akadt, fő megélhetési forrásnak a Columbia Egyetem mutatkozott, ahol a Milman Parry-féle népzenei gyűjtemény feldolgozásával bízták meg. Ez a feladat nagyon megfelelt Bartóknak. Megromlott egészsége azonban minduntalan megakadályozta abban, hogy munkáját folyamatosan végezhesse. A Columbia Egyetem diszdoktori címmel tüntette ki már megérkezése után alig egy hónappal, de a 60. születésnapja mindenféle ünneplés nélkül múlt el – öt táviratot kapott, mást semmit.

Az egészségi állapota tovább romlik, s az orvosok nem tudják megállapítani, mi a baja. Gyógyítatásának költségeit az amerikai szerzői jogi egyesület, az ASCAP vállalja magára. Más barátai úgy próbálnak segíteni rajta – ha már ingyen nem hajlandó elfogadni a segítő jobbot –, hogy kompozíciókat rendelnek nála. Mihelyt jobban érzi magát, azonnal nekilát a komponálásnak. Így születik meg a **Concerto** – Szergej Kuszevickij megrendelésére – és a hegedűre írt **Szó-lószonáta** – Yehudi Menuhin felkérésére. A feleségének szánt **III. Zongoraversenyt** még sikerül befejeznie, de a Brácsaverseny már csak vázlatosan készül el, mert 1945. szeptember 26-án Bartókot elragadja a halál. A New York-i West Side kórházban hal meg leukémiában.

Amerikában temették el a Ferncliff-temetőben. Több mint negyven évnek kellett elmúlnia, mire sor kerülhetett rá, hogy Magyarország hazahozathassa nagy fiát. 1988. július 7-e óta immár a Farkasréti temetőben alussza örök álmát Budapesten.

***

Számos szállal, életrajzi eseménnyel kötődik hozzánk, délvidekiekhez.

Bartókot Amerikába való érkezése után a New York-i Columbia Egyetemen az ún. Parry-féle gyűjtemény feldolgozásával bízták meg, aminek igen megörült. Vajon mit tartalmazott ez a nevezetes gyűjtemény? A The New York Times 1942. június 28-i számában magától Bartóktól kapjuk meg a választ, amit nyers fordításban és lerövidítve közlünk:

Milman Parry a klasszikus nyelvek professzora volt a Harvard Egyetemen, aki 1933-ban és 1934-ben egy növendéke, Albert Lord kíséretében azzal a céllal járt Jugoszláviában, hogy ott néprajzi kutatásokkal végezzen. Kutatómunkájuk során két hosszabb és számos rövidebb epikus költeményre bukkantak. A két hosszabb vetekszik az Odüsszeiával – az egyik kb. 12 000, a másik pedig több mint 13 000 soros! A leghosszabb vers előadása több mint tizenkét óráig tartott megszakítás nélkül. A kilencven énekessel készített felvételek 2200 kétoldalas lemezre fértek rá. A gyűjteményhez tartozik még mintegy háromszáz más típusú – részben török meg albán nyelven előadott – dal, és nyolc lemeznyi hangszerez népzene felvétele. Parry professzor 1935-ben egy közlekedési baleset során életét veszítette. Lord úr a dalok szövegének sajtó alá rendezésén dolgozik, de a dallamanyag – kevés kivétellel – még feldolgozatlan. Amerikába való jöveletemnek egyik célja éppen az volt, hogy ezzel az anyaggal minél behatóbban megismerkedhessek.

A szerb, a horvát és a bolgár gyűjtők korábban nem használtak hangfelvétel készüléket, ami sokat levon gyűjteményeik értékéből. Tudományos értékű hanganyag a világnak arról a részeről csak Berlinben és Prágában található, de összehasonlíthatatlanul kevesebb, mint amennyivel a Parry-féle gyűjtemény rendelkezik.

Bartók ezután felsorolja a gyűjtemény többi erényét is:

- nemcsak hihetetlenül gazdag, hanem tartalmazza minden dalnak az összes strófáját, amit szerényebb anyagiakkal rendelkező gyűjtők, anyagtakarékosságból, nem engedhetnek meg maguknak

- a felvételek kitűnő minőségű alumíniumlemezekre készültek, ami jobb hangminőséget és hosszabb élettartamot biztosít

- az újabb technikával készült felvételezés lehetővé tette, hogy az énekesek megszakítás nélkül adhatták elő a leghosszabb dalokat is

- a lemezek tartalmazzák azt a beszélgetést is, ami két dal felvételezése között elhangzott, ami tovább növeli a hanganyag értékét

- egyes hősköltemények két vagy több énekes előadásában is hallhatók, vagy ugyanazzal az énekessel kétszer is fel lettek véve, ami rendkívül értékes összehasonlításokra nyújt lehetőséget.

Bartók ezután szől még a felvételek hiányosságairól, amelyek összehasonlíthatatlanul csekélyebbek, mint a pozitívumok, s hangsúlyozza, hogy Parry professzor igazán az utolsó órában mentette meg ezeket a hősi énekeket, amelyekhez fogható ma már kevés akad az egész világon.

A gyűjtemény Bartók halála után, 1951-ben jelent meg *Serbo-Croatian Folksongs* címen, a társszerző Albert B. Lord volt.

Most pedig ugorjunk egy nagyot a térben, vissza Bartók szülőföldjére, ami mihozzánk sokkal közelebb esik, mint Budapesthez. Nagyszentmiklós Torontál megyében volt, ahova a mi mai egész Bánátunk is tartozott, tehát ugyanabban a megyében, mint például Törökkanizsa, csak attól mintegy 70-80 kilométerre keletre. S mint tudjuk, ugyanezen a területen fekszik Nagybecskerek, ahol pedig a dédapa, Bartók János alussza örök álmát.

A népdalgyűjtő Bartók tudunkkal csak kétszer járt a Délvidéken: először 1906-ban, amikor Horgost kereste fel, s a Baranyai család vendégeként tíz nap alatt huszonöt dalt sikerült feljegyeznie. Kezdi folklorista volt még ekkor, fonográfot sem hozott magával. A második látogatása 1912-re esik, amikor a Bánságban szerb népzene után kutatott. Tizenkét fonográfhengerrel tért haza, s ezt az anyagot, hét bolgár dallammal együtt, 1935-ben meg is jelentette.

E két látogatás közé esik egy harmadik, amelyet zárójelben fentebb már említettünk: 1911. november 23-án Szabadkán koncertezett a helybeli zenekarral. Ezt a hangversenyt a Szabadkai Filharmonia Liszt Ferenc születésének századik évfordulója alkalmából rendezte meg. A műsoron a következő művek szerepeltek:

Haydn: D-dúr szimfónia

Beethoven: Esz-dúr zongoraverseny

Bach: Ouverture (Suite) vonószerekarra

Liszt: XIII. Rapszódia

Liszt: Ünnepi hangok

Lányi Viktor, a kritikus, természetesen el volt ragadtatva mind a zongoraverseny, mind pedig a rapszódia előadójától, de a közönség részéről is nyilván megértésre talált, mert műsorát megtoldotta két saját szerzeménnyel, az egyik az *Este a székelyeknél*, a másik pedig az op. 8/a-ból az *Első román tánc* volt. Sőt még ez sem volt

elég, a sok tapsot egy Scarlatti-féle rondóval (szonátával?) köszönte meg a művész.

Még egy dátumot mindenképpen érdemes feljegyezni, ez pedig 1960. április 23-a. Ekkor hangzott el Jugoszláviában először a *Zene húros hangszerekre, ütőkre és celestára Szabadkán*, a filharmonikusok hangversenyén. A szólista két szabadkai művész volt: Milko Kóra és Bordás Lajos – az ütőhangszereket Nagy Károly, Petar Nicetin és Kovács József kezelte. Ők azután ezzel a művel Újvidéken és Belgrádban is felléptek, sőt külföldön is szerepeltek vele. A szabadkai reprize 1962. szeptember 28-án került sor.

***

Bartók játékát nem sok felvétel őrzi, de a művei számtalan tolmácsolásban hallhatók.

A szabadkai születésű Csáth Géza (Brenner József) a legelső között figyelte fel Bartók zsenijére, s a róla szóló cikkét, amely 1908. május elsején a Nyugatban látott napvilágot, a következő jóslattal fejezte be: „akik a muzsikában a finomat, az egyénit, az újat kedvelik, nagy érdekességu hangjegypapírosokat várhatnak tőle.”

Kosztolányi a Pesti Hírlapban /1925/ így kezdi interjúját:

„Ezüstfej. Egy ezüstsztör finom feje, melyet az ötös pirinyó kalapácsokkal dolgozott remekbe, esztendők munkája során. A lest, mely a negyvennégy éves fejet emeli törékeny, kicsiny, szinte eltűnik a szobában, hol nappal is lámpa ég. Taglejtései alig vannak. Mire valók is lennének ezek? Minden erő, lendület kell, hogy művészetébe fusson, a zenébe, hol szabadon lehet hadonászni, égignyuló karral, mozogni önkívületes álomban. Legfőlebb a szem él még az arc nyugodt síkján, a homlok fiatal hava alatt, a villogó, figyelő, sőtél szem, a látó agyvelő, mely kiugrik koponyánk legmesszebb levő hegyfokára s az ismeretvágy kétségbeesésében két kukucskáló lyukat tör magának, hogy a világba nézzen, lássa, mi van körülte. Én utálom azt a felfogást, mely a művészt keresi a hétköznapi életben. Tudom, voltak hatalmas zeneszerzők, kik inkább potrohos sekrestyésekre hasonlítottak, vagy tehénhajcsárookra, vagy díjbirkózókra, mint arra a képre, melyet a műkedvelő ábránd kirajzolt magának. De az az ember, ki előtttem ül, testi mivoltában is arányos, felhúrozott, zengő és alkotásaira kell gondolnom. Környezete: Bösendorfer-zongora, melyet a Bösendorfer-cég bocsátott rendelkezésére, kalotaszegi asztal, melyre a székely atyafi kifaragta, akkuratusan „Bartók - Béla”, meg fönn a falon hupikék állványon három hupikék

magyar paraszttányér. Ezzel felesel lenn a zongorán néhány külföldi zenei folyóirat, „The League of Composers Review”, „Der Auftakt” stb.

Molnár Antal, a kortárs zenetudós s a Waldbauer-vonósnégyes egykori brácsása így látta a Mestert:

„... Egyszerű és eléggé szabályos arc, bármi különös ismertetőjel nélkül. Ilyen külső akár kistisztviselőé [is] lehetne. Egyetlen összetevője van csupán, ami az egészre kisugárzóan a képet megmáshatja: a szemek. De azok csak ritkán lobbannak fel. Közömbös állapotukban nem sokat mondanak. Bartók szemsugára akkor villan fel, ha valami megérinti mélyebb érdeklődését. Ilyenkor aztán a szeme: az ő lelki rejtekének varázs-ablaka. Hirt ad roppant mélységekről, félelmes titkokról, hálborzongató, mágikus erőről.”

Ma már senki sem kérdőjelezi meg Bartók Béla művészetét, helye ott van nemcsak a XX. század, hanem az egyetemes zenetörténet legnagyobbjai között. Ő a negyedik B a sorban: Bach, Beethoven, Brahms, Bartók. A zenei lexikonok a legnagyobb magyar zeneszerzőként emlegetik. Emlékét számtalan utca, intézmény neve őrzi, s szobrai is szaporodnak világszerte, nemcsak Magyarországon. (Mussolini és Hitler neve már régen eltűnt az utcanévtáblákról.) Legfeljebb azon gondolkozhatnánk el egy kicsit, amit Tóth Aladár írt még valamikor 1930 táján a Pesti Naplóban:

„Csak akkor állíthatjuk fel szobrát a köztereken, ha elkészítettük ezt a szobrot a megértés és odaadás nemes ércéből saját lelkünkben.”

Szervátiusz Tibor: Bartók

*Az Aracs szerkesztősége ezzel az írással és Bata János versével tisztel meg Bartók születésének 125. évfordulóján a magyar génusz emléke előtt

Gyurkovics Hunor, a Kárpát-medence vándora

Laudáció a Szervátiusz Jenő-díj átadásának alkalmára

Pompás építmény, hatalmas és erős vár a magyar kultúra és magyar művészet vára. Ezer esztendeje kezdték építeni eleink valóságából és képzeletből, hitből és gondolatból szilárd falait és büszke toronyait. Ez a vár tart meg bennünket ezer esztendeje a Kárpát-medencében, ez a vár oltalmunk és erősségünk a mában is, pedig az elmúlt évtizedek megpróbálták kikezdeni köveit, falfirkákkal piszkítani be lábazatát.

És mégis, még mindig magasodik a vár.

Írók és képirok, követ-fát faragók, színészek, muzsikusok, elismert mesterek és névtelen szellemi szegénylegények; filléreiket adó kisemberek és vagyonukat áldozó nagylelkű mecénások építik; műveik és adományuk az építőkö, vérék a malter.

Ezt a várat nem tudta szétarabolni Trianon.

Bástyái Erdélyben, Kárpátján, a Felvidéken és a Délvidéken emelkednek, határokon átível kupolája. Ez alá a tető alá gyűlünk össze mi is, akik eljöttünk ma a Szervátiusz Alapítvány és Klára asszony hívására, hogy tanúi legyünk egy ünnepi eseménynek.

Szervátiusz Tibor harmadszorra adja át az édesapja emlékére alapított Szervátiusz Jenő-díjat egy kortárs magyar művészet nemzeti identitásának érvényességét, folytathatóságát életművével bizonyító képzőművésznek és egy művészettörténésznek.

Felemelő tisztem, hogy elmondjam, mivel érdemelte ki a szabadkai grafikus festő, Gyurkovics Hunor ezt a kitüntető elismerést.

Ki ez a Gyurkovics Hunor? - kérdezhetik az érdeklődők, mert a honi sajtó nem sok ügyet vet a határon túli magyar művészekre, de ezt kérdem magamtól én is, mert bár régóta ismerem, most döbbenek rá, hogy milyen keveset tudok róla. Ki ez a szikár, szakállas ember, aki bogárhátú, sárga autójával és Szörnek szólított nehézkesen mozgó, de szárnyaló szellemű festőbarátjával harminchárom évvel ezelőtt megérkezett Makóra, az akkori Maros menti Művésztelepre? A másik művészt azóta legyűrte a betegség, a vidáman berregő kis autó széthullott a nagy jugoszláv álommal együtt, a viszonylagos jólét után háború és szegénység köszöntött

be a Délvidékre, de Hunor barátunk az maradt, aki volt. Ifjúi hűvel tele szívvel és tele vázlatkönyvvel, mindig új tervekkel érkezik, és művésztelepről művésztelepre viszi a soha el nem lankadó lendület. Kettős erő hajtja, ezért nem fáradt bele ennyi év alatt a vándorlásba: az önmagához és a magyarsághoz való hűség. **„Légy hiv mind halálig, és néked adom az életnek koronáját.”**

Gyurkovics Hunor Pécsen született 1941 decemberének utolsó napján, és kisgyermekkorát egy szlavóniai magyar faluban, Harasztiban töltötte. Elemibe, mint életrajzában írja, református lelkészapja saját pátriájába, a délvidéki Baranyába, Vörösmatra küldte; művészeti középiskolát Újvidéken végzett. Felsőfokú tanulmányokba a belgrádi iparművészeti akadémián kezdett, és ott diplomált grafika szakon 1969-ben. Első önálló tárlata egy évvel később Zágrábban nyílt, és ezt kiállítások tucatjai követték nagyvárosokban és kis falvakban, otthon, a Vajdaságban, és itt, az anyaországban, sőt külföldön is, Svájcban és franciaföldön. Mostanra már biztosan túl van a századikon.

Bár életét a művészetére tette fel, és sok időt tölt távol otthonától, van családja, szorgalmas és türelmes felesége, három tehetséges és törekvő leánya, és van tisztos polgári foglalkozása is: művészettanár. Tanítók nemzedékei nőttek fel a keze alatt a szabadkai pedagógiai főiskolán.

Habár nem kényeztette el a sors, az elismerések nem kerültek el. Grafikai munkáiért Aranyforma díjat kapott Újvidéken (1974), első lett eszperantó világplakáttérrel (1984). 1987-ben elnyerte a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep dívját, két évvel később a Káplár Miklós-plakettet ugyanott, és a XX. század utolsó esztendejében Millenniumi sorozatával Makón kiérdemelte a Csongrád megyei közgyűlés díját, az új évezred első évében a Folyónk, a Maros témában készült pasztelljeit a Makói Művésztelep díjazta. Művésztelepedagógiai munkásságáért is kapott kitüntetést.

Szabadságát majd negyven esztendeje művésztelepeken tölti, nincs a Kárpát-medencének olyan tábor, ahol ne járt volna többször is.

Eleinte kedvtelésből, új benyomások, gondolatok és a hasonló sorsú művésztársakkal való találkozások kedvéért ment, később pedig szükségből is: az ezredvégi Közép-Európa forrongó változásai sok művészt létbizonytalanságba taszítottak, és még azok is vándorlásra kényszerülnek, akik korábban nem szívesen mozdultak ki saját műtermükből.

Valaha, a huszadik század elején tipikus magyar kulturmunkásai a vándor könyvárusok voltak, akikről Krúdy Gyula festett felejthetetlen képet. „... újesztendő hetében útra keltek Magyarországra, mint az aranyásók Kaliforniába, könyvet mentek eladni... Mentek vonaton, kocsin gyalog... Vágtattak csengős szánon az égbe nyúló Kárpátok között, erdélyi rengetegben utaztak, vicinális vonatok apró állomásain bukkantak fel...ők vittek Magyarországra nagy képes történetét a nemzetiségi vidékeken elrekedt magyarokhoz...”

A század végére a határon túli, vándor festő lett az emblema, és a Kárpát-medence kis, vidéki művésztelepein telik meg tartalommal, kezd megújulni az ezredvég kiüresedő magyar művészete. A határon túliak még nem felejtették el történelmüket és hagyományainkat, és mikor nyaranta útra kelnek, magukkal hozzák tudásukat az anyaországba és a többi magyarlakta területre. Így járta és járja be Gyurkovics Hunor is a Kárpát-medence művésztáborait Zentától Munkácsig, Kőszegtől Gyergyószárhegyig, Magyarlápостól Lendváiig.

Munkálkodott többek között Balmazújvárosban, Csurgon, Zalaszentgróton, Hajdúböszörményben, a Hortobágyon, Hajdúszoboszlón és minden augusztusban Makón.

Milyen életműve van egy vándorló rajzművésznek? Hány helyen gyűlte és gyűlnek művei? Hová szóródtak szét rajzai és festményei harmincöt év alatt? Hová, hányfelé osztotta szét önmagát és életét a művész? Nem könnyű ugyan áttekinteni, de azért már megbecsülhető nagysága, jellege és körvonalai.

Ennek a munkásságnak, amelyben szerves egységet alkot a festés és a rajzolás, alkotás és tanítás, a szülőföld: Haraszi és a szlavóniai magyar falvak néprajzi kincsének gyűjtése és megmentése; múzeumalapítás, az Aracs című folyóirat körüli kultúrmisszió, és ha kell, az írás is, – ennek a munkásságnak egyik jellemzője a kisebbségben élő magyar művész Kós Károly-i attitűdje, a *mindenesség*, az *„ahogy lehet”* és az *„amire szüksége van népemnek”* parancsa, nagy részét azonban mégis a képzőművészeti alkotómunka teszi ki. Karakteres, néhány vonallal odavetett remek portrék, lényegre törő

metszetek, könyvillusztrációk, a táj lelkét megragadó csodaszép akvarellek, jellemző formákra és színteltekra redukált pasztellek és emblematikus tömörségű olaj- és akrilfestmények – nem túlzok – százai, talán ezrei várják a számbavételt, amelyeken első pillantásra szembetűnő, hogy Gyurkovics Hunor számára a rajz a legadekvátabb kifejező eszköz, még ha festményeinek száma vetekszik is grafikaival.

„Grafikus alkot, ami festményein is megnyilvánul”, írta róla Szilágyi Imre, és Székelyhídi Agoston is fontosnak tartotta megemlíteni cikkében, hogy Gyurkovics Hunor főleg a rajzolás és metszés mestere.

A művész így fogalmazta meg ars poeticáját a Makói Művésztelep számára írt önéletrajzában: „Grafikában és festészetben is kevés szóval, kevés eszközzel szólni, lényegeset kifejezni – tömören és velősen fogalmazni. Egyszerűsége törekszem, világosan és érthetően kívánok szólni a vizualitás nyelvén. Törekvésem: szimbólum, jel formájában kifejezni gondolataimat”.

Miről gondolkozik, mit fogalmaz meg Hunor barátunk a vizualitás nyelvén, miközben járja a Kárpát-medencét, és közben csak úgy melleleg, gyors ecsetvonásokkal papírra veti gyönyörűségei hegyeit és völgyeit, folyóit és rétjeit? Természetesen arról, ami a legfontosabb: életünkről és halálunkról. A múltunkról. A sorsunkról. A megmaradásunkról. Az értékeinkről. A hitünkről.

Művészetében a grafikai technikák, a rajzok, akvarellek, pasztellek is a megismerés, a látvány, a valóság feltérképezésének, analizálásának eszközei, míg festményei a szintézist adják, egy teljes, új világot, amelyben ember és táj, természet és történelem eggyé válik és mítosszá lesz.

Szimbolikája legjobb művein, mint például a hortobágyi Ősi föld darabjain vagy a makói Millenniumi sorozaton, egyszerre, gyakran egy alakzatba tömörítve, jelként idézi fel az ősök szellemét, a múlt történeteit és a tájat, alkalmazkodva a felgyorsult időhöz és rohanó világhoz.

„Légy hív mind halálig, és néked adom az életnek koronáját.”

Gyurkovics Hunor élete és munkássága ezt a hűséget példázza, akárcsak a Szervátusz Alapítvány. Utóbbi létrehozói és a Kárpát-medence vándor művészei mindannyian a várat építik tovább, a magyar művelődés, a magyar művészet erődjét, amiben a múlt emléke, a jelen munkája és a jövő ígérete széttephetetlenül összeköti.

Adassék tisztelet és dicséret nekik.

(Elhangzott 2005.nov.13-án a budavári Hilton Szálló Anjou-termében a Szervátusz Jenő-díj átadásának ünnepségén)

Művészetének forrása és legfőbb ihletője: magyarsága

A mai nap Hunor barátunké, akinek neve három évtizede fogalom a Kárpát-medence művésztaboraiban. Nem tudom, hogy amikor hatvanöt esztendővel ezelőtt Gyurkovics nagytiszteletű úr ezt a nevet adta újszülött kisfiának, sejtette-e, hogy a névadással kitűzi a sorsát is, bár a szándék nyilvánvaló. Amikor nevet adunk egy gyermeknek, a teremtés rítusát ismételjük, hiszen Isten is megnevezte alkotásait keletkezésük pillanatában, mintegy értelmezve, véglegessé téve művét. A név valójában az ember legszemélyesebb sajátja, lényének, létének szimbóluma. A református lelkész névválasztása szimbolikus tett volt, és fia, a művész, akinek a kedvéért ma összegyűltünk, minden egyes munkájának aláírásával e hajdani névválasztás mellett tesz hitet, mikor egyszerűen Hunorként jegyzi önmagát.

A névválasztás és a névhasználat tudatos cselekedet: az apa ezzel nyilvánította ki, és a fiú ezzel nyilvánítja ki identitását, sőt művészi alapállását is. Gyurkovics Hunor művészetének forrása és legfőbb ihletője ugyanis a magyarsága és kötődése a szűkebb és a tágabb értelemben vett szülőföldhöz, Dél-Baranyához, a történelmi Magyarországhoz, az egész Kárpát-medencéhez, és annak hagyományaihoz.

A nagy egységen belül természetesen vannak kitüntetett helyek, amelyekhez még szorosabb vonzalom fűzi: Vörösmarthoz, ahol elemi iskolába járt, az azóta Eszékkel összeépült Harasztihoz, ahol a szülei éltek és apja temploma áll, Szentlászlóhoz, Kórógyhoz, a lerombolt Árpád-kori magyar falvakhoz, és a kéttucatnyi művésztelep közül, ahol rendszeresen megfordult, különösen háromhoz: a hajdúságihoz, a hortobágyihoz és a makóihoz.

Hunor rajzainak, festményeinek témája alapvetően a föld. A földfelszín képe akvarelljein, pasztellrajzain jelenik meg, amelyeket jártában-keltében, művésztelepről művésztelepre vándorolva, csak úgy mellékesen fest. Ha össze tudnánk gyűjteni valamennyit, mint egy monumentális puzzle-játékban, kirakhatnánk belőlük a Kárpát-medence látképét, mert megjelennek rajtuk a dunántúli dombok, Kárpátalja és Erdély hegyei, az Alföld tájai, a kopár Hortobágy egének felhőjátéka, a Maros tükre;

máramarosi ortodox fatemplom, makói kápolna, tokaji zsidótemető. Szomorú valóság, hogy e kis vizuális feljegyzések szépséges világába a kilencvenes években betört a boszniai háború, és valósággal felrobbantotta békéjüket. Az ekkor készült akvarelleken lángra lobbannak a búzamezők, kigyulladnak a templomok, és záporozó lövedékek dűlják fel a derűs szlavóniai tájat, Hunor gyermekkorának színterét.

A haza földje azonban nemcsak a tájképi és építészeti szépségek hordozója. Hunor művészetében a föld sokkal több mint szelid síkság, lankás lejtő, meredek hegyoldal. A föld mélye titkokat rejt, az ősök csontjait lerombolt templomok köveit. A föld jelkép számára, a múlt szimbóluma, a korhadó fejték pedig az ősök szellemei a végtelen síkságot fátyolozó ködben. Minderre a hajdúsági és a hortobágyi művésztelepeken döbben rá a nyolcvanas években, az apai szellemi örökség itt fordul igazán termőre, és a kibontakozás Makón folytatódik a kilencvenes években, az ezredvég nagy évfordulóihoz kötődő festményein, amelyeken emblematisztikus tömörséggel jelenik meg eredetmondáink mitikus világa.

Napjaink korszerűnek, modernnek nevezett képzőművészete elveti a mondanivalót, nem foglalkozik olyan ősi dolgokkal, mint a haza, a hit vagy a történelem, pedig eddig még minden nép, minden korszak megfogalmazta a maga eszményeit a képzőművészetekben is. Történelmünk viharos századai során ez a folyamat nálunk többször is megbicsaklott, gyakorlati bizonyítást nyert a régi rómaiak bölcsessége, hogy fegyverzájban hallgatnak a műsák.

Az eszmények, a történelmi példaképek megfogalmazására nálunk utoljára a két világháború közötti években történt kísérlet, de a béke rövid volt, ráadásul beágyékolta Trianon hatása és a közelgő újabb háború. A XX. század második felében – bár a fegyverek ekkor többnyire hallgattak, mégis mindvégig jelen voltak, s ha a műsák nem is némultak el teljesen fenyegető árnyékukban, a Támogatás, Tűrés és Tiltás párkái gúzsba kötötték őket, az ezredfordulóra pedig a médiumok izlésterrorja vette át a zsandárszerepet, megpróbálva végképp eltörölni a maradékát is a múltnak.

Gyurkovics Hunor festészetének tehát fontos szerepe, mondhatnánk küldetése van. Milleniumi sorozatában az egész nemzet számára fontos mítoszokat fogalmazza újra, korszerűen modern formába öntve, olyan egyszerűen, hogy az áruházak, a közlekedés emblémáihoz, képeleihez szokott szemünkön keresztül éppúgy beépüljenek a tudatunkba, mint mondjuk az áthúzott vízcsap

vagy az ugró őz leegyszerűsített rajza. Sallangmentes, végsőkéig letisztult gondolatait a lehető legegyszerűbben fogalmazza meg, tömondatokban beszél. Visszamegy a legősibbhez, az emberiség legrégebb, minden népnél fel-lelhető jeleihez, ezekbe tömöríti mondandóját, ettől válik modernné és egyetemessé.

Itt kiállított művei jól illusztrálják Hunor művészi hitvallását.

A koronás, palástos uralkodó alakja – ahogyan évszázadokon át ábrázolták országalapító Szent Istvánunkat – Eget és Földet összekapcsoló jelle egyszerűsödik nála, mégsem veszít fenségéből, sőt, inkább nyer: ebben az alakban nemcsak a történelem testesül meg, hanem a mítosz is átsüt a legendák aranyán, akár csak a sorozat többi darabján, a Csodaszarvason, a Világhódítón és az Emese álmán, Ártatlanság című festménye a kiszolgáltatottságot és a szenvedést, a Fáklya az értelmetlen pusztítást, az Örök tűz a kegyeletet jeleníti meg, hasonlóan egyszerű eszközökkel, alkalmazkodva a felgyorsult időhöz és rohanó világhoz.

Befejezésül szeretném megosztani a jelenlévőkkel azt az örömet, amit Hunor Szervatiusz-díja okozott nekünk. Gílinger Katalinnal, aki társam a határon túli magyar művészek számára alapított Makói Művésztelep szolgálatában – de most sajnos nem lehet itt jelen –, úgy érezzük, hogy ez az elismerés kisugárzik a telep többi tagjára is, akik Erdélyből, a Felvidékről, Kárpátaljáról és a Délvidékről járnak Makóra immár tizenhat esztendeje, hogy tehetségükkel, hűségükkel, hitükkel tovább építsék a magyar művészet és a kultúra várát.

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében Gyurkovics Hunor Szervatiusz Jenő-díjas szabadkai grafikus és festőművész kiállítását megnyitom. Festményei és rajzai magukért beszélnek. Kérem, nézzék őket figyelmesen, és meg fogják hallani az üzenetet, ami közvetítenek.

(A budapesti Vármegye Galériában 2006.02.05-én megrendezett kiállítás megnyitójának rövidített változata)

Köszönetnyilvánítás

Nagy örömmre szolgál, hogy idén nekem ítelték a Szervátiusz-díjat. Büszke vagyok rá, mert azért részesültem e kitüntetésben, amiért eddigi életemben csak elmarasztalásban volt részem. Számomra magától értődő, amit eddig tettem. Azt a fáklyát viszem tovább, amelyet lelkész szüleim hordoztak egész életükben. Majd tovább szeretném adni másoknak, a többi között a három lányomnak: Rékának, Rónának és Virágnak. Ha erősödnének a rossz szelek, lángjára az aracci

Pusztatemplom tüze vigyáz, amely immár ezer év óta – mindenféle romboló erőnek ellenállva – mágikus erővel jelzi a megmaradás lehetőségét a délvidéki magyarságnak.

Hálás köszönetet mondok mindazoknak, akik ezt a díjat megálmodták, előkészítették és kiosztolták, valamint azoknak, akik figyelték és kísérték a pályafutásomat. Visszatekintve magam is meghökkenek: szinte a teljes munkásságomat a nemzetem szolgálatába állítottam.

Gyurkovics Hunor a díj alapítójával, Szervátiusz Tiborral

Jámorné Balogh Tünde megnyitja a kiállítást

Az ARACS 2005. évi repertórium

Közélet

BATA János

Süketek párbeszéde, avagy Kedves Bozsik Péter, másodszor! = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 69–75 p.
Íme, hát meglelte hazáját – avagy egy kozmopolita hazát talál magának = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 32–35 p.

Végel Lászlóról.

Műfordító kisebbségben, avagy gyilkosok közt cinkos, aki néma = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 129–131 p.

CSÍKI Sándor

Székely Autonóm kálváriája : Székely Autonómot szélütés érte. Ősszel. 2005 szeptemberében, Egymás után kétszer. = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 143 p.

HÓDI Sándor

Őrzök a strázsán: Levél Végel Lászlóhoz az Időírás, időközben c. könyve apropóján = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 82–89 p.

JUHOS-KISS János

Nyílt levél Kalász Márton úrhoz, a Magyar Írószövetség elnökéhez = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 8–9 p.

KEREKES József

Ócska filc, némi ragasztóval = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 92–93 p.

Cserbenhagyásos gázolás = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 21–23 p.

Össze kell törni az aranyborjút : Töprengések Srebrenica után 10 évvel = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 80–82 p.

Délvidéki négyes = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 83–85 p.

KÓNYA Róbert

1920. június 4. : (Egy délvidéki fiatal gondolatai) = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 12 p.

KOVÁCS Nándor

Ne „okosok” legyünk, hanem cselekvők = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 58–60 p.

Párhuzamos életképek 5. = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 89–92 p.

MIRNICS Károly

Lappangó asszimilációs stratégiák = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 98 p.

RÓZSÁS János levele Tari Istvánhoz = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 27 p.

Dr. SZABÓ László nyílt levele a kirekesztett szegediekhez = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 25–26 p.

SZEDLÁR Rudolf

Legyünk óvatosak az antiszemitázással! : Reagálás az Újvidéki Zsidó Közösség levelére = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 76–77 p.

SZÉKELY ANDRÁS Bertalan

A prófétálás értelméről – a XXI. század elején = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 90–91 p.

Elhangzott az isaszegi református templomban, 2004. október 31.

SZLOBODA János

Sok hűhó semmiért... : Avagy: amikor Szisziüphosz úr herkulesi munkát vállal = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 54–57 p.

Magyar Nemzeti Tanács – Helységnevek

Győzelemnek álcázott vereség = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 101–102 p.

Közép-európai Nobel-díjasok = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 103–104 p.

A VMSZ politikájáról.

Valami személyes = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 123–128 p.

TARI István

[Válasz Rózsás János író úrnak] = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 28 p.

TOMÁN László

A művelődési titkár esete Petőfi Sándorral = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 97. p.

Cs. VARGA István

Remekmű Lillafüreden = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 184–185 p.

József Attila-emlékszobor

VICEI Károly

A fél lábunk Európában, a másik a Balkánon, a szívünk pedig... = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 66–68 p.

Hedonista nomádok = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 36–38 p.

Tanulmányok**ÁGOSTON Mihály**

Naiv mars helyben járásra (Gondolatok egy nem létező stratégiáról) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 75–78 p.

BEKE György

Gyergyói „hideg napok” = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 132–142 p.

BERTHA Zoltán

Nekünk még mindig Mohács kell?! = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 68–70 p.

BOTLIK József

Makacs tények és adatok a trianoni békediktátum 85. évfordulóján : Károlyi Mihály, Linder Béla és Böhm Vilmos hazaárulásáról = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 56–67 p.

CSORBA Béla

A forradalom újratemetése = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 44–45 p.

DENCS Tünde

A vajdasági fiatalok kulturális életszokásai = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 34–38 p.

GÁBRITY MOLNÁR Irén

A délvidéki magyarok és a média : (jelenségkutatás) = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 29–33 p.

Van-e a délvidéki értelmiségnek vallási magatartása? = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 39–43 p.

GUBÁS Jenő

Szoborsorsok és fufangok = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 20–23 p.

Anyanyelvünk romlása, magyarságunk pusztulása = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 56–60 p.

HÓDI Sándor

Családi konfliktusok = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 103–122 p.

HUSZÁR Zoltán

Alkalmi jegyzet néhány török vonatkozású szemelvényről = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 173–180 p.

JUHÁSZ György

Magyar múlt horvát szemmel = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 181–183 p.

KISS Jenő

A magyar nyelv az Európai Unióban = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 10–15 p.

Válogatott irodalom.

KOLTAY Gábor

Békés népiptás = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 4–11 p.

KOVÁTS Zoltán

Sorskérdésünk a népesedés = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 16–19 p.

MATUSKA Márton

Hová tűntek Zsablyáról a magyarok? = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 70–75 p.

MIHÁLYI Katalin

Családja is ártatlanul bűnhődött : 60 éve végezték ki dr. Bogner Józsefet, a délvidéki magyarság kiemelkedő egyéniségét = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 94–97 p.

MIRNICS Károly

Kockázatmentes vajdasági magyar szépirodalom : (Irodalomszociológiai reflexiók) = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 78–81 p.

A Délvidék (Vajdaság) népességének alakulástörténete (1910–1991). : I. Rész = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 86–100 p.

Nemzedékek értékcsereje = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 101–102 p.

SZÖKE Anna

A küszöbjeleg tünetei mindennapjainkban = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 51–55 p.

TOMÁN László

Reflexiók, szociológia nélkül : Kockázatos eszmefuttatás irodalmunkról = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 93–96 p.

VAJDA Gábor

A Vicei-ügy mint egykori társadalmunk körtünete = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 61–65 p.

A genocidiumtól a zsaroláshoz (1944–1948) : (Az ártatlan magyarok irtásának 60. évfordulója alkalmából) = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 78–88 p.

Hajszak a nyolcvanas években == dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 159–172 p.

W. NEMESSURI Zoltán

A Kárpát-medence európai esélyei == dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 46–55 p.

Oktatás, nevelés

Az önálló magyar iskolarendszert előkészítő tanácskozás anyaga (Szabadka, 2004. november 13. Szervezők: a VMTT és a Szabad Liceum)

Vajda Gábor

Bevezető iskolarendszerünk megteremtésének eszmecseréjéhez == márc. 15., V. évf., 1 sz., 27–28 p.

Mirnic Károly

Demográfiai figyelmeztető == márc. 15., V. évf., 1 sz., 29 p.

Mirnic Zsuzsa

Az óvóképző is közügy == márc. 15., V. évf., 1 sz., 30–31 p.

Szőke Anna

Miért közömbösek a délvidéki magyar óvodapedagógusok nemzeti történelmük, kultúrájuk iránt == márc. 15., V. évf., 1 sz., 32 p.

Mészáros Zoltán

Az önálló magyar iskolák szerepe a történelemoktatásban: (egy fontos részletkérdés) == márc. 15., V. évf., 1 sz., 33–34 p.

Kabók Erika

Politikai kérdés == márc. 15., V. évf., 1 sz., 35–36 p.

Bata János

Néhány megjegyzés az idegen nyelv tanításának délvidéki vonatkozásairól == márc. 15., V. évf., 1 sz., 37–38 p.

Varga Sándor

A nyugat-bácskai magyar általános iskolák gondjai == márc. 15., V. évf., 1 sz., 39–40 p.

Balla Lajos

Vélemény és javaslatok == márc. 15., V. évf., 1 sz., 41–42 p.

Orovec Julianna

Közelítési lehetőség az Európai Unióhoz == márc. 15., V. évf., 1 sz., 43–44 p.

Nagy Margit

A legsürgősebb tennivalók == márc. 15., V. évf., 1 sz., 45 p.

Sági Zoltán

Konkrét lépéseket == márc. 15., V. évf., 1 sz., 46 p.

Bogner István

Egy szabadkai magyar egyetem növelné a délvidéki magyarság jövőbe vetett hitét == márc. 15., V. évf., 1 sz., 47 p.

Szalma József

A délvidéki magyar iskolai autonómia normatív és tartalmi feltételeiről == márc. 15., V. évf., 1 sz., 48–49 p.

Gubás Jenő

Gondolatok a felnőttoktatásról == márc. 15., V. évf., 1 sz., 50–51 p.

Nyilatkozatok, közlemények

Új Lakiteleki Nyilatkozat (2005) == dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 74 p.

Az Identitásklub kerekasztal-beszélgetésének zárónyilatkozata == dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 158 p.

Az Európai Parlament bizottságának jelentése

Az Európai Parlament ad hoc küldöttségének tényfeltáró küldetése a Vajdaságban és Belgrádban (2005. január 28–31.) == jún. 15., V. évf., 2. sz., 13–19 p.

[Az Európai Parlament bizottságáról]

Szerkesztői jegyzet == jún. 15., V. évf., 2. sz., 20 p.

„NE BÁNTSD A MAGYART!”

Szabadkai tüntetés, 2005. október 15.

Kiss Rudolf

A Civil Mozgalom követelése == dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 7–8 p.

Ágoston András beszéde: (a Vajdasági Magyar Demokrata Párt elnöke) == dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 9 p.

Páll Sándor beszéde: (a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének elnöke) / Iord. Mácsai Tibor == dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 10–11 p.

Dr. Gubás Jenő elnök (Árac 1. Társadalmi Szervezet) == dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 12–13 p.

Becsey Zsolt levele a szabadkai tüntetés résztvevőihöz (A Fidesz EP-képviselője) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 14 p.

Doris Pack üzenete = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 15 p.

HHRF üzenete (Hungarian Human Rights Foundation – New York, Usa) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 16 p.

Barátaink, délvidéki nemzettársaink! = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 17 p.

Tarics Péter alelnök („Összetartozunk” Csallóköz-Kisalföld Társaság) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 18–19 p.

Rácz Szabó László elnök (Vajdasági Magyar Polgári Szövetség) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 20–21 p.

Szabó Tibor, a HTMH volt elnöke = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 22–23 p.

Éhn József elnök (Társaság a Kárpát-medence Magyarországaért) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 24–25 p.

Vajda Gábor

Szerkesztői kommentár = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 26 p.

Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom

Hogyan lesz a 450-ből nulla? = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 27 p.

Az Aracs Társadalmi Szervezet 2005. évi dij kiosztó műsorából

Gubás Jenő

„Az emberiségnek egy nemzetét megtartani” = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 147–148 p.

Hajnal Jenő

Hűségük formálja történelmünket = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 149–152 p.

Orbán Viktor

Halljuk-e még a harangok szavát? = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 153–155 p.

Msgr. Huzsvár László

A szeretet lángjával perzseljünk = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 156 p.

(Könyv- és Sajtó)Kritika

B. FOKY István

A „nyereg alatt puhított” Magyar Szóról = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 30–31 p.

KEREKES József

Barangoló – a felismerés zsebkönyve = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 99–100 p.

(Barangoló, Logos Kiadó, Tóthfalva, 500 példányban, 2004)

MÉSZÁROS Zoltán

Eddig jutottunk – félúton : (Vajdasági Magyar Tudományos Társaság: Rémmuralom a Délvidéken, Atlantisz, Újvidék, 2004. Szerkesztette Csorba Béla, Matuska Márton, dr. Ribár Béla) = = márc. 15., V. évf., 1. sz., 98–100 p.

Megszokott történetek egy majdnem tökéletes népi társaságról : Recenzió (Matuska Márton: Hová tűntek Zsabyaról a magyarok?, a VMTP történelmi bizottsága, Temerin, 2004., 323 o.) = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 76–77 p.

Versek

BATA János

Minden szépség koldusának = = jún. 15., V. évf., 2. sz. (borító)

CSORBA Béla

A hadfiak = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 24 p.

Enigma = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 24 p.

Jugómagyar mártír románca = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 79 p.

KEREKES Sándor

Vallások – identitások : befejezetlen vers = = márc. 15., V. évf., 1. sz., 52 p.

Intelem = = márc. 15., V. évf., 1. sz., 53 p.

KISS Melinda

(születésem) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 28 p.

(fátyolként) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 28 p.

(öt faluban) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 28 p.

(s eljő) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 28 p.

(az elnyűtt) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 28 p.

(lelkek) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 28 p.

(nincs kelet) = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 29 p.

TARI István

Kard alakú levél = = márc. 15., V. évf., 1. sz., 5 p.

TURCSÁNY Péter

Új Végvári-versek : 2004. december 5-én nekünk az idő megállt = = márc. 15., V. évf., 1. sz., 6 p.

Komor magyar karácsonyunk II. = = márc. 15., V. évf., 1. sz., 7 p.

VARGA Sándor

Őseink földjén = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 61 p.

Félúton = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 61 p.

Egy biztos pontban = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 61 p.

Istenem = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 61 p.

Visszaemlékezések

Bertha Zoltán

Vallomás- és emlékezésképe = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz., 71–73 p.

Uzon Miklós

Egy kortárs visszaemlékezése : a szabadkai Népkör megrázó évtizedére = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 62–69 p.

Interjú

Helyreigazítás = = márc. 15., V. évf., 1 sz., 101 p.

Szabolcsy Ferenc a történelem sodrában = = 2004 dec. 4., 4 sz., 107–114 p.

HÓDI Sándor

Mi fán terem a nemzetstratégia? : Beszélgetőtárs: Pertics Péter = = jún. 15., V. évf., 2. sz., 39–50 p.

Műmelléletek, illusztrációk

MEZEI Erzsébet alkotásai = = márc. 15., V. évf., 1 sz.

LÉPHAFT Pál karikatúrai = = jún. 15., V. évf., 2. sz.

ANDRUSKÓ Károly munkái = = dec. 24., V. évf., 3–4. sz.

E számunk kiadását a

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

és a

támogatta.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

008+32(497.113-511.141)

ARACS : a délvideki magyarság közéleti folyóirata /
felelős szerkesztő Vajda Gábor. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Szabadka : Aracs Társadalmi Szervezet, 2001 –, –
illustr. : 29 cm

Tromsječno
ISSN 1451-1762

COBISS SR-ID 94357250

Szerkesztőségi közlemény

Mivel eddigi kiadónk, a Logos Grafikai Műhely megszűnt, folyóiratunknak ezután az alapítónk, az Aracs Társadalmi Szervezet lesz a kiadója is, a szabadkai Grafoprodukt nyomda pedig a kivitelezője. A változást új grafikai megjelenésünk is jelzi, de öt évfolyamunk után is változatlanok a céljaink. Utasi Jenő atya alapító főszerkesztőnknek köszönetet mondunk, és a jövőben is munkatársunknak tekintjük. Ugyancsak megköszönjük a Logos Grafikai Műhely dolgozóinak a munkáját.

A szerkesztőség nevében Vajda Gábor felelős szerkesztő

Alapító és kiadó: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Elnök: dr. Gubás Jenő

Alapító főszerkesztő: Utasi Jenő

Felelős szerkesztő: dr. Vajda Gábor

Olvasószerkesztő, lektor: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Göncöl Róbert

Nyomda: Grafoprodukt Kft. Szabadka

Igazgató: Özveggy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság. Tagjai: Bata János, Cirkj Zsuzsanna, Gubás Jenő, Gábrityné Molnár Irén, Gyurkovics Hunor (képzőművészeti szerkesztő), Matuska Márton, Tari István, Utasi Jenő, Vajda Gábor.

Egyes szám ára: 150 din.

évi előfizetés 600 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek a kétszerese.

Szerkesztőségi fogadóórak: Hetente szerdán 8-tól 12 óráig a szabadkai Városi Könyvtár földszinti olvasótermében.

A szerkesztőség címe: Gradska Biblioteka – Városi Könyvtár, 24000 Subotica – Szabadka, Dušan cár u. 2.

Telefon: 553-115. E-mail: aracs-ujzag@tippnet.co.yu, gvajda@suonline.net. Tel.: 024 525-246.

Tel/fax: 024 542-069. Olvasható az interneten: www.aracs.org.yu

Az Aracs folyószámlasszáma: 260-0056780016702-59

A szelvényre írják rá: ČLANARINA, za 2006. god.

A címzett: ARACS

A befizetés jelszáma: 189

Kérjük, hogy a befizetőszelvény egy példányát juttassák el a következő címre:

Grafoprodukt, 24000 Subotica, József Attila u. 26.

НАЛОГ ЗА УПЛАТУ	
уплатаца	кофре платења валута монет 189 600.- din.
сврха уплате	број модела рачун примода пози на број (одобрење) 260-0056780016702-59
прималац	ARACS
печат и потпис уплатиоца место и датум прима датум валуте	

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.

EMLÉKMŰ (triptichon)

ÖRÖKTŰZ

FÁKLYA

